

(75)
7
A

MAGYAR NYELV

RENDSZERE.

KÖZRE BOCSÁTA

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

BUDÁN,

A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰIVEL.

M.DCCC.XLVI.

PH
2109
M3

ELŐSZÓ.

A' magyar nyelv' általános tannyelvvé váltával mind inkább érezhető lett olly munkának szüksége, melly magát e' tanulási közeget alaposan 's egyszersmind a' tudomány' jelen fokához mérten terjeszsze elő. Az academia, sok oldalról nyilvánult ohajtásokhoz képest is, hivatva érezte magát egy illy munka' előállítására; 's 'noha ez, nyelvünk' ismeretének jelen szakában, távolról sem lehetett vég szava a' nyelvkérdések' mezéjén: jobbnak hitte egy, habár csak aránylag

a' célnak megfelelő, munkát adni, mely nyelvünk' rendszere' felfogására, számos kétes pontok' eligazítására, 's biztosb és gyümölcsözőbb haladásra már most nyújtson segédkezet; mint azon időt várni be, mikor tökéletesbet nyújthatand kétség kívül, de a' nélkül, hogy e' tökéletesbüléshez ez úton a' maga részéről is hozzá járult volna. Ezért, 's mivel különösen csak egy teljes szótár' nyelvtani kidolgozása, tehát a' nyelv' minden elemei' egyes és összehasonlító tárgyalása után adhatni azt, mit a' nemzet egy academiától várhat: a' magyar tudós társaság a' jelen munkával további lépteit megelőzni 's megkötni egyáltaljában nem kívánta.

Az elkészítés' módját illetőleg megemlítenedőnek találtatott, hogy a' betűtan és szómértan' kidolgozásával a' nyelvtudományi osztály CZUCZOR GERGELY, a' beszédrészekével NAGY JÁNOS, a' szóalkotásával külön CZUCZOR, FÁBIÁN GÁBOR, JÁSZAY PÁL és VÖRÖSMARTY MIHÁLY rendes tagjait bízta meg, kik közül csak Jászay Pál nem járhatott el,

azon időbeli bokros elfoglaltatásai miatt, megbízatásában. 'S miután a' nevezett tagok' munkálkodásai köztük bővebb meghányatás végett köröztek, a' nyelvtudományi osztálynak egy hónapig tartott mindennapi üléseiben e' dolgozatok' alapján szorosán meg lőnek a' nyelvtan' minden részletei vitéva; 's e' lelkismeretes munkálkodás' eredménye a' jelen nyelvtan, melyet az academia, XVI. nagy gyűlésében, magáénak fogadott; 's ezenel úgy terjeszt elő, mint a' melly, mind azon hiányokkal bár, miket egyesületi munkák soha el nem kerülhettek, nyelvünk' helyesb ismeretét előmozdítani bizonyosan fogja.

Hogy az 1843-ban megjelent Szókötés némelly szükségeseknek itélt változtatásokkal a' jelen munka' harmadik részébe bevétett, természetesen fog találtatni: miután ezt illetőleg a' tárgy' állása az óta lényegesen nem változott.

És itt is, és újra, mint mindenkor, ki mondja az academia: Győzzön a' mi jobb.

Örömmel elváratnak tehát az értők' észrevételei, 's újabb kiadások' alkalmával, a' meny-nyiben meggyőzők lesznek, mindenkor tekintetbe fognak vétetni.

Költ Pesten, a' m. tudós társaság' kisgyűlésében, nov. 3. 1846.

D. Schedel Ferencz s. k.

titoknok.

TARTALOM.

Előszó	III
Tárgy és felosztás	3

ELSŐ RÉSZ.

Betűtan.

1. §. A' betűk' száma	4
2. §. A' betűk' felosztása	9
3. §. A' betűk' felcserélése	12
4. §. Betűszaporítás és elhagyás	16
5. §. Betűáttétel	18
6. §. Segédbetűk	18
7. §. Hanghosszítás, rövidítés és olvadás	19
8. §. Hangugratás	20
9. §. Helyesírás' fő elvei	—
10. §. Tulajdon nevek és idegen szók' írásmódja	24
11. §. Szótagolás	23
12. §. Írási jelek	24
13. §. Nagy kezdőbetűk	29

MÁSODIK RÉSZ.

Szótan.

1. Szakasz. Szóalkotás.

14. §. Bevezetés	30
15. §. Szóalkotás' általános elvei	34

Egyszerű képzők.

16. §. Önhangzóju egyszerű képzők	39
17. §. Önhangzó kezdetű és mássalhangzón végződő egyszerű képzők	48

1. Helyképzők	53
2. Név- és ígeképzők	54
18. §. Fordított vagy toldott egyszerű képzők	82
19. §. Mássalhangzó kezdetű képzők	84
Összetett képzők.	
20. §. Összetett képzők' alakulása	96
21. §. Hangzón kezdődő egytaguak	—
22. §. Mássalhangzó kezdetű egytaguak	98
23. §. Kéttaguak , melyek hangzón kezdődnek	101
24. §. Mássalhangzó kezdetű kéttaguak	106
25. §. Hangzó kezdetű háromtaguak	109
26. §. Mássalhangzó kezdetű háromtaguak	112
Szóalkotás összetétel által.	
27. §. A' szóösszetétel általán, és annak főszabályai különösen	113
28. §. A' szóösszetétel' alkotó részei a' nevekben	114
29. §. Összetett igék' alkotása	119
30. §. Szókölcsmérés	121
II. Szakasz. Szóragozás.	
31. §. A' ragozás' fogalma	122
I. Fejezet.	
A' tőszók' változása.	
32. §. Legáltalánosabb szabályok	123
33. §. Közbeszúrt segédbetűk	124
34. §. Hangcsere	126
35. §. Hangvesztés	127
36. §. Szótagrövidülés vagy ékvesztés	—
37. §. Hangugratás	128
II. Fejezet.	
A' ragok' változása.	
38. §. Legáltalánosabb törvények	131
39. §. Különösen alhangu szók' ragainak változása	133
40. §. Felhangu szók' ragainak változásai	135
41. §. Élehangu szók' ragainak változásai	138

III. Fejezet.

Névragozás.

42. §. A' név' fogalma és nemei	140
43. §. Névviszonyítás, különösen névelő	141
44. §. Névragok	142
45. §. Tiszta alanyeset	143
46. §. Személyes alanyeset	148
47. §. Névragok általában 's felosztásaik	153

A) Egyszerű ragok.

48. §. Belviszony-ragok	155
49. §. Helyviszony-ragok	156
50. §. Különféle névragok	159
51. §. Általános jegyzetek	160

B) Összetett ragok.

52. §. Neveik és példák	164
53. §. Névtók	164
54. §. Melléknevek	167
55. §. Számnevek	171
56. §. Névadások	177
57. §. Személyes névadások	—
58. §. Visszatérő névadások	181
59. §. Mutató névadások	182
60. §. Visszahozó névadások	183
61. §. Kérdő névadások	184
62. §. Határozott és határozatlan számnévadások	—

IV. Fejezet.

Igeragozás.

63. §. Az ige' fogalma és nemei	186
64. §. Cselekvő ige	187
65. §. Szenvedő ige	188
66. §. Közép ige	—
67. §. Az igeviszonyításról általán	193
68. §. Az igeragozásról külön	196

Iktelen ragozási minta.

A) Határozatlan alak.

I. Jelentő mód.

69. §. Jelen idő	198
70. §. Félmult idő	200
71. §. Mult és régmult idő	201
72. §. Egyszerű és összetett jövő	203
II. Parancsoló és foglalo mód.	
73. §. Parancsoló mód	204
74. §. Foglalo mód	206
III. Ohajto vagy felteteles mód.	
75. §. Jelen idő	206
76. §. Mult	207
B) Határozott alak.	
I. Jelentő mód.	
77. §. Jelen idő	208
78. §. Félmult	209
79. §. Mult és régmult idő	210
80. §. Egyszerű és összetett jövő	211
II. Parancsoló és foglalo mód.	
81. §. Parancsoló mód	212
82. §. Foglalo mód	213
III. Ohajto vagy felteteles mód.	
83. §. Jelen idő	214
84. §. Mult	215
C) Ikes vagy középragozási minta	
85. §. Jelentő mód	215
86. §. Parancsoló és foglalo mód	218
87. §. Ohajto vagy felteteles mód	220
88. §. A' jövő igető' ragozása	221
89. §. Határtalan mód	225
90. §. Részesülők' vagy igenevek' faja	227
91. §. Részesülők' ragozásai	229
92. §. Hangugrató igék	231
A) Iktelenek	233
B) Ikesek	236
93. §. Rendhagyó igék	240
94. §. Személytelen és hiányos igék	247

V. Fejezet.

Határozók, köt és indulatszók.

95. §. Határozók	249
96. §. Határozói ragok	—
97. §. A' határozók' értelmi felosztása	253
98. §. A' határozók' fokozása	258
99. §. Kötszók	260
100. §. Idulatszók	263

HARMADIK RÉSZ.

Mondattan.

101. §. Szókötés	265
----------------------------	-----

I. Szakasz. Szóegyeztetés.

102. §. Általános szóegyeztetési szabályok	266
103. §. Fő- és melléknevek' egyeztetése	267
104. §. Számnevek' egyeztetése	268
105. §. Névmasok' egyeztetése	273
106. §. Igeegyeztetés	277
107. §. A' részesülők' egyeztetése	278
108. §. A' nyelv' egyéb részeinek egyeztetése	280

II. Szakasz. Szóvonzat.

109. §. Általános szóvonzat	281
110. §. Nevek' vonzata	282
111. §. Névelő	287
112. §. Névrágok. 1. Többes névrágok	291
113. §. 2. Birtokos névrág	292
114. §. 3. Sajátító névrág	293
115. §. 4. Tulajdonító névrág	295
116. §. 5. Tárgyeseti névrágok	298
117. §. 6. Okadó névrág	299
118. §. 7. Segítő névrág	300
119. §. 8. Fordító névrágok	303
120. §. 9. Mutató névrágok	307
121. §. 10. Beható névrágok	308
122. §. 11. Marasztaló névrágok	309
123. §. 12. Kiható névrágok	312

124. §. 13. Közelítő névragok	314
125. §. 14. Határvető névrag	315
126. §. 15. Állapító névragok	316
127. §. 16. Felható vagy irányzó névragok	318
128. §. 17. Leható vagy visszairányzó névragok	321
129. §. 18. Távolító névragok	323
130. §. 19. Veszteglő névragok	325
131. §. 20. Hasonlító névragok	327
132. §. 21. Tömegesítő névragok	—
133. §. 22. Osztó névragok	—
134. §. 23. Időrag	328
135. §. 24. Helynév-ragok	329
136. §. Névutók' vonzata	330
137. §. Igeköthők' vonzata	333
138. §. Határázóók' vonzata	334
139. §. Köt- és indulatszók' vonzata	335
140. §. Az igék' egymás közti vonzata	336
141. §. Igenevek' vonzata	338
142. §. Határázott és határázatlan alaku igék' vonzata	340
143. §. Az igék' mód- és időbeli vonzata	343
III. Szakasz. Szórend.	
144. §. A' szórend' általános szabályai	350
145. §. Különös szabályok. A. Ige	—
146. §. B. Főnév	351
147. §. C. Igeköthők	353
148. §. D. <i>Is</i> kötszó	351
149. §. E. Tagadók és tiltók	355
150. §. F. <i>Is</i> kötszó és igeköthők együtt	357
151. §. G. <i>Is</i> kötszó és tagadók tiltók, együtt	358
152. §. H. Igeköthő, kötszó, tagadó tiltó, együtt	359
153. §. I. Kérdő: é?	360
154. §. K. Egyéb kötszók	—
NEGYEDIK RÉSZ.	
Szómértan	362
MŰSZÓK	368

A'

M A G Y A R N Y E L V'
RENDSZERE.

A'

MAGYAR NYELV'

RENDSZERE.

TÁRGY ÉS FELOSZTÁS.

Ezen munkában a' magyar nyelv' elemei, a' beszéd' részeinek alakulása, különféle viszonyok szerinti elválasztása, 's összekötési és hangmértéki szabályai tárgyaltnak.

Fő részei: Betűtan, Szótan, Mondattan, és Szómértan.

ELSŐ RÉSZ.

BETÜTAN.

A' betűtan a' magyar nyelv' elemeit, azaz: a' betűket, azoknak szótaggá alakulása' és helyesírása' szabályait adja elő.

1. §.

A' BETŰK' SZÁMA.

A' magyar nyelvben negyven önálló külön hang vagyon, mellyek következő betűkkel jelelvék:

a, á, b, cs, cz, d, ds, e, é, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

Megjegyeztetik: 1) Idegen szókban és nevekben megtartatnak :

ae=e, mint: Caesar.

c=cz v. k, mint: Cicero, catholicus.

ch=k ,, chronica.

oe=e, mint: oeconomia.
 ph=f „ philosophia.
 q=k „ quietantia.
 w=v „ Walter Scott.
 x=ksz „ Xerxes.
 y=i v. j „ physica, York.

Némelly magyar tulajdon nevekben pedig ma is előfordulnak:

aa=á, p. o Gaal (Gál).
 ch=cs „ Zichi (Zicsi), Széchenyi (Szécsenyi).
 ew=ő „ Desseffy (Dezsőfi).
 eo=ö „ Georch (Görcs).
 gh=g „ Balogh (Balog).
 oo=ó „ Soos (Sós).
 th=t „ Réthy (Réti), Németh (Német), Tóth (Tót).
 w=v „ Wargha (Varga).
 y=i „ Fáy (Fái), Laky (Laki).

2) X hang hallatszik ugyan némelly szavainkban, mellyeknek gyöke *k* v. *g* betűvel végződik, ha t. i. sz-szel kezdődő rag vagy képző járúl hozzájuk, p. o. *nyüg-szik*, *harag-szik*, *beteg-szik*, *törek-szik*, *cselek-szik* stb, de minthogy gyök- és tőszókban nem fordul elő, a' betűk' sorába nem számíttatik.

3) A' *dz* nem egy, hanem két külön betű, mert a' kimondásban mindig hosszú szótagot alkot, p. o. *mad-zag*, *bod-za*, *ed-z*, *fi-ad-zik*, *lop-ód-zik*, *vakar-ód-zik*, *takar-ód-zik*, *level-ed-zik* stb.

4) A' *ds* habár igen kevés, idegen alakúnak látszó's hihetőleg kölcsönzött szókban találtatik

is, mindazáltal önálló egyhangot alkot, *dsida*, *fndsá*, *bandsa*, *handsár*, *lándsá*, *dsindsa*.

5) A rövid *a* lényegesen különbözik a' hosszú *á*-tól, mert felcserélve, a' szó' értelmét vagy eltorzítja, vagy másra változtatja, p. o. *kapa*, *kápa*; *kar*, *kár*; *tar*, *tár*; *tag*, *tág*; *mar*, *már*; *var*, *vár*; csak néhány szóban használtatik tájdivatilag közösen, p. o. *árpa*, *arpa*; *nyár*, *nyar*; *láng*, *lang*; *hova*, *hová*.

6) Rövid *e* kétféle van: nyílt, p. o. *vezet*, *szeret*; és zárt vagyis közép, p. o. *tészék*, *lészék*. Hogy ezek nyelvünkben külön hangok, tehát betűk is, kitetszik onnan, mert felcserélve a' szó' értelmét gyakran megváltoztatják, p. o. *e*' szóban: *mentek* többféle értelem lappang, és csak az *e* hangzónak helyes kiejtése által megkülönböztethető: *ménték* (itis); *mèntek* (iverunt); *menték* (immunem reddo); *mentek* (immunes). Azért a' zárt *e* betűt (melly némelly régibb nyelvtanítóknál két ponttal: *ë* iratott) egy ponttal különböztessük meg, de csak nyelvtanban és szótárban, és még néhány olly szóokban, mellyek azon megkülönböztetés nélkül több értelműek, például a' mondottakon kívül: *vesz* (perit), *vész* (accipit, emit); *szeg* (scindit), *szég* (clavus); *vetettem* (ieci), *vétettem* v. *vétettem* (emendum curavi), *vétettem* (peccavi).

Hol kelljen nyílt *e*, hol zárt *ë* hangot ejteni, szabályokul szolgáljanak e' következők:

a) Egyes szóokban, mellyek a' tájszólás szerint hol *ö*-vel, hol *ë*-vel változtatva ejtetnek ki,

mindenütt közép *e* használható, p. o. *föl, fél; sör, sër; böcs, bécs; vörös, vérès; szöm, szèm; könyér, kényér; embör, embër; köll, kell; vödör, védër; fönn, fènn; pör, pèr; mög, még; röttenetös, rêttenetès; szöglet, széglet; csönd, csënd; Szöged, Széged* stb.

Továbbá zárt *e* van még némelly *e* hangzón végződő egytagú szókban, u. m. *e* (kérdő, p. o. *hallod-e? nem: hallod-é), lè, nè, sè, tè; nyilt e* ebben: *de*.

b) Ragozásoknál még határozottabb szabályokat adhatni, mennyiben mind azon felhangu ragok, melyekben alhangu ragozaskor *a* foglaltatik, kivétel nélkül 's állandóan nyilt *e*, melyekben pedig *o* van, zárt *e* hanggal birnak, u. m.

α) Igeragoknál: *lak, alak, asz, nak, anak, am* (foglaló-módban), *tam, ottam* (cselekvő ragozásban), *attam* (szenvedő ragozásban), *and, ani, na, ra, at, tat*, alhangu ragoknak mindenütt állandóúl nyilt *e* betűvel felelnek meg a' felhangu ragok p. o. *nézlek* (mert=*látlak*), *vesztelek* (mert=*fosztalak*), *néztelek, nézesz, vesztesz, néznek, vesztenek, nézzem, veszszem, néztem, vesztettem, eresztettem* (cselekvő), *vesztettem, eresztettem* (szenvedő), *nézend, veszend, veszteti, nézne, vesztene, nézve, vesztve, nézet* stb. Ellenben: *ok, om, od, tok, atok, otok, ott, atom, ol, atol* stb ragoknak mindig: *ék, ém, éd, ték, eték, éték, étt, etém, él, etél* stb ragok felelnek meg p. o. *nézék, veszték* (mert

=*látok, fosztok*), *nézem, vesztém, nézed, vesztéd, nézték, vesztették*; továbbá *néztetek, vesztéttetek, nézett, vesztétt, nézendék, nézendém, nézetem, vesztetem, nézetél, vesztetél, esél* stb, de a' melly zárt é közvetlenül az *ö, ü* hangzóval bíró szótagok után mindenütt *ö*-vé változik, p. o. *örülök, örölök, örölöm, öröltök, örültök*, de nem *öröltetök, örölendök*, hanem *öröltetek, örölendék*, mert a' közvetlen előtte álló szótagban nem *ö* van.

β) A' névragozásoknál is hol állandóan *a* van az alhangu ragokban, felhangulag mindig nyílt *e* használtatik; illy ragok: *nak, ba, ban, ra, aim, aid* stb, tehát *nek, be, ben, re, eim, eid* stb, p. o. *kertnek, kertbe, kertben, kertre, kerteim, kertheid*, hol pedig állandóan *o* van, ott zárt é alkalmazandó, tehát: *on, hoz* ragoknak, *én, hész* felelnek meg, p. o. *kertén, kerthész*; fűntebb (*a* pont alatt) az *ö, ü* hangzókról tett megjegyzés ide is tartozván, p. o. *tórhöz, tűzhöz, tűzön*, de *tőréhez* (nem *tóréhez*), *tüzemhez, tűzemén*.

γ) Ha az alhangu ragokban majd *a* majd *o* fordul elő, akkor az azoknak megfelelő felhangu ragok majd nyílt, majd zárt é hangot vesznek fel. Illyenek az *am*, vagy *om*; *ad*, vagy *od*; *atok*, vagy *otok* személyragok; továbbá az *ak*, vagy *ok*, többes, és *at* vagy *ot* tárgyeseti ragok, mellyek mindenkor a' többes szám' alanyesetének hangzójához alkalmazkodnak. — Részletes szabályok a' szóragozás' általános elveiben adatnak.

2. §.

A' BETŰK' FELOSZTÁSA.

A' betűk hangzók és mássalhangzók.

I. A' hangzók (összesen 15):

a) Vastagok, vagyis alhanguak: *a, á, o, ó, u, ú.*

b) Vékonyak vagyis felhanguak: *e, é, ö, ő, ü, ű.*

c) Középhanguak vagyis élesek: *é, i, í.*

Ezen különböztetésnél fogva a' szók is vagy al- vagy felhanguak, mert a' magyar hangrend szerint ugyanazon szóban al- és felhangzók meg nem férnek; a' felhangu *é* betűt kivéve, melly mind a' két osztályban előfordúl habár csak igen ritkán is, p. o. *léány, hénnyó, pélyva, bérétva, gyértya, hénrad*. A' mondott hangrend szerint, midőn mély és magas hangzó vegyest fordul elő ugyanazon szóban, mindig a' végszótagbeli hangzó határoz p. o. *gyértya, hénrad* alhangu szók. Ha pedig mély vagy magas hangzóval a' középhangu *é* vagy *i* jön össze, mindig a' mély, vagy magas hangzó határoz p. o. *maradék, tartalék, kocsi* alhanguak; *csibe, czipő, illedék* felhanguak. A' fő szabály alól kivétetnek az összetett szók, p. o. *karperecz, szökőkút, háztető*, ezekben és az idegen szókban az utolsó szótag határozza meg a' rag' hangzóját.

Az ősi magyar nyelv, némelly nyelvemlékeink szerint, nem követte mindenben a' mostani hang-

rend' szabályait, hanem a' ragok' eredeti hangjait ragozásban is megtartotta, mi maiglan megtartatik némelly vidékek' szójárásaiban, p. o. *trombitá-vel*, *síp-vel*, *herczeg-nál*, *püspök-nál*, *Nyitra-re*, *vásár-re* stb. Egyébiránt ama' hangrendi fő szabályt minden ragozásnál szorosán szem előtt kell tartani, és a' ragokat a' tőszóhoz a' szerint illeszteni; mi a' ragozásnál bővebben fog előadatni.

Minden hangzó ismét vagy *rövid* vagy *hosszú*. A' rövidek vagy pontatlanok: *a*, *e*, *o*, *u*, vagy egy ponttal jelelvék: *é*, *i*, vagy két ponttal: *ő*, *ü*; a' hosszúk egy vonással, mint: *á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*, vagy kettővel, mint: *ő*, *ű*.

A' hangzók mindig szabatosan ejtessenek ki a' beszédben, különös ügyelettel azokra, mellyek között nagyobb hangbeli rokonság vagyon, p. o. *tíz*, *tüz*, *bir*, *bér*, *szőr*, *szűr*, *szür*; *míg*, *még*; *verték*, *vertek*; *vész*, *vész*, *vész* stb.

II. A' mássalhangzók (összesen 25):

1. *Egyszerűek és összetettek*. Emczek: *cs*, *cz*, *ds*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *sz*, *zs*, mellyek szinte mind eredeti egyszerű hangok' jelelésére használatnak, p. o. *kövecs*, *récze*, *dsida*, *nagy*, *pöhöly*, *bálvány*, *korty*, *ravasz*, *rozs*. A' *dz*, mint fenebb érintettük, két hangot jelent, miért is hosszúvá teszi az előtte álló szótagot (l. Szómértan), p. o. *fiad-zik*, *kéred-zik*, *bod-za*, *mad-zag*. Ehhez hasonlók a' *ts*, *dj*, *lj*, *nj*, *tj* is, mert ezek szinte csak esetileg a' hangok' összejövételéből erednek, 's hosszúvá teszik az előszótagot, p. o. *követség*, *adjon*, *álja*, *főnja*, *falátja*.

A' többi mássalhangzók egyszerűek.

Hol az összetett betűk eredetiképen magában az egyes szóban már kettőztetve hallatnak: csak az első iratik kétszer: *faggyú* (nem fagygyú), *illy* (nem ilyly), *asszony* (nem aszszony), *hattyú* (nem hatytyú). Ellenben hol a' kettőztetés ragozás vagy összetétel által támad, a' rövidítésnek a' gyökér' fentartása miatt nincs helye, p. o. *öcs-cse*, *királylyal*, *tudomány-nyal*, *vész-szen*, nem pedig: *öccse*, *királlyal* stb.

2) *Félhangzók és némák*, azok előre tett p. o. *e-l*, *e-m*, *e-s*; ezek hátul vetett hangzóval ejtetnek ki, p. o. *b-é*, *k-á*, *zs-é*.

A' félhangzók vagy tisztán *folyékonyak*, mint *l*, *m*, *n*, *r*; vagy *elegyültek*, mint: *ly*, *ny*; vagy *kemény*, mint: *f*; vagy *sziszegők*, mint: *s*, *sz*.

A' némák:

a) *Kemények*: *k*, *p*, *t*, mint: *patak*.

b) *Szelidek*: *b*, *d*, *g*; mint e' szóban: *dolog*.

c) *Lágyak*: *j*, *v*, p. o. *vajha*.

d) *Sziszegők*: *z*, *zs*, *cs*, *cz*.

e) *Elegyültek*: *ds*, *gy*, *ty*.

A' sziszegők között *keményebbek*: *s*, *sz*; *gyengébbek*: *cz*, *cs*; *lágyabbak*: *z*, *zs*.

A' *h* lehelőnek is hivatik, a' *v*, és *f* pedig fuvónak, de ez amannál keményebb. A' *j* is valamivel keményebb mint a' *v*.

A' mássalhangzók' kiejtésére nézve megjegyzendő:

a) a' kemény és szelid betűket szabatosan kell, és megkülönböztetőleg kiejteni; felcserélni tehát, mint a' németek szokták, nem szabad, p. o. *bor*, *por*; *bab*, *pap*; *tudás*, *dudás*; *Duna*, *Tuna* stb.

b) Ha kemény és szelid hangzók közvetlenül állnak egymás mellett: azokat tisztán kiejteni nehéz, mint: *kalapba*, *adta*, *lyukgat*; ilyenkor a' nyelvszokás szerint a' kimondásban mindig az elül álló hangzó az utolsóhoz illeszkedik, illy formán: *kalabba*, *atta*, *lyuggat*; de ilyenek' leírásában a' szóelemzés követendő.

3) A' beszéd' műszereinél fogva:

a) *fogbetűk*: *s*, *sz*, *ss*, *zs*.

b) *ínybetűk*: *k*, *g*, *j*.

c) *ajakbetűk*: *b*, *p*, *f*, *v*, *m*.

d) *nyelvetűk*: *d*, *t*, *l*, *n*, *r*.

e) *torokbetű*: *h*, 's némileg *k*, *g* is.

Jegyzet. Némellyek a' *d*, *t*-ét fogbetűnek, az *m*, *n*-et orrbetűnek is tartják: de ez utóbbiakat tiszta magyar kiejtés szerint hibásan.

3. §.

A' BETŰK' FELCSERÉLÉSE.

Igen számos szavainkban az egyes betűk vagy tájszólási, vagy önkényes köz szokás szerint, vagy hangrokonság miatt felcseréltetnek. És pedig

I) A' hangzók közül

1) *a*, felcseréltetik *o*-val, mint: *kakas* (kakas

helyett), *tassít* (toszít helyett). Némelly vidékeken a' *ban*, *ba*, *val*, *nak*, *ra* szómódosító ragok o-val ejtetnek, így: *magábon*, *házbo*, *virággol*, *háznok*, *fáro*, de ezek hibás kiejtések.

2) *a*, *o* u-val, mint: *baglya*, *böglya*, *buglya*, *baba*, *buba*.

3) *á* é-vel, mint: *odább* (odébb), *arrább* (arébb), *hamarább* (hamarébb), *tovább* (tovébb); némelly tájszólásban aa-val vagy ua-val, mint *baatyaam* (bátyám), *luancz* (láncz).

4) Zárt *é* ö-vel némelly vidékeken átalán, p. o. *rönnenetös* (réttenetös), *Szögedön* (Szégedén), *szeretöm* (szeretém), *embör* (embér).

5) *e* o-val csak ritkán, ha t. i. más alhangzó van ugyanazon szóban, mint: *gyértya* (gyortya), *soha* (séha), *sohol* (séhol), *sohonnai* (séhonnai).

6) *é* o-val és i-vel, vagy a-val, mint: *fazék* (fazok), *hajlék* (hajlok), *szurdék* (szurdok), *paréj* (paraj), *taréj* (taraj), *karéj* (karaj), *szép* (szíp), *kényes* (kínyes), *édes* (ídes vagy iedes), *Czégléd* (Czigléd).

7) *o* a-val, mint: *olló* (alló), *olaj* (alaj), *asszony* (asszany), *no* (na).

8) *ó* ú-vel, mint: *ló* (lú), *turó* (turú).

9) *ő*, *ö* ű, ü-vel, mint: *ő* (ű), *kő* (kű), *lövök* (lűvök vagy lüök).

10) *ü* i-vel, mint: *üdő* (idő), *ügyekszem* (igyekszem); v. *ő*-vel: *szücs* (szőcs), *sűrű* (sűrő).

11) *u* v-vel, mint: *szaru* (szarv), *daru* (darv),

hamu (hamv); *ó*-val: *savanyú* (savanyó), *koszoró* (koszorú).

Ezen változtatások által sok alhangu szavainkból felhanguak válnak, és viszont, mint: *rekettye* (rakottya), *varsa* (verse), *galagonya* (gelegenye), *csücs* (csücs), *csucská* (csücske), *gombocz* (gömböcz), *nyikkan* (nyekken), *kavar* (kever), *karmol* (körmöl), *tipeg topog*, *döbög dobog*, *csetten csattan*, *lebeg lobog* stb. Ezen önkényes felcserélést részint onnan gyaníthatni, hogy az eredeti ősi magyar írásban a' többi keleti nyelvek' hasonlatosságára egyedül mássalhangzókat írhattak 's a' hangzókat csak olvasás és kiejtés közt használták; részint pedig onnan, mert az illyféle szavaink ha különböznek is némileg, de valamint kiejtésre, ugy értelemre nézve is igen közel állanak egymáshoz.

Vannak továbbá hangzók, melyek szóragozáskor változnak el, és pedig 1) azok, melyék a' vég mássalhangzót előzik meg, mint: *bogár*, *bogarát*; *fonál*, *fonalat*; *tehen*, *tehenet*; *szekér*, *szeke-ret*. Ezek némelly tájszokás szerint a' gyök-szóban is röviden hangzanak, p. o. *sze-ker*, *te-hen*, *ne-hez*. 2) A' szó' végén az *ó* *ő*-vel végződők, midőn a' harmadik személy' birtokragát vagy *i* képzőt veszik fel, p. o. *korsó*, *korsaja*; *borsó*, *borsaja*; *kendő*, *kendeje*; *elő*, *eleje*; *tető*, *teteje*; *erdei* (erdő), *mezei* (mező), *szikszai* (Szikszó); az *u* *ü* végűek, mint: *szaru*, *szarvas*; *daru*, *darvas*; *tetű*, *tetves*; *fenyő*, *fenyves*.

II. A' mássalhangzók felcseréltetnek, és pedig:

1) A' rokonhanguak, mint: *szikkad, czikkad, tikkad; meddig, mezzig, meddzig; gyász, jász; hajmó, gajmó; perje, pernye; borju, börnyu; medves, nedves; meder, neder; lemez, nemez; Nándor, Lándor; part, mart; tükör, tyűkör, gyűkör; visga, vizsga; pais, paizs.*

2) Mellyek' hangjai közt alig van némi, vagy nincs semmi rokonság, p. o. *kódor, kóbor; kudarcz, kudarcz;* de ezek csak igen ritkán fordulnak elő.

3) Könnyebb kiejtés v. szebb hangzás végett, p. o. *poshad, possad; omt, ont; fehér, fejer; romt, rout; ömt, önt; hámt, hánt; ötűös, ötűs; tarsoly, tassoly; sarló, salló; tarló, tarró, talló; párlik, pállik; izró, izzó.* Ide tartoznak az olly rokonhangu szók is, mellyeknek csak egyike bir rendszerint önálló értelemmel, a' másik egyedül nagyobb nyomatosság' kedvéért állván mellette; p. o. *czók-mók; csele-csala; dirib-darab; filit-falat; csip-csep; ligg-lógg; lityeg-lötyög* stb.

Jegyzet. Azon szók, mellyek az itt elősorolt betűcsere alá esnek, részint mind a' két alakban helyesek; p. o. *rekettye, rakottya; csücske, csucska; szándék, szándok; körmöl, karmol;* részint különböző értelmök szerint használandók: *tipeg tapog, csetten csattan, lebeg lobog;* részint pedig mint tájszólási hibák fordulnak elő: *kázbo, tovább, meddzig* stb.

4. §.

BETŰSZAPORÍTÁS ÉS ELHAGYÁS.

A' nyelvszokás szerint számos szavaink előre, középre, vagy végre tett fölösleg betűk által szaporodnak, előbbi értelmök megmaradván. Így:

1) Előre tett betűk által p. o. *Ila, Pila; Anna, Panna; Andor, Bador; izgat, bizgat; uborka, buborka; írkal, firkál; inpók, himpók; uszít, huszít; öveder, höveder, heveder; anya, banya, nyanya; alap, talap; ámül, bámül* stb.

2) Közbe tett betűk által, mint: *szőke, szölke; csók, csolk; vénedik, vénhedik; göred, görhed; tunya, tohonya; gyerek, gyermek; káva, kánva; pázsit, pázsint; izom, izrom* stb.

3) Hátra tett betűk által, mint: *ap, apa; any, anya; ip, ipa; báty, bátya; nén, néne; bodzfa, bodzafa; für, fürj; szeder, szederj; rubin, rubint; nő, nől; fő, fől; hangy, hangya, hangyál* stb.

Ellenben némelly vidékeken némelly betűket szeret kihagyni a' nyelvszokás. Különös változások alá van vetve nyelvünkben az *l* betű. Dunán túl ugyanis néhol így beszélnek: *indúnak, porúnak, nyargaanak* stb, indul-, porol- és nyargalnak helyett. A' palócznál az *al, el* szótag *au, eü*, a' barkónál: *ó, ő*-re változik; mint: *balta, elment, palóczosan: bauta, eüment; barkósan: bóta, őment*. A' hienczes magyaroknál az *el, ol, öl* szótag *ie*,

uo, *üö*-re változik, így: *iement*, *gonduonak*, *füöment*, ezek helyett: *elment*, *gondolnak*, *felment*. Némelly vidéken az *l* betű egyszerűen kihagyatik, mint: *ement*, *elment*; *föment*, *fölment* helyett; másutt az *l* betű kihagyatván (a' dunántúli megyékben) még az előtte álló hangzó meg is nyújtatik, így: *eement*, *föment*, *elment*, *felment* helyett. Dunántúl is vannak némelly maradványai a' barkós kiejtésnek, p. o. *alma*, *szalma*; palóczosan: *auma*, *szauma*; barkósan és néhol Dunán túl: *óma*, *szóma*; hienczesén: *uoma*, *szuoma*. Hasonnemű változásoknak van kitéve az *ly* betű, p. o. *bagó*, *bagoly* helyett; *bögő*, *bögöly* helyett. Így a' *z* betű is néha elhagyatik: *emberhe*, *magáho*, *kőhő*, ezek helyett: *emberhez*, *magához*, *kőhöz*.

Néha egész szótagok is hagyatnak el, és pedig nem csak beszéd közt, hanem írásban is, mit egyébiránt csak a' nyelv szokás határoz meg:

1) a' czímekben pl. *nagysád* (nagyságod), *tens* (tekintetes), *kelmed* (kegyelmed).

2) más gyakoriabb használatú szókban is, p. o. *há* (hová), *bá* (bátya), *eg* (meg), *éhomra* (éhgyomorra), *mezítláb* (mezítelenláb).

3) a' keresztnevekben: *Boldizsár*, *Bódi*; *László*, *Lacz*, *Laczi*; *Ferencz*, *Feri*; *Erzsébet*, *Erzse*; *Katalin*, *Kata* stb.

5. §.

BETŰÁTTÉTEL.

Különös sajáttsága az nyelvünknek, hogy számos szavaiban a' betűket általveti, 's alakra ugyan új szót, de ugyanazon vagy rokonértelműt alkot. Ez pedig nem bizonyos elvek szerint, hanem úgy látszik csupa önkényből szokás által történik, például: *bögre, göbre; döbön, bődön; emle, elme; fú, ifju; facsar, csafar, csavar; fekete, feteke; gyarapodik, gyaporodik; guzsorodik, zsugorodik; gör, rög; morzsol, zsormol; viola, ibolya, ivola; kölöncz, czölönk; kenyér, kerény; kürt, türk; lendek, lednek; kanál, kalán; pök, köp; mazsola, malozsa; eszpáka, eszkápa; csikmák, mácsik; tenyér, terény; világos, vigálos stb.*

6. §.

SEGÉDBETŰK.

Ha ragozáskor a' szó' közepén vagy végén két olly mássalhangzó kerül egymás mellé, melyeket kimondani nehezebb: segédhangzó vettetik közbe, u. m. alhangú *a, o* vagy felhangú *e, é, ö, 'a'* szó' minemiségéhez képest, p. o. *ing-ni, ing-a-ni; hajtok, hajt-o-tok; barát-tok, barát-o-tok; veszt-éték, kert-é-ték, nyal-a-kodik, mar-a-kodik stb.*

Ha ragozás által két hangzó kerül egymás mel-

lé: gyakran szebb hangzát végett *h*, *v*, *j* segéd-
betűk tétetnek közbe; p. o. *ló*, *lo-v-a*; *csó*, *cső-v-e*;
mű, *mü-v-el*; *ri*, *ri-v-aszt*; *fa-a*, *fá-j-a*; *alma-a*,
almá-j-a; *epe-e*, *epé-j-e* stb.

7. §.

HANGHOSSZÍTÁS, RÖVIDÍTÉS ÉS OLVADÁS.

Rövid *a* *e* hangzón végződő szavainknak ezen hangzói, midőn valamelly képzőt vagy ragot felvesznek, többnyire meghosszúlnak, p. o. *fa*, *fá-nak*, *fa-ak*, *fák*; *vára*, *várá-ba* stb; kivevén *ság*, *ség*, *sza*, *sze*, *kor*, *ként*, *kép*, *képen*, *i* stb; p. o. *durva-ság*, *óra-kor*, *torda-i*, *no-sza*, *nesze* stb; az *é*, *ig*, *ért* és *ül*, *ül* ragok előtt pedig tetszés szerint; p. o. *diófaig*, *diófá-ig*; *oka-ért*, *oká-ért*; *pél-da-ül*, *példa-ül*.

Ellenben azon egy vagy két tagu's mássalhangzón végződő szókban, mellyeknek véghangzója hosszú, ezen hangzó gyakran megrövidül, ha hangzón kezdődő rag járul hozzájuk; p. o. *kenyér*, *kenyer-et*; *levél*, *level-es*; *ér*, *er-ed*; *kéz*, *kez-es*; *madár*, *madar-as*; *bogár*, *bogar-as* stb.

Ide tartozik a' hasonló hangok' összeolvadása olly esetben, mikor a' hangzón végződő szóhoz ismét hangzón kezdődő rag járult. Illyenkor az utóbbi nemcsak az előbbihez alkalmaztatik, hanem vele össze is olvad, p. o. *fa-ak*, *fák*; *simá-abb*, *simább* stb.

8. §.

HANG-UGRATÁS.

Nyelvünkben a' szép-hangzat fő szerepet játszik, 's azért, valamint egyfelől a' külön hangokat azonítja, a' hasonló hangokat összeolvasztja, és könnyebb kiejtés végett segédbetűket is veszzen fel: úgy más részről a' fölösleges hangzókat gyorsabb 's hatályosabb kiejtés végett kiugratja, p. o. *halom*, *hal-m-ok*; *félelem*, *félel-m-es*; *hurok*, *hur-k-ot*; *dolog*, *dol-g-os* stb.

9. §.

HELYESÍRÁS' FŐ ELVEI.

A' helyesírásnak a' magyarban két fő elve van:

I. A' gyököszókat a' szerint kell írni, mint azok gondosabb íróinknál 's a' jobb szókönyvekben írva találatnak.

II. A' származékokat és összetett szókat úgy kell írni, hogy mind a' gyök- és tőszónak, mind a' ragnak betűi épségben tartassanak, nem ügyelvén az itt-ott eltérő kimondásra; p. o. *igazság*, nem *igasság*; *követség*, nem *kövecscség*; *tanítson*, nem *tanicscson*; *fonja*, nem *fonynya*.

10. §. TULAJDON NEVEK ÉS IDEGEN SZÓK' IRÁSMÓDJA. 21

Jegyzet. Vannak esetek, midőn a' származékokban a' gyököszók és ragok' betűi változást szenvednek, p. o. *ront* (romt), *abba* (azba), *bont* (bomt), *azzal* (azval), *vérre'* (vérvé) stb. De mivel illy változások a' szóalkotás és ragozás' szabályai szerint történnek, l. ezeket.

10. §.

TULAJDON NEVEK ÉS IDEGEN SZÓK' IRÁSMÓDJA.

1) A' magyar nemzetségi nevek megtartják szokott írásmódjokat, p. o. *Dessewffy*, *Georch*, *Széchenyi*, *Gaal*.

2) Egészen meghonosodott idegen eredetű nevek és szók magyar szók gyanánt íratnak, p. o. *Mózes*, *Krisztus*, *József*, *Fülöp*, *Ignác*, *Fridrik*, *Zsófia*, *Fruzsina*, *Erzsébet*, *Nápoly*, *Párizs*, *püspök*, *próba*, *dragonyos*, *financzia* stb.

3) A' görög nevek és szók' leírására nem lévén minden görög betűnek megfelelő magyar betűnk, ezen szabályok állanak:

a) irassanak a' latin nyelvben ritkán használt vagy épen elő nem forduló görög szók görögösen, azaz: a' lehető legnagyobb közelítéssel a' göröghöz illyképen:

a' görög	η	helyett	é,	p. o.	Ἥλιος	Hélios.
„	θ	„	th	„	θεαρχία	thearchia.
„	κ	„	k	„	κεφαλαλγία	kephalalgia.
„	ξ	„	x	„	ξενотροφία	xenotrophia.
„	σ	„	s	„	Σαμος	Samos.

a' görög	v helyett ü	p. o.	Ὑπεριον	Hüperion.
„ φ	„ ph	„ φλεγμα	phlegma.	
„ χ	„ ch	„ Χαρις	Charis.	
„ ψ	„ ps	„ ψαλτεριον	psalterion.	
„ ω	„ ó	„ ὥρογραφια	hórographia.	
„ αι	„ ai	„ Αισχινης	Aischinés.	
„ αυ	„ aü	„ αυτονομια	aütonomia.	
„ ει	„ ei	„ ειδωλον	eidólon.	
„ ευ	„ eü	„ Ευτερπη	Eüterpé.	
„ οι	„ oi	„ Οιδιπος	Oidipos.	
„ ου	„ ú	„ Ουρανος	Úranos.	
„ ό	„ h	„ Ὅμηριδες	Homérides.	

b) ellenben a' latin nyelvből átvetteket írjuk úgy mint azokat a' romaiak írták, p. o. *philosophus*, *Cyclops*, *Xerxes*, *encyclopaedia*, *idea* (ειδεα).

4) A' meg nem magyarosodott diák szók és nevek eredeti írásmódjokat minden változtatás és hozzátétel nélkül megtartják; p. o. *Cicero*, *Lucullus*, *corollarium*, *documentum*, *principium*.

5) Az élő europai nyelvekbeli azon szók és tulajdon nevek, mellyek nincsenek megmagyarosodva, eredeti írásmódjokat szinte megtartják; p. o. *Shakspeare*, *Ximenes*, *Voltaire*, *Filangieri*, *Schiller*, *caprice*, *nuance* stb.

6) A' melly idegen nevek a' magyar betűformától fölötte eltérő nemzetek' nyelveiből valók, a' hová a' keleti és némelly nyugati p. o. orosz, szerb, illyr nemzetek számláltatnak, azok kiejtésöknek leginkább megfelelő magyar módon irassanak, p. o. *czár*, *Paskievics*, *Krályevics*, *császs*, *zultán* stb.

11. §.

SZÓTAGOLÁS.

1) Többtagu szóban, ha két hangzó között egy mássalhangzó van: ez az utóbbi hangzóhoz foglaltatik, az összetett mássalhangzók is egy betűnek vétetvén; p. o. *ha-lom*, *a-nya*, *gu-zsaly*, *a-tya* stb.

2) Ha két vagy több mássalhangzó szorúl közbe: csak az utolsó vitetik által; p. o. *em-bér*, *kard-ról*, *mad-zag*, *rok-ka*.

3) Az összetett betűk, egy hang' jelei levén, az 1) pont alatti szabály szerint mindenkor az utolsóhoz csatoltatnak, p. o. *a-nya*, *gu-zsaly*; a' hiányos kettőztetéseknel pedig a' kihagyott betű visszaállítatik, p. o. *ollyán*, *vissza*: *oly-lyan*, *visz-sza*.

4) Midőn ragozás' következtében valamelly összetett betű kettőztetik: a' végső az utóbbi szótaghoz csatoltatik, p. o. *király-lyal*, *mulasz-szon*, *vesz-szen* stb.

5) Minden hangzó külön szótagot tevén, ha több jön össze, akárhol megszakasztathatik a' szó; p. o. *mi-e-ink*, v. *mie-ink*, v. *mi-eink*; *ti-e-i-tek*, v. *tie-itek*, v. *ti-eitek*.

6) Az összetételekben úgy választatnak el a' szók, mint összetétettek, p. o. *elered*, *el-ered*; *kardél*, *kard-él*.

Jegyzet. Az imént előadott szótagolás helyesírási. De van szótagolás, melly a' szókat elemeikre osztja fel, 's ezt *elemzési szótagolásnak* nevezzük; p. o. e' szót: *eredetemet*, helyesírással így választjuk'el: *e-re-de-té-met*; ellenben szóelemzésileg így: *er-ed-et-ém-et*; *óvakodásodért*, helyesírással: *ó-va-ko-dá-so-dért*; szóelemzésileg: *óv-a-kod-ás-od-ért*; *tanítottatok*, helyesírással: *ta-ní-tot-ta-tok*; szóelemzésileg: *tan-ít-ott-a-tok*.

12. §.

IRÁSI JELEK.

Az írási jelek, mellyek szótagok' és mondatok' kijelelésére nagyobb érthetőség' okáért használtatnak, a' következők:

a) A' *kötjel* v. *kapcsoló* (-) olyan összetett szó közé tétetik, mellyekben a' nagyobb világosság szükségképen megkívánja az összetétel' főbb részeinek elválasztását, p. o. *szarvasmarha-tenyésztés*. Általán az igen hosszú nyúló összetett szókat tanácsosabb elválasztva írni. Elmulaszthatlanul megkívántatik azonban az -é kérdő betűnél; p. o. *hallod-é?* mert ha ez közvetlenül a' szóhoz kapcsolatik, könnyen zavart okoz, p. o. *embere* (homo illius), *ember-é?* (an homo?) Végre kötjellekkel élünk a' szó' végén, midőn több egymás után álló neveknél, mellyek ugyanazon nemű raggal toldatnak meg, vagy ugyanazon egy szóval tétetnek össze, rövidség' okáért ugyanazon ragot vagy összetételi szót csak az utolsó névhez kap-

csoljuk, p. o. *javai*-, *szülei*- és *barátaitól* elvált; *könyv*-, *kép*- és *levéltár*; *ásvány*-, *fűvész*- és *ál-*
laltant ír.

b) A' hiányjel (') kihagyott betű' vagy szótag' helyébe tétetik: *hog'y*, *a'*, *e'*, *'s*, ezek helyett: *hogyan*, *az*, *ez*, és. Szorosan megkívánják pedig a' hiányjelt a' kihagyott sajátító *nek*, *nak*, 's a' személyragos nevek' rövidített tárgyesete; p. o. *ház' ura*; *ne hagy'd magad'*; ezek helyett: *háznak ura*, *ne hagy'd magadat*. Ezek: *engem*, *téged*, hiányjel nélkül is iratnak.

Jegyzet. A' hiányjelt a' névelőnél 's a' kihagyott *nek*, *nak* helyett sokan el is hagyják. A' névelőnél e' kihagyás értelmi zavart nem okoz, 's azon ok által is mentetik, hogy a' névelő eredetileg *a* volt. De miután bizonyos, hogy a' z betű később olly lényeges része lett a' névelőnek, hogy a' hangzók előtt tisztán (az ember), a' mássalhangzók előtt pedig elváltozva tagadhatlanúl megvan, mint azt csaknem országszerte hangoztatni szokták, p. o. a' *kő*, a' *nép*, a' *rom*, mintha mondanók: *ak-kő*, *an-nép*, *ar-rom*; sőt ugyanezen szók némelly tájakon így is ejtetnek: *az kő*, *az nép*, *az rom*; de továbbá e' névelő ugyanezen alakban mint mutató névmás használtatván, a' z, összetétel- és ragozáskor, szinte a' következő mássalhangzóhoz hasonúlva állandóan megtartatik, p. o. *afféle* (az féle), *annak* (aznak) stb: a' hiányjel' kihagyása, mint írási következtelenségre vezető 's a' szótagmértéket megzavaró, helytelennek mutatkozik.

Még kevesbbé javalható a' második nemű kihagyás. Mert ha ez: *háznak ura*, *ház' ura*, hiányjel nélkül is egyiránt érthető; ha való is, hogy e' hiányjel a' beszélőnél 's a' hallgatóra nézve elvesz; de másfelül tagadhatatlan, hogy hosszabb beszédben az illy kihagyás az érthetőség'

vagy rövidség' kárával történik, 's mivel a' hiányjel nem beszéd-, hanem írásjel, 's mivel, míg a' beszéd elhangzik, az írás szolgál maradandó alapúl, mellyhez magunkat kétség' esetében tartani kell, és lehet: ezen gazdálkodást az érthetőség' rovására el nem fogadhatni.

E' kihagyás tehát tulajdonképen nem is gazdálkodás, mert feltevéen hogy józan író mindenek előtt érthető akar lenni, az a' hiányjel helyett, valamint a' beszélő, a' *nak-*, *nek-*et kénytelen kitenni, mi azon kívül hogy nem igen kellemes hang, 's nyelvünkben különben is elég bőven előfordúl, de idő és tér' tekintetében a' hiányjelhez mérve gazdaságosnak épen nem tekintethetik, mint szinte nem volna gazdálkodás ha e' helyett: az *erdő- mező- berekről* a' kötjel' kihagyásával akarnánk gazdálkodni, olyképen, hogy írnök: *erdőről, berekről, mezőről*, tehát két kötjel helyett a' kétszer ismételt *ről* ragot.

Figyelembe veendő még hogy a' hiányjel' megtartása-vagy elvetésétől igen sokat függ a' mondatok' kerekded-sége, kellemes és szabatos rövidsége vagy szétterjengő pongyolasága, valamint a' kötjel' felvételével a' ragok helyett, mint igen hamar terjedt újítással, mondataink' alakja szemlátomást kedvezőleg megváltozott. Véleményünk szerint tehát a' hiányjel' kihagyása visszalépés, 's mintegy visszautasítás a' beszéd' pongyolaságához.

Nyelvtanban minden kicsiség figyelmet érdemel, kivált ha az az egész nyelvben szétágazik. Az illy kicsiség észrevétlen bár, de lényeges befolyással van az írói beszéd' alakítására. Azért tartatott szükségesnek az okokat e' kicsiségnél is bővebben előadni, hogy ha utóbb az összes irodalom a' hiányjelek' kihagyására menne át, az legalább minden ellenokok' méltatásával 's ne pusztá divatból történjék meg.

c) *Vessző* vagy *vonal* (,) használtatik a' kisebb megnyugvásnál vagyis több mondatok' folyamában olly egyes mondatok- és szóknál, mellyek egymás-

hoz szorosan nem tartozók; p. o. *faluk, városok, vidékek szenvednek gyakran az áradások miatt.* Vesszót teszünk akkor is, ha egyik mondás a' másiknak főnevét írja körül, vagy igéje' bizonyos határozatát adja elő, vagy főnévének valamit tulajdonít; nem különben a' magyarázó, korlátozó, kivevő és kizáró, a' folytató, következő és összefoglaló mondatok előtt, p. o. *vettem az ajándékot, melyet küldöttél.* Továbbá a' mondatok' együvé sorozásakor azoknak hasonnemű részeit u. m. alanyait, állítmányait, jelző neveit, tárgyait stb vesszővel különböztetjük meg; p. o. *Andort, a' költőt, a' hat gyermeknek atyját, a' köz tiszteletű férfit, néhány nap előtt, saját házánál, közel a' főtanodához, családjának kimondhatatlan fájdalomára, törrel átdőfték.* De ha a' mondatok és, 's, vagy, mind—mind kötszókkal kapcsolvák: elhagyjuk a' vesszót, 's csak akkor teszszük ki, ha új mondat következik.

d) *Pontos vessző* v. *pontvonal* (;) a' vesszőénél hosszabb nyugvást, szünetet jelent. Illy jel tétetik tehát a' feltevő, szétválasztó, hasonlító, okmutató, ellenkező és következő mondatok' elő- és utórészei közé, p. o. *teste szép; de sokkal szebb lelke.* Ha több előmondat egy utóval, vagy egy előmondat több utóval van összekötve: az egyes elő- v. utómondatokat pontos vesszővel választjuk el; p. o. *e' föld valóban szép; sokat foglal magában, mi bennünket gyönyörködtethet; de még sem maradandó lakhelyünk.* Végre a' felosztásokban, ha min-

denik fő- vagy alrészét külön is előadjuk, az azon rendű részek közé pontos vesszőt teszünk; p. o. *a' becsületes ember a) nem fenhéjazó; b) nem ismer önhasznát; c) nem szűnik meg rejtekben is jót tenni; d) mások' hibáit nem kürtöli, sőt inkább födözgeti.*

e) *A' kettős pont v. két pont (:)* valamivel hosszabb szünetet jelent mint a' pontos vessző. Használtatik a' körmondatok' elő- és utórésze között; p. o. *valamint az arany az érczek közt legnemesebb: úgy az ember az állatok közt legfőbb helyen áll; vagy: nem az arany vesztegeti meg az embereket; ártatlan az olly nemzet' kezében, mellynél egyszerűség uralkodik: de veszedelmessé lesz, mihelyt becsét az ál örömek fölötté nagyra emelik.* Továbbá a' magyarázó vagy idéző mondatok után, p. o. *a' földnek öt része van, u. m.: Europa, Ázsia stb.*

f) *Pontot (.)* írunk a' beszéd' végén, tehát mind az egyetemes, mind az alrendű és azonrendű ítéletek után, p. o. *E' föld az eszes lények' munkáságának tére. Az eszes lényeknek örök rendeltetése van. Ki tehát örök rendeltetésére eljutni vágy; éljen e' földön örök rendeltetéséhez vezető eszközökkel.* Pontot teszünk a' rövid, kielégítő, bár egy szóból álló felelet után is, ha általa a' felelet teljesen meghatároztatik; p. o. *eljártál dolgozni? Igen.* A' pont kurtítások' jelelésére is használtatik így: p. o. (példának okáért); a. m. (annyi mint); stb (és a' többi); v. (vagy).

g) *Idéző jel* („ — “) vagy (, — ‘) használtatik az idézett szók vagy mondatok’ megkülönböztetésére.

h) *Nyug- v. figyelemjel* (—) tétetik, ha az olvasó’ figyelmét felébresztteni akarjuk, vagy valamit a’ beszédben elhallgatván, ennek kitalálását az olvasóra bizzuk.

i) *Zárjellel* ( ) a’ beszédhez mellékesen vagy közbevetőleg tartozókat különböztetjük.

k) *Kérdőjel* (?) kérdő szó vagy mondat után tétetik.

l) *Felkiáltási jel* (!) az indulatszók vagy indulatos mondatok után tétetik.

13. §.

NAGY KEZDŐBETÜK.

Nagy betű használtatik:

1) Beszéd és verssor’ elején.

2) Pont után.

3) Kettős pont után is, ha valamelly idegen mondat hozatik föl.

4) Minden szorosan vett tulajdon neveknel; p. o. *Magyarország, Nagyvárad, Duna, Zemplén, Csepel, Mátra, Lajos* stb. Mikor ellenben a’ tulajdon név melléknév gyanánt használtatik, vagy belőle melléknév képeztetik, ez kis betűvel kezdessék; p. o. *pesti lakos, dunai hal, taciusi szellem*. De a’ nemzetségi vagy családi előnevek nagy

betűvel irassanak, hogy így a' családnév más helynévtől megkülönböztessék, p. o. *Széki gróf Teleki, Felsőbüki Nagy Pál* stb.

A' megszólítás' egyes szavai is, akár rendes czímek, akár önkényes tiszteletadások; úgy könyvek' idézett czímei is nagy betűvel kezdetnek; p. o. *Felséges Úr! Érdemes Férfu! Tekintetes Táblabíró Úr! A' magyar tudós társaság' Évkönyvei* stb.

MÁSODIK RÉSZ.

SZÓTAN.

A' szótan a' beszéd' részeinek a) eredetét; b) viszonyulásaik' szabályait adja elő. Az elsőt a' Szóalkotás, ezeket a' Szóragozás tárgyalja.

I. SZAKASZ.

S Z Ó A L K O T Á S.

14. §.

BEVEZETÉS.

Mielőtt a' szóalkotás' értelmezését adnók, szükséges meghatároznunk: mi értetik a' gyökszó és tőszó alatt; mi különbség van a' rag és képző között.

Minden értelmes vagy sejthető értelmű, elemezhetetlen szótag *gyökszónak* neveztetik.

Ahhoz tehát, hogy valamelly szó gyökszónak

elfogadtassék, megkivántató, hogy legalább is sejtethető értelemmel birjon, továbbá hogy értelmes szótagokra többé elosztható ne legyen.

Tőszónak neveztetik minden önálló, határozott értelmű szó vagy beszédrész, melly a' ragozásban vagy szóalkotásban alapúl szolgál.

Tehát maga a' gyök is lehet tőszó, de a' tőszó nem mindig gyök, egy gyökből néha két, három tőszó is kerülven. Így a' *hat* ige, gyök- és tőszó; de már nem gyök a' *hatalom*, *hatalmas*, *hatalmaz*, hanem mind megannyi tőszók.

Képzőnek neveztetik azon betű vagy szótag, mellynek hozzáadásával élő vagy elavult gyökből, vagy tőszóból önálló szó vagyis beszédrész alkotatik.

Ragnak neveztetik azon betű vagy szótag, melly önálló szóhoz vagy beszédrészhez ragasztatván, annak értelmét személy, szám, mód, idő, hely 's egyéb kül- és belviszonyok szerint módosítja; 's az így alakult szó rendesen, vagy legalább teljes, ragozást többé nem vehet fel.

Jegyzet. A' ragok között is vannak, mellyek önálló és ragozható szót alkotván, a' képzők közé is volnának sorozhatók. Illyek a' személyragok és a' többes számrag; de mivel rendesen sem azok ezt, sem ez azokat fel nem veszi, különben pedig a' ragozásban minden névnel ismét új alapúl szolgálnak: a' rend 's könnyebb áttekintés végett a' ragok között hagyatnak meg. Illyek az igékben az időragok is.

Szóalkotásnak nevezzük azon szabályok' összességét, mellyek szerint több gyök- vagy tőszó' egybefogása által egy új önálló szó vagy beszéd-rész képeztetik.

A' szóalkotásnak két része van: szóképzés és összetétel.

A' *szóképzés* azon szabályokat adja elő, mellyek szerint avult vagy élő gyökök- és tőszókból más, hangrend szerint alakuló gyökök' hozzátétele által új, önálló szó, vagy beszédrész alkottatik, mellyet származéknak nevezünk.

Az *összetétel* azon szabályok' összeségét adja elő, mellyek szerint két 's több élő tőszónak minden elváltozás nélküli egybefoglalása által más önálló szó alkottatik.

A' különbség tehát a' szóképzés és összetétel között abban áll, hogy a' képzett szóban, vagy a' tőszó vagy a' képző, vagy mind a' kettő avult, vagy legalább hangrendi változásoknak alávetett gyök, midőn az összetételben mind a' két vagy több résznek önálló és változatlanul egybefoglalt szónak kell lennie.

A' szóképzők közé olyak is soroztatnak, mellyek változatlanul maradnak, 's a' tőszót meg nem változtatják, mint *kora*, *szerű*, *féle*, mellyek tulajdonképen az összetétel' szabályait követik; de mivel önálló képzőkül szolgálnak, vagy inkább gyakran fordulnak elő, rövidség 's biztosabb utasítás' okáért itt is előadatnak.

15. §.

SZÓALKOTÁS' ÁLTALÁNOS ELVEI.

Szóképzéskor vagy a' tőszó vagy a' képző vagy mind a' kettő némi változásnak van alávetve, melyeknek fő szabályai következők:

1) A' képző hangrendet követ, 's a' mint a' tőszó fél- vagy alhangu, hangzóját a' szerint alakítja; *csontos, nedves, hadaz, szerez* stb.

2) Midőn a' tőszó élő, önálló, határozott alakú beszédrész, az *ad* (számnév-képző), *ak*, *as*, *az* képzők előtt íkvesztésre, hangugratásra, hangzóváltozásra nézve az alább adandó általános ragozási szabályokat követi: *százak, század*; *munkák, munkás*; *hadak, hadas*; *kötelek, kötelez*; *levelek, leveles, levelez*; *hatalmak, hatalmas, hatalmasz*; *havak, havas, havaz* (cselekvő).

Szinte az ottani szabályokat követik az éles hanguak is, p. o. *hidak, hidas, hidasz*; *színek, színes, színez*.

3) Hol a' tőszó elavult gyök vagy bizonytalan elemzetű, ott az általános hangrend' szabályain kívül egyéb útmutatást alig adhatni, határtalanúl lévén a' nyelvszokás, melly majd a' tőszó', majd a' képző' hangzóját löki el, majd összeolvasztja egy hosszú hangzóba, majd az egész képzőt megfordítja, vagy valamelly segédhangzóval vagy kép-

zóvel toldja meg. A' gyakrabban előforduló eseteket következő pontok alá vonhatni:

a) Hol a' rövid hangzón kezdődő képző, p. o. *ab, ad, al, aly, as, at, asz* hangzóját megnyújtja, igen hihető, hogy a' gyök- vagy tőszó' végén is hangzónak kellett állania az összetételkor, mint például: *csáb* (csa-ab), *család* (csala-ad), *szól, halál, veszély, lát, szemét* stb.

b) Az *l, m, r, s, sz*, néha *p, t* mássalhangzók után az *ab, ad, ag, ak, as, asz, at, asz* képzők igen gyakran ellökik hangzójukat, kivált midőn közép képzőül szolgálnak, p. o. *gomb, görbit, hold, rend, mond, kaland, vakand, csapdi, térd, kard, csalárd, esd, küzd; hallgat, mosolyg, zajong, rongy, sürget, keresgél, porozgat, irkál, ront, foszt, csósz, borz*. Illyenek még a' helynevek közül a' *Deth, Ebeczk, Szepeth, Agárd, Herend, Petend, Körmend* stb.

c) Némelly hosszú hangzón kezdődő igeeképzők (*ít, úl, űl*) előtt a' tőszó' véghangzóját ellöki; p. o. *néma, némit, némúl; ferde, ferdit, ferdül*.

d) A' rövid és hosszú hangzók egyébiránt gyakran csupa szeszélyből, vagy egy kis hangzatosság miatt cseréltetnek fel, így: *járdogal, járdogál; sírdogal, sírdogál; fonal, kötél: fonál, kötél; nyögdécsel, nyögdicse, döngécsel, döngicse* stb.

e) A' *h* betű néha hangzatosságért közbe vetetik; p. o. *vénhedik, bűnhödik*.

Mielőtt a' szóképzőkre általmennénk, következő általános jegyzeteket tartunk szükségeseknek.

Nyelvünk' mélyebb vizsgálása arra látszik vezetni, mit a' fenmaradott példák is erősítenek, hogy a' képzők vagy mind, vagy legnagyobb részt élő értelmes szók voltak, 's hogy eredeti hangjok és értelmök összetétel és hosszas nyelvszokás által módosult olly hangú- 's értelművé, millyen most. Kétséget nem szenved azonban, hogy a' mint az élő szó az egyetemes beszéd' özönében eredeti értelmével és hangjával együtt elmerült, igen sok szavaink puszta hasonlat után képződtek. Az így képzett szók gyakran messze távozván a' már feledésbe ment eredeti hang- és értelemtől, fölötté nehezzé, sok helyt lehetetlenné teszik a' képzők' eredetének kikutatását. Miért is a' mit e' részben a' képzőkről állítani merünk, nagyobbára puszta véleménynek, találgatásnak kívánjuk vétetni, általadva csekély ismereteinket útmutatásul, ha lehet, egy fejlettebb kornak, 's egyszersmind meg nem kötve az utódok' kezeit, hogy e' hiányos munkát el nem fogúlt buvárlataikkal kiegészíthessék.

Továbbá a' szóképzés szóelemzéssel járván, közönként némelly szók' eredetét kimutatni törekedünk, 's ezek között ollyak is találtatók, melyeket e' korig idegen eredetűeknek tartottak. Mire nézve szükségesnek véljük számot adni azon elvekről, mellyeket az efféle kutatások' alkalmával szem előtt tartottunk.

Igen sokan ez iránt így vélekednek: Midőn két nyelvben ugyanazon szó fordul elő, eredetét azon nép' nyelvében kell keresni, melly uralkodó, a'

másiknál míveltebb, hatalmasabb; minthogy az illy nép vagy nemzet tudomány, művészet 's az ipar' minden ágaiban 's minden egyéb tekintetben is fejlettebb levén, gazdagabb a' másiknál 's inkább kölcsönözhet, mint az.

'S e' nézet elméletileg nem is tagadható, de alkalmazásában fölötte ingadozó alapokat nyújt.

Ugyanis ki fogja nem csak minden népre, fajra, hanem minden néptöredékre kijelölni az időt, mellyben az illy szók két vagy több néppel községek lettek, 's ki fogja azon kornak míveltségi és hatalmi fokát minden néptöredékre nézve kimutatni minden egyes esetben?

De másfelül e' szabálytól még némelly kivétel is van, mert az uralkodó, míveltebb nép is igen gyakran vesz által szókat az elnyomott, míveletlen néptől, mire a', minden nyelvben olly számos, tájszók mutatnak.

Ha tehát a' főnebbi nézet általában elfogadható volna is, egyes szónak eredetére nézve, igen kevés esetet kivévén, alig adhat útmutatást. Így a' magyar *ver* és a' diák *verberat*, a' *lassu* és *lassus* szókra nézve mit használ tudnunk, hogy a' romai nép hatalmas és uralkodó volt, kivált ha nem feledjük, hogy nem tiszta, hanem több fajból keveredett nemzet.

A' szók' eredetéről mit sem mondani, midőn képzőkről van szó, csaknem lehetetlen; eddigi nyelvbuváraink' nagyobb részének példáját követve, minden közös szót azonnal idegen eredetűnek

bevallani, igen kényelmes ugyan, de sem nyelvünkre, sem egyéb nyelvekre nézve nem eléggé tanulságos; mert ha minden nyelvbuvár a' kutatások' ezen legelső fokánál megállapodnék, az egyetemes emberi nyelv' belső történetének felvilágosítására kevés adattal járulhatnának.

Mi tehát ez úttal a' nyelvvizsgálásnak azon kis körű, de nem szinte fáradságtalan nemét választottuk, melly magából a' nyelv' kútfejéből törekszik meríteni.

A' közös szókra nézve pedig a' következő elveket véljük legbiztosabbaknak:

a) Minden gyök, melly a' magyar nyelvben találtatik, magyar, míg történeti adatokkal be nem bizonyíttatik, vagy köz tudomás szerint is el nem ismertetik, hogy kölcsönözve van. Így magyar gyök a' *kor*, *kör*, *hab* stb; idegenek: *rang*, *vers*, 's az ujabban eléggé ízetlenül felkapott *rítz*.

b) Minden szó, mellynek a' magyar nyelvben gyöke és családja, azaz ugyanazon gyökből származott rokonai vannak, eredeti magyar szónak tekintendő.

Ha a' nyelvek ezen elvek szerint elemcztetnek: igen gyakran megtörténhető, hogy ugyanazon szót két vagy több nyelv követelendi, mi magában épen nem veszélyes dolog, de másfelől tanulságos; mert elvégre is minél számosabb nyelvek' ősi rokonsága vagy egysége fog kivilágolni.

Igy például: *kürt*, *kürtő*, *kert* a' *ker*, *kör*, *kür* gyöktől ered, mit ha kimutatunk, nem kell

aggódnunk, hogy e' szók részint ugyanazon, részint a' körtől kölcsönzött értelemmel más nyelvekben is megvannak, például a' latinban: *gyro*, *circa*, *circus*, *circulus*, *hortus*; a' görögben: *χορ*, *χορὴ*; a' németben: *Garten*, *Gürtel* stb. Annak fölfedezését: vajjon a' magyar *ker*, *kör*, *kür* lett-e a' latin: *gyr*, *cir*, a' görög: *χορ*, *χορ*, a' német: *gar*, *gur*, gyökükből, vagy ezek amabból, részünkről igen meddő, sikerre alig számítható kutatásnak tartjuk.

EGYSZERŰ KÉPZŐK.

16. §.

ÖNHANGZÓJÚ EGYSZERŰ KÉPZŐK.

a, *e*.

E' két képző, noha jelentésére nézve igen rokon, különböző eredetű. És pedig:

1) A' részesülő' elváltozott *ó* *ő* képzője van azon mellék- 's főnevekben, mellyek gyökök- vagy tőszókból pusztá *a* vagy *e* hozzáadásával származnak: *bugyoga*, *kora*, *lenge*, *zsenge*, *szüle*, *sürge*, *banga* (bangó), *ürge*, *huza-vona* stb.

2) Rámutatást, figyelmeztetést jelentő indulat-szó van ezen szókban: *hallg-a!* *od-a*, *id-e*, *tov-a*, *fel-e*, *mi-a* stb.

Jegyzet. Az így képzett szók szolgálnak tőszóul a' névutókban 's némelly határozókban, midőn ő névmással egyesülve lesz: *ala-a*, *alája*, *alá*; *fele-e*, *feléje*, *felé* stb.

3) Segédbetűként szolgál vagy könnyebb kiéjtés, vagy különböztetés' kedvéért illy szókban, mint: *torzs-a*, *gomb-a* stb.

E' képző részint élő, részint elavúlt mindenemű gyökökből 's tőszókból fő- és mellézneveket képez és csak hangrend szerint változik; p. o. *kora*, *sürge*; kivéve tán az illy szavakat: *durva*, *dudva*, *pudva* (l. *u*, *ü*).

A' segéd *a*, *e* betű nem csak gyök-, de képzett szókhoz is járúl; p. o. *furulya*, *fuvola*, *berkenye*, *afonya*, *tanoda*, *gomba*, *borona*, *katona* stb.

Helytelenül használtatik ezen szavakban: *zúz-a*, *szarv-a*, *máj-a*, *méh-e*; *zúz*, *máj*, *szarv*, *méh* helyett.

E' képző által igen sok szó alakúlt, kivált gyökökből, 's bajos volna kimutatni, melyik szónál micsoda magyarázatnak van helye; miért is jónak tartjuk minél több példát elősorolni, részint elavúlt gyökeink' kimutatására, de különösen azért is, hogy e' jó hangzatú 's igen ajánlatos képzőt az elősorolt szók' különféleségé által minél érthetőbbé 's ajánlatosabbá tegyük; p. o. *aba*, *baba*, *bába*, *hiba*, *suba*, *szoba*, *guba*, *gebe*, *liba*, *csába*, *kába*, *bibe*, *hebe* (*hurja*), *kácsa*, *öcse*, *rucza*, *czucza*, *recze*, *récze*, *csoda*, *csuda*, *dada*, *duda*, *Buda*, *mende*, *monda*, *kefe*, *nyifa*, *maga*, *csiga*, *buga*, *rege*, *gyüge*, *fürge*, *sürge*, *kerge*, *csörge*, *zsenge*, *lenge*, *ragya*, *megye*, *pipogya*, *roha*, *csuha*, *léha*, *puha*, *pihe* (*pihi*), *mostoha*, *buja*, *saja* (*finom*), *héja*, *perje*, *cserje*, *csuka*, *boka*, *toka*, *kuka*,

baka, fika, szuka, zeke, eke, teke, mula, gúla, kila, csala (csere csalával jár), gulya, gólya, hülye, csima, rima, koma, eme (nőstény), Duna, dana, róna, fene, zene (bona), néne, anya, banya, bánya, kánya, csúnya, konya, apa, kapa, kupa, csupa, csipa, szipa, epe, kepe, czipé (czipő), ara, dara, mara (zúzmara), kora, csere (bere), tere-fere, tere-bura, kása, mese, vese, kusza, kósza, pisze, pösze, isza (bornemisza), csésze, besze, suta, sete, buta (bot-a olyan mint a' bot), csete (bodza-bogyó), csuta, csata (csete-pata), atya, gatya, kutya, totya (totyogó), csáva, csóva, cséve, kéve, teve, kova, siva, boza (ital), buza, laza stb.

é.

Igen kevés fő- és melléknévben maradt fen e' képző, hihetőleg ő névmásból (részesülő' képzője) elváltozva: *csaté, csádé, málé* (mál-ó málló, a' mi elmállik), *dádé* (dad-ó, dadogó), *góbé* (gubó), *góré, csóré*. Vidéki szójárás szerint így ejtetnek: *karé, taré, gané*; mi ismét a' részesülőre látszik visszavezetni: *kar-ó, tar-ó, gan-ó*; mi ragozva az egy birtoku harmadik személyben: *karaja, taraja, ganaja*, 's ebből rövidítve lőn: *karaj, taraj, ganaj*. Így lett a' személyragozott fő melléknévből *feje=fej* főnév, *tő*-ből: *tej* stb. Így lett a' nő (asszony)ból *ne-je, ne-e, né: Kisné, Kis' neje=Kis' felesége*.

i.

Igen termékeny képző; jelent valahonnan, valamiből vagy valamire valót, valamihez illőt. Az ó vagy ő részesülő képzőből átalakúlnak látszik.

Járul a) ép vagy összevont főnevekhez, a' rövid hangzót maga előtt röviden hagyva, p. o. *budai*, *pesti*, *testi*, *lelki* (léleki), *ligeti*, *berki* (bereki), *vargai*, *kolmári* stb.

Az így képzett régi családnevek *i* helyett többnyire *y*-nal iratnak: *Gyulay*, *Erdődy*.

b) névutókhöz és ragokhoz a' *való'* kikerülése végett; de kivált az utóbbival ovatosan kell élni: *ház melletti kert*; *alatti*, *házhozi*, *kertbemi*.

c) határozókhöz: *gyakori*, *mostani*, *hajdani*, *sehonnai* (sehoni).

d) igékhez: *játszi*, *szegődi*, *hánya-veti*, *ugri* (füles).

Az *i* képző némelly szóknak kicsinyező vagy gúnyos jelentést ad: *bodri*, *kuszi* (kis kutya), *csudri*, *szuszi*, *muszi*, *csiri-biri*, *oktondi*, *buksi*, *csapdi*, *szeleverdi* stb.

A' keresztnevekben leginkább kicsinyező értelemmel bír: *Gaxsi*, *Pali*, *Juczi*, *Biri*, *Jócsi*, *Kati* stb.

Az *i* melléknévképző elváltozik *j*-re is, 's ekkor főneveket képez, de nehéz kiejtése miatt magában gyéren használtatik. Illyenek: *szomj* (szom-i), *fürj* (für-i, fürge madár), *tarj*, *marj*, *szederj*, *eperj*, *hoporj*; de iratik így is: *für*, *szeder*, *eper*.

Gyakrabban fordul elő mint középképző más képzők előtt, vagy segédhangzókkal toldva, mint: *cserje*, *perje*, *pozdorja*, *borjú*, *varjú*, *gyapjú*, *ifjú*; *terjed*, *gerjed*; *tömjény*, *tarjány*, *burjány* (mi a' földet elhorítja), *surjány* stb.

E' középkepző néhol hangzatosság és különböztetés' kedvéért ajánlható. Így lőn ugyanazon tőszóból, ugyanazon végképzővel két külön szó: *saru*, *sarjú*, *temény*(-telen), *temjény*. Így képződhetnék *burjány* mellett a' *j* kihagyásával egy más értelmű szó: *burány*, *surjány* (nyulánk, felnyúlt) mellett *surány* stb. Mit egyébiránt csak figyelmeztetésül kívánunk vétetni.

ó, ő.

Ezen részesülő képző nem egyéb, mint a' személyes névinás *ő*, melly hangrend szerint *ó*-ra, vidéki szójárás szerint *u*-, *ü*-re, 's ezekből néha *a*-, *e*-, *i*-re is változik.

Alkot a) minden élő törzsű igéből részesülőt az igékről adandó szabályok szerint, p. o. *járó*, *kelő*, *ugró*, *rovó* (a' ki vagy mi jár, kel, ugr-ik, ró).

b) Néha átható igetóból, szenvedő értelmű főneveket: *adó*, *író*(-asztal).

Ezen részesülők melléknév' tulajdonival birnak; de mint minden melléknév, igen könnyen főnévvé foglaltatnak el, mint: *író*, *szerző*, *gombkötő*. Alkot

c) Elavult vagy élő tőigékből, de némi értelemmódosítással mellék- és főneveket, melyekből többet elősorolni azért tartunk szükségesnek, hogy a' megmenthető 's talán használható gyökök ki-
tűnjenek: *gubó*, *dobó*, *szabó*, *dicső*, *bacsó*, *ocsó* (az *ocsó* nyulakat fektekből felverni. Faludy), *fedő*,

gadó(-cza), gedő, idő, meddő (medő), radó (verekedő), redő, südő, tüdő; rigó, bogyó, vő (ve-ő, ve-v-ő), bohó, golyhó, hajó, sió (hegyi patak), dió, Sajó; akó, bakó, csikó, czakó, fakó, Makó (hely-név), elő, cselő, czelő(-ke), kalló, való, velő, csül-lő; csomó, domó, gamó, gümő, kamó, kajmó, szamó(-cza), kumó (kumni, hunyni, innen kunyó, kunyhó), manó, ünő, nenő (öreg néne), tinó, anyó; fenyő (fenyü), panyó(-ka), hernyó, ernyő, szunyó (-ta, szunyáta), apó, csapó, csipő, csepő (csepü), czipó, czipő, szipó (vérszipó), kopó (kapó), kampó, pempő, erő, czuró (czurhó), daró(-cz), furó (furu), gyűrő (gyürü), merő, tarló (tarlik), tarró, talló, eső, aszó, üsző, gyüsző (gyüszü), kúszó, túsó (tüszü), bitó, csató, sajtó, ajtó, tető, botyó, motyó (batyu), pityó(-ka), avó (avik, avul), divó (dió), javó(-s), savó, güző (güzü, gözü), mező*).

Innen látható, milly egyszerűen alakultak régiebb szavaink, 's' ige és név melly közel állottak, vagy inkább hogy ugyanazon szó annyira élő erejű volt az eszmének egész terjedelmében, hogy egyszersmind név és ige gyanánt szolgált, millyek p. o. a' zár, zavar, ég, nyom név-igék. A' szóalkotás' ezen ága még korán sincs kimerítve, még igen sok gyökszó hever, melly e' képzővel egyesülve rövid és jól hangzó szókat képes adni, ha kívált figyelemben tartatik, hogy ugyanazon gyökszó a' hangzónak változtával külön vagy legalább egymástól némileg eltérő értelmet veszen fel. Így: gamó (kampó), gümő (kerekded kinövés) külön értelmű szókká lettek, noha gam, gom

*) Könnyen észrevehető, hogy az ernyő, kampó, tarló stb összetett képzővel alakítvák.

(gom-oly gom-b), *göm* (göm-b), *güm*, eredetileg egyértelműek 's valami kereket, gömbölyüt, hajlottat jelentenek. Innen származott talán a' gyümölcs meglágyult g-vel a': *güm-öl-cs-ből*. Így adhat például a' *gar*, *ger*, *gor*, *gör*, *gur*, *gür* külön szokat: *garó*, *goró* (vibráns), *gerő* (a' ki vagy mi gerjed), *görő*, *guró*, *gürő* (a' mi görög, gurul). Így származott talán a' gyűrű is meglágyult g-vel *gürő*-ből stb. De feléleszthetők volnának szükség' esetében magok a' gyökök is, mint: *rad*, *red*, *gar*, *ger*, *gam*, *csom*, *szam* vagy *zam* stb; mit nem azért emelünk ki, hogy valaki új szókkal áraszsza el a' már is igen megterhelt nyelvet, hanem naponként óhatatlanul készülvén új szók, műszóra pedig csaknem minden tudományban számtalanra levén még szükség, a' figyelmet olly kútfőhöz akarjuk irányozni, melly egyszerűségében tiszta, jó hangzatú és gazdag egyszersmind.

Az *ó*, *ő* képzőnek némelly szavakban nagyító ereje van, p. o. *anyó*, *nenő*, *bátyó*, *apó*. E' betű ad a' kicsinyítő *ke* szónak nagyító értelmet ezen szókban: *szemők*, *pofók*.

A' keresztnevekben is nagyító értelme van, p. o. *Kató*, *Erzsó*, *Dexsó*, *Pető*, *Jankó*, *Palkó* stb.

Jegyzet. Az eddig mondottak szerint az *ő*, *ó* képző *u*-, *ü*-re, sőt *a*-, *e*-, *i*-re is átváltozik, azonban a' hangzók' jelleme szerint némi értelmi módosulással. Így míg az *ó*, *ő* folytonosságot vagy nagyítást jelent: *folyó*, *vágó*, *nyerő*, *anyó*, *bátyó* stb; az *a*, *e* inkább rámutatást, pusztán meglevő tulajdonságot fejez ki: *lenge*, *zsenge*, *konya*, *pisze*; az *i* kicsinyező vagy gúnyos értelmű: *játszi*, *hánya-veti*; az *u*, *ü* a' tárgynak minőségét, határozott tulajdonságát fejezi ki; *lapu*, *kapu*, *gyepü*, *köpu*, *gyönyörü*, *szomorú*, *nagy lábú*, *kis kezü*. Melly különbségekre az új szók' alkotásában ügyelni kell.

u, ü, ú, ű.

Eredetre 's értelemre az *ő* képzőnél van előadva. Alkot élő és elavúlt gyökökből

a) Fő- és mellékneveket: bábu, kedü (kedv), nedü (nedv), redü (redv), ocsu (gabona' alja), bucsu, adu, odu, udu (odv), ágyu (álgyu), bárgyu, buhu (bagolyfaj), csuhu, fiú, hiú, lüku, külu (kölyű a' köz nyelvben), falu, szalu, gyalu, válu, elü (elv), nyelü (nyelv), ölü (ölv, innen karval=karölü), hamu (hamv), csepü, csöpü, kapu, köpü, lapu, szapu, oru (orv), boru, daru (darv), derü, sérü (sérv), karu (karv, innen karvas vagy karos hegedű), áru, szaru (szarv), örü (örv, örvény), ürü, gyürü; lassu, aszú, boszú, gyüszü, hosszú, tüszü (tüsöző), batu, betű; saru, tetü, batyu, kátu, gözü (güzü), csergetyü, ergetyü, kallantyu, nyirettyü, pörgetyü, fürgetyü.

E' képzőre mutatnak még e' segéd *a* betűvel toldott szók: *dudva* (dudu-a), *pudva* (pudu-a), *durva* (duru-a), (a' *dur* e' szóban is : durczás valami zordont, hajlatlant, keményet jelent), *csorva* (csoru-a), *murva* (muru-a), (*mor* a' morzsában, zuzmorában is valami aprót jelent); *zagyva* (zagyua-a). Talán ide tartoznak e' folyamnevek is: *Bitva*, *Zagyva*, *Zsitva*, *Romva*.

Ide tartozni látszanak még a' *körtve* (kör-et=kört, mint küret=kürt, innen segéd *e*-vel körtü-e vagy *ly* képzővel körtve-ely, körtvély; a' törzsök minden esetre kört, miből az egyszerűebb *kört-e*

szó is származik); *hervad*, *sorvad*, *sorvaszt*, *olvad*, *olvaszt*, *szenved* stb, hol először is a' herv, horu=herv, *horv*, soru, *sorv*, olu, *olv*, szenü, *szenv* szóknak kelle képződniük, mint *hamu*-ból *hamv*, *hamvad*; *könyü*, *könyv*, *könyvezik*.

b) Alkot leginkább mellékneveket, elavult de most már nagyobbára fölélesztett főnevekből: *savany-ú*, *szomor-ú*, *szigor-ú*, *keser-ű*, *gyönyör-ű*, *könyör-ű* (könyörületes), *homor-ú*, *dombor-ú*, *ösz-tör-ű*.

Ide sorozható: *szomju*. E' szónak gyöke *szom*, hozzá járult az *i* képző, mely *j*-re változván, lőn: *szomj* főnév, ebből *u* képzővel *szomju* mn. Hason eredetűeknek látszanak a' *gyapju*, *varju*, *borju*, *ifju*, *sarju*, aminthogy hangzón kezdődő ragok előtt (sarj-at kivéve), a' gyapj, borj, varj, ifj főszók is vétetnek alapúl.

Alkot továbbá néhány főnevet, de melyek, midőn képződtek, melléknév gyanánt szolgálhattak: *koszorú*, *köszörű*, *háború*.

Mint mondók, az itt alapúl szolgáló főnevek nagy részt már életben vannak: *gyönyör*, *szigor*, *könyör*, *savany*.

Igy lehetne a' *hábor-t* (a' háborúnak korlátozott értelme lévén) szélesebb, általánosabb értelemben venni, p. o. *lelki hábor*.

c) Alkot minden főnévből melléknevet, midőn szükségkép más melléknév előzi meg. Ez esetben minőséget 's tulajdonságot fejez ki, 's az összetételkor semmi változást nem okoz a' hangugratáson

és segédbetű felvételén kívül (miről lásd Ragozás' általános elvei): *nagy lábú*, *kis kezű*, *mély gondolkozású*, *éles szavú*, *nagy hatalmú* stb; azaz: a' ki- nek nagy lába, kis keze, mély gondolkozása, nagy hatalma van.

E' két melléknév néha egy szóvá alakul 's összeiratik: *nagylelkű*, *kicsinyszívű*.

A' *könnyelmű* (könnyü elméű) szokatlan hangzóvesztéssel alkotott szó; de rövidsége miatt ajánlatos.

E' helyett ajánlandónak véljük, hogy az *ó*, *ő* hangzón végződő szókból alakuló melléknevek inkább rövid *aj-*, *ej-* jel mint *ój-*, *őj-*, vagy épen puszta *ó-*, *ő-* vel, mi szinte kimondhatlanná válik, alkottassanak; így: *nagy bimbájú* virág jobban hangzik, mint *nagy bimbóju*, vagy épen *nagy bimbóu*.

17. §.

ÖNHANGZÓ KEZDETŰ ÉS MÁSSALHANGZÓN VÉGZŐDŐ
EGYSZERŰ KÉPZŐK.

ab, *eb*, *áb*, *éb*, *ib*, *öb*.

E' képző' eredeti értelmét biztosan meghatározni nem lehet. E' szókban: *dar-ab* (valaminek öregebb része), *hasáb* (hasa-ab nagyából hasgatott fa), *leabárol* (összetör, összezúz), az *ab*, részt jelent, rokonúl az *ap*-pal, mi az *apró* szóban szinte részt jelent. De ezen szókban: *aba* (apa a' ki na-

gyobb, öregebb), *öb-öl* (öb-bő=bőség, tágasság) a' nagyság, bőség' eszméje is megvan. Néhol hangutánzóknak is látszik, mint *dörömböl*, *zörömböl*, de az *ap*-pal képzett szavakkal hasonlítva ismét azon különbséggel, hogy azok, mint: *csinipel*, *csörömpöl*, valami kicsinyszerűbb hangnak gyakoribb, sűrűbb ismétlését jelentik, míg amazok valamely nagyobb, tompább hangnak gyéresebb ismétlését fejezik ki. Mint képzőnek e' két rokon értelme gyanítható. Mint főnév-képző nagyobb, öregebb, durvább részt, vagy azoknak egybe foglaltságát, valami nagyot, öreget, valamely tulajdonságot nagyított vagy szilárdultabb alakban, mint igeképző nagyító gyakoritást jelent. Képez pedig

a) Főneveket, p. o. *darab*; hangzó végű tőszó után *áb*, *éb*-re változva: *hasáb*, *nyaláb*. — A' *kaszab*, *gereb*, *geréb* szókban az *áb* (aba, apa) látszik elemül szolgálni. A' *küszöb*-ben az *öb* (-öl) gyök van meg mintegy az *öb*nek (nyílásnak) küze, küzdő pontja.

Alkot főneveket hangzó kilökéssel: *csomb*, *domb*, *gömb*, *gomb*, *lomb*, *doromb*.

Mint közép képző áll e' szókban: *bamb-a*, *bimb-ó*, *czimb-ora*, *csomb-ók*, *gomb-ócz*, *homb-ár*, *gömb-öcz*, *csorb-a*, *görb-e*, *omb-oly*, *gömb-ölyű*, *hömb-ölög*, *tereb-ély*, *garab-oly*, *gereb-lye* stb.

Segéd *a*, *e* betűt vesz fel e' szókban: *kaszib-a*, *galib-a*, *kacsib-a*, *iromb-a*, *goromb-a*, *otromb-a*.

b) Alkot nagyítva gyakorító igéket: *rombol*, *tombol*, *szörböl*, *dörömböl*, *zurbol*, *zürböl* stb. Sok

helyt *e'* képzőt az *u*, *ü* 's ezekkel és *a'* *b*-vel is rokon *v* képzőtől is lehet magyarázni. Így lehetett *a'* *göm*-ből: *gömő*, *gömi*, innen *gömvölyü*, 's végre *a'* *v* *b*-re változván, *gömbölyü*. Így *domó*, *domu*, *domv*=*domb* stb.

abb, *ebb*.

Nem egyéb mint az *öb*(-öl), *bő* gyök, mi *bő*-séget, tágságot jelent, némileg rokon az előbbi képzővel. Képzi melléknevekből *a'* hasonlítás' középfokát, ékvesztésre és *a'* segéd *v* betűre, hangzováltozásra 's *a'* hangugratásra nézve *a'* ragozás' általános szabályait követi azon egy különbséggel, hogy szabály szerint csak *abb* és *ebb* alakban jelenik meg: *vastagabb*, *keskenyebb*, *bátrabb*, *durvább*, *hevebb* stb. Kivételesen képződtek: *nagyobb*, *jobb*, *szebb* (*szép*-*ebb*-ből összevonva), *könnyebb* (mert *a'* többesben nem mondatik könnyek, hanem könnyűk, könnyűek).

Hol *a'* kiejtés nem fölötte alkalmatlan, más-salhangzó után is ellöki hangzóját 's csak egy *b*-t tart meg: *magas-b*, *öreg-b* stb; lásd alább *a'* melléknevek' ragozását.

Néha főneveket is fokoztat: *emberebb*, *ördög**ebb*.

Középképző gyanánt szolgál az *ik*, *ka*, *ke*, *acska*, *ecske*, *ad*, *ed* stb név- és *odik*, *ül* stb igeképzők előtt; *nagyobbik*, *nagyobbka*, *nagyobbacska*, *nagyobbdad*(-án), *jobb**ad*(-án), *nagyobbodik*, *nagyobbúl* stb.

acs, ecs, ics, ocs, öcs.

Kicsinyező értelmű 's egy az *ecs, öcs* (ecse, öcse=ifjabb, kicsin) szóval. Alkot főneveket, p. o. *uracs, kulacs, pipacs, ripacs, szivacs* (ujabb származásu), *kapocs, gubacs, kövecs, kavics, gubics, kukucs.*

A' *dugacs, kapocs, kutacs* eszközt jelentenek; de eredetükre ide vihetők vissza.

Az összetételben néha, midőn hangzóval találkozik, összeolvad 's hangzója megnyújtatik: *bo-gács, kalács, kopács, kalapács, forgács* (faragacs); *Likócs, Barócs, Gerőcs, Magócs* (helynevek). Néha hangzóját mássalhangzó után is ellöki: *bölcs, gáncs, dancs, görcs, gyolcs, kincs, kulcs, korcs, tencs* (kötet fonal), *moncs* (beváltó bot' neve gyermekjátékban), *gyümölcs, szemölcs, bibircs, szömörcs, tekercs, vakarcs* stb.

Néha *n* betűt vesz fel hangzatosság' okáért, vagy talán az *öm* képző változik el néhol előtte. Így alakultak: *bakancs, kullancs* (kulláncs), *göröncs, varancs, bogáncs.*

Néhol e' képző visszafordíttatik, p. o. *tócsa, szárcsa.*

Középképzőül szolgál különösen a' *ke* kicsinyző előtt: *tócska, szépecske, nagyocska*; de ezt, mennyire lehet, gyéríteni kell.

Továbbá középképzőül szolgál más képzők előtt is, mint: *kancsó, lépcső, hágcsó, ócsó, Jancsó, Palcsó, szökcső* (szücskü); *szerencse, tölcser,*

Kalocsa, kölcsön, kicsin, hörcsök. Továbbá ige-képzők előtt: *szürcsöl, roncsol.*

ács.

E' képző egy a' most is élő *ács* szóval 's tágasabb értelemben valamivel bánót, mesterembert jelent. Innen *kovács* (ko-ács, koh-ács), *szakács*, *takács.*

acz, ecz, icz, öcz, ucz.

Kicsinyező, finomító, néha hasonlító értelmű, egynek látszik az *ecs* képzővel csangó kiejtés szerint, minek nyoma Molnár Albert' szótárában is van. Alkot fő- és mellékneveket: *malacz, kupacz, nápicz, bébicz, gömböcz, kukacz* (kuk-acz=némácska), *perecz* (perge, valami kerek, kicsiség), *ketrecz* (kert-ecz), *libucz, kurucz.*

A' tőszó véghangzójával összeolvad, 's *acz, ecz, ócz, öcz*-re változik: *darócz, gombócz, martalócz, pakrócz.* Így alakultak e' helynevek: *Vác, Regéc, Turóc, Szelőc.*

Néha mássalhangzó után ellöki hangzóját: *boncz* (aranyláncz), *koncz, láncz, ráncz, táncz, pörccz, perccz, harcz, arcz, ércz, bércz, korecz, porcz* (fű), *gerincz, suhancz, ifjoncz, különcz, kölöncz, gubancz, ribancz.*

Megfordítva hasonló értelmű szókat képez: *kancza, Bencze, Katicza, barcza, dercze, repcze,*

jércze, gócza, lócza, Verőcze, tácza (tálcza), kapcza, kelepcze, gilicze, kendericze stb.

Középképzőül szolgál más képzők előtt: *durczás, baraczk, taraczk, palaczk, lapoczka, köpczös; vánczorog* (vánszorog), *vanczol, bonczol* (bomczol), *konczol, férczel, serczeg, perczeg; korczog, varczog, karczol, marcsona, orcza, hurczol, porczog.*

ad stb.

E' képző két eredetre vihető vissza; az *od* helynévre, midőn egyedül helyneveket 's helyet jelentő szókat alkot, 's az *ad* igére, midőn többféle beszédrészeket alkot, 's ekkor értelme különbözőleg módosúl.

1. *ad, od, ed, öd*, helyképző.

Képez a) helyneveket: *Várad, Szeged, Füred.*

Hangzóval összeolvad 's hosszúvá lesz: *Csanád, Szemeréd.*

Néha mássalhangzó után ellőki hangzóját: *Udvard, Bogárd, Telekd.*

Néha megfordíttatik: *Torda, Kis-Várda.*

b) Valami tárgynak v. foglalkodásnak, időzésnek helyét jelenti, 's többnyire segédhangzót vesz végül, vagy megfordíttatik: *kal-od-a, ír-od-a, tan-od-a, nyom-da, csár-da, csónak-da.*

2. *ad, ed, id, öd, ud, üd* név- és igeképző.

Alkot a) számneveket 's ekkor sort vagy részt jelent: *másod, harmad, huszad* stb, 's mint középkepző áll e' szókban: *második, ötödik* stb.

b) Alkot mellékneveket kicsinyező, finomító értelemmel, midőn hangzója vagy összeolvad vagy kilöketik: *édesd, gyengéd, könnyed, könnyüd, kicsid* stb.

c) Alkot leginkább főneveket részint megnyújtott hangzóval: *család, cseléd, ebéd, negéd, galád*; részint hangzóvesztéssel mássalhangzók után, midőn a' tőszó' eszméjének erősbitését, szilárdultságát látszik kifejezni: *fajd, hold, csend, gond, rend, bárd, kard, térd, zord, mord*.

Illy alakban néha középkepző gyanánt is szolgál, vagy segédhangzót vesz fel végül: *borda, dárda, rozsa, mendemonda, boldog, undok, undor, koldus, ondó, komondor, bendő, gazda, gazdag, szurdok, kondás, bunda, sunda, sanda, fájdalom, göndör* (güm-ad-or), *kondor* (kom-ad-or, kamóból), *fondor* (fon-ad-or).

De középkepzőül gyakrabban ép alakjában használtatik: *irodalom, forradalom, engedelem, bizodalom, forradék, omladék, menedék* stb.

Hangzatosságért *n* segédbetűvel vagy az *öm* képzővel egyesültnek látszik e' szavakban: *galand, bolond* (a' ki bolyong, tébolyodott), *kaland, vakand* (vakandok), *szándok, ajándok, szelindek*.

d) Alkot cselekvést, kezdést, folytonosságot

jelentő igéket: *fogad, enged, ragad, fülad, gyúlad, hazud, marad, mered, ered.*

E' képző előtt néha a' tőszó' mássalhangzója kettőztetik: *higgad, szikkad, tikkad*; néha *h*-val toldatik: *poshad, korhad, rohad*. Hangzó után megnyújtatik: *ima-ad*=imád. Némelly igékben (kivált midőn középkepzőül szolgál) hangzóját veszti: *áld, küld, üld, told, mond, old, kezd, hord*; *sejdit, kapdos, verdes, ordít, serdül, ferdít, fordít, fürdik, mosdik, érdekel, fuldokol.*

af stb.

Csak az egy *kanaf* szó van e' képzővel. Talán még a' *dölf*-öt lehetne ide sorozni *döl-öf*-ből összevonva, 's *csúf*-ot *csu-if*-ből.

Jegyzet. A' *dölf* talán így is elemezhető: *döl-ö*, *döl-ü*=*dölv*=*dölf*. Így lehetett a' csal-óból *csalu*, *csalv*, *csalf*, *csalfa*. Ha ez elemzés helyes: igen használható lesz olly szók' alkotására, mellyekkel valami rossz vagy nevetséges indulatot akarunk kifejezni.

Pusztá *f*-fel azonban több szó végződik, többnyire hangutánzók: *pif! paf! puf, nyif, nyaf, rőf, pöff, pöffög, nyefeg, nyifog, rőfög*; de itt az *f* nem képző, hanem a' gyökérhez tartozónak látszik.

ag, eg, ig, og, ög, ug.

E' képző többféle eredetre mutat, uralkodó értelme azonban többszörözés, ismétlés, gyakori-

tás, mi a' következő szavakból tűnik ki: *még*, *somogyiasan ég* igekötő, mi gyakorlatot, folytatást jelent. Az igékben is: *keserég*, *diderég* az *ég* gyakorító értelmű.

Illy értelműek mind az *og*, *ög*, *ég*, *ug*-gal képzett szók.

Alkot a) fő- és mellékneveket: *horog*, *szúnyog*, *köcsög*, *üszög*, *kérég*, *férég*, *mérég*, *boldog*, *hazug*, *bádog*, *válog*.

b) benható igéket: *lebég*, *lobog*, *hibog*, *hebég*, *robog*, *rebég*, *bugyog*, *ragyog*, *inog* (in), *csépég*, *kopog*, *ropog*, *irég* (er-ég az ér szóból, honnan ered, eréget), *csorog*, *csörög*, *forog*, *fürög*, *sűrög*, *görög*, *morog*, *pérég*, *zörög*, *susog*, *szuszog*, *izég* (iz), *mozog*, *nyüzsög*, *keverég*, *mosolyog*, *fanyalog*, *diderég* stb.

E' képző hangzóját az *n* betű után ellöki: *dorong*, *korong*, *cseng*, *bong*, *dong*, *döng*, *ing*, *kong*, *leng*, *reng*, *teng*, *zeng*; de a' többi így képzett igékben is *l* és *r* után, kivált ragoztatáskor, vagy midőn az *og* középképzővé lesz, hangzót vesz: *mosolyga*, *keserge*, *zörgött*, *morgott*, *zörget*, *forogat* stb.

Középképzőül 's megtoldva vagy megfordítva áll e' szókban: *sárga*, *ürge*, *nyuzga*, *perge*, *fürge*, *gyenge*, *venyige*, *önogó*, *donga*, *adogat*, *borogat*, *hagyogat*, *eréget*, *veréget*, *forgat*, *kerget*, *rángat*, *rongál* stb.

Néha *n* betűt vesz fel vagy hangzatosságért, vagy valamelly más képzőből, melly megelőzi.

Illy képző vagy az *öm*, mellynek nagyító értelme van (így változott a' rom-g-ál, rongál-lá); vagy az *in*, *on* (l. *an*, *en* stb), mi indulást, mozgást vagy megállapodást, tartósságot jelent. Illyenek: *kering*, *kereng*, *örjög*, *pirong*, *csapong*, *bolyong*, *borong*, *dereng*, *mereng* stb. Ezekben az *in* a' mozgást, valamire hajlást, indulást, az *eg* annak folytonosságát jelentheti. A' hangot jelentő igékben az *öm* képző látszik eleműl szolgálni, 's ekkor nagyító folytonosságot, gyakorítást jelent: *zajong*, *zsibong*.

Hogy az *n* nem mindig csupán hangzatosságért vettetik közbe, több ok gyaníttatja. Első az, hogy az *ing*, *reng*, *döng*, *dong*, *bong*, *kong*, *leng*, *teng*, *cseng* stb szóknál már a' gyökérben is megvan; továbbá némelly szók *n* betű nélkül épen nem is használtatnak, mint *kereng*, *mereng*, *dereng*, *eseng*, *csatang*(-ol), *örjög*, *forrong*, *csapong*, *pirong*; a' hol pedig mind a' két alak előfordúl, értelmök némileg különböző. Így a' *bolyong*, *zajong* több mint a' *bolyog*, *zajog*, 's bennök vagy a' mozgásnak vagy a' hangnak nagyított folytonossága fejeztetik ki.

Rokon, de az előbbitől némileg különbözőnek látszik az *ag*, *eg* képző, melly a' gyakorításnak mintegy összevágat: keményet, összpontosultat jelent, 's magyarázatát az *eg-ész* (egybefoglalt, együttálló, osztatlan) 's a' *rét-eg* (egész rét p. földréteg) szavakból veheti.

Alkot a) avult törzsekből fő- és mellékneve-

ket: *asztag*, *köpönyeg*, *hólyag*, *csillag*, *réteg*, *süveg*, *szalag*, *tőzeg*, *gombolyag*, *gömbölyeg*, *üveg*, *üreg*, *gazdag*, *hanyag*, *beteg*, *öreg*.

b) *at*, *et* ige- és névképző' segítségével leginkább melléknéveket: *hallgatag*, *csüggeteg*, *lan-
katag*, *hervatag*, *sorvatag*, *rengeteg*, *fergeteg*, *permeteg*; hasonló eredetűnek látszanak e' szók *csiatag*, *sivatag*.

Jegyzet. A' *virág*, *világ*, vagy a' *vir*, *vil* és *ág* (radius, radius)-ból állott össze, vagy a' *vira*, *vila*, és *ag* képzőből.

Néha hangzatosságért vagy más képzőből kölcsönözve *n*-et vesz fel: *bitang*, *harang*, *czafrang*, *salang*, *sallang*, *ballang*, *barlang* (talán ez barlak, baromlak), *matring*, *mócsing*, *katang*, *furfang*.

Mint igeképző tisztán csak e' szóban fordul elő: *vonag*(-lik) és *n*-nel toldva ezen igékben, *csatangol*, *bitangol*, *barangol*; de ezek helyesebben az előbbi képző alá sorozhatók.

agy, *igy*, *így*.

Kevés szót képez, 's azokban is igen különböző eredetű:

E' szókbán *ür-ügy* (hiú vagy nem levő ügy), *tárgy* (tár-ügy, nyílt ügy), az *ügy* szó látszik elemül szolgálni.

Elegy, belegy, irígy, mirígy, valamint ez összevont szókban: *rongy* (rom-eg, romg, rongy), *gyöngy* (gümeg = gümg = güng = gyöngy), *tölgy*, *hölgy*, *langy*, *völgy*, *ángy*, *hangy*(-a), *kalangy*(-a), *kelengy*(-e), a' meglágyult *ag* vagy *og* képző vagy a' *gyü* (gyül) szó lappang, melly szinte kicsinyző értelemre mutat, minthogy több részekből összeállott tömeget jelent.

Ugyane' képző van *n*-nel toldva e' szókban: *varangy*, *göröngy*, hol az *ecs* kicsinyzővel is felváltathatik: *varancs*, *göröncs*.

Némelly szókban az *od*, *ed*, *ád*, *éd*, helyképzőből lágyúlt el: *Somogy*, *Somod*, *Almágy* (Gömörben), *Almád* (Zalában), *Palágy* (Ungban), *Palád* (Szatmárban), *Szilágy* (Erdélyben), *Szilád* (Nyitrában).

ah, *eh*.

Mint képző alig fordul elő. A' *tereh*, *vemeh* (terh, vemh) szóban talán az indulatszó van meg: *ah*, *eh*, mi anyagi vagy lélekbeli nehézséget, fájdalmat fejez ki. A' *h* mint segédbetű fordul elő e' szók' végén: *düh*, *koh*, *keh*, *rüh*, *doh*, *oláh* stb 's ragozáskor mássalhangzók előtt ki sem mondatik, 's így a' szótagot hosszúvá nem teheti: *dühvel*, *kohból*, *rühből*. Némelly képzőknél szinte segédbetű gyanánt szolgál: *korhol*, *köhög*, *korhad*, *poshad*, *vénhedik*, *büzhödik*, *hamuhodik* stb.

Renyhe, *léha*, *marha*, *csürhe*, *irha* szókban

szinte csak segédbetű, p. o. *renye* (mint henye) helyett, hangzatosságért mondatik: *renyhe*. A' *konyha* eredetileg *koh-ony-a*.

aj, ej.

Többször hangot jelentő szókat képez, hihetőleg ezen indulatszóból kölcsönözve: *haj! hej! aj, ej!* mi többek közt figyelmeztető, kiáltó szó gyanánt szolgál.

Képez csupán főneveket: *dobaj, zuhaj, moraj, zőrej, zsibaj*.

A' *ganaj, taraj, paraj* szók' magyarázatát l. e' alatt.

ak, ek, ik, ok, ök.

A' *ke* kicsinyező megfordítva. (Magyarázatát l. *ke* alatt.) Képez mellék- és főneveket: *patak, kutak, csütak, csutak, alak, telek, peczek, kuvik, poczik* (poczok), *zsizsik* (zsuzsok), *vakandok, buczok, burok, bürök, csürök, bütyök*. Némellyekben az *ak* vissza is fordítható: *bicsak*=bicska, *sipak*=sipka, *tasak*=taska; néhol e' megfordítás más értelmet ad, mint *sisak* (főnév), *siska* (melléknév), mit méltó megjegyezni.

Némelly szókban ragozáskor a' hangzó kilöketik, mint: *torok, hurok, farok, marok, sarok, murok, tülök, telek, étek, kölyök, bütyök, mocsok, piszok; torkot, hurkot* stb.

ak, ek, ok, ék, ök.

E' képző ragúl szolgál a' többes szám' alanyesetében: *ház, házak* stb. (l. Többes szám.)

E' rag, mint képző, az előbbivel ellenkezőleg, többszörített összevet jelent, következő szókban fordul elő: *undok, szándok, ajándok, köldök, szemöldök* stb.

ák, ék.

Az előbbi képző, melly megnyújtott hangzóval a' tőszó' eszméjének nagyított, összesített mennyiségét, tulajdonságát fejezi ki: *fonák, tudák* (-os), *iszák* (-os), *szándék, ajándék, vidék, szerdek, mellék, tájék, környék, ivadék, sarjadék, hulladék*. Néha *ok*-kal is felváltható: *szándok, ajándok* stb.

Illy szókban: *boríték, biztosíték, takaréék, vezetéék, maradék, haladék, keverék, zagyvalék, vány, vény, ás, és, at, et, ó, ő* képzőkkel is felváltható: *boríték, borító; biztosíték, biztosítvány* stb.

Az *ék* középkepzőül szolgál *ony, eny* képző előtt, 's ekkor hajlamot, könnyüséget jelent: *változéékony, érzéékény* (ki könnyen változik, kinek az érzésre hajlama van): így *os, es* stb képző előtt is: *akadéékos, melléékos* stb.

ók , ők.

Az előbbi képző *ó*, *ő* képzővel összeolvadva, nagyító értelmű. Képez csupán neveket: *pofók*, *pirók*, *szemők*, *csombók*, *pók* (poh-ók, kinek nagy poha van); *Istók*, *Bertók*, *Mihók*, *Erzsók* stb.

ik.

Mellék- és igeképző, mi sort, rendet, kényszerülést, állapotot jelent.

Képez a) *a'* melléknevek' középfokaiból, névmások- és számnevekből mellékneveket: *nagyob- bók*, *mellyik*, *egyik*, *másik*, *második*.

b) cselekvőigék' tőszavaiból középigéket: *hal- lik*, *török*, *múlik*, *nyúlik* stb; többnyire pedig kép- zett igetőhöz járul: *játszik*, *látszik*, *ugrik*, *vá- gódik* stb.

Az *at*, *et*, *tat*, *tet* képzők' segítségével szenvedő igéket képez: *adatik*, *ejtetik* stb.

al, *el*, *ol*, *öl*.

Nem egy eredetű. Az *al*-nak (honnán alsó) értelmét tartja meg *e'* szóban: *hónal*, hihetőleg így lett az: *oldal*, *Tokaj* (tok-al mint: hegy-al, hegyalja).

Gyakrabban használtatik az *el*-től kölcsönzött értelemben. De valamint az *el*-nek kétféle csaknem ellenkező értelme van, úgy *a'* képzett szavaknak

is. Az *el* (honnan: elő, első) kezdetet, kezdést jelent; az igekötő *el* pedig valamelly cselekvésnek eredményét vagy befejezését jelenti 's így az *el* kezdő és végző határként szolgál az eszme' terjedelmének' kijelelésére.

Képez a) mellékneveket: *kancsal, fiatal*.

b) főneveket: *jöretel, menetel, étel, ital, fonal, hivatal, öböl, kebel, köböl, viadal, Csepel* stb.

c) cselekvő igéket többnyire kicsinyező vagy kezdőértelemben: *fuvál, lehel, kohol, terel, töröl, porol, perel, botol, torol* stb. Ragozáskor némelyike hangugrató: *perel, perlett* stb.

d) középigéket; de mellyek *ik*-esen is vegyest használtatnak: *bomol, bomlik; romol, romlik; botol, botlik; ömöl, ömlik; omol, omlik*.

Igen gyakran szolgál középképző gyanánt mind név- mind igeképzők előtt: *tarló, komló, himlő, emlő; osztalék, függelék; koholmány, csinálmány; fanyalog, támalog, émeleg; gyámolít, tévelít, gyúlad, fúlad; rugdalózik, fészkelődik* stb.

Hangzó végű tőszók után a' hangzóval összeolvad 's hosszúvá lesz: *halál, fonal, kötél, fedél*, (mondatik: fonal, kötel, fedel is, kivált némelly ragok előtt); *mesél, cserél, kapál, boronál, zenél, hegedül* stb.

Így származtak: *gyúl, szól, dúl, hűl, fül, fül, gyúl, dúl* (dől) 's talán ide sorozhatnók a' *szűl, száll, vál, kél, tol* (to-el), *múl, nyúl, nyúl* (-ik) stb.

Sok rag szinte illy összeolvadásból veszi szár-

mazását: *ből* (be-el), *ról* (ra-el), *től* (ta-el), *na-el* (nál), *vel* (va-el, vél, vel).

e) Két *l*-lel iratik e' képző vagy különböztetés vagy hangzatosság' kedvéért vagy talán az *an* (határozó) vagy *öm* képzővel összeforrva ezen igékben: *nagyoll* (nagyonol), *sokall*, *keresell*, *zöldell* (-ik), *nyilall*(-ik)=nyilamlík.

Ezekben: *foglal*, *érlel*, *kémlél*, *kérlel*, a' kettőztetett képző van összevonva. A' *gyomlál*, *szemlél*, *táplál* stb szókban talán így alakult az összeolvadás: *szemle-el*, *gyomla-al*, *tápla-al* stb.

aly, *ály*, *ely*, *ély*, *oly*, *öly*.

Némelly szókban *olly* névmás rejlik: *gömbölyű*, *gombolyag* (ollyan mint a' gömb, gomb).

Nagyobb részt azonban e' képző nem egyéb, mint az *al*, *ál* stb meglágyítva, honnan vidéki szójárás szerint ugyanazon szók *y* nélkül is hallhatók: *veszél*, *dagál*, *viszál*.

De még inkább világos az azonság, midőn középkepző gyanánt szolgál. Így írjuk: *viszály* 's *viszálkodik*. Így íratnak hol *l*-lel hol *ly*-el e' hasonképzetű igék: *gyámolít*, *émelyít*, *támolyog*, *fanyalog* (fanyarog), *tévelyeg*, *közeleg* stb; sőt némellyek kétképen is használtatnak: *támolog*, *támolyog*; *tévelég*, *tévelyég* stb.

Képez a) főneveket: *csigoly*, *guzsaly*, *szipoly*, *fogoly*, *hüvely*, *zugoly*, *bögöly*, *bagoly*, *viszály*, *veszély*, *szenvedély*, *osztály*, *dagály*, *ragály*, *ve-*

tély, seregély, személy, homály, sirály; fekély, hatály stb.

b) mellékneveket: *komoly, csekély, sekély*.

am, em, om, öm.

Értelme az *om* (omol), *öm* (ömöl) szóból vehető, mi bőséget jelent, vagy a' *mi* névmásból, melly e' szókban *vala-mi, sem-mi* szolgál képzőül's tárgyat jelent.

Az *ám, ém* ugyane' képzőnek hangzó utáni megnyujtása.

Képez a) főneveket gyökökből: *alom, elem, ólom, bölöm, gyalom, halom, malom, tetem, orom, öröm, üröm, barom, korom, köröm, szírom, verem, terem, perem, sólyom, sulyom, folyam; karám, villám, hullám, csillám.*

b) főneveket, mint végképző más képzők után: *hatalom, engedelém, alkalom.*

E' főnevek ragozáskor nagy részt hangugratók: *orom, ormok; hatalom, hatalmak.*

c) Mint igeképző tisztán csak egyszer fordul elő: *terém.*

Mint középkepző ép vagy összevont alakban v. megfordítva áll e' szókban: *elme, alma, szalma, kelme, torma, karima, goromba, otromba, iromba, csámpa, permet, harmat, gyarmat; huzamos; igékben: futamik, sudamik, iramik, fogamik* (tán helyesebb a' *foganik*-nál), *futamodik, sudamlík, iramlík, fogamszik, gyüremlik, türemlik, nyilamlík, veteme-*

dik, vetemül, futamít, vetemít, zörömböl, dörömböl, csörömpöl stb.

Jegyzet. E' képző némelly szók' eredeti értelméhez vezet. Így az *öröm* eredetileg tánczot, körben ugrálást jelenthetett, mire mutat az *örv, örvény, örök* szók' gyöke az *ör* (kerek, kerengő, körben forgó) 's az *öm*, mi annak sokszorosságát, nagyságát jelenti. A' természet' fiai ma is így fejezik ki örömiüket. *Orom, tetem*, az *or, orr* (magas, kiálló), és *tet* (kitetsző, kiemelkedő) gyökből stb.

an, on, en, in.

Különböző eredetű 's értelmű képző. Némelly szókban az *on* állapotó raggal egy, midőn helyneveket képez; 's többnyire *y*-nal lágyíttatik. Néhol maga az *any* (lásd *any* képző); *y* nélkül más szókban egy a' határozó képzővel e' kérdésre: hogyan?; igékben az *in*-től (*nervus, tendo*), honnan az *in-og, in-d-ul* szók származnak, kölcsönzi értelmét 's itt az *in* és *on* épen úgy látszanak találkozni, mint az *itt* és *ott*. Az *in* és *on* ismét két véghatár, amaz indulást, emez (ha ígéről van szó) valamelly foglalkodásban megmaradást, tartósságot jelent. Így a' *taszint*-ban valami könnyűd, alig megkezdett cselekvés van, a' *bolyong*-ban valami tartós, folytonos, a' *taszint* kevesebb, könnyűdebb mint a' *taszít*, a' *bolyong* több, tartósabb mint a': *bolyog*; néhol kivált neveken *öm* képzőből látszik elváltozottnak.

Képez: a) mellékneveket: *rokon, kicsin, piczin, mereven, eleven, alacson*.

b) főneveket: *haszon, özön, vagyon* (vagyom), *szégyen, kölcsön, bodon, bődön* (bodony, bődöny), *balin* (hal), *paplan, katlan, ködmön*.

Hangzó után *án, én*-re változva e' szókban fordul elő: *csalán, kalán, tehén*; de ezek fordított, vagy talán eredetibb képzővel így is mondatnak: *csanál, kanál*; a' *tehén* a' *tején*-ből származtatható, annyival is inkább, mert a' *h j*-vel gyakran felcseréltetett, p. o. *fehér, fejér*.

c) Alkot cselekvő igéket: *suhan, rohan, izen, köszön, zuhan, pihen* stb.

Jegyzet. *Teszen, veszen, megyen, vagyon* stb igékben ön névmás rejlik.

d) *an, en*-nel határozókat e' kérdésre: hogyan? hányan? *szépen, gyorsan, öten, hatan* stb. *Nagyon, szabadon, örökön* kivételesek.

Mint középképző használtatik nevekben: *belénd, bolond, vakand, gerenda, bitang, dorong, korong, poronty, göröngy, szelindek* stb; helynevekben: *Petend, Körmend, Börgönd*. Megfordítva szinte helynevekben: *Tolna, Torna, Várna*, (*Baranya* már lágyítva van).

Igékben: *borong, mereng, dereng, csatangol, suhant, suhint, legyint, köhint, fogant(ó), emelint, tapint* stb.

and, end.

Mint időképző jövő időt jelent: *adand, kérend*. Bizonytalan eredetű. Hangzó végű igető után *v*-vel toldatik: *ví, vírand, lő, lörend*; kivéve a' rendhagyó igék' gyökeit: *té, vé, lé, ví, hi, é, i*, melyek rendesen *v* nélkül alkotják a' jövőt: *téend, véend, léend, viend, hiend, éendik, iandik*.

ánk, énk.

Összetett vagy *n*-nel megtoldott *ék* képző; csak neveket alkot: *falánk, fulánk, nyalánk, félénk*. Nagyító erővel bír.

any, eny, ony, öny, ány, ény.

Az *any* (anya) szóból magyarázható: *só-any-ú* (sav-any-ú), *keser-any-os* (kesernyés), *víz-any-os* (vizenyős), *por-any-u* (porhanyo). Továbbá a' meglágyult *an* stb képzőből. Gyakran *ány, ény* alakban fordul elő, midőn tudniillik a' tőszó hangzójával összeolvad.

Alkot a) mellékneveket: *vékony, keskeny, sorány, halorány, televény, hitvány, zsvány*.

b) főneveket: *arany, heveny, takony, zátony, torony; iszony, közöny, mákony, higany, parány* (új szók); *dohány, cserény, hiány, sövény, görény, terény* (tenyér), *kötény, lepény*. Helyet vagy helységet jelentő neveket: *lapány*,

edény, *Bakony*, *Szakony*, *Mosony*, *Turány*, *Murány*, *Berény*. Néha hangzóját ellöki, mint e' szókban: *szörny*, *árny*, *szárny*.

Mint középképző előfordul következő szókban: *savanyú*, *vizenyős*, *kesernyés*, *csikornya*, *porhanyó*, *ernyő*, *környék*, *hornyol*, *ernyed*.

Mint összetett képző áll az *ékony*, *ékeny* végű szavakban: *hajlékony*, *érzékeny*.

Mint *a* *e*-vel toldott képző, vagy megfordított alakban gyümölcs- és faneveket alkot: *afony-a*, *dinny-e*, *berkeny-e*, *lasponya*, *gelegonya*, *cseresnye*. Vannak azonban számos más értelmű szók, melyek hasonló módon alkottattak: *satnya*, *szoknya*, *kocsonya*.

ap, *ep*, *ip*, *op*.

Különböző értelme van. Némelly szókban valami megfeneklőt, alant maradót, megmaradót jelent, mire az *isz-ap*, *ap-ad* szótag vezet. Másokban értelmét az *apró* szó' gyökéből veszi, rokon az *ab*-bal, csakhog' kicsinyezve gyakorító értelemben. Néhol hangutánzó.

Alkot főneveket leginkább az első értelemben: *alap*, *iszap*, *közép*, *zsilip*, *csölöp*, *ülep*, *telep*, *kerep* (hid), *harap* (láng' ereje), *cserep*, *gyarap*, *kelep*, *kalap*, *terep*(-ély); *cserép*, *közép* rendesen megnyújtva iratnak.

Mint igeképző ritkán fordul elő: *harap*, *tép* (te-ep), *lép* (le-ep), *lep*.

Hangzóját vesztve áll ezen szavakban: *talp*, *selyp*, *pelyp*; vagy segédhangzóval toldva: *tompa*, *csámpa*, *törpe*, *korpa*.

Mint középképző leginkább igékben fordul elő: *állap*(-odik), *csillap*(-ít)'s hangzót vesztve kicsinyző, vagy hangutánzó értelemmel: *szörpöl*, *horpad*, *terpeszt*, *hörpöl*, *csörömpöl*, *hömpölyget*, *csiripel*, *kalapál* stb.

ar, *er*, *or*, *ör*, *ár*, *ér*.

E' képző több, nagy részt rokon kútforra vezet. *ÉR* (vena): *erő*, *ered*, *eredet*. E' szerint jelent valamit, a' minek ere, ereje van, jelent erőből származó cselekvést, eredetet, származást. *Ör*, honnan az *örv*, *örvény*, *örök*, jelent valami kerekdedet, szüntelen visszatérőt, 's így gyakorító értelme is van. Az *or*, *orom* is egynek látszik ezzel.

Ár, vizet, bőséget, terjedést jelent.

ÉR (tangit; valet), 's innen az *ért* (észszel éri), félig rokon az *ár*-ral (pretium), a' tőszóban rejlő eszmének értékét, becsét fejezi ki; jelent valamihez tudót, értőt, továbbá határt.

Ár (pretium) jelent árust, árért foglalkodót, tisztséget.

Hozzá adva hogy az *ar*, *er* néha hosszuvá, az *ár*, *ér* néha röviddé változik a' szóalkatásban; e' rokon bár de mégis különböző értelmű szokat alig lehet biztosan kijelelni, miért csak azoknak adand-

juk magyarázatát, melyekről kétség nem támadhat. Így például világosak: *vasár(-os)*, *vásár*, *kádár*, *bodnár* (bodonárus), *csiszár*.

A' *dombor(-ú)*, *homor(-ú)*, *bodor*, *fodor*, *czuczor*, *csuczor*, *sátor*, talán az *or*, *ör-ből*; *ledér*, *sikér*, *szikár*, *ösztvér*, *kövér*, talán az *ér-* (vena, rivulus)-ból. Szellemi *ér-téknek*, *ér-telemnek*, *erőnek* mennyiségét látszik mutatni ezekben: *badar*, *czudar*, *botor*, *bitor*, *bátor*, *tudor* (új szó), *siker*. A' *folyár*, *buvár* az *ár* (víz vagy bőség) szóból. A' *madar*, *eger*, *bogar*, *agar*, *szeke*, *sugar*, *sudar* (mert némely ragok előtt mind röviden mondatnak) az *er-ed* szógyökérből a' megeredésnek, mozgásnak, fürgeségnek, gyorsaságnak értelmét kölcsönzik.

Alkot a) mellékneveket *ar*, *or* alakban: *czudar*, *badar*, *fukar*, *pazar*, *fanyar*, *bátor*, *bitor*, *botor*, *bodor*, *fodor*, *fosztor*, *kondor*, *tömör*, *göndör*, *fondor*, *komor* (meghajlott: a' *kam-ból*), *ár*, *ér-rel*: *szikár*, *sikér*, *folyár*, *kövér*, *ösztvér*, *ledér*.

b) *ar*, *or*, *er* alakban főneveket: *agyar*, *magyar*, *vihar*, *zivatar*, *udvar*, *ihar* (juhar), *jávor*, *fodor*, *apor* (apró), *kapor*, *bodor*, *csömör*, *gyomor*, *ostor*, *sátor*, *bútor*, *meder* (med=ned=víz), *veder*, *iker*, *hunyor*, *csupor*, *csöbör*, *tenger*, *tükör*, *ökör*, *gödör*, *csődör*, *kender*, *henger*. Ide tartoznak az újabban felélesztett főnevek: *szomor*, *nyomor*, *dombor*, *homor*, *gyönyör* stb. *Gömör* (megye' neve, hegyes tájat jelent).

Az inger az *in* és *ger*-ből látszik eredni.

Ár ér-rel: *madár*, *sugár*, *sudár*, *bogár*, *kosár*, *szekér*, *egér*, *gyökér*.

Ár ér-rel, melly ékét mindig megtartja: *bojtár*, *kantár*, *sajtár*, *csótár*, *tölcsér*, *hajcsár*, *denevér*, *süger*, *határ*, *kontár*, *tanár*, *vilár*, *csilár* (új szók). Továbbá árut, árust, mesterembert, árért szolgálót jelent: *vasár* (vasáros), *bodnár* (bodonáros), *kádár*, *csiszár*, *csaplár* (csapláros); a' *káplár*, *bognár* stb idegen eredetűek.

Szór, szűr, csűr, nyár, gyér, bőr, tór, bér, dér, vér, kár, szár, vár, zár, összeolvadt hangzók által rövidültnek látszik e' képzőből.

Mint középképző előfordul következő nevekben: *gyönyörű*, *nyomorú*, *koszorú*, *köszörű*, *domború*, *homorú*, *szomorú*, *szigorú*, *kanyaró* (hümlőfaj), *keserű*, *kesernyés*, *szikornyás*, *bojtorjány*, *szivárvány*, *habarcz*, *vakarcs*, *tekercs*, *kökörcs* stb.

c) képez határozót, és kötszót: *hamar*, 's összevont alakban: *már*, *bár*.

d) képez kezdő, hatályosan cselekvő igéket: *habar*, *hadar*, *hidor*, *sodor*, *fodor*, *facsar*, *akar*, *csikar*, *takar*, *peder*, *teker*, *vakar*, *kapar*, *kotor*, *zavar*, *kopor* (tájszó).

Összeolvadt hangzóval ugyan e' képzőből eredtnek látszik: *bír*, *kér*, *fér*, *tér*, *zár*, *sír*, *tár*, *vár* stb.

Mint középképző áll ezen igékben: *kesereg*, *szendereg*, *csepereg*, *didereg*, *zugorgat*, *biberkél* stb.

Tulajdon nevekben az *úr*, *or* szóból, mi az

erő-vel egy gyökű, látszik elváltozotttnak: *Apor*, *Czobor*, *Zongor*, *Csomor*, *Bocsor* stb. Így származtatik *nagy-ur*-ból: *nádor*.

Bögre, *czifra*, *czafra*, *csutora*, *Sukoró*, *kanyaró*, *czefre*, *vidra* stb szókbán vagy fordított képző vagy közép 's megtoldott képzőül szolgál.

as, *es*, *os*, *ös*, *is*.

Az *és*, és *is* kötszókból veszi eredetét, honnan értelme összekötő, folytonosító, gyakorító.

Midőn összetéttetik, a' hangrendi változáson kívül az általános ragozás', különösen a' többesszám'szabályait követi Így lesz a' *lap*-ból *lapos* (nem *lapas*), *váll*-ból *vállas* (nem *vállos*), a' *kert*-ből *kertés* (nem *kertes*), a' *nép*-ből *népes* (nem *népés*), mert a' többesszám: *lap-ok*, *váll-ak*, *kert-ék*, *nép-ek* stb.

Alkot a) mellékneveket minden főnevekből: *ágas*, *tüzes*, *édes*, *hatalmas*, *öblös*, *vermes* stb.

Midőn melléknevekhez adatik, kicsinyítő értelme van: *édeses*, *vereses*, *pirosas*, *kékes*, *zöl-des* stb.

Néha mássalhangzó után is elveti hangzóját: *nyers*, *nyárs*, *bors*, *gyors*, *tors*, *sors*, *hars* (haris helyett).

A' régiek 's némelly vidékek szerint *is*, *us* alakban is fordul elő: *lapis*, *kőris* (*hamis* ma is így mondatik, régente *hamos* volt), *piritus* mondatik néhol ma is *pirítos* helyett. Így iratott hajdan: *Ál-mus*, *Marus*.

Midőn hangzó után összeolvadva *us*-ra változik, leginkább kereszt- 's némelly vérségi nevekben, kicsinyző értelme van: *Gedus*, *Ferus*, *Katus*, *Ilus*, *apus*, *anyus*; midőn *ós* *ős*-re, nagyító: *após*, *anyós*, *kapós*, *csipős* stb.

Hangzóval összeolvad 's *a* *e* után megnyújtatik: *kapa*, *kapás*, *kapu*, *kapus*, *epe*, *epés*.

Így származtak az egytaguak: *bús*, *hűs*, *hős* (heves), *dús*, *gús* (gúzs).

Midőn *i* képzős melléknevek után tétetik, rendesen megtartja hangzóját, p. o. *uri-as*, *házi-as*, *népi-es*.

Mind ezen melléknevek gyakran főnévvé foglaltatnak el azon különbséggel, hogy mint melléknevek *a*, *e*, mint főnevek *o*, *é*, *ő* hangzóval iratnak rendesen. Így *város* (civitas), *váras* (a' minek vára van), *nyergés* (nyerégcsináló), *nyerges* (a' ki nyerget visel), *ágos* (kútágos), *ágas* (minek ága van).

Így származtak némelly mesterembernevek: *órás*, *szappanos*, *kalapos*, *üvegés* stb.

Igéből alakultak *e'* képző által: *takaros*, *nyomos*, *szívos*, *szalados*, *zavaros*, *pirítos*. Elég példa arra, hogy ezt utánozni, ha szükség lesz rá, ezentúl is nem csak szabad, hanem ajánlatos is. Nyelvünkben minden szótag él, azt elavulni hagyni, annyit tenne, mint nyelvünket élő erejétől megfosztani.

b) alkot gyakorító értelmű igéket: *futos*, *re-*

pes, tapos, kapos, rakos, keres, kapdos, csipdes, döfdös, lökdös.

Mint középképző áll e' szókban: *tapsi, tepsi, töksi, buksi, alsó, első, felső, külső, korsó, borsó, orsó, futosgál, rakosgál, viaskodik.*

ás, és.

Cselekvő értelmű főneveket képez minden igéből, hangrend szerint alakúl, de soha rövidde nem lesz: *látás, tudás, hallás, alvás, vetés, fekvés.*

Némelly szókban az *öm* névképző után is előfordúl: *tudomás, látomás, vallomás, hallomás.*

ász, ész.

Az *ész*-ből látszik eredni, 's jelent valamihez értőt, foglalkozót, vagy magát az illy dologértőnek cselekvését, foglalkozását.

Alkot a) nevekből főneveket és cselekvő igéket vagyis az így alkotott szók többnyire nevek 's igék is egyszersmind: *halász, csikász, rákász, rákász, vadász, madarász, agarász, egerész, eprész, kertész, ökrész, böngész, csenkész.* A' *halász, kárász* szó más eredetű lehet. A' *fohász* hangutánzó.

b) alkot néha igékből is neveket, mint: *merész, természet(-et); művész, költész, festész* (újabb szók).

Hangzóvesztve előfordúl e' szókban: *csósz*, *túsz*.

Mint középképző áll e' szókban: *tollászkodik*, *huntyászkodik*, *gubbaszkodik*.

asz, *esz*.

Az *esz*(-köz) gyökből magyarázható egy részt, különben nem egyéb, mint *as* vagy *az* képzőnek meglágyítása.

Alkot a) neveket: *dugasz*, *támasz*, *szakasz*, *tapasz*, *rekesz*, *retesz* (eszközök), *csupasz*, *kopasz*, *pimasz*, *ravasz*, a' csupas, kopas vagy inkább csupaz, kopaz stb-ből lágyultak el.

b) Hangzót vesztve alakjában alkot rendhagyó és középigéket: *tész* (te-esz), *vész*, *lész* (le-esz), *visz*, *hisz*; *aluszik*, *alkuszik*, *feküszik* stb 's ez esetben a' jelentő mód' jelen idejét kivéve, az *sz* a' ragozásban mindig kihagyatik 's a' képzőtlen szó lesz igetővé: *té-re*, *lè-v-ő*, *alu-v-ám* stb. E' képző némelly igékben *ad* képzővel is fölcserélte-tik: *öregszik*, *öregedik*.

Ezen igékben és neveken: *kúsz*, *csúsz*, *mász*, *bósz*, *kész*, *úsz* stb szinte ezen összevont képző látszik lappangani.

Mint középképző áll e' szókban: *tapaszt*, *repest*, *maraszt*, *áraszt*, *apaszt*, *epeszt*, *vigasztal*, *engesztel* stb.

at, et, it, ot, ut.

Az *at* (at-a, atya, nemző, valaminek szerzője) vagy megfordítva a' vele egyértelmű *tē* (tesz, tēhet) szóból veheti magyarázatát.

Mint igeképző cselekvő és műveltető igéket képez; mint névképző a' cselekvés' eredményét fejezi ki, vagyis szenvedő értelmű főneveket alkot. Így: a' *tudás*, *ütés* cselekvő munkásság; a' *tudat*, *ütet*, a' tudásnak, ütésnek eredménye. A' régi nyelv jobban ügyelt e' különbségre, a' mai azonban nem egy hibásan elcserélt szót mutat elő, p. o. *tojás*, *írás*, *tojat*, *irat* helyett.

Alkot a) főneveket: *nyugat*, *kelet*, *csalit*, *kálit*, *csapat*, *guvat*, *gyapot*, *robot*, *dohot*, *állapot*, *csipet*, *hurut*, *pamut*, *sziget* (szeget: Alsó-Csalóközben).

Jegyzet. Ide tartozni látszanak az *át*, *ét* végű szók: *barát*, *lapát*, *evét*, *pemét*, *szemét*, *fuvát*; melyek többnyire röviden is ejtetnek: *pemet*, *evet*, *szemet*, *fuvat*.

Az *ót*, *őt* végűekben a' nagyító értelmű *ó*, *ő*-vel egyesültnek látszik e' képző: *boxót*, *kanót*.

Ót, *őt* (ott-ból) alakban helyet is jelent: *Ha-hót*, *Babót*, *Rátót*.

Mint középkepző áll e' szókban: *birtok*, *börtön*, *fertő*, *fészekfentő*, *körtve*, *morotva*, *estve* stb.

b) *at*, *et*, *it* alakban képez cselekvő igéket: *ugat*, *üget*, *arat*, *szeret*, *mutat*, *nevet*, *követ*, *taszít*, *tanít*.

Jegyzet. 1. Néha hangzatosságért vagy más képzőkből kölcsönözve *n* betűt vesz közbe 's ez utóbbi esetben saját hangzóját elveszti: *bozont*; igékben ilyenkor kiesinyező ereje van: *tapint*, *legyint*, *jelent*, *emelint* stb.

2. Mássalhangzók; különösen *j*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *sz* után hangzót vesz, e' szókbán: *bojt*, *rojt*, *sejt* (cellula), *csont*, *bolt*, *holt*, *folt*, *kert*, *kürt*, *fürt*, *mart*, *part*, *szirt*, *szurt*, *rest*, *füst*; *árt*, *ért*, *írt* vagy *ort*, *olt*, *költ*, *vált*, *kiált*, *lejt* (lè-it), *rejt*, *ejt*, *fejt*, *fojt*, *sajt*, *bajt*, *hint* (him-at), *int* (ím indulatszóból és *at*-ből vagy az *in* és *at* képzőkből összevonva), *önt* (omlik, om-at, omt), *önt*, *bont*, *ront*, *bánt*, *szánt*, *hányt*, *dönt*, *oszt*, *foszt*, *veszt*, *fest*, *gyárt*, *márt*, *tart*. 'S a' főnebb említett *int* képzős igékben: *tekint*, *kacsint*, *bólint*, *suhint*, *köhint*, *legyint*. Továbbá *van*, *ven*-nel képzett igékben: *cseppent*, *roppant* stb.

Midőn hangzóval találkozik, összeolvad 's hosszuvá lesz: *lát* (la!-at), *tát* (a' to-v-a, tá-v-ol szó' gyökéből és *at* képzőből: ta-at). Illy eredetre mutat: *szít*, *vét*, *hűt*, *lót* (ló-at), *fut*.

Így lettek e' nevek is: *hit* (hi-et), *vét* (vé-et), *tét* (té-et), *lét* (lé-et), *vít*- (vi-et)-el, *ét*- (é-et)-el, *gát*, *hát*, *hét*, *két*, *nyit* (mert nyilik is van); *pót*, *rót*, *rút*.

Mint középkepző áll e' szókbán: *divatos*, *ra-vatal*, *jövetel*, *hivatal*, *csalatkozik*, *szövetkezik* stb.

c) *at*, *et* alakban míveltető igéket alkot, 's ekkor ha hangzóval találkozik, azt rendesen rövidde teszi 's *e* betűt vesz közbe: *adat*, *szedet*, *hivat*, *lövet*.

Jegyzet. Minden egytagu ige némi kivétellel (l. *tát*, *tet*) a' míveltető képzőt *at*, *et* alakban veszi fel: *dob-at*, *adat*, *szedet*, *döfet*, *fogat*, *fogyat*, *rakat*, *tolat*, *folyat*, *nyomat*, *fonat*, *kenet*, *hunyat*, *kapat*, *tőret*, *ásat*, *csusz-at*, *bontat*, *lövet*, *hozat* stb.

Midőn valamelly igitő hangugratás által egytaguvá lesz, szinte *at*, *et*-tel képeztetik; de többnyire cselekvő értelemmel: *perget*, *csurgat*.

Némelly rendhagyó igék, főkép mellyekben *h*-val toldott *osz*, *esz* stb képző van, hangzóvesztéssel veszik fel e' ragot: *vénheszik*, *vénheszt*, *bünhöszik*, *bünhöszt*. Illyenek némelly *ad*, *ed* képzőjűek, mellyek *asz-at* összetett képzővel alkotják a' míveltetőt: *szalad*, *szalaszt*; *széled*, *széleszt*; *fárad*, *fáraszt*; *eped*, *epeszt* 's némelly más igék: *mulik*, *mulaszt*, vagy *mulat*, *nő*, *növeszt* vagy *növet*. A' *terem*, *termeszt*, *teremt* két különértelmű igit alkot e' képzővel.

Ezekről azonban megjegyzendő, hogy inkább cselekvők 's csak szükségből foglaltatnak el néha míveltetőkké.

Jegyzet. Az *at*, *et*, *ot*, *öt* tárgyesetképző, egynek látszik az előbbi képzővel, aminthogy a' cselekvő igékkel áll egyenes viszonyban.

aty, *ety*.

Az *at*, *et*-ből ellágyultnak látszik, és pedig vagy összeolvadt vagy elvetett hangzóval: *konty*, *korty*, *pinty*, *poronty*.

Így lágyúl meg az *at*, *et* mint középkepző, a' játék vagy foglalkozás' tárgyát, eszközt jelentő szókban, midőn e' hang néha meg is kettőztetik: *szivattyu*, *csengetyü*, *pergetyü*, *fergetyü*, *ergettyü* stb *szivatu*, *csengetü*, *pergetü*, *fergetü*, *ergetü* helyett.

Középkepzőül szolgál még más szókban is, 's mint hangutánzó, a' dísztelenebb vagy nevetséges hangok' kifejezésére használtatik: *forrtyan*, *hor-tyog*, *szortyog*, *tortyog*.

Paty, *Kéty*, helységnevek.

az, *ez*, *íz*, *oz*, *öz*.

Az *özön* szóból, mi bőséget vagy az *íz*-ből, melly szájíz, ételíz 's ezenkívül részt, gyakorlatot, ismétlést jelent (így mondjuk: több ízben, izromban), veszi eredetét. Értelme állító, nagyító, gyakorító.

Képez a) neveket: *sáraz*, *igaz*, *csimaz*, *lemez*, *nemez*, *csiriz*, *Csiliz*, *zseliz*, *koboz*, *toboz*.

Az előtte álló hangzóval összeolvad: *ádáz*, *adáz* (hadá-z), *vitéz*, *szűz*, *tűz*, *víz*, *méz*, *kéz*, *láz*, *máz*, *váz*, *száz* stb.

Folyékony félhangzók (l, m, n, r) után hangzóját ellöki: *borz*, *torz* stb.

b) alkot cselekvő gyakorító igéket: *oroz*, *öröz*, *öriz*, *éréz*, *okoz*, *fokoz*, *köröz*, *poroz*, *himéz*, *szérez*. Ragozásban hangzóját többnyire el-

löki: *örzök*, *szérzék*, *csérz*, *vonz*, *edz*, már az igetőben is így használtatnak.

Más képzőkkel egyesülve szinte gyakorító igéket: *öntöz*, *kapdoz*, *fáradoz*, *epedéz* stb, melyekben hangzóját a' ragozáskor is megtartja.

A' véghangzóval egy hosszuvá olvad, kivéve azon szókat, mellyek a' többes számban *v-t* vesznek közbe; *hibáz*, *tanyáz*, *idéz*, *igéz*, *tétováz*, *havaz*, *lovaz*, *kövez* stb. Így származhatott: *néz* (ni!-ez), *húz*, *nyúz*, *űz*, *fűz* stb.

Mint középkepző alkot az *ik* képzővel egyesülve középigéket, hangzóját jóhang vagy különböztetés' kedvéért hol elvetve hol megtartva, mi a' ragozásban is szabályúl szolgál: *áldozik*, *öltözik*, *habozik*, *habzik*, *porzik*, *álmadozik*, *fejledezik*, *borsóddzik*, *himlőddzik*, *kérőddzik*, *rögzik*, *ágazik*. Hangzó végű szavakban: *szikrázik*, *káprázik*, *tekézik* stb.

Középkepzőül egyéb igékben is szolgál: *borozgat*, *idézget*, *berzenkedik* stb.

zs, *özs*, *ázs*, *ézs*.

Hihetőleg a' *z*, vagy *s*-nek megkeményítése, igen kevés szót képez: *parázs*, *darázs*, *Kolozs*, *Körözs* helynevek. Mint középkepző hangzót veszve, vagy fordítva e' szókban fordul elő: *morzsa*, *torzsa*, *zsizse*, *pizse*, *rőzse*, *porzsás*, *torzsálkodik*, *dörzsöl*, *nyűzsög*, *horzsol*, *körömszél*, *kapzsi*.

úl, ül.

Összetett képzőnek látszik az *u, ü* és *el* képzőből: *lap, lapu, lapúl; ter, terű, terül; derű, derül* stb.

Képez a) cselekvő igéket: *tanúl, kerül.*

b) benható igéket: *épül, készül, javul, fordul* stb.

c) határozókat e' kérdésre: mikép? mi gyanánt? p. o. *körül, józanul, emberül, őről* (őr gyanánt).

Jegyzet. Az *a, e* hangzón végződő szók, az *ul, ül* mint határozó-képző előtt megtartják hangzójokat és pedig vagy röviden az újabb divat szerint, vagy megnyújtva; mint igeképző előtt e' hangzók mindig ellöketnek: *például* vagy *például, bénául* vagy *bénául* (határozó), *bénul* (ige).

18. §.

FORDÍTOTT VAGY TOLDOTT EGYSZERÜ KÉPZŐK.

ba	be	ha	he	ra	re
csa	cse	la	le	sa	se
cza	cze	lya	lye	ta	te
da	de	ma	me	tya	tye
fa	fe	na	ne	va	ve
ga	ge	nya	nye	za	ze
gya	gyc	pa	pe	zsa	zse

Ezen végszótagok iránt bajos eligazodni, mert a' nyelvszokás' szeszélyét mindenkor nem lehet utól érni. Némi utasításul szolgáljanak a' követ-

kezők. A' hol valamelly gyökben vagy tőszóban, melly képzője' hangzójával együtt épen maradt, végül az *a*, *e* hangzó áll: ott ez vagy henye betű, vagy képző (l. *a*, *e*); p. o. *csut-a*, *cset-e*, *kusz-a*, *pisz-e*, *buz-a*, *láz-a*. Ezekben a' tiszta gyökök toldattak meg.

Illy szóokban: *kacs-ib-a*, *kál-ód-a*, *bor-on-a*, *af-ony-a*, *berk-eny-e*, *lak-om-a*, *kar-im-a* a' képzők vannak a' henye vagy képző *a* *e* betűvel megtoldva.

Képzett szóokban, de mellyek hangzójakat vesztették, e' szótagok kétképen magyarázhatók; ugyanis: vagy azt kell hinnünk hogy hangugrató szókká lettek 's végül könnyebb kiejtés vagy különböztetés' kedvéért *a*, *e* hangzót vettek föl, p. o. *gomb gomba*, *tors torsa* vagy *torzsa*; vagy hogy hangzójakat hátra vetették, azaz fordított alakban állanak, például: *görbe*, *csorba*, *tócsa*, *vércse*, *orcza*, *dercze*, *ronda*, *csorda*, *ferde*, *csalfa*, *donga*, *zsenge*, *kalangya*, *mesgye*, *marha*, *irha*, *csürhe* (ezekben a' *h* talán hangzatosságért vettett közbe), *vitorla*, *merikle* (merőke), *baglya*, *dereglye*, *alma*, *kelme*, *elme*, *barna*, *Tolna*, *satnya*, *pernye*, *szekernye*, *árpa*, *korpa*, *csempe*, *czafra*, *czefre*, *varsa*, *emse*, *kajsza*, *fejsze*, *sánta*, *tiszta*, *körte*, *körtve*, *durza*, *borza*, *morzsa* stb.

Midőn az itt elősorolt képzőket *a*, *e* helyett *i*, *ó*, *u*, *ö*, *ü* hangzók zárják, ezeket mint külön képzőket a' gyöktől vagy az előttök álló képzőtől, egyes ritka eseteket kivéve, a' szó-elemzéskor el

kell választani. Így a' *kacsó* nem a' *ka-csó*-ból, hanem *kacs* gyökből és *ó* képzőből állott össze; a' *lépcső* nem *lép* és *cső*-ból, hanem a' kicsinyező *ecs* és részesülő *ő*-ből illyképen: *lép-ecs-ő*=*lépcső*. Így az *erdő* (er-ed-ő), *fürdő* (für-ed-ő), *töksi* (tök-ös-i), *kapcsi*, *kapsi* (kap-o-si) stb.

19. §.

MÁSSALHANGZÓ KEZDETŰ KÉPZŐK.

beli, *béli*.

A' *belső*, *bél* szókból van átvéve; valahonnan, valamitől, valamiben valót jelent. Mint képző hangrendet nem követve változatlan marad, de a' mutató névmás' *z* betűjét, szinte mint a' mássalhangzón kezdődő ragok, kezdő betűjéhez hasonítja p. o. *javabéli*, *kézbéli*, *járásbéli*, *kerületbéli*, *ölbéli*, *ebbeli* stb. Midőn főnevekhez járúl, *i* képzővel is fölcseréltethetik: *kerületbéli*, *kerületi*; *tiszteletbéli*, *tiszteleti* stb. Midőn az így alkotott mellékevek főnévvé lesznek, mint: *kézbéli* (azaz: bot, füttykös), *ágybéli* (ágyi ruha, ágyba való holmi), a' *béli* *i*-vel fel nem cseréltethetik. A' *lábbeli* helytelenül alkotott szó; de a' köznyelvből ki nem hagyható.

E' képző némileg a' ragok' tulajdonságával is bír, mert mind a' többes mind a' személyragos

alany-esethez járúl. Így *korombeli*, *korodbeli*, *korabeli* stb; a' *tanyákbeli* népség stb.

dad, ded.

Kicsinyzó és hasonlító erővel bír. Az előtte álló rövid *a*, *e* hangzót hosszúvá teszi 's hangrendet követ: *kisded*, *gyengéded*, *kerekded*, *tojásdad*.

féle.

Értelme világos, a' *fél*, *felekezet* szóból. Eredetere nézve a' *vel*-lél egynek látszik. Eredetre, származásra visszamutató 's némi hasonlatot kifejező neveket képez. Hangrendet nem követ, sem a' megelőző rövid hangzót hosszúvá nem teszi; de előtte a' mutató névmás' *z* betűje szinte hasonlítottatik vagyis *f*-re változik.

Alkot csupán mellékneveket: *úrféle*, *asszonyféle*, *afféle*, *efféle* stb.

Minden alany-esethez járúl; de a' többes alanyesettel nem iratik össze, p. o. *magamféle*, *Erdődy' hadaféle*, *budai borok féle*.

ha.

Képez a) időt jelentő határozót: *soha*, *mindenha*, *néha*, *valaha*.

b) kötszókat, mint: *noha*, *bárha*, *vajha*.

ka, ke.

A' *ke-v-es-* vagy *ki-csi-ből* veszi eredetét; kicsinyező erővel bír: *csutka, padka, sipka, kupka, lepke, tüske, hóka, szóke, róka, csóka, szürke, bőrke, csirke, birka* stb. Gyakran fordított alakban használtatik: *csutak, kutak, czövek, kuvik, mocsk, kölyök.*

Némelly mássalhangzók után hangzóját veszti: *fulánk, falánk, nyalánk, hüvelyk.*

Középhangzóúl szolgál neveken és igékben: *patkó* (pata=köröm), *bunkó, furkó, gyermekcze, irkál, járkál, taposkál, biberkél, mesterkél* stb.

kad, ked, kod, köd.

A' *ke* és *ad* képzőből, vagy a' *ked* (kedű, kedv) szóból látszik eredetét venni.

Alkot cselekvő, gyakorító vagy tartós foglalkozást jelentő igéket: *kaphod, repkéd, pirkad;* középkepzőűl is szolgál: *gondolkodik, emelkédik* stb. 'S így leggyakrabban tisztí foglalkodást jelentő igéket képez, p. o. *katonáskodik, vitézkedik, pápáskodik, káplánkodik, pásztorkodik, kertészkedik* stb.

kora.

A' *kor* főnévtől ered; mint képző nem időt, hanem nagyságot meghatározó névmásokat képez.

Hangrendet nem követ, 's az előtte álló hangzót nem nyújtja meg; de a' mutató-névmás' a betűjét, mint a' ragok, hasonítja: *akkora, ekkora, mekkora, semekhora.*

Jegyzet. A' korból *i* képzővel is alkottatnak melléknevek; p. o. *mikori, akkori, máskori, gyakori* (gyakor).

koz, kez, köz.

A' *kéz, köz* szóból vagy a' kicsinyző *ke* és *iz* szóból veszi eredetét, gyakorító és kicsinyző értelme van.

Alkot cselekvő, de leginkább középképzőül használva, középigéket: *futkoz, szerkez; ütközik, érkézik, birakozik, értekézik.*

Mint középképző gyakran *ked* képzővel is felcseréltetik: *gondolkodik, heverkedik* stb.

la, le.

Az így végződő szavakban nem mindenkor az *al, el*-nek fonákja van. Néhol a' *la!* (honnan: lát) indulatszóból van kölcsönözve. Illyek: a' *pisla, pilla, vizsla, pille, szemle* stb.

lag, leg.

E' képző leginkább határozó ragul használta-tik (l. Határozók). Képez főneveket: *fölösleg, ütleg, parlag, felleg, maszlag.*

b) határozókat: *körösleg*, *futólag* stb.

Mint középképző van e' szókban: *utólagos*, *mellesleges*.

lan, *len*, *atlan*, *etlen*.

Hihetőleg egy a' *nem* tagadó kötszóval, mi e' vidékiesen ejtett szóban: *halem* (hanem helyett) maig is megvan.

Az *at*, *et* képző' segítségével nevekből és igékből tagadó mellékneveket képez: *gondatlan*, *osztatlan*, *ruhátlan*, *rendetlen*, *veretlen*, *éketlen* stb.

Mint egyszerü képző a' *lan*, *len* csak egy szóban fordul elő: *vétlen* (a' ki nem vétett); a' *tétlen*, *étlen* (tét-et-len, é-et-len) szókban már meglevén az *at*.

Azonban az ujabbaknál és a' régiek közül egykettőnél a' *hat*, *het* képző után is majd egyszerűn majd az *at* képzővel egyesülve használtatik: *mondhatlan*, *mondhatatlan*.

E' példát követni lehetne, de minden esetre gyéren és óvatossággal az *ít*, *tat*, *tet*, *át*, *ét*, *ot*, *ót*-tal képzett igék és nevek után: *tanítlan*, *háborítlan*, *oktatlan*, *látlan*, *hátlan* (hátatlan), *bozótlan* stb.

Az *atlan*, *etlen* képző' első szótaga néha meg is fordítottatik, 's a' képző ekkor: *talán*, *telen*; *csin-talan*, *szemtelen*, *helytelen*.

Jegyzet. Néha e' képző, nevekhez járulván, egyenes tagadó értelmét elveszti 's más rokon értelmet vesz föl, p. o. *szemtelen*, *gondatlan*, *számtalan*. Az így módosult értelmű szókról megjegyzendő, hogy midőn egyenes tagadókká akarjuk tenni, képzőjök' első szótagját vissza kell fordítani; így lesznek különböző értelműek: *szemtelen*, *szemetlen* (kinek szeme nincs), *számtalan*, *számatlan* (a' mi számozva nincs), *gondatlan*, *gondtalan* (kinek gondja nincs).

né.

A' *nő* szónak elváltozása, feleséget jelent: *szabóné*, *szabó* neje.

nok, *nek*, *nök*.

Talán a' *nek* (neki) ragból módosúlva hivatal-szerű foglalkodást jelentő neveket képez minden beszédrészből: *tárnok*, *irnok*, *fegyvernök*, *hirnök*, *bajnok*, *elnök* stb.

Elég ebből annyi a' mi megvan, sőt az is sok. A' ki illy idéetlen szót csinált, mint: *gondnok*, 's nem jutott eszébe, hogy ezt ragozni is kell: *gondnoknak*, *gondnokoknak*, igen sok jótétre 's imára lesz szüksége, hogy e' súlyos bünből kivetkezhessék.

nyi.

Mennyiséget 's leginkább anyagi minőséget kifejező neveket képez. A' rövid véghangzókat majdnem kivétel nélkül megnyújtja.

Alkot a) számneveket: *annyi, ennyi, mennyi?* *ezernyi* (talán a' *hány* is ebből olvadt össze), *egyszernyi, kétszernyi, hatszornyi* stb. (E' szók az egyszeri, kétszeri, hatszorítól annyiban különböznek, hogy ezek csupán időt, amazok mennyiségbeli tartalmat fejeznek ki); *hatodnyi, hetednyi*.

b) mellékneveket: *talpalatnyi, tengernyi, körömnnyi, embernyi, parányi, jártányi* (ereje sincs). A' *jutány(-os)* is ezen eredetre mutat.

ság, ség.

A' régi nyelvben az alhangnak után is *ség*, p. o. *gazdagség*; most a' hangrendhez szabja magát; elvont tulajdonságot, terjedtséget jelent; a' véghangzót nem nyújtja meg. Igen termékeny szóképző; főneveket alkot:

a) főnevekből: *barátság, emberség, komaság*.

b) melléknevekből: *nagyság, kicsiség, tiszta-ság, szendeség*.

c) igékből: *imádság, nevetség, lehetőség*.

Továbbá jelent kiterjedést, vidéket, tartományt, p. o. *rónaság, síkság, mezőség, Bárczaság, Szilágyság, Ormányság, Őrség*; rangot: *uraság, asszonyság, grófság, herczegség, királyság, császárság*; nemzetek' összeségét: *magyarság, némettség, tótság*; egyesületeket: *diákság, katonaság, polgárság, nemesség, papság, kereskedőség*.

Az *ország, jószág* meglágyult *s*-sel ugyane' képzővel alkotottnak látszik.

E' képző néha kettőztetik is: *szükségesség*, *igazságosság*. De az illy szókat mint igen dísztele-
neket irtogatni kell. Így a' *szükségesség* helyett
jó volna *kényszerűség*; *igazságosság* helyett: *jo-
gosság*, *jogszerűség*.

szerű.

A' *szer* szóból veszi származását, mi többek
közt sort, rendet, módot jelent, honnan mint kép-
zőnek hasonlító, részek' mennyiségét kimutató ér-
telme van.

Hangrendet nem követ, 's a' tőszó' hangzóján
nem változtat.

Alkot mellékneveket:

a) főnevekből: *szoborszerű*, *népszerű*.

b) melléknevekből: *kisszerű*, *nagyszerű*, *egy-
szerű* stb.

E' képző is mint a' *beli*, *féle* némileg a' rag
vagy névutó' tulajdonságával is bír, a' mennyiben
minden alany-csethez járúlhat, p. o. *magamszerű*
ember. Ez embernek olyan *bátyádszerű* állapotja
van. Sőt erőltetés nélkül így is szólhatunk: *E'
tájon mindenütt római szobrok szerű műveket ta-
lálhatni.*

Továbbá a' *féle* és *szerű* midőn melléknevek
után tétetnek, a' közép fokot kétképen alkotják.
Féle előtt inkább a' melléknév fokoztatik: *sokféle*,
többféle, *jóféle*, *jobbféle*. A' *szerű*-vel alkotott szók-
ban még akkor is, ha melléknév az alap, inkább

a' szerű fokoztatik: *nagyszerű, nagyszerűbb*, noha így is mondhatjuk: *nagyobb szerű*, csakhogy ekkor már két külön szónak írva.

A' *beli, féle, szerű* tehát majd képzők, majd ragok 's illetőleg névutók, sőt némileg úgy is volnának tekinthetők, mint összetett szóknak végtagjai. Azonban mivel nem a' név' viszonyítására, hanem külön, önálló szó' és pedig nagyobbára melléknevek' alkotására szolgálnak: nem soroztatnak a' ragok és névutók közé, de összetett szó' végtagjaiul sem vétethetnek fel; mert az előttök álló *z* betűt hasonítják. Illynemű változás pedig csak ragozásban és szóképzésben történhetik, de összetételben nem. Tehát nem ragok, mert önálló mellékneveket alkotnak (illy szó' ragozás által nem támadnak); nem összetétel' elemei, mert a' *z* betűt hasonítják; hanem képzők, mellyek a' rag 's névutó' némelly tulajdonaival bírnak 's a' meny nyiben hangrendet nem követnek, az összetétel' e' pontot illető szabályát követik.

tat, tet.

A' *tész* ige' gyökéből: *te* és az *at* képzőből összeállva cselekedtetést jelent.

Képez a) cselekvő igéket: *rugtat, vágtat, lüktet, folytat, vitat, szoptat, törtet, nyomtat.*

b) míveltető igéket: *süttet, faragtat.* És pedig *tat, tet*-tel képzi a' míveltetőt:

α) Minden két vagy több tagu ige: *fogadtat, szenvedtet, hizlaltat, neveltet, fogantat, pihentet, haraptat, sodortat, pedertet, tapostat, kerestet, halásztat, poroztat* stb. A' *terem, teremt, termeszt* rendhagyó.

β) az egy és több taguak közül azok, melyekben *t* végbetű előtt hangzó előzi meg: *láttat, üttet, taníttat* stb.

γ) a' rendhagyó: *tész, lesz, vész, visz, hisz, észik, iszik*; *té-tet* vagy *té-tet, lé-tet* (letet nem használtatik), *vétet* vagy *vé-tet, hi-tet, é-tet, i-tat*; továbbá: a' *nyugoszik, aluszik, nyugtat, altat*. Ezekről eltér az: *esket*, mi így is mondatik: *esküdtet*. Ezek cselekvő gyanánt is használatnak.

Tudnivaló, hogy az *at* és *tat*-tal képzett cselekvők és műveltetők már eredetüknél fogva is rokon értelműek; de az idő, melly szüntelen köt és old, ezek közé is határvonalt vetett, miért is a' sajátképeni cselekvőket a' műveltetőktől meg kell különböztetni.

Mire nézve megjegyzendőnek tartjuk általában, hogy azon igék, mellyekben az ige' személyei közvetlenül működnek, cselekvők; hol pedig közvetve cselekesznek, azaz valamelly munkát, foglalkodást, állapotot, kényszerülést mások által eszközölnek: műveltetők.

Ez általános megjegyzés' nyomán kétséget nem szenved, hogy a) mindazon igék, mellyek szabály szerint *at*, *et*-tel képzik műveltetőjüket, cselekvőkké lesznek, midőn *tat*, *tet* képzőt vesznek

fel. Illyenek: *rugat*, *váгат* (míveltető); *rugtat*, *vágtat* (cselekvő); *vivat*, *vitat*; *bukat*, *buktat*; *lüket* (lököt), *lüktet*; *ület*, *ültet*; *járat*, *jártat*; *folyat*, *folytat*; *nyomat*, *nyomtat*; *vonat*, *vontat*; *szünet*, *szüntet*; *unat*, *untat*; *hányat*, *hánytat*; *csapat*, *csaptat*; *esipet*, *esiptet*; *töret*, *törtet*; *késet*, *késtet*; *csuszat*, *csusztat*, *uszat*, *usztat*; *ázat*, *áztat*; *buvat*, *bújat*, *bútat*, *bujtat* stb.

b) Megfordítva mindazon *tat*, *tet* végű igék, mellyek főnebb (l. α és β) előadattak, míveltetők.

c) Míveltetőkké lesznek mindazon egytagu élő igék (a' *t* végűeket kivéve), mellyekhez *at*, *et* képző járúl: *dobat*, *szeget* (l. *at*).

d) Midőn az igető hangugratás által egytaguvá lesz és szabály szerint (l. *at*) *at*, *et*-et vesz fel, inkább cselekvő; ellenben ép igetőhöz *tat*, *tet* képzőt vevén fel, mindig míveltető. *Pörg*, *pörget* (cselekvő és míveltető), *pörög*, *pörögtet* (míveltető). Illyenek *sodrat*, *sodortat*, *ugrat*, *ugortat*, *tiprat*, *tiportat*, *osztat*, *oszottat* stb.

e) Minden egyéb élő igék, mellyek vagy csupán *at*-, *et*-et, vagy csupán *tat*-, *tet*-et vehetnek föl szabály szerint, míveltetők, mint: *bontat*, *hordoztat* stb; cselekvők ellenben azok, mellyek e' képzőket avúlt gyök- vagy nem ige- hanem más szótóhöz ragasztják: *neret*, *szeret*, *fartat*, *áltat* stb.

f) Szabály alá nem vonható kivételes esetekben ezen igék néha fölcserélve, néha mindkét értelemben használtatnak, mint: *étet*, *ítat*, *futtat*,

tétet; lovat *étet* (cselekvő), lovaival *éteti* a' vetést (míveltető).

va, ve.

Állapotjegyzőket képez; a' *van, való* szók' gyökéből eredettnek látszik: *sírva, kérve*.

van, ven.

a) A' *van* igéből látszik kölcsönözöttnek. Hangjelentő igéket képez 's *v* betűjét azoknak végmássalhangzójához idomítja, 's egyszersmind hangrendet követ. Így származtak: *dur-van, rop-van, csep-van, rep-van-ból=durran, roppan, cseppen, reppen* stb.

Középképzőül szolgál a' hangzóját vesztett *an* és *at* képzők előtt: *durrong, durrant, rep-pent* stb.

b) tízes számneveket: *negyven, ötven, hatvan* stb.

ván, vén.

A' *va, ve*, és az *an, en*, határozó képzőből összevonva, igékből állapotjegyzőt alkot: *tudván, mondván, hívén* stb.

Jegyzet. Ezen képzők között összetett képzők is fordulnak elő vagy azért, mert eredetök bizonytalan, vagy, mivel az összetétel által állandó 's önálló képzőkké váltak. Illyek az *ul, ül, lag, leg, lal, lel, tat, tet, féle, szerű, ván, vén* stb.

ÖSSZETETT KÉPZŐK.

20. §.

ÖSSZETETT KÉPZŐK' ALAKULÁSA.

Az összetett képzők az egyszerűekből különféle módon alakultak, majd t. i. közben veszték el hangzójokat, majd az első, közép- vagy végső képzővetette el hangzóját, majd mindegyik képző teljes épségében meghagyatva tétetett a' tőszó mellé.

Itt azok könnyebb áttekintés végett azért soroltatnak elő, hogy kiki egy pillantással láthassa nyelvünkben szavaink' első elemeit, ezekből lépcsőnkénti kifejlését és nyelvünk' minden legkisebb részecskéjének is élő természetét.

Elemzésük rövidség' okáért csak egy alakban fog adatni, vagy t. i. alhangu szótagban, vagy ha értelmezve van, az egyszerű képző' eredeti vagy ilyennek vélt gyökszó' alakjában.

21. §.

HANGZÓN KEZDŐDŐ EGYTAGUAK.

Aczk=ücz-ke, p. o. *tar-aczk, pal-aczk, pö-czk.*

Amb, omb, ömb=öm-öb, p. o. *dor-omb, dör-ömb, zör-ömb.*

Alcs, elcs, olcs, ülcs==el-ücs, p. o. *gyüm-ölcs*, *szem-ölcs*, *Szab-olcs*.

Ancs, encs, oncs, incs==in- vagy üm-ücs, p. o. *par-ancs*, *gör-öncs*, *kil-incs*.

Ancz, encz==an-öcz, p. o. *fürg-encz*, *virg-oncz*, *suh-ancz*, *ifj-oncz*.

Ánl==an-el, p. o. *aj-ánl*.

Ényl==any-el, p. o. *rem-ényl*.

And, end==an-ad, p. o. *vak-and*, *kal-and*, *bol-ond*, *csikl-and*, *örv-end*, *ficzk-and*.

Angy, ongy, öngy==üm-agy, p. o. *gör-öngy*, *var-angy*.

Ant, ent, int, önt (in- és at-ból) igéket alkot; p. o. *suh-ant*, *jel-ent*, *legy-int*, *tap-int*, *suh-int*, *köh-ent*, *kösz-önt*.

Anty, enty, onty==an-aty, p. o. *por-onty*.

Ánk, énk (ák- és közbe vett n-ből) neveket képez, p. o. *fal-ánk*, *nyal-ánk*, *ful-ánk*, *nyul-ánk*.

Ang, eng, ing==on-eg, nagyítva gyakorító benhatókat alkot, p. o. *ker-eng*, *bus-ong*, *hull-ong*, *zaj-ong*, *tát-ong*, *zsib-ong*, *ker-ing*, *bor-ong*.

Arcs, ercs==ar-ücs, p. o. *vak-arcs*, *tek-ercs*.

Arcz, ercz==ar-öcz, p. o. *hab-arcz*, *kud-arcz*.

Ard, erd==ar-ad, vagy od, p. o. *csal-árd*, *Bog-árd*, *Pet-erd*.

Asd, esd, üsd==es-od, helyneveket alkot, p. o. *Bük-ösd*, *Kok-asd*, *Köl-esd*.

Aszt, eszt (esz- és te-, vagy at-ból) alkot cselekvő igéket, p. o. *ap-aszt*, *tap-aszt*, *ep-eszt*, *mer-eszt*.

22. §.

MÁSSALHANGZÓ KEZDETŰ EGYTAGUAK.

Bál=ba-el, p. o. *nyir-bál*, *csi-bál*, *ló-bál*, *him-bál*.

Bol, bül=ab-el p. o. *dorom-bol*, *böm-böl*, *tom-bol*, *zur-bol*, *rom-bol*, *ször-böl*.

Búl, bűl=ab és úl, vagy abb-úl, ebb-űl, p. o. *öreg-bűl*, *nehéz-bűl*.

Boly, böly=ab-oly, p. o. *gom-boly*, *göm-böly*.

Csál, csél=öcs-el, p. o. *farag-csál*, *biber-csél*.

Csol, csel, csöl=öcs-el, p. o. *ron-csol*, *szür-csöl*.

Czog, czeg=öcz-eg, p. o. *por-czog*, *var-czog*, *ser-czeg*.

Czol, czel=öcz-el, kicsinyező cselekvőige-képző, p. o. *hur-czol*, *bon-czol*, *kar-czol*.

Don=ad-on, p. o. *uj-don*, *haja-don*.

Dat, det=ad-at, p. o. *mos-dat*, *für-det*, *hir-det*.

Dik=ad-ik, p. o. *mos-dik*, *für-dik*.

Dít=ad-ít, cselekvőket képez; *moz-dít*, *fordít*, *csen-dít*, *kon-dít*, *pen-dít*, *zen-dít*.

Dos, dös, dös=ad-es, gyakorító, p. o. *mar-dos*, *csip-dös*, *lök-dös*, *kap-dos*, *ver-dös*, *pök-dös*.

Doz, déz, döz=ad-iz, kicsinyezve gyakorító, p. o. *mar-doz*, *csip-déz*, *lök-döz*, *kap-doz*, *ver-déz*, *pök-döz*.

Dúl, dül=ad-úl, benhatókat képez, p. o. *fordúl*, *kon-dúl*, *csen-dül*, *per-dül*, *bó-dül*, *szé-dül*, *fer-dül*.

Dék=ad-ék, p. o. *szán-dék*, *aján-dék*.

Dor, dér, dör=ad-or, p. o. *fon-dor*, *kon-dor*,
pen-dér(-ít), *szen-dér*.

Gál, gél=eg-él, gyakorító cselekvő igeképző,
p. o. *ron-gál*, *haj-gál*, *dor-gál*, *keres-gél*.

Gat, get=eg-at, gyakorító cselekvő képző,
p. o. *közel-get*, *édes-get*, *rak-gat*, *szak-gat*, *fak-gat*.

Had, hed=ad, a' *h* hangzatosság miatt közbe
vetteték, p. o. *por-had*, *gör-hed*, *seb-hed*, *kor-had*.

Haszt, heszt=h-esz-at, áthatókat képez, p. o.
por-haszt, *seb-heszt*, *gör-heszt*, *kor-haszt*.

Kál, kél=ke-el, gyakorító, p. o. *ás-kál*, *vés-
kél*, *szur-kál*, *pisz-kál*, *tur-kál*, *váj-kál*.

Koz, kez, köz=koz vagy ke-iz, kicsinyző
gyakorító, p. o. *fut-koz*, *szer-kez*.

Kant, kent=ke-in-et, p. o. *hor-kant*, *rek-
kent*, *zök-kent*.

Kaszt, keszt=ke-esz-at, p. o. *szer-keszt*, *pir-
kaszt*.

Lál, lél=el-el, p. o. *szám-lál*, *gyom-lál*,
szem-lél.

Lat, let=el-at, p. o. *zak-lat*, *üz-let*, *rész-let*.

Lag, leg=el-ig, p. o. *lep-leg*, *felleg*, *masz-lag*.

Lék=el-ék, p. o. *em-lék*, *apró-lék*.

Lal, lel=el-el, gyakorító, p. o. *kop-lal*, *kém-
lel*, *fagy-lal*, *hir-lel*, *ér-lel*.

Lik=el-ik, középige-képző, p. o. *fes-lik*,
fosz-lik, *öm-lik*, *bom-lik*, *om-lik*, *rom-lik*, *por-
lik*, *bot-lik*.

Mány, mény=mi-any vagy öm-any, p. o. *tok-*

mány, *zsák-mány*, *körül-mény*, *tarto-mány*, *vete-mény*.

Mol, möl=em-el, p. o. *mor-möl*, *dör-möl*.

Maszt, meszt=öm-eszt, p. o. *ter-meszt*, *der-meszt*.

Pol, pöl=ap-el, p. o. *kolom-pol*, *csöröm-pöl*, *hör-pöl*, *ször-pöl*.

Paszt, peszt=ap-eszt, cselekvőket képez, p. o. *hor-paszt*, *tör-peszt*.

Szik=esz-ik, középige-képző, p. o. *öreg-szik*, *beteg-szik*, *ját-szik*, *tet-szik*, *lát-szik*.

Tal, tel=at-el, névképző, p. o. *i-tal*, *é-tel*, *hi-tel*, *vi-tel*, *té-tel*.

Tat, tet=te-at, cselekvőige-képző, p. o. *rug-tat*, *szök-tet*, *vág-tat*, *buk-tat*, *kop-tat*.

Vány, vény=va-any, névképző, p. o. *jár-vány*, *marad-vány*, *alkot-vány*, *tanít-vány*.

Vaz, vez=u-ü-öz, cselekvőige-képző, p. o. *ham-vaz*, *eny-vez*, *él-vez*.

Vaszt, veszt=u-ü-esz-t, cselekvőige-képző, p. o. *sor-vaszt*, *ham-vaszt*, *her-vaszt*.

Vant, vent=van-at, cselekvőige-képző, p. o. *lob-bant*, *csep-pent*, *fecs-csent*.

Vand, vend=u, v. ü-an-ad, p. o. *ör-vend*.

Zik=üz-ik, középige-képző, p. o. *por-zik*, *hab-zik*, *vér-zik*, *rög-zik*.

Zsol, zsél=üzs-el, cselekvőige-képző, p. o. *mor-zsol*, *per-zsél*, *dör-zsöl*.

23. §.

KÉTTAGUAK, MELLYEK HANGZÓN KEZDŐDNEK.

Abbúl , ebbúl , obbúl=öb vagy abb-úl , behatósó képző , p. o. *nagy-obbúl , kis-ebbúl , keres-ebbúl*.

Abbít , ebbít , obbít=abb-it , cselekvő képző , p. o. *nagy-obbít , kis-ebbít , keres-ebbít*.

Abol , ebél , ibél=ab-el , cselekvő képző , p. o. *dar-abol , dir-ibél , sar-abol , kasz-abol*.

Ácsol , icsál , écsel , icsél=öcs-el , p. o. *kar-ácsol , kar-icsál , hang-ácsol , hang-icsál , nyög-écsel*.

Acskál , ecskél , icskél=öcs-ke-el , kicsinyezve gyakorisó , p. o. *mér-icskél , mer-icskél , szür-öcskél , szür-icskél*.

Acska , ecske , ocska , öcske=öcs-ke , névkicsinyzó , p. o. *ház-acska , kert-ecske , rét-ecske , für-öcske*.

Aczka , eczke , iczke=öcz-ke , névkicsinyzó , p. o. *lap-oczka , lap-iczka , mal-aczka*.

Icz-ál , icz-el=öcz-el , igekicsinyzó , p. o. *habar-iczál , szapor-iczál , kór-iczál*.

Iczkál , eczkél=ocz-ke-el , igekicsinyzó , p. o. *ev-iczkél*.

Iczkol , eczkel ugyanaz , p. o. *tap-iczkol , ev-iczkel*.

Adal , edel=ad-el névképző , p. o. *vi-adal , di-adal , el-edel*.

Adék, edék=ad-ék, névképző, p. o. *hull-adék*, *ak-adék*, *sepr-edék*, *fak-adék*, *mar-adék*.

Adik, édik, odik, ödik, udik, üdik=ad-ik, középige-képző, p. o. *álm-adik*, *keser-édik*, *nyug-odik*, *esk-üdik*, *alk-udik*, *igaz-odik*.

Adoz, edéz, üdöz=ad-üz, igegyakorító, p. o. *mar-adoz*, *vig-adoz*, *ep-edéz*, *dag-adoz*, *fár-adoz*, *ap-adoz*, *ak-adoz*, *erny-edéz*.

Adzik, edzik=ad-üz-ik, középige-képző, p. o. *fi-adzik*, *sarj-adzik*, *kér-edzik*.

Ódik, ődik=ő-ad-ik szenvedőket képez, p. o. *csap-ódik*, *üt-ődik*, *hány-ódik*, *vesz-ődik*, *tol-ódik*.

Ódzik, ődzik=ő-ad-üz-ik, belszenvedőket képez, p. o. *lop-ódzik*, *kér-ődzik*.

Ogál, égél=eg-el, igegyakorító, p. o. *ad-ogál*, *kér-égél*.

Ogat, éget, üget=eg-at, gyakorító cselekvőket képez, p. o. *hal-ogat*, *has-ogat*, *tölt-üget*, *öbl-üget*, *vál-ogat*, *mond-ogat*, *kér-éget*.

Agzik, egzik, ögzik=eg-üz-ik, középige-képző, p. o. *csill-agzik*, *patt-ogzik*.

Ákol, ékél=ok-el, p. o. *szip-ákol*, *nyit-ákol*, *pöf-ékél*.

Ákos, ékés=ak-es, melléknév-képző, p. o. *tud-ákos*, *akad-ékos*, *mell-ékés*.

Ikál, ekél=i-ké-el, igekicsinyező, p. o. *sánt-ikál*, *szund-ikál*, *mér-ikél*.

Alék, élék=el-ek, névképző, p. o. *told-alék*, *morzs-alék*, *áz-alék*, *mart-alék*, *főz-elék*.

Alog, elég vagy alyog, elyeg=el-ég, név-

képző, p. o. *isz-alag*, *át-alag*, *gomb-olyag*, *gömb-ölyeg*.

Alom, elém=el-öm, névképző, p. o. *hat-alom*, *kegy-elém*, *tart-alom*, *ért-elém*, *til-alom*, *jut-alom*.

Alít, elít vagy alint, elint=el-it, vagy el-in-at, cselekvőige-kicsinyző, p. o. *em-elít*, *köz-elít*, *bó-lint*, *em-elint*.

Amol, omol, ömöl=öm-el, p. o. *kár-omol*, *hár-omol* (ar-omol).

Amít, emít=öm-it, cselekvőige-képző, p. o. *ficz-amít*, *fut-amít*, *csusz-amít*, *vet-emít*.

Amúl, eműl=öm-ül, benható igeképző, p. o. *fut-amúl*, *vet-eműl*, *ficz-amúl*, *ir-amúl*.

Amik, emik=öm-ik, középige-képző, p. o. *fut-amik*, *ficz-amik*, *foly-amik*.

Amlik, emlik=öm-el-ik, középige-képző, p. o. *sik-amlík*, *ir-amlík*, *tűr-emlik*, *gyűr-emlik*.

Ámzik=a-öm-öz-ik, középige-képző, p. o. *hull-ámzik* (hulla-amozik).

Ámlík, émlík=a-öm-el-ik, középige-képző, p. o. *vill-ámlík*, *csill-ámlík*.

Omány, emény=öm-any vagy mi-any, névképző, p. o. *tart-omány*, *hagy-omány*, *vet-emény*, *süt-emény*.

Omás=öm-ás vagy mi-ás, névképző, p. o. *hall-omás*, *tud-omás*, *lát-omás*, *áld-omás*.

Ondi, ándi=an-di, melléknév-képző, p. o. *okt-ondi*, *korty-ándi*.

Anik, enik=an-ik, középige-képző, p. o. *fog-anik*, *jel-enik*.

Ongat, énget, inget, ünget=on vagy in-eg-at, gyakorító, p. o. *bor-ongat*, *ker-énget*, *ker-inget*, *öbl-ünget*.

Angol, engel, ingél=in vagy on-eg-el, p. o. *bar-angol*, *csatr-angol*, *ker-ingél*.

Angat, enget, inget=in-eg-et, kicsinyezve gyakorító igéket alkot, p. o. *mer-enget*, *tek-inget*, *legy-inget*.

Arog, orog, ereg, örög=ar-eg, középige-képző, p. o. *zav-arog*, *háb-orog*, *szend-ereg*, *ács-orog*, *did-ereg*, *váncz-orog*, *düb-örög*, *szom-orog*, *tánt-orog*.

Arit, erít, orít, örít=ar-ít, cselekvőige-képző, p. o. *tak-arít*, *csav-arít*, *pöd-örít*, *háb-orít*, *tánt-orít*.

Arint, erint, érint=ar-in-at, kicsinyezve cselekvő igéket alkot, p. o. *hab-arint*, *pöd-örint*, *csav-arint*, *tek-erint*.

Arúl, orúl, erül, örül=ar-ül vagy ül, benható képző, p. o. *kany-arúl*, *csav-arúl*, *höny-örül*, *kes-erül*.

Argat, erget, orgat, örget=ar-eg-at, gyakorító cselekvőket alkot, p. o. *tak-argat*, *huny-orgat*, *suny-orgat*, *tek-erget*, *csik-orgat*, *nyek-erget*.

Argál, ergél, orgál, örgél=ar-eg-él, gyakorító képző, p. o. *kav-argál*, *hev-ergél*, *tek-ergél*.

Apszik, epszik=ap-esz-ik, középige-képző,

p. o. *gyar-apszik*, *al-apszik*, *tel-epszik*, *ül-epszik*, *csill-apszik*.

Apúl, epúl=ap-ül, középige-képző, p. o. *gyar-apúl*, *al-opúl*, *telep-ül*, *ül-epúl*, *csill-apúl*.

Epel, apal=ap-el, cselekvőige-képző, p. o. *térd-epel*, *ker epel*, *kal-apál*.

Asdi, esdi, osdi=as-di, névképző, p. o. *katon-ásdi* (katona-asdi), *buj-ósd*.

Aszik, eszik, oszik, uszik, üszik=esz-ik, p. o. *nyug-oszik*, *fek-üszik*, *al-uszik*, *esk-üszik*, *alk-uszik*.

Ászgat, észget=ész-eg-at, gyakorító cselekvőket alkot, p. o. *hal-ászgat*, *vad-ászgat*.

Asztal, osztal, esztel=esz-at-el p. o. *nyug-osztal*, *eng-esztel*, *vig-asztal*, *hir-esztel*, *tap-asztal*.

Osgál, esgél=as-ég-el, gyakorító, p. o. *rak-osgál*, *ker-esgél*.

Oskál, eskél=as-ke-el, kicsinyezve gyakorító, p. o. *fut-oskál*.

Osgat, esget=as-ég-at, ugyanaz, p. o. *rak-osgat*, *ker-esget*.

Atik, etik=at-ik, szenvedő képző, p. o. *nyom-atik*, *ver-etik*.

Atoz, etéz=at-üz, cselekvő igegyakorító, p. o. *csap-atoz*, *fal-atoz*, *perm-etéz*, *hint-éz*.

Atag, eteg=at-eg, névképző, p. o. *siv-atag*, *reng-eteg*, *csügg-eteg*, *fuv-atag*.

Ozgat, ezget, üzgat=üz-ég-at, igegyakorító, p. o. *önt-özget*, *nev-ezget*, *köt-özget*, *mot-ozgat*, *por-ozgat*.

Ozgál, ezigél, özigél=öz-eg-el, igegyakorító, p. o. *ner-ezigél, köt-özigél, mot-ozgál*.

Azik, ezik, özik=öz-ik, középige-képző, p. o. *rejt-ezik, hav-azik, sarj-azik, héj-azik, fatty-azik, kölyk-ezik*.

Ózik, őzik=ő-üz-ik, középige-képző, p. o. *birk-ózik, es-őzik*. Ez áll minden gyakorító rag után, p. o. *hall-gat-ózik, ment-eget-őzik, ring-at-ózik, dor-gál-ózik* stb.

24. §.

MÁSSALHANGZÓ KEZDETŰ KÉTTAGUAK.

Bédik, bodik=abb-ad-ik, középige-képző, p. o. *vastag-bodik, öreg-bédik, keves-bédik*.

Bolyag, bölveg=ab-oly-ag, névképző, p. o. *gom-bolyag, göm-bölveg*.

Bolygat, bölvet=ab-oly-eg-at, gyakorítóige-képző, p. o. *gom-bolygat, göm-bölvet*.

Czolgat, czelget=ücz-el-eg-et, kicsinyezve gyakorító, p. o. *hur-czolgat, bon-czolgat, kar-czolgat*.

Csolgat, csölget=ücs-el-eg-et, ugyanaz, p. o. *ron-csolgat, szür-csölget*.

Czogat, czéget=ücz-eg-at, ugyanaz, p. o. *por-czogat, ser-czéget*.

Dácsol, décsél=ad-ücs-el, ugyanaz, p. o. *buk-dácsol, vag-dácsol, szök-décsél, nyög-décsél*.

Dicsál, dicsél: ugyanaz, p. o. *nyög-dicsél, buk-dicsál, szök-dicsél*.

Dogál, dögél=ad-ég-el, ugyanaz, p. o. *jár-dogál*; *men-degél*, *sir-dogál*, *ül-dögél*, *éd-degél*, *id-dogál*.

Dékél, dokol, dököl=ad-ke(ak)-el, gyakorító, p. o. *öl-dököl*, *ér-dékél*, *nyel-dékél*.

Doklik, déklik, döklik=ad-ke-el-ik, közép-igeképző, p. o. *nyel-déklík*, *ful-doklik*, *hal-doklik*, *tün-döklík*.

Dorít, dérít, dörít=ad-ar-ít, áthatóige-képző, p. o. *szén-dérít*, *kon-dorít*, *gön-dörít*.

Dozgat, dézget=ad-öz-eg-at, áthatólag gyakorító, p. o. *kap-dozgat*, *csip-dézget*, *ver-dézget*, *lök-dözget*.

Dosgat, désget, dösget=ad-as-eg-at, ugyanaz, p. o. *ver-désget*, *lök-dösget*, *lop-dosgat*.

Dorgat, dérget, dörget=ad-ar-eg-at, ugyanaz, p. o. *kon-dorgat*, *gön-dörget*, *pé-dérget*.

Gadoz, gedéz=eg-ad-üz, gyakorító, p. o. *ingadoz*, *csor-gadoz*, *csör-gedéz*, *zen-gedéz*.

Hadik, hédik, hodik, hüdik=h-ad-ik, közép-igeképző, p. o. *hamu-hodik*, *bűn-hödik*, *seb-hédik*, *szél-hüdik*.

Hoszik, hészik, höszik=h-esz-ik, ugyanaz, p. o. *hamu-hoszik*, *bűn-höszik*, *vén-hészik*.

Hozik, hézik=h-üz-ik, ugyanaz, p. o. *kár-hozik*, *é-hézik*, *szomju-hozik*.

Kodik, kédik, ködik=ked-ik, gyakorító középigéket képez, p. o. *elmél-kédik*, *hábor-kodik*, *gondol-kodik* stb; néha *a*, *e* segédbetűvel, p. o. *mar-*

akodik, nyál-akodik, vesz-ekédik, tan-akodik, gyan-akodik.

Koszik, készít, köszik = ke-esz-ik, közép igéket *a, e* segédbetűvel, p. o. *ver-ekészik, marakoszik, csel-ekészik.*

Kozik, kézik, közik = köz-ik, p. o. *imádkozik, tanács-kozik, út-közik, hivat-kozik, avat-kozik, fér-kézik*; néha segédbetűvel, p. o. *hadakozik.*

Kálgat, kélget = ke-el-ge-at, kicsinyezve gyakorító, p. o. *jár-kálgat, ír-kálgat, cser-kélget.*

Kozgat, kézget = ke-öz-eg-at, ugyanaz, p. o. *szer-kézget.*

Lódik, lődik = el-ö-ad-ik, középige-képző, p. o. *kin-lódik, por-lódik.*

Lálék, lelék = el-el-ek, névképző, p. o. *táplálék.*

Lalгат, lálгат, lelget, lélget = el-el-eg-at, ige-gyakorító, p. o. *fog-lalгат, szem-lelget, szám-lalгат.*

Ródik, rődik = ar-ó-ad-ik, középige-képző, p. o. *gyöt-rődik, kot-rődik, tip-rődik.*

Vazгат, vezget = ű-öz-eg-at, p. o. *ham-vazгат, eny-vezget, él-vezget.*

Zódik, ződik = őz-ő-ad-ik, belszenvedőket alkot, p. o. *dob-zódik, por-zódik.*

Zsolгат, zsélget = azs-el-eg-at, gyakorító igéket képez, p. o. *mor-zsolгат, dör-zsölget, per-zsélget.*

25. §.

HANGZÓ KEZDETŰ HÁROMTAGUÁK.

Abbodik, ebbédik, obbodik=abb-ad-ik, középige-képző, p. o. *nagy-obbodik*, *kis-ebbédik*, *keves-ebbédik*.

Acskálgat, ecskélget, icskélget=öcs-ke-el-eg-at, kicsinyezve gyakorító, p. o. *far-acskálgat*, *mér-ecskélget*, *mer-icskélget*.

Adozik, edézik, üdözik, üdözik=ad-üz-ik, középige-képző, p. o. *álm-adozik*, *alk-udozik*, *esk-üdözik*, *tün-edézik*, *tör-edézik* stb.

Adalom, edelém, odalom=ad-el-öm, névképző, p. o. *ur-odalom*, *ir-odalom*, *jav-adalom*, *jöv-edelém*, *kés-edelém*, *sok-adalom*.

Ódozik, ódözik=ő-ad-üz-ik, középige-képző, p. o. *rug-ódozik*, *szeg-ódözik*, *huz-ódozik*.

Akodik, ekédik=a, e segédbetű és kedik, középigéket alkot, p. o. *tol-akodik*, *mar-akodik*, *ver-ekédik*, *vesz-ekédik*, *növ-ekédik*, *csel-ekédik*.

Akozik, ekézik=a, e segédbetű és közik, középige-képző, p. o. *bont-akozik*, *vár-akozik*, *ért-ekézik*.

Alódik, elődik=el-ő-ad-ik, belszenvedőket alkot, p. o. *asz-alódik*, *resz-elődik*, *zug-olódik*, *tép-elődik*, *erg-elődik*, *mérg-elődik*, *zsémb-elődik*.

Alódzik, elődzik=el-ő-ad-öz-ik, középige-képző, p. o. *nyarg-alódzik*, *zörg-ölődzik*, *tép-elődzik*.

Alózik, előzik=el-ő-öz-ik, középigéket alkot, p. o. *nyarg-alózik*, *erg-előzik*, *tép-előzik*, *rüh-ölőzik*.

Alkodik, elkédik=el-ked-ik, gyakorító középigéket képez, p. o. *ur-alkodik*, *bölcs-elkédik*, *fuv-alkodik*, *elm-élkédik*, *furcs-álkodik*, *hiv-alkodik*, *visz-álkodik*, *riv-alkodik*, *ints-elkédik*.

Álkozik, elkézik=el-köz-ik, középige-képző, p. o. *csud-álkozik*, *kin-álkozik*, *rend-elkézik*.

Amodik, emédik=öm-ad-ik, középigéket alkot, p. o. *fut-amodik*, *ir-amodik*, *vet-emédik*.

Ánkodik, onkodik, enkédik, ankodik=an-ked-ik, középige-képző, p. o. *rim-ánkodik*, *sop-ánkodik*, *bosz-onkodik*, *töpr-enkédik*.

Ankozik, enkézik=an-köz-ik, gyakorító középige-képző, p. o. *sir-ánkozik*, *szür-enkézik*.

Andozik, endézik=an-ad-öz-ik, p. o. *ökr-endézik*, *ugr-ándozik*, *hal-andozik*, *ficzk-ándozik*.

Apodik, epédik=ap-ad-ik, középigéket alkot, p. o. *al-apodik*, *gyar-apodik*, *ül-epédik*, *tel-epédik*, *csill-apodik*.

Aposzik, epészik=ap-esz-ik, középige-képző, p. o. *al-aposzik*, *gyar-aposzik*, *ül-epészik*, összevonva *apszik*, *epszik* l. ezt.

Orodik, erédik, örödik=ar-ad-ik, középige-képző, p. o. *fany-arodik*, *nyom-orodik*, *kes-erédik*, *tak-arodik*, *tánt-orodik*, *gyöngy-örödik*, *háb-orodik*.

Arkodik, erkédik, örködik=ar-ked-ik, középige-képző, p. o. *agy-arkodik*, *ip-arkodik*, *böst-örködik*, *pezd-erkédik*.

Arózik, erőzik=ar-ő-üz-ik, középigéket alkot, p. o. *tak-arózik, vak-arózik, tek-erőzik*.

Aródzik, eródzik=ar-ő-ad-üz-ik, középige-képző, p. o. *tak-aródzik, vak-aródzik, tek-eródzik*.

Aritgat, erítget, orítgat, örítget=ar-ít-eg-at, gyakorítólag cselekvőket alkot, p. o. *tak-arítgat, tánt-orítgat, háb-orítgat, hab-arítgat*.

Aszkodik, eszkedik=esz-ked-ik, középige-képző, p. o. *rag-aszkodik, rug-aszkodik, kap-aszkodik, er-eszkedik*.

Asztalgat, esztelget=esz-at-el-eg-at, gyakorítólag cselekvőket képez, p. o. *tap-asztalgat, hir-esztelget, mar-asztalgat*.

Ászkodik, észkodik=ész-ked-ik, középige-képző, p. o. *mer-észkodik, huny-ászkodik, toll-ászkodik*.

Atozik, etezik=at-üz-ik, középige-képző, p. o. *fal-atozik, mul-atozik*.

Atkozik, etkézik=at-köz-ik, társasige-képző, p. o. *hiv-atkozik, nyil-atkozik, ar-atkozik, kel-etkézik, mut-atkozik, tem-etkézik*.

Azódik, eződik=üz-ő-ad-ik, viszontagló igéket képez, p. o. *al-ázódik, szenny-eződik*.

Azkodik, ezkodik, özködik=üz-ked-ik, gyakorító középigéket alkot, p. o. *ölt-özködik, ruh-ázkodik, gyal-ázkodik, alkalm-azkodik*.

26. §.

MÁSSALHANGZÓ KEZDETŰ HÁROMTAGUAK.

Bolyodik, bölyödik=ab-oly-ad-ik, középige-képző, p. o. *gom-bolyodik*, *göm-bölyödik*, *höm-bölyödik*.

Dalkozik, delkèzik=ad-el-köz-ik, viszontagló igéket képez, p. o. *vag-dalkozik*, *rug-dalkozik*, *rendelkèzik*.

Dalószik, delődszik=ad-el-ő-üz-ik, viszontagló igeképző, p. o. *vag-dalószik*, *rug-dalószik*.

Dalózik, delőzik=ad-el-ő-üz-ik, viszontagló igeképző, p. o. *vag-dalózik*, *rug-dalózik*.

Dorkodik=ad-or-ke-d-ik, p. o. *fon-dorkodik*.

Gatószik, getődszik=eg-at-ő-üd-üz-ik, p. o. *hall-gatószik*, *ment-egetőszik*.

Gatózik, getőzik=eg-at-ő-üz-ik, középige-képző, p. o. *hall-gatózik*, *ment-egetőzik*.

Kalódik, kelődik=ak-el-ő-ad-ik, belszenvedő igéket alkot, p. o. *hány-kalódik*, *fész-kelődik*, *fisz-kalódik*, *ás-kalódik*.

Kozódik, köződik=köz-ő-ad-ik, belszenvedő igeképző, p. o. *át-kozódik*, *szit-kozódik*; néha segédbetűvel: *tud-akozódik*.

Lalódik, lelődik=el-el-ő-ad-ik, belható és belszenvedő igét alkot, p. o. *táp-lalódik*, *szem-lélődik*.

Lalkozik, lelkezik=el-el-köz-ik, benható igéket képez, p. o. *fog-lalkozik*, *táp-lálkozik*.

Lálódik, lélódik = el-el-ő-ad-ik, viszontagló igeképző, p. o. *vizs-lálódik, szem-lélódik.*

Ladozik, ledézik = el-ad-öz-ik, gyokorító középige-képző, p. o. *rom-ladozik, haj-ladozik, bom-ladozik, nyi-ladozik, öm-ledézik.*

SZÓALKOTÁS ÖSSZETÉTEL ÁLTAL.

27. §.

A' SZÓÖSSZETÉTEL ÁLTALÁN, ÉS ANNAK FŐ SZABÁLYAI KÜLÖNÖSEN.

A' szóalkotás' másik neme a' szóösszetétel, melly által két vagy több önálló szó valamelly új képzet' jelentésére úgy egybefoglaltatik, hogy egyik a' másiknak értelmét határozza.

Ezen tekintetben is nyelvünk egy a' legtermékenyebbek közül; egyszerűségére nézve pedig abban kitűnő, hogy itt a' szók' minden változtatás nélkül egymáshoz kapcsolatnak.

Kettő pedig a' fő szabály, mellyre a' szók' összefoglalásában ügyelni szükséges. Tudniillik:

1) Jól meg kell különböztetni a' határozó szót, melly jelző szerepét viseli, a' határozandó szótól: az mindig elül, emez utóbb áll.

Különbség van tehát az összetett szó' értelmére nézve abban, ha a' két vagy több szó közül egyik vagy másik tétetik előre, mint e' példákból nyil-

ván kitetszik; p. o. *faolaj*, am. fából sajtólt olaj; *olajfa*, t. i. olyan fa, melly olajt terem; *fakapu*, am. fából csinált kapu; *kapufa*, am. kaput tartó fa; ilyen különbség van ezek között is: *kőpor*, *porkő*; *őrtorony*, *toronyőr*; *bérkocsi*, *kocsibér*; *magbuza*, *buzamag*; *pohárcserép*, *cseréppohár*; *faépület*, *épületfa*; *vastengely*, *tengelyvas*; *számsor*, *sor-szám* stb.

2) Az összetett szó szerfelett hosszú ne legyen, a' mit el nem kerülhetvén, inkább hagyjuk el az összetételt, p. o. *házfödéltatarozásköltség*, *gyermekkötelességteljesítés* stb; ilyeneket inkább összetétel nélkül fejezzünk ki, például így: *házfödéltatarozási költség*, *gyermeki kötelesség' teljesítése* stb.

28. §.

A' SZÓÖSSZETÉTEL' ALKOTÓ RÉSZEI A' NEVEKBEN.

A' szóösszetétel' alkotó részei különfélek lehetnek; így

I. Legtöbbször előfordul főnév főnévvel, ugymint:

a) Az anyagneveknél, midőn a' szernevet összeszetteszünk a' belőle készülttel, p. o. *faház*, *fabódé*, *borleves*, *kőtorony*, *földvár*, *mórház*, *vastengely*, *fakarika*, *kendervászon*, *lenvászon*, *fakalán*, *kőedény*, *kőszén*, *bőrtáska*, *bőröv*, *vaszeg*, *selyemöv*, *faszeg*, *almalé*, *borszeg* stb.

Jegyzet. Illyeket lehet taglalni *ból*, *ből*, *való*, vagy *készült* szókkal, p. o. *vasból való szeg*, *bőrből készült öv* stb. Azonban sokszor az anyagot meghatározó főnevek a' határozandó főnévvel nem olvadnak szükségképen össze, 's a' szernév ilyenkor melléknév gyanánt vétetvén, azt külön is lehet írni, p. o. *vas* vagy *réz edény*, *kő* vagy *réz korsó* stb.

b) Összetételik a' szernév annak célját jelentő főnévvel; p. o. *épületfa*, *lábrix*, *konyhasó*, *ajtókilincs*, *nyakkendő*, *zsebkendő*, *mellkereszt*, *gyógyszer*, *sebír*, *orvosság*, *kenetszer*, *műszer* stb.

Jegyzet. Ezeket lehet taglalni a' *hoz*, *ra*, *be* ragok és *való* által; p. o. *épületre való fa*, *mellre való kereszt*, *zsebbe való kendő*, *sebre való ír*, *műhöz való szer* stb.

c) A' birtok-, vagy sajátító viszonyban álló főneveket majd mindig összetehetjük; p. o. *ajtó-sark*, *szilvamac*, *asztalláb*, *örömatya*, *örömanya*, *emberhús*, *életkor*, *korszellem*, *paplak*, *megyeház*, *püspökvár*, *dunavíz*, *tóvíz*.

Jegyzet. Illyeneket a' sajátító *nek*, *nak* és *személyrag* által lehet taglalni, p. o., *örömnék atyja*, *ajtónak sarka* stb.

d) A' mű, vagy cselekedet' nevét az eszköz-névvel, mellyel végbement, hol az eszköz mint jelző, előre tételik, p. o. *kézmű*, *gyármű*, *iparmű*, *elmemű*, *elmeszülemény*, *agyszülemény*, *kézirat*, *lábnyom*, *tollvonás*, *kardvágás*, *újjhuzás* stb.

e) A' fajt és nemet jelentő neveket az állatok', növények és kövek' neveivel, mint: *állatnem*, *állatfaj*, *embernem*, *emberfaj*, *macskafaj*, *kutya-faj*; *tölgyfa*, *fűzfa*, *cserfa*, *almafa*; *szegfű*, *borsfű*, *méhfű*, *szappanfű*; *tűzkő*, *borkő*, *egérkő*, *mész*, *gáliczkő* stb.

f) A' hasonlatos képzetekben első helyen állva, azon név, mellyhez a' másik hasonlít, p. o. *lángész*, *gazkölyök*, *nyúl szív*, *gólyaláb*, *lúdtalp*, *lúdnyak*, *vizslaszem*, *hiúszem*, *macskaszem*, *rózsaszín*, *hószín*, *szőgszín*, *narancsszín*, *orozlánerő*.

g) Helyesen tétetnek össze az egészet és annak részét jelentők; p. o. *asztalfiók*, *székláb*, *ház-tető*, *hegyal*, *hegyhát*, *hegyfok*, *napfény*, *napkelet*, *napnyugat*, *holdvilág*, *holdfény*, *éjszak*, *földszak*, *délszak*, *évszak*, *időszak*, *földrész*, *világrész*.

h) Gyakran összetétetnek a' rokonszók, hogy egyiket a' másikkal nyomosítsuk, p. o. *erőhatalom*, *csudaré*, *rémváz*, *rendszer*, *búbánat*, *bűbájlás*.

i) A' cselekvési tárgyat jelentő nevek az *ás*, és által képzett cselekvő nevekkel, p. o. *házépítés*, *házkészítés*, *folyószabályozás*, *népnevelés*, *földmívelés*, *könyvirás*, *szóalkotás*, *gyermeknevelés* stb.

j) A' mű-, áru- vagy tudománynevek, a' művest, művészt, mestert, árust, vagy tudóst jelentőkkel; p. o. *rézműves*, *kőműves*, *aranyműves*, *ezüstműves*, *hangművész*, *asztalosmester*, *vasárus*, *könyvárus*, *nyelvtan*, *jogtan*, *mértan*, *nyelvtudós*, *jogtudós* stb.

k) A' terméknevek a' termő helynevekkel;
p. o. *buzaföld*, *szőlőhegy*, *virágkert*, *virágágy*,
dinnyeágy, *csererdő*, *tölgyerdő* stb.

II. Melléknév főnévvel ennek meghatározására rendszeren össze nem foglaltatik, mert a' melléknév már önállólag is a' főnévnek tulajdon-ságát jelzik, p. o. *meleg nap*, *piros alma*, *szép rózsza* stb. A' nyelvszokás azonban itt is tett kivételeket, mint *főispán*, *alispán*, *főpap*, *főbíró*, *főherczeg*, *főérsek*, *alház*, *albíró*, *félvér*, *telivér*, *félember*, *álnév*, *vadember*, *balsors*, *szépnem* stb (ha mégis ezekben a' határozó szók nem főnévül tekintendők).

III. Ritkaság nyelvünkben névmást főnévvel összetenni, és csak az *önként*, *önmaga* szók' formájára élnek újabb íróink az *ön* névmással főnevek' meghatározására; p. o. *önszeretet*, *önállás*, *önerő*, *önhatalom*, *önhaszon*, *önmérséklés*, *öngyilkosság*. *Temonda*, inkább *témonda*, tétova monda.

IV. Ige főnévvel hajdan szinte ritkábban tétetett össze, mint: *fogház*, *laktanya*, de annál gyakoribb volt a' főnevek' meghatározása részesülők által, mint: *ivópohár*, *merőkanál*, *szórolapát* stb; ellenben újabb íróink itt is tágasabb kört nyitottak a' nyelv' szabad fordulatosságának, és így lettek: *látkör*, *útér*, *jármű*, *küzdhely*, *látideg*, *hallizom*, *víterem* stb, a' régi hosszabb alaku: *látó-kör*, *járó-mű*, *küzdő-hely*, *vívó-terem* helyett.

V. Főnév melléknév' meghatározására régiebb íróinknál ritkán fordul elő, és mindig csak hason-

lítási tekintetből, mint: *libazöld*, *tengerkék*, *hófejér*, *rózsapiros*, *koromfekete* stb, mert ezekben: *hadnagy*, *országnagy*, *udvarnagy*, *várnagy*, inkább főnév a' *nagy* 's előkelőt, elűljárót jelent; ilyenek pedig: *szellemdús*, *érdemdús*, *becsteljes*, *érdemteljes* stb újabb összetételek.

VI. Főnév részesülő' meghatározására valamint hajdan, úgy ma is nyelvünkben leggyakrabban használtatik, 's illy összetételben rendszerint a' tárgy-eseti ragot hagyjuk el, p. o. *helytartó* (e' helyett: *helyettartó*), *kerékgyártó*, *törvényhozó*, *világalkotó*, *földteremtő*, *pénzverő*, *favágó*, *husverő*, *borivó* stb. Illy összetételnek helye van a' mult részesülővel is, p. o. *kárvallott*, *agyafűrt*, *ügyefogyott*, *eszevesztett*, *pénzevesztett*, *csatavesztett* stb.

VII. Néha melléknevet, vagy részesülőt is más melléknévvel teszünk össze; p. o. *lágymeleg*, *dúsgazdag*, *vakmerő* stb. Ide tartoznak a' főnevekből *ú*, *ű* által képzett melléknevek is, mert ezek' meghatározására más fő- vagy mellék- vagy számnév szükségképen kívántatik; p. o. *aranyszínű*, *rózsaszínű*, *négylábú*, *kényszerű*, *törvényszerű* stb; azért ilyeneket, ha egy szóvá alakulnak, össze is irunk így: *összeszerű*, *könnyelmű*, *nagyszerű*, *kisszerű*, *középszerű*, *együgyű*, *nagylábú*, *kisképű*, *kiskezű* stb.

VIII. Végre határozatlan igét a' *való* részesülővel gyakran, más részesülőkkal ritkábban teszünk

össze; p. o. *nyakravaló*, *zsebberaló*, *akasztófáraló*, *mássalhangzó*, *magánélő*, *magánlakó* stb.

Jegyzet. 1. Kettőnél több szó is összetétethetik, p. o. *zsebszótár*, *gyógyszertan* stb.

2. Minden összetételben csak a' végszó ragoztatik, kivévén az *ú*, *ű* által képzett mellékneveket, de csak a' fokozásban, hol a' fokozás vagy szabály szerint történik: p. o. *nagyszerű*, *nagyszerűbb*; vagy a' másodfokú képzőt az első melléknév veszi fel: p. o. *nagyszerű*, *nagyobb-szerű*; ezek is, főleg ha a' vezérszó főnév, rendesen fokoztatnak, p. e. *törvényszerű*, *törvényszerűebb*; *célszerű*, *célszerűebb* stb.

29. §.

ÖSSZETETT IGÉK' ALKOTÁSA.

Összetett igéket csak némelly határozókkal alkotunk, mellyeket igetőknak azért nevezünk, mert az igékkel szorosan egyesülnek, velük egy szóvá lesznek, és össze is iratnak, ámbár a' szókötés' szabályai szerint mindnyájan az igétől el is válhatnak.

Illyenek: alá, p. o. *aláírni*, *alámenni*.

alább, p. o. *alábbhagyni*, *alábbszállni*.

által, át, p. o. *általmenni*, *átvinni*.

be, p. o. *beírni*.

egybe, p. o. *egybehívni*.

el, p. o. *elvinni*.

elé, elő, p. o. *előadni*, *előállítani*.

fel, föl, p. o. *felszámlálni*, *fölvenni*.

felül, fölül, p. o. *fölülmulni*, *felülhaladni*.

felebb, fölebb, p. o. *fölebbvinni*.

félre, p. o. *félrenézni*, *félreismerni*.

fen, fön (hangzó előtt: fenn, fön) *fenhéjázni*, *fennállani*.

hozzá, p. o. *hozzátenni*, *hozzáadni*.

ki, p. o. *kimenni*, *kivinni*.

körül, p. o. *körülnézni*, *körülvinni*.

közbe, közben, p. o. *közbevetni*, *közbenjárni*.

külön, p. o. *különtenni*, *különválni*.

le, p. o. *levenni*, *letenni*.

meg, p. o. *megfogni*, *megtartani*.

össze, p. o. *összetenni*, *összerakni*.

öszve, p. o. *öszveadni*.

rá, p. o. *ráállani*, *ráütni*.

szét, p. o. *szétverni*.

túl, p. o. *túlvinni*, *túladni*.

vissza, p. o. *visszalépni*, *visszaesni*.

Jegyzet. 1. Önként értetik, hogy az illy összetett igékből származott nevek az összetételt szinte megtartják, és pedig elválaszthatlanúl, p. o. *aláírás*, *felírás*, *áttétel*, *átvitel*, *félreértés*, *beírás*, *összeköttetés*, *főlebbvitel*, *előérzet* stb.

2. Illy igekötők sokszor a' jelenidejű igékbe jövőidő' értelmét öltik, p. o. *mondom* (dico), *megmondom* (diam); *írom* (scribo), *megírom* (scribam); *jövök* (venio), *eljövök* (veniam) stb.

3. Néha megkettőztetnek 's azáltal ismétlést jelentenek, p. o. *meg-megáll*, *föl-föltekint*, *le-lebukott*, *kinézett* stb.

4. Ige, fő- vagy melléknévvel összetéve ritkán fordul elő, p. o. *becsmérel*, *ócsáról*, *vakmerészkedik*. Ide tartozik a' vidékeken divatos kilökése a' tárgyeseti ragnak, p. o. *favágni* (fát vágni), *kendernyűni* (kendert nyűni), *szőlőkapálni* (szőlőt kapálni) stb.

30. §.

SZÓKÖLCSÖNZÉS.

Van a' szóalkotásnak egy harmadik neme is, tudniillik a' szókölcönzés, mellyel minden nemzet él nyelve' gazdagítására. Mivel pedig nyelvünk' hangrende annyira saját természetü, hogy a' hozzá nem illesztett idegen szó vele meg nem férhet: azért a' magyar a' szókölcönzésben más nemzetnél kényesebb levén, ebben a' hangejtésre különösen ügyel. Ha tehát vastag és vékony hangzóval vegyült szót fogad el, azokat egyneműekké változtatja, p. o. *altare*, *oltár*; *sacristia*, *sekretye*; ha a' szó több mássalhangzóval végződik: azt elővagy közbevetett önhangzóval lágyítja; p. o. *schola*, *iskola*; *stab*, *istáp*; *grossus*, *garas* stb. A' hosszabb, kivált latin szókat sokszor megkurtítja, és a' keményebben folyókat meglágyítja; p. o. *Georgius*, *György*; *Sebastianus*, *Sebestyén*; *Coelestinus*, *Szelestyén*; *Eugenius*, *Jenő*; *Neapolis*, *Nápoly*; *Rhein*, *Rajna* stb. Azonban jelenkorunk a' szókölcönzésben óvatosabb a' régieknél, és még a' bevett idegen szókat is, mennyire lehet, ritkítani és nyelvünkét új szókkal inkább annak tiszta eredeti természete szerint törekszik bővíteni.

II. SZAKASZ.

S Z Ó R A G O Z Á S.

31. §.

A' RAGOZÁS' FOGALMA.

Egyes szók, főleg nevek és igék, újabb viszonyok 's ekként újabb eszmék' kifejezésére, némelly módosítások által használtatnak. Ezen módosítás a' magyarban az által történik, hogy az egyes szóhoz újabb tagok, t. i. egy vagy több betűk ragasztatnak. Ez állapotban maga a' szó, legyen az gyök vagy származék vagy összetétel, *tőszónak* neveztetik, a' hozzá ragasztott betű vagy betűk pedig *ragnak*, és az ekképen módosult, vagy újdön alakult szó *ragozott szónak*, végre maga az egész módosítás *ragozásnak*, *név-* vagy *ígeragozásnak*.

Minden ragozásnál vagy a' tőszón, vagy a' ragon, vagy mind a' kettőn némi változás történik. Innen a' ragozás' általános elvei két főbb szakaszra oszlanak. Egyikben azon változások adatnak elő, mellyek ragozás' alkalmával a' tőszókon, másokban pedig azok, mellyek a' ragokon történnek.

I. FEJEZET.

A' TÖSZÓK' VÁLTOZÁSA.

32. §.

LEGÁLTALÁNOSB SZABÁLYOK.

I. A' tőszók ragozáskor rendszerint a' véghangzókon, legfőlebb a' végszótagon szenvednek változást.

II. A' végmássalhangzók ritkán esnek változás alá.

III. A' hosszú véghangzók rendszerint szinte változatlanul maradnak; de

IV. A' rövid *a*, *e* véghangzók legtöbbször ékjelet kapnak, p. o. *fa*, *fák*, *fát*, *fában*, *fám*, *fád*; *eke*, *ekém* stb, a' többi rövid, főleg *u*, *ü*, *i* hangzók itt is rendszerint változatlanul maradnak, például: *kapuk*, *kaput*, *kapuban*; *földi*, *földim*; *gözü*, *gözü*t stb.

Mások is némelly változatlan ragok u. m. *képen* (vagy *kép*), *ként*, *kor* előtt, p. o. *példaképen*, *példaként*, *egy órákor*.

Éles hangzókon kezdődő ragok, u. m. *é*, *ért*, *ig* előtt, ugy szinte *ül*, *ül* ragok előtt pedig a' tő-

szónak *a*, *e* rövid végbetűi tetszés szerint meghosszúlnak vagy rövidek maradnak, p. o. *maig* vagy *máig*, *példaúl* vagy *példáúl*, *elmeé* vagy *elmée*; itt a' hangzók' változatosságára legyen ügyelet, p. o. *diófaig*, *almafaig*, így: *barátságaért* jobb, mint *barátságáért*; *kegyelmeért* jobb, mint *kegyelméért*.

33. §.

KÖZBESZÚRT SEGÉDBETŰK.

Legtöbb egytagu nevek, a' mellyek hosszú *ó*, *ő* és *ű* hangzón végződnek; ragozásnál *v* betűt vesznek közbe akkor, ha a' rag hangzóval kezdődik (kivevén a' fentebbi éles *é*, *ért*, *ig* és az *úl*, *űl* ragokat); példaúl: *bő*, *bővet*, *bővek*, ezek helyett: *bőet*, *bőek*, de *bőért* 's *bőnek*. Még pedig többnyire az *ó*, *ő*, *ű* hangzók meg is rövidülnek, u. m. ezekben *cső*, *kő*, *ló*, *tő*, p. o. *csövem*, *csöved*, *csövek*, *csövet*, *csövön*, *csövünk*; *lovak*, *lovam*, *lovad*, *lovon*, *lovunk*; sőt némellyekben más betűvé változnak, u. m. ezekben: *hó*, *jó*, *szó*, *tó*, *a* betűvé, p. o. *javak*, *javaim*, *javid*, *javaink*; *szavak*, *tavak*; ebben: *hő* vagy *hé*, *e* betűvé, p. o. *herem*, *heved*, *hevünk*. Így *lé*-ben is, p. o. *levem*, *levünk*, *levek* stb.

Jegyzet. *Jó* mint melléknév nem esik változás alá; így *jók*, *jót*, de a' hasonlító fokban megrövidül: *jobb*; *szó* is, ha külön álló egyes szót jelent, szinte nem változik, p. o. *szók* (azaz: több külön álló egyes szó, *szavak* pedig

több szó egy mondatban , egy összeköttetésben). *Tó* rendszeren is használtatik , p. o. *tók*, *tót* stb.

Ezen szóban *fű* , az *ű* a' mondott ragozáskor akár hosszú , akár rövid lehet , p. o. *füvem* vagy *fűvem* , *fűek* vagy *fűek* , *füvet* vagy *fűvet*.

Ezek: *hű* , *mű* , *nyű* , *szű* , az alany-esetben így is lehetnek: *hív* , *mív* , *nyív* 's e' szerint ragozásuk is többféle , p. o. *hűk* , *hívek* vagy *hívek*; *műk* , *művek* , vagy *mívek* , vagy *mívek* ; *nyűk* , *nyűvek* , *nyívek* vagy *nyívek* , *szűm* vagy *szívem* ; *szűk* vagy *szívek* stb.

Ezek: *só* tulajdon értelemben , és *tű* valamint *szű* is változatlanul maradnak , p. o. *sók* , *sóm* (de beszéd' *sava*); *tűm* , *tűk* , *tűt* , *szűk* stb.

A' hosszú hangzón végződő igék' ragozásánál előforduló *v* segédbetű az igéknél fog megérintetni.

Igy a' *j* segédbetűről is , p. o. ezekben: *munkája* , *elméje* , ezek helyett: *munkáa* , *elmée* , a' személyragoknál lesz szó.

A' segédbetűkhöz tartoznak azon hangzók is , mellyek könnyebb kiejtés végett némelly név- és igeragok elé tétetnek , p. o. kar-*o*-tok , ház-*a*-tok ; tart-*o*-tok , tart-*a*-nak stb.

Jegyzet. A' *v* segédbetű' közbeszurásával ragozott nevek az *úl* , *űl*-t kétképen is veszik fel , u. m. vagy ép tőszóval , vagy *v* segédbetűvel , melly előtt a' név' hangzója megrövidül , p. o. *tóúl* , *tavúl* ; *csőül* , *csövül* , ide tartozván leginkább azok , mellyeknek e' két külön ragozás által két külön értelmök határozottabban fentartatik , p. o. *sóúl* , *savúl* stb.

34. §.

HANGCSERE.

Némelly *u*, *ü*-ben végződő nevek, ezen végbetűjüket ragozáskor *v* rokon betűvé változtatják szinte azon ragok előtt, melyek hangzón kezdődnek; kivevén itt is az éles: *é*, *ért*, *ig* és *ül*, *ül* ragokat; de *e*' nevek *u*, *ü* betűjüket mindenkor tetzés szerint meg is tarthatják, p. o. *darvak* vagy *daruk*; *darvat* vagy *darut*; de mindig: *darunak*, *darué*, *daruért*, *daruúl* stb.

Ide tartoznak *e*' következő szók: *daru*, *falu*, *fenyü*, *adu* vagy *odu* vagy *udu*, és *tetü*.

E' következők: *enyü* (vagy *enyv*), *hamu* (vagy *hamv*), *szaru* (vagy *szarv*), már mint tőszók is kétképen állanak.

Némelly hosszú *ó* és *ő*-ben végződő szókról, midőn ezek *a*, *e* rövid hangzókká változnak, p. o. *ajtó*, *ajtaja*; *külső*, *külseje* stb; minthogy ez nem általános szabály, illetőbb helyén lesz szó.

Gyakoribb hangcsere van, midőn *a*' rövid *a*, *e* végbetűk ragozáskor hosszakká válnak. Lásd fentebb *a*' legáltalánosb törvények közt IV-szer.

Az ékvesztés pedig alább jön elő.

35. §.

HANGVESZTÉS.

Némelly *u*, *ü*-ben végződő nevek ezen végbetűjüket ragozáskor egészen elvesztik szinte a' mondott esetben t. i. azon ragok előtt, mellyek hangzón kezdődnek, kivévén itt is az éles *é*, *ért*, *ig* és *ül*, *ül* ragokat, hanem a' mondott *u*, *ü* betűket mindenkor tetszés szerint ezek is megtárhathják, p. o. *borjú*, *borjam* vagy *borjúm*, *borjad* vagy *borjúd*, *borjat* vagy *borjút*, *borjak* vagy *borjúk*.

Ide tartoznak a' következő szók: *borju*, *fagygyu*, *fattyu*, *fu*, *gyapju*, *hosszu*, *ifju*, *sarju*, *szomju*, *varju*; e' szó: *könyű* vagy *köny* már mint tőszó is kétképen használtatik.

Azon hangvesztésről, midőn a' rövid hangzó a' végszótagból kiesik, alább a' hangugratás alatt lesz szó.

36. §.

SZÓTAGRÖVIDÜLÉS VAGY ÉKVESZTÉS.

Mássalhangzón végződő több nevek a' végszótag' ékezetét elvesztik vagyis a' hosszú hangzó megrovidúl, szinte a' hangzón kezdődő ragok előtt itt is a' föntebbi kivételekkel, p. o. *födél*, *födelek*, *födelem*, *födeled*, *födeleim*, *födelünk* stb; de fö-

délé, fődélnek; pohár, poharak, poharam, poharad, poharaink, poharunk; de: poharé, pohárnak stb.

Hanem az állapító: *on, én, ön* előtt kétképen is állhatnak, p. o. *fődélén* vagy *födelén, poháron* vagy *poharon*.

Ide tartoznak e' következő szók: *agár, bogár, bél, cserép, dél, derék, ég, egér, egyéb, ér, ész, fazék, fődél, fél, fenék, gunár, gyökér, hév* (vagy *hé*), *jég, kenyér, hét, kevés, kéz, kötél, lév* (vagy *lé*), *légy, levél, lúd, madár, mész, mosár, nehéz, név, nyár, nyél, pohár, réz, rúd, sár, sugár, számár, szekér, szél, tehén, tél, tenyér, tíz, tűz, veréb, víz*.

Ezek: *fűz, húsz, közép, kút, szűk, szűz, út*, tetszés szerint, hosszan vagy röviden ragozhatók.

Ezek pedig: *fonál* (vagy *fonal*), *fövény* (vagy *föveny*), *kerék* (vagy *kerek*), *szemét* (vagy *szemet*), *téj* (vagy *tej*), már mint tőszók röviden is állanak.

E' szó *kanál*, *kalán*-nak is mondatik, mindkét alakban ékvesztő. (Szóképzésben ékkel is használtatik: *kanálos* vagy *kalános*.)

37. §.

HANGUGRATÁS.

Több nevek a' végszótagban levő rövid hangzót kiugratják vagy kilökik szinte a' többször érintett ragozáskor t. i. hangzón kezdődő rag (de nem

é, ért, ig) előtt, p. o. *álom, álmok, álmom, álmom, álmunk, vétkem, vétked, vétünk, vétkeink* stb; de *álomé, álomnak; véteké, véteknek* stb, még pedig itt az *úl, űl* előtt is hangugratással, de a' nélkül is történhetik a' ragozás, p. o. *foglyúl* vagy *fogolyúl; vétküül* vagy *véteküül* stb.

Ide tartoznak:

1. A' mellyek *alom, elem* végűek, tehát *l* és *m* (*lm*) jön össze, p. o. *halmok, halmot, fejdelem, fejdelmek*.

Kivétetik: *elem* (elemek, elemet).

Régibb iratokban az illy végzetű, kettőnél többtagu szók tőszókúl is kurtítottan fordulnak elő, p. o. *hatalm, szerelm*.

2. Ide tartoznak minden más szók is, mellyekben a' mondott rövidülés által *l, ly, r* az *m*-mel (*lm, lym* és *rm*), jönnek össze, p. o. *ólom, selem, köröm*.

Kivétetik: *öröm*.

3. Ha ugyanazon *l, ly, r* a' *k*-val, avagy megfordítva (*lk, lyk, rk* vagy *kl, kly, kr*) jönnek össze, p. o. *gyilok, árok, akol*.

Kivétetnek: *alak, gyerek, kerek, örök*.

4. Ha szinte azon *l, ly, r* a' *g*-vel jönnek össze, majd hangugratók, majd szabályszerűek. Így például hangugratók: *dolog, nyerég, fogoly, szugoly, bagoly*; szabályszerűek: *balog, gyalog,*

meleg, öreg, bélyeg, vályog, gombolyag, átalag, görög, hályog, hólyag, zálog, tályog stb.

Ha a' kiugratás által három mássalhangzó jóne össze, akkor annak nincs helye, tehát: *ablakok, csillagok, homlokok*, nem *ablkok, csillgok* stb.

5. Ha *t, ty, cs* vagy *cz k*-val jönnek össze, p. o. *átok, vétek, bütyök, lucsok, tücsök, peczek*.

6. Ha *b* és *p, l, ly* vagy *r*-rel jónek össze, például: *cseber, csupor, köböl, Ipoly, lepel*.

Kebel meg is tarthatja a' hangzót.

7. E' következő nevek: *bátor, bodor, fészek, fodor, gödör, gyomor, haszon, izom, jászol, kapocs, koboz, lator, majom, meder, szatyor, szeder, takony, tegez, torony, üszök, vászon, védér*.

Ezek pedig: *ajak, ászok, kazal, ezer, fátyol, sátor, vékony*, a' hangzót tetszés szerint kilökik vagy meghagyják.

Ezen szó: *lélek*, első tagjában éket, az utóbbiban pedig hangzót vesz, p. o. *lelkem, lelked, lelkek*.

E' négy szóban: *kehely, pehely, teher, vehem*, nemcsak a' hangzó esik ki, hanem az utóbbi mássalhangzók egymással helyet is cserélnek, p. o. *kelyhek, vemhek*.

Az igéknél szokott hangugratás az igeragozásnál különösen fog előadatni.

II. FEJEZET.

A' RAGOK VÁLTOZÁSA.

38. §.

LEGÁLTALÁNOSB TÖRVÉNYEK.

I. Alhangu tőszókhoz alhangu ragok járulnak,
p. o. *ház*, *házak*, *házat*.

II. Felhangu tőszókhoz felhangu ragok füg-
gesztetnek, p. o. *kert*, *kerték*, *kertét*.

III. Éleshanguakhoz majd al- majd felhan-
guak. Lásd alább.

IV. Ha két hangzó jön össze, azaz mind a'
tőszó hangzón végződik, mind a' rag hangzón kez-
dődik: akkor vagy

1) a' rag' hangzója, ha nem éles, összeolvad
a' tőszó' hangzójával, 's hosszú hangzóvá lesz, p.
o. *fa*, *fák*; *várna*, *várná*; de *faért* vagy *fáért*;
faig vagy *fáig* stb épen maradnak; vagy

2) valamelly segédbetű (*v*, *j*) szuratik közbe,
p. o. *bő*, *bővek*, e' helyett: *bőek*; *munkája*, e' he-
lyett: *munkaa*.

V. Ha pedig kettőnél több mássalhangzó jön össze: közben segédhangzó (*a, e, é, o, ö*) használtatik, p. o. *mondani*, e' helyett: mondni; *kardotok*, e' helyett: kardtok; *testéték*, e' helyett: testték; *gyöngyötök*, e' helyett: gyöngytök.

VI. Éles ragok bármelley tőszó után változatlanúl maradnak, ilyenek: *ként, kép* vagy *képen; ért, i, ig*, p. o. *angyalként, emberként; máskép, ekkép; városi, mezei, honért, istenért, halálig, sírig*.

Változatlan szinte a' *kor* is, p. o. *ebédkor, vacsorakor*.

Jegyzet. 1. Al- és felhanguságban egymásnak megfelelő betűk ezek:

alhangu szókban:

a

á

o

ó

u

ú

felhangu szókban:

e

é

ő és è

ő

ü

ű

A' zárt *é* hol használtatik, lásd alább.

2) Ha ugyanazon mondatban vegyest több fel- és alhangu nevek jönnek elő egymás után: csak a' végszó ragoztatik, 's akkor ezen rag a' végszó' hangrendét követi, p. o. *szép völgy! te kínom- 's örömmibe szövött*.

39. §.

KÜLÖNÖSEN ALHANGU SZÓK' RAGAINAK VÁLTOZÁSAI.

Az alhangu szók illetőleg nevek a' ragok' változásai szerint háromfélék, tudniillik némelyek *a*-val veszik fel a' változó alragot, p. o. *ágy*, *ágyak*, *ágyat*, *ágyam*, *ágyad*, mások pedig *o*-val, p. o. *kardok*, *kardot*, *kardom*, *kardod* stb, mások végre hol *a*- hol *o*-val, p. o. *adósak* és *adósok*. — Mindazáltal meg kell tartani, hogy neveknél is nem minden rag változik *a*- vagy *o*-val, például *nak* mint sajátító, vagy tulajdonító rag soha sem változik *nok*-ká, *on* állapotító rag szinte soha sem *an*-ná. Ezen változékonny ragok e' következők: a' többes *ak* vagy *ok*, tárgyejtési: *at* vagy *ot*; végre: *am* vagy *om*, *ad* vagy *od* és *atok* vagy *otok* személyragok.

A-val ragoztatnak:

1) azon alhangu nevek, mellyek *v* segédbetűt vesznek közbé, p. o. *lovak*, *lovat*, *lovam*; *tavak*, *tavát*; vagy végső *u* betűjüket *v*-vé változtatják, vagy végre azon *u*-t egészen is elvesztik, p. o. *darvak*, *hamvak*, *borjak*, *ifjak*.

2) Mellyeknek végszótagjok megrövidül, p. o. *agarak*, *fazékak*, *poharak* stb.

3) Mind azon szók, mellyek már egyszer ragozván u. m.

a) minden alhangu melléknevek a' közép és felső szóokban, p. o. *nagyobb, nagyobbak, nagyobbab-* *bat*. Kivétetik *jobb* mint főnév, melly *o*-val ragoztatik, p. o. *jobbom, jobbod*.

b) Minden alhangu mult részesülő, p. o. *áldottak, holtak*.

c) A' személyragos szóknak 's többesnek szenvedői, p. o. *asztalom-at, asztalod-at, asztalainkat, asztalok-at, asztaluk-at* stb.

4) Minden *alom* végzetű de kettőnél több tagu főnevek, p. o. *hatalom, hatalmak, hatalmam, hatalmad*.

5) Az *ékony* végzetű melléknevek is, p. o. *hajlékonyak, mulékonyak*.

6) A' tőszámok, p. o. *százat, százak, hatvanat* stb. Kivétetik: *hat* és *milliom*.

7) E' következő szók: *ág, agy, ágy, áll, alj, ar, árny, bús, fal, fark, fog, galy, gát, gyors, had, haj, háj, hal, hány, hárs, has, hát, ház, hód, hold, kád, láb, lágy, láz, lyuk, lik, lúd, máj, mony, nád, nyak, nyál, nyárs, nyúl, ól, olly, rossz, rúd, rút, sarj, sark, sok, száj, szál, szán, szár, szárny, tág, táj, talp, tár, tárgy, társ, toll, új, újj, vad, vád, vágy, vaj, váll, var, vár, vas, vész, zár* stb.

Másodszor mind *a*- mind *o*-val ragoztatnak:

1) *magok* vagy *magvak, czudarak* vagy *czudarak, sódarok* vagy *sódarok; olajok, olajak; aranyok, aranyak*.

2) Az *s* (*os*, *as*, *us*) végzetű 's némelly más szók melléknevekül *a*-val, p. o. *adósak*, *okosak*, *tol-lasak*, *finomak*, *pattantyusak*; de ha főnevekké válnak *o*-val, például: *adósok*, *finomok*, *tudósok*, *pattantyúsok*.

Harmadszor *o*-val ragoztatnak az itt nem említett két vagy többtagu képzett nevek.

Kivétetik: *oldal*, *szakáll*.

40. §.

FELHANGU SZÓK' RAGAINAK VÁLTOZÁSAI.

Felhangu nevek a' ragok' változásai miatt többfélék. Tudniillik némellyek nyílt *e*-vel, mások zárt *é*-vel, mások ismét *ö*-vel ragoztatnak, mások végre hol nyílt *e*- hol zárt *é*-vel, hol *ö*-vel.

Elsőben nyílt *e*-vel ragoztatnak, még ha a' tőszó' végtagjában *ő* vagy *ű* volna is:

1) Azon felhangu nevek, mellyek *v* segédbetűt vesznek közbe, p. o. *tő*, *törek*, *tövet*; *kő*, *körek*, *követ*; vagy pedig végső *ű* betűjüket *v*-re változtatják, avagy ezt egészen ki is lökik, p. o. *enyű*, *enyrek*, *enyvet*; *könyű*, *könyek*, *könyet*.

2) Mellyeknek végszótagjok megrövidül, p. o. *levél*, *levelek*; *szemét*, *szemetek*; *szűz*, *szüzek*.

3) Mindazon szók, mellyek már egyszer ragozva, u. m.

a) minden felhangu melléknevek a' közép és felső fokban, p. o. *öregebb*, *öregebbek*, *öregebbet*; *különb*, *különbek*, *különbet*.

b) minden felhangu mult részesülők, p. o. *kéresett*, *kéresettek*; *sült*, *sültek*; *eskütt*, *esküttek*; *főtt*, *fóttek*.

c) a' személyragos szóknak és többesnek szenvedője, p. o. *kertém-et*, *kertéd-et*, *kertünk-et*, *kerteink-et*, *kertök-et*, *kerték-et*.

4) minden *elem* végzetű kettőnél több tagu főnevek, p. o. *szerelém*, *szerelmek*, *szerelmet*, *szerelmem*.

5) az *ékény* végzetű melléknevek, p. o. *feledékények*, *engedékények*, *töredékények*.

6) a' tőszámok, p. o. *egyet*, *négyet*, *kilenczet*, *hetvenet*, *ezret*; kivétetik: *öt*.

7) többnyire a' felhangu gyökszók, p. o. *éb*, *ébek*, *hegy*, *hegyek*, *kegy*, *kegyek*, *melly*, *mellyek*; így az olyan éleshangu gyökök is, mellyek nem alhangulag ragoztatnak (lásd a' következő §-ban), p. o. *dész*, *díszek*; *éj*, *éjek*; *ék*, *ékek*; *gép*, *gépek*; *illy*, *illyek*; *ív*, *ívek*; *íz*, *ízek*; *kép*, *képek*; *mély*, *mélyek*; *nép*, *népek*; *rét*, *rétek*; *szép*, *szépek*; *vég*, *végek*. Kiveendők az elsőbb osztálynakból, mellyek ő-vel is szoktak kiejtetni, p. o. *böcs* vagy *bécs*, *csönd* vagy *csénd*, *szöm* vagy *szém*, *gyöp* vagy *gyép*; utóbbiak közül: *bér*, *csék*, *czím*, *éd*, *fény*, *hím*, *hír*, *kény*, *rím*, *sín*, *szék*, *szín*.

8) a' következő nevek bár ő vagy ű hangzó-sak: *fül*, *fürj*, *tógy*, *tölgy*, *köny*, *könyv*, *körny*, *öl*, *öröm*, *örr*, *ör*, *őz*, *rügy*, *szög*, *szörny*, *szügy*, *törzs*, *ügy*, *űr*, *űrügy*.

Másodszor zárt *é*-vel ragoztatnak :

1) a' felhangu származékok, leginkább pedig a' *cs, cz, s, sz, d, t, n, ny, g, h*, mássalhangzón végződők, p. o. *kövecsek, pereczek, kertészek, lemezék, érdekék, nézeték, egyénék, keresményék, örökségék, értékek* stb.

Harmadszor : hol nyílt *e*- hol zárt *é*-vel ragoztatnak az *es, is, ő*s-be végződő nevek 's némelly más szók, tudniillik ha melléknevek : nyílt *e*-vel, p. o. *béres, béresek; szent, szentek; üveges, üvegesek; hős, hősek*; ha pedig főnevek: zárt *é*-vel, p. o. *bérésék* (azaz : béres szolgák), *szenték, üvegésék* (azaz üvegcsinálók vagy árusok), *hősök*.

Negyedszer : hol nyílt *e*-, hol *ö*-vel az *ös, üs*-be végződő nevek, tudniillik ha melléknevek: *e*-vel, p. o. *gőzös, gőzősek; hegedűs, hegedűsek*; ha pedig főnevek: *ö*-vel, például: *gőzösök* (azaz gőzmívek), *hegedűsök* (azaz hegedű-játszók) stb.

Ötödször : *ö*-vel ragoztatnak mindazon nevek, melyeknek a' ragot megelőző szótagában *ö, ő* vagy *ü, ű* van, és a' fentebb előszámláltak közt nem említették, p. o. *göröngy, göröngyöt, göröngyök; gyöngy, gyöngyök, gyöngyöt; tükör, tükrök, tükröt, tükröm; bőr, bőrok; nyűg, nyűgök; török, törökök* stb.

41. §.

ÉLES HANGU SZÓK RAGAINAK VÁLTOZÁSAI.

Az éleshangu szók két felé osztatnak : első osztályba jönnek az egytagu, a' másodikba az olly többtagu szók, mellyeknek némellyik tagja éles, némellyiké pedig al- vagy felhangu.

A) Az egytaguak közül:

1) *a*-val kapnak ragokat ezek: *díj, dijak, dijam* stb, *fi, héj, híd, híg, híj, íj, in, lik, nyíl, szíj, szil, víg*.

2) *o*-val: *csík, csíkok, csíkom* stb, *csín, czél, gyík, kín, pir, sík, síp, sír, szirt* (nyakszirt), *zsír*.

3) A' többiek *e*-vel, p. o. *szirt* (kőszirt), hova minden idegennevek is számlálандók, p. o. *Hild, Bécs* stb.

Az igék közül az *é*-sek mind felhangulag ragoztatnak, p. o. *élek, védünk* stb; az *i*-sekből kettő, u. m. *int* és *hint* felhangu ragokat kapnak; *nyír* tetszés szerint hol al- hol felhanguakat, a' többiek mind alhanguakat.

B) A' mi a' többtagu szókat illeti:

1) Ha az éles önhangzók a' végtagokban vannak: a' ragok az éles szóragokat megelőző önhangzókhoz tartják magokat, p. o. *hajlékok, környékek*.

Kivétetik: *derék, derekak*.

2) Ha az éles önhangzók az első tagokban vannak: a' ragozás a' végragban levő al- vagy felhangzók szerint történik, p. o. *méláz*, *mélázok*.

3) Ha pedig minden szótagok élesek: a' gyök' természetét kell követni, p. o. *félénk*, *félénkek*, *indít*, *indítok* stb.

III. FEJEZET.

NÉVRAGOS.

42. §.

A' NÉV FOGALMA ÉS NEMEI.

A' név személyt vagy tárgyat 's ezeknek minőségét vagy mennyiségét jelenti.

A' név háromféle :

a) Főnév, melly személyt vagy tárgyat jelent, p. o. *úr, szolga, ház, vár.*

b) Melléknév, melly a' személynek vagy tárgynak minőségét jelenti, p. o. *jó úr, hív szolga, régi ház, erős vár.*

c) Számnév, melly a' személynek vagy tárgynak mennyiségét jelenti, p. o. *két úr, egy szolga, első ház, kettős vár.*

A' főnév :

a) Tulajdonnév, melly egyedi alanyt, azaz egyedi személyt vagy tárgyat jelent, p. o. *Péter, Buda, Duna, Bakony.*

b) Köznév, melly azon egynemű, vagy faj

személyek' és tárgyak' mindenikére illik, p. o. *város, falu, ember, állat*.

c) *Gyűnév*, melly több egyenlő, vagy külön részekből álló sokaságot foglal magában, p. o. *segreg, csapat, nyáj, gyűlevész, csoport*.

d) *Öszszerű név*, melly az alanyt, azaz személyt vagy tárgyat teljes létezésében, minden tulajdonságait együtt véve jelenti, p. o. *Isten, ember, állat*.

e) *Elvont név*, melly az önálló egyedtől elgondolt jegyet, tulajdonságot, működést stb jelent, p. o. *járás, kelés, nyugalom, boldogság*. Így e' szó: *ember*, önálló, öszszerű név; *emberség, emberiség, embertelenség* ezen névnek egyegy elvont tulajdonságát jelentik.

A' nevek helyett álló szókat *névmásoknak* hívjuk.

43. §.

NÉVVISZONYÍTÁS, KÜLÖNÖSEN NÉVELŐ.

A' név, értelmére nézve, a' személynek vagy tárgynak, mellyet jelent, külső és belső viszonyai szerint módosúl: a) névelő; b) névrag; c) névutó által.

A' *névelő* a' személynek vagy tárgynak meghatározására szolgál; de nálunk nemi különbséget, mint több nyelvekben, nem jelent, 's a' hangzón kezdődő nevek előtt mindenkor *az*, a' mással-

hangzón kezdődők előtt pedig *a'* változatlanul marad, p. o. *az isten, az ember, a' haza, a' király.*

Jegyzet. 1. A' személynevek magokban meghatározottak levén, névelő nélkül használatnak. (I. Szókötés' szabályai.)

2. Midőn más nyelvekben *a'* nemet vagy *a'* névelő vezérli, vagy az értelem bélyegzi, vagy *a'* névnek különféle végzetei jelentik: nálunk az csupán *a'* névnek értelme és soha sem végzete által jelentetik; így már értelemnél fogva hímneműek ezek: *apa, atya, ipu, vő, legény, fi, férj, bátya, hős, lak, ürü, kos, bika, tulok, ökör, kan, kakas, ártúny, gunár, hím, kappan* stb, nőneműek pedig ezek: *anya, eme, napa, meny, nő, asszony, hölgy, leány, hug, néne, tyuk, lúd, nőtény, tehén, űsző, emse, ünnő* stb.

44. §.

NÉVRAGOK.

a) Személyragok, mellyek *a'* névnek birtokszemélyi viszonyát mutatják, p. o. *házam, népem*, egy személy, egy birtok; *házaim, népeim*, egy személy, több birtok; *házunk, népünk*, több személy, egy birtok; *házaink, népeink*, több személy, több birtok stb.

b) Belviszonyt jelentők, *a'* tőszemélyen kívül *a'* birtokos *é* 's *a'* tárgyeseti *et* (*at, ot, őt, t*) 's *a'* sajátító és tulajdonító *nek* (*nak*).

c) Helyragok, mellyek *a'* névnek mozdulási vagy maradási viszonyait jelentik, p. o. *hely-ről, hely-re, hely-én, hely-től.*

d) Különféle ragok, mellyek a' névnek egyéb, általános szabály alá nem vonható, viszonyait mutatják.

E' ragok minden szónál ugyanazok; csak a' nyelvben uralkodó és a' ragozás' általános elveiben kifejtett (l. ott) hangrend szerint változnak mélylyé vagy magassá, a' millyen tudniillik a' szó, mellyhez ragasztatnak, p. o. *házam*, *kertem*, *házon*, *kerten*, *házra*, *kertre*.

A' *névutók* a' névnek szinte hely- és egyéb viszonyait határozzák meg; járúlnak pedig vagy pusztá, vagy ragozott nevek után, p. o. *isten előtt*, *ház mögött*, *városon kívül*, *fának alatta*.

A' névviszonyítás' alapja az alanyeset, mert ehez függesztünk minden névragot 's ezután foglalnak helyet a' névutók is. Az alanyeset nyelvünkben, keleti természeténél fogva többféle, u. m. 1) a' tőnév, p. o. *vár*, *nép*; 2) többes alanyeset; p. o. *várah*, *népek*; 3) személyragos alanyeset, p. o. *vár-am*, *vár-ad*; *nép-em*, *nép-ed* stb, 4) birtokos alanyeset, p. o. *vár-é*, *nép-é*.

45. §.

TISZTA ALANYESET.

Egyes alanyesetben van minden tőnév, akár gyök, akár származék, akár összetett szó legyen az. Többes alanyeset lesz belőle az *ek* (*ak*, *ok*, *ök*) többes rag' hozzáadásával a' ragozás' általános elvei szerint, u. m.

A) A' hangzón végződő nevek' végén a' rövid hangzók rendszerint megnyújtatnak ugyan (a' két hangzó' összeolvadása miatt), p. o. *munka-ak*, *munkák*; *eke-ek*, *ekék*: mindazáltal ezen általános szabály alól a' többest illetőleg kivétetnek az *u*, *ú*, *ü*, *ű* végzetű melléknevek, mellyek a' többes ragot egészen felveszik, p. o. *keserűek*, *iszonyuak*; de iratnak így is: *keserűk*, *iszonyúk*. Továbbá az *i* és *nyi* végű melléknevek rendesen *ak*, *ek* ragot vesznek fel, p. o. *parányiak*, *ökölönyiek*, *budaiak*, *pestiek*; ide nem tartozván a' kicsinyített keresztek hát főnevek, mint: *Pistik*, *Jancsik*, *Erzsik*, *Katik*, és némelly mások, mint: *kocsik*, *gílik*, *putrik*, mellyekhez nyujtatlanul pusztá *k* betű járúl. Így *kicsik* is. Ide tartoznak az általános szabályokban megemlített egytagu gyökszók, mellyek *é*, *ó*, *ő*, *ű* hangzón végződnek, 's az *ak*, *ek* előtt *v* segédbetűt vesznek fel, melly alkalommal az *é*, *ó*, *ő*, *ű* többnyire megrövidül 's némellyekben az *ó* rövid *a*-ra változik, mint: *lé*, *levek*; *cső*, *csörek*; *fű*, *fűvek*; *mű*, *művek*; *kő*, *körek*; *nyű*, *nyűvek*; *tő*, *törek*; *jó*, *javak*; *só*, *sarak*; *tó*, *tarak*; *szó*, *szarak* vagy *szorak*; *ó*, *arak*. Ellénben hosszú: *bő*, *bőrek*. A' *fő* melléknéből lesz *fők*. A' *vő*, *nő* inkább *vők*, *nők* mint tájdivatosan: *vejek*, *nejek*.

Az általános szabályokból ismeretesek ezek is, u. m. *borjú*, *faggyú*, *fattyú*, *gyapjú*, *varjú*, *fiú*, *ifjú*, mellyek kétképen ragoztatnak: *borjúk* vagy *borjak*; *faggyúk* vagy *faggyak*; *fattyúk* vagy

fattyak; *gyapjúk* vagy *gyapjak*; *varjúk* vagy *varjak*; *ifjúk* vagy *ifjak*; *fiúk* vagy *fiak*.

B) A' mássalhangzón végződő alhangu képzett szók jobbára *ok*-ot vesznek fel, különösen az: *ab*, *acs*, *ocs*, *acsz*, *ócs*, *ad*, *od*, *ód*, *ag*, *og*, *angy*, *ongy*, *éj*, *ak*, *ok*, *ik*, *ák*, *ék*, *ok*, *al*, *ol*, *aly*, *oly*, *ály*, *am*, *om*, *any*, *ony*, *ány*, *and*, *ond*, *ap*, *op*, *ás*, *asz*, *ász*, *ság*, *at*, *át*, *ty* végzetűek; mint: *darab-ok*, *uracs-ok*, *locspocs-ok*, *kukacsz-ok*, *darócs-ok*, *Várad-ok*, *galád-ok*, *hanyag-ok*, *dolg-ok*, *varangy-ok*, *rongy-ok*, *karéj-ok*, *taréj-ok*, *kutak-ok*, *undok-ok*, *ladik-ok*, *fonák-ok* stb.

Melleyek ragoztatnak *ak*-kal, a' ragozási általános elvekben előadattak; t. i.

1) Mind azon alhangu nevek, melleyek' önhangzója kurtítás alá van vetve, mint: *agár*, *agarak*; *bogár*, *bogar-ak*; *madár*, *madar-ak*; *moszár*, *moszar-ak* stb. 2) minden melléknevek a' második és harmadik fokozatban, mint: *nagyobb-ak*, *legnagyobb-ak*; *okosabb-ak*, *legokosabb-ak*. *Jobb* mint főnév ide nem tartozván azért a' többes számban is: *jobb-ok*. 3) az *s*, *as*, *os*, *us* kiemeneteli melléknevek, mint: *okos-ak*, *lapos-ak*, *gyanus-ak*. Mind ezek, midőn főnevekül használatnak, *ok* ragot vevén fel, mint: *okos-ok*, *lapos-ok* stb. 4) Minden múlt időbeli részesülő, p. o. *áldott-ak*, *holt-ak*. 5) az *ékony* képzőjű melléknevek, p. o. *hajlékony-ak*, *mulékony-ak*. 6) minden *alom* végzetű többtagu szók: *hatalm-ak*, *ju-*

talm-ak; de az egytaguvá összehuzottak ide nem tartoznak, p. o. *álm-ok*, *malm-ok*¹, *halm-ok*. 7) A' tőszámnevek, mint: *husz-ak*, *harmincz-ak*, *száz-ak*. Kivétetnek: *hat-ok*, *milliom-ok*.

Ak ragot vesznek fel még némelly szók, p. o. *ág*, *fal*, *galy*, *gyors*, *had*, *igaz*, *kád*, *lág*, *máj*, *nád*, *nyak*, *ól*, *rősz*, *sarj*, *tág*, *új*, *vad*, *zár* stb.

Közös használatuak: *magok* vagy *magvak*, *czudarok* vagy *czudarak*, *lábok* vagy *lábak*, *sódarok* vagy *sódarak*, *finomok* vagy *finomak*. Lásd bővebben a' ragozás' általános szabályaiban.

C) A' melly felhangnak nyílt *ek* ragot vesznek fel, azokra példákúl szolgáljanak a' következők: 1) a' kurtitást szenvedők közől: *tűz*, *tűz-ek*; *szűz*, *szűzek*; *egér*, *eger-ek*; *cserép*, *cserép-ek*; *kenyér*, *kenyer-ek*; *kerék*, *kerek-ék*. 2) mellyekben közbeszúrt *v* van, továbbá kilököst vagy hangcserét szenvedettek közől: *cső*, *csöv-ek*; *fű*, *fűv-ek*; *kő*, *köv-ek*; *tő*, *töv-ek*; *fenyű*, *fenyűv-ek*; *enyű*, *enyűv-ek*. 3) másod és harmadfoku melléknevek közől: *szebb-ek*, *különb-ek*, *népesb-ek*, *erősb-ek*. 4) mult időbeli részesülők közől: *sült-ek*, *jött-ek*, *ment-ek*, *eskütt-ek*. 5) az *es*, *ös* képzőjű melléknevek közől: *kedves-ek*, *üvegés-ek*, *képes-ek*, *örökös-ek*, *szűrés-ek*; mind ezek midőn főnevekuil állanak, zárt *ék*, *ök* ragot vevén fel, mint: *kedves-ék*, *üvegés-ék*, *képes-ék*, *örökös-ök*, *szűrés-ök*. 6) az *ékény* képzőjűek közől: *érzékény-ek*, *engedékény-ek*, *félékény-ek*. 7) az *elém* végzetű szók közől:

kegyelém, kegyelm-ek; gyötrelm-ek, félelm-ek. Ide tartozik maga az *elem, elem-ek.* 8) a' tőszámnevek: *égy-ek, négy-ek, tíz-ek, ötven-ek, ezer-ek;* az öt-ből lesz: *öt-ök.* 9) az *ég* végzetű hangugratók közül: *mérég, mérg-ek; férég, férg-ek; kérég, kérg-ek; végül* 10) *fürjek, hölgyek, könyvek, ölek, örömek, rügyek, szögek; tölgyek, ügyek* stb.

Azokra, melyek *ök* ragot vesznek fel, példák: *nyüg-ök, bőr-ök, hörm-ök, ürm-ök, török-ök.*

Zárt *ék* raguak a' származékok, különösebben 1) az *ém, ér* végzetű kéttagu hangugratók, mint: *verém, verm-ék; epér, epr-ék; selyém, selym-ék; védér, vedr-ék.* Kivétel: *kegyelem, szerelem,* és többi *elem* végzetűek, mint a' fentebbiekből tudjuk. 2) az *eg* képzőjű nem hangugratók, p. *egyveleg-ék, üreg-ék, ütleg-ék, felleg-ék, süveg-ék, réteg-ék, szörnyeteg-ék.* 3) az *et* képzőjű elvont nevek, mint: *ötlet-ék, ütlet-ék, szelet-ék, nézet-ék.* 4) a' *ség* képzőjű főnevek, p. o. *szépség-ék, nehézség-ék, eleség-ék.* 5) az *ék* képzőjűek, mint: *szerdek-ék, meredek-ék, mellék-ék, kellék-ék.* 6) az *ed* képzőjű részosztó számnevek, p. o. *negyed-ék, heted-ék, kilenczed-ék, tized-ék;* 7) az igékből származott és képzőjű főnevek, mint: *lépés-ék, menés-ék, cselekvés-ék.*

Ide sorozandók: *tenger, ember, kender, gyerek, gyermek, rend, kert, sér, per, szék* stb.

D) Az éleshanguakra, melyek egytaguak 's *ak*-kal ragoztatnak, példák: *fi, fi-ak; híd, hid-ak;*

így: *híg, hij, ij, in, lik, nyil, szij, szil; víg; ok-*
kal: csik, csín, czél, gyik, kín, pir, sik, síp, sír,
szirt (nyakszirt), *zsír*; nyílt *ek*-kel: *nép, nép-ek;*
kép, kép-ek; szép-ek, vég-ek, ék-ek, ép-ek, fris-ek,
fék-ek, kék-ek, szelid-ek, irigy-ek (melléknév) stb.
 Zárt *ék*-kel: *cseléd-ék, mirigy-ék, irigy-ék* (főnév),
szék-ék, csék-ék, vér-ék, tér-ék, bér-ék, éd-ék,
negéd-ék, rím-ék, cím-ék, hír-ék, hím-ék, szín-
ék, sín-ék stb.

46. §.

SZEMÉLYRAGOS ALANYESET.

Ezen alanyeset a' tőnevekből ragok által léte-
 sül, mellyek az egyes, vagy többesszám' mindenik
 személyének egy vagy több birtokát jelentik, 's
személyragoknak neveztetnek:

EGY BIRTOK.

Alhanguak.

Felhanguak.

1. am, om hangzó után m	1. em, öm hangzó után m
2. ad, od — — d	2. ed, öd — — d
3. a — — ja	3. e — — je
4. unk — — nk	4. ünk — — nk
5. tok, a-tok, o-tok — tok	5. ték, tük, e-ték, ü-tük ^(ték tük)
6. ok, uk — — jok	6. ök, ük — — jök

TÖBB BIRTOK.

Alhanguak.

Felhanguak.

1. aim, hangzó után im	1. eim, hangzó után im
2. aid — — id	2. eid — — id
3. ai — — i	3. ei — — i
4. aink — — ink	4. eink — — ink
5. aitok — — itok	5. eitek — — itek
6. aik — — ik	6. eik — — ik

P É L D Á K.

EGY BIRTOK.

Váram	Ruhám	Képem	Cserém
Várad	Ruhád	Képed	Cseréd
Vára	Ruhája	Képe	Cseréje

EGY BIRTOK.

Várunk	Ruhánk	Képünk	Cserénk
Váratok	Ruhátok	Képetek	Cseréték
Várok	Ruhájok	Képök	Cseréjük

TÖBB BIRTOK.

Várain	Ruháim	Képeim	Cseréim
Váraid	Ruháid	Képeid	Cseréid
Várai	Ruhái	Képei	Cseréi

Váraink	Ruháink	Képeink	Cseréink
Váraitok	Ruháitok	Képeitök	Cseréitök
Váraik	Ruháik	Képeik	Cseréik

Észrevételek. a) A' személyragozás is az általános elveket követi, azonban különös figyelmet érdemlő, hogy az egy birtoku egyes első és második személyi ragok (*am* vagy *om*, és *em*, *ém* vagy *öm*) és az egybirtoku többes második személyi rag (*atok* vagy *otok*, és *etek*, *éték* vagy *ötök*) szintén az úgy nevezett változékony ragok közül valók, mint a' többes szám' alanyesetének ragai, tudniillik mellyek mind az al- mind a' felhangu ragozásban ismét újabb változás alá jőnek 's valamennyien ugyanazon rendszert követik, azaz: a' melly hangzó illeti a' többes szám' ragát, ugyanaz áll az itt említett személyragokban is, p. o. *ház*, *házak*, *házam*, *házad*, *házatok*. Így: *bot*, *botok*, *botom*, *bototok*; *nép*, *népek*, *népem*, *népetök*; *kerték*, *kertétök*; *fürtök*, *fürtötök*. A' többi vagy is állandó személyragoknál az *a*-nak mindig *e*, az *o*-nak *é* vagy *ö* felel meg. A' tőszó' véghangzója rendszerint összeolvad, p. o. *munkám*=*munkaam*, *munkád*=*munkaad*; *ekém*=*ekeem*, *ekéd*=*ekeed* stb. De az egy birtok' harmadik személyében az összetalálkozó két hangzó közéj betűt vesznek fel, midőn egyszersmind az *a*, *e* hangzó, ha a' tőszó avval végződik, hosszúvá lesz, mint: *munkája*, *munkájok*; *ekéje*, *ekéjük*, *e'* helyett: *munka-a*, *munka-ok*; *eke-e*, *eke-ök*; *száj* eképen ragoztatik:

szá-m, *szá-d*, *szá-ja*, *szá-nk*, *szá-tok*, *szá-jok*, melly a' régi *sza* gyökből eredettnek látszik. *Bimbó*, *erdő*, *vő*, *nő* stb az egy birtok' harmadik személyében és több birtok' minden személyeiben kétfélekép használtatnak és pedig vagy szabályosan: *bimbója*, *bimbóim*; vagy az *ó-t a-ra*, az *ő-t e-re* változtatva 's a' több birtok 1. és 2. személyében a' *j* betűt kihagyva: *bimbaja*, *bimbajok*, *bimbaim*; *belső*, *belseje*, *belsejök*, *belseim* stb.

Ide tartoznak e' következő szók: *ajtó*, *apró*, *belső*, *bimbó*, *csikó*, *disznó*, *elő*, *erő*, *esztendő*, *fő*, *hintó*, *hordó*, *idő*, *kettő*, *külső*, *mező*, *nő*, *orsó*, *posztó*, *seprő*, *szőlő*, *tető*, *tinó*, *tüdő*, *velő*, *vessző*, *vő*, *zsídó*. Azonban mind ezeknél a' véghangzó' elváltozása szokottabb. E' két szóra nézve: *erő* és *mező* a' több birtoku ragokban a' rendes ragozás mellett kell maradni, mert az eltávozás zavart okozhatna, így: *ereim ér-től* is jöhet, *erő-től* is, *mezeim mez-től* is, *mező-től* is; azért: *ér*, *ereim*; *erő*, *erőim*; *mez*, *mezeim*; *mező*, *mezőim*.

Apa, *atya*, *bátya*, *anya*, az egy birtoku harmadik személyben az *a* elébe *j-t* tesznek, p. o. *ap-ja*, *ap-jok*; *aty-ja*, *aty-jok*; *báty-ja*, *báty-jok*; *any-ja*, *any-jok*. Így *néne*, *nén-je*, *nén-jök*; *öcse*, *öcs-csök*; *ipa*, *ipá-ja* vagy *ipja*; *komá*, *komá-ja* vagy *komja*. De: *apáim*, *atyáim*, *bátyáim*, *nénéim*, szabálykövetők.

b) Az egy birtok' harmadik személyében a' *j* közbeszúratot a' mássalhangzón végződő szók is fölveszik, gyakran különböztetésül, u. m. *nap-a*,

nap-ja; *ár-a*, *ár-ja*; *ellen-e*, *ellen-je*; *kar-a*, *kar-ja*; gyakran csupa szokásból, u. m. *harang-ja*, *harang-jok*. Ugyaníly szóknál a' több birtokú személyragok is *j*-vel toldatnak, p. o. *harang-jai*; *rom-jaim*, *rom-jaid*. Azonban efféle toldásokat, mennyire lehet, ritkítani kell; általában soha föl nem veszik a' lágy és lágyított mássalhangzókon (*j*, *v*, *h* és *gy*, *ly*, *ny*, *ty*), továbbá a' sziszegő és ezzel összetett betűkön (*sz*, *s*, *z*, *zs*, *cs*, *cz*) végződő szók, p. o. *vaja*, *híve*, *juha*, *ágya*, *királya*, *törvénye*, *kontya*, *juhásza*, *sasa*, *háza*, *rozsza*, *kovácsa*, *harcza*; a' folyékony félhangzón (*l*, *m*, *n*, *r*) végződők is rendszerint *j* nélkül állanak, p. o. *itala*, *száma*, *ina*, *bére*; néhány szó' kivételével, u. m. *czél-ja*, *zsir-ja*, *pir-ja*, *kín-ja* (az utóbbi már a' birtok többesben *j* nélkül: *kínaim*, *kínaid* stb); továbbá a' föntebbi különböztetésekben: *ár-a*, *kar-a*; végre még a' néma betűn végződő szók is, ha már némi változást szenvednek a' ragozáskor, szinte soha föl nem veszik a' *j*-t, u. m. a' hangzót, ékjelt vesztett szók, p. o. *dolga*, *étke*, *gyomra*, *egyebe*, *fazeka*, *ege*; így az *a*-val 's nyílt *e*-vel ragozandó tőnevek sem, p. o. *lába*, *foga*, *hada*, *képe*. De egyebekben is ovatosan és gyéren kell vele élni.

c) Az egy birtok' többes harmadik személyének *ok*, *ök* ragai helyett *uk*, *ük* tájdivatos ragokkal egyedül különböztetés vagy jobb hangzat' kedvéért élhetni, p. o. *bokruk*, *bokrok* helyett, *gyönyörük*, *gyönyörök* helyett; az utóbbiak a' *bokor*-nak és *gyönyör*nek személyragatlan többesei, és

a' gyönyörök szóban azon fölül a' három egymást érő ő a' fület kedvetlenül illeti.

d) A' több birtoku ragokat némelly mássalhangzón végződő, kivált több tagu szók hangzókihagyással is fölvehetik, p. o. *barát-aim* vagy *barát-im*, *vezér-eim*, vagy *vezér-im*. Illy rövidítést azonban ovatosan kell használni, nehogy különösen az *i* végzetű melléknévvel összezavartassék.

47. §.

NÉVRAGOK ÁLTALÁBAN 'S FELOSZTÁSAIK.

A' névragozásban az alanyeset szolgál alapúl.

Alanyeset általában kétféle van, u. m. tiszta és ragozott. A' tiszta alanyeset (l. fönebb) maga a' tőszó, vagyis a' név minden értelemmódosító szótag, azaz : rag nélkül, p. o. *kert*, *domb*. Alanyeseteket képeznek még a' többesrag, mindenik személyrag, és a' birtokrag, p. o. *kerték*, *kertém*, *kertéd*, *kerté* stb.

A' tiszta alanyeset minden ragot felvesz, a' mennyiben azok vele észtanilag megférhetők.

A' ragozott alanyesetek közül a' többes és a' személyragos alanyesetek minden egyszerű ragokat felvesznek, ide értve a' birtokos alanyeset' ragát is, de egymást kölcsönösen kizárják, azaz : a' többes ragu alanyesethez nem járúlhatnak a' személyragok, a' személyragos alanyesethez nem a' többesrag, a' személyragos alanyesetekben a' töb-

bes különben is már benn foglaltatván, p. o. *kert-ék-ben*, *kert-ém-ben* stb, de nem *kert-ém-ek* vagy *kert-ék-em*.

A' birtekragos alanyeset csaknem kifogyhatatlan kútfeje a' folyton képezhető alanyeseteknek. Ugyanis felveszi: a) az egyszerűragokat, bele értve a' többes ragot is; b) az egybirtoku többes harmadik személyragot megrövidített, azaz: puszta *i* betű alakjában; c) újra felveheti 's tehát kétszer (sőt ha szükség volna: többször) az *é* birtokragot.

Ide járúl hogy a' birtokragos alanyeset, midőn többes raggal toldatik, vagy személyragoztatik: ismét két alanyesetet képez, melly egymást kölcsönösen kizárva, újra minden egyszerű ragot felvesz.

Ezekből látható, hogy *e'* rag által számtalan alanyesetek állnak elő, p. o. *e'* tiszta alanyesetből: *Andor*, illynemű ragozott alanyesetek kerülnek: *Andoré*, *Andorék*, *Andoréi*, *Andorée*, *Andoréké*, *Andoréié*, *Andoromé*, *Andorodé* stb; *Andoroké*, *Andorokéi*, *Andorékéi* stb.

Rövidség' okáért a' ragozási példákban csak a' tiszta és személyragos alanyeseteket vettük fel alappúl, a' többi alanyeseti képzőket meghagyván a' ragok közt.

A). EGYSZERŰ RAGOK.

48. §.

BELVISZONY-RAGOK.

Alhanguak.

Felhanguak.

1. Birtokos	— é	— — — é
2. Sajátító	— nak	— — — nek
3. Tulajdonító	— nak	— — — nek
4. Tárgyeset	— at, ot, t	— — — et, öt, t

P É L D Á K.

SZEMÉLYRAGATLAN ÁLLÁPOTBAN.

Alhanguak.

Felhanguak.

Varé	Ruháé	Képé	Cseréé
Várnak	Ruhának	Képnek	Cserének
Várnak	Ruhának	Képnek	Cserének
Várt v. várat	Ruhát	Képet	Cserét
Varaké	Ruháké	Képeké	Cseréké
Varaknak	Ruháknak	Képeknek	Cseréknek
Varaknak	Ruháknak	Képeknek	Cseréknek
Varakat	Ruhákat	Képeket	Cseréket

SZEMÉLYRAGOS ÁLLAPOTBAN.

Alhangok.

Felhangok.

Váramé	Ruhámé	Képemé	Cserémé
Váramnak	Ruhámnak	Képemnek	Cserémnek
Váramnak	Ruhámnak	Képemnek	Cserémnek
Váramat	Ruhámat	Képemet	Cserémet
Várunké	Ruhánké	Képünké	Cserénké
Várunknak	Ruhánknek	Képünknek	Cserénknek
Várunknak	Ruhánknek	Képünknek	Cserénknek
Várunkat	Ruhánkát	Képünket	Cserénket
Váradé	Ruhádé	Képedé	Cserédé
Váradnak	Ruhádnak	Képednek	Cserédnek
sth	sth	sth	sth

49. §.

HELYVISZONY-RAGOK.

1) E' kérdésre: *hol?*

1. Marasztaló	ban	—	—	—	ben
2. Állapító	on, n	—	—	—	én, ön, n
3. Veszteglő	nál	—	—	—	nél

P É L D Á K.

SZEMÉLYRAGATLAN ÁLLAPOTBAN.

Várban	Ruhában	Képben	Cserében
Váron	Ruhán	Képén	Cserén
Várnál	Ruhánál	Képnél	Cserénél

SZEMÉLYRAGOS ÁLLAPOTBAN.

Alhangyak.

Felhangyak.

Váramban	Ruhámban	Képemben	Cserémben
Váramon	Ruhámon	Képemen	Cserémén
Váramnál	Ruhámnál	Képemnél	Cserémnél
Váradban	Ruhádban	Képedben	Cserédben
stb	stb	stb	stb

2) E' kérdésre: *hová?*

1. Beható	ba	—	—	—	be
2. Felható	ra	—	—	—	re
3. Közelítő	hoz	—	—	—	héz, hüz

P É L D Á K.

SZEMÉLYRAGATLAN ÁLLAPOTBAN.

Várba	Ruhába	Képbe	Cserébe
Várra	Ruhára	Képre	Cserére
Várhoz	Ruhához	Képhéz	Cseréhez.

SZEMÉLYRAGOSAN.

Váramba	Ruhámba	Képembe	Cserémbe
Váramra	Ruhámra	Képemre	Cserémre
Váramhoz	Ruhámhoz	Képémhez	Cserémhez
Váradba	Ruhádba	Képedbe	Cserédbe
stb	stb	stb	stb

3) E' kérdésre: *honnan?*

1. Kiható	ból	—	—	—	ból
2. Leható	ról	—	—	—	ról
3. Távolító	tól	—	—	—	tól

P É L D Á K.

Alhangua k.

Felhangua k.

Várból	Ruhából	Képből	Cseréből
Várról	Ruháról	Képről	Cseréről
Vártól	Ruhától	Képtől	Cserétől

SZEMÉLYRAGOSAN.

Váramból	Ruhámból	Képemből	Cserémből
Váramról	Ruhámról	Képemről	Cserémről
Váramtól	Ruhámtól	Képemtől	Cserémtől
Váradból	Ruhádból	Képedből	Cserédből
stb	stb	stb	stb

4) E' kérdésre: *meddig?*

Határvető: ig, változatlan.

P É L D Á K.

SZEMÉLYRAGATLANUL.

Várig	Ruháig	Képig	Cseréig
	v. Ruhaig		v. Csereig

SZEMÉLYRAGOSAN.

Alhanguak.

Váramig
Váradig
Váraig
v. Váraig
stb

Ruhámig
Ruhádig
Ruhájaig
v. Ruhájaig
stb

Felhanguak.

Képemig
Képedig
Képeig
v. Képeig
stb

Cserémig
Cserédig
Cseréjeig
v. Cseréjeig
stb

50. §.

KÜLÖNFÉLE NÉVRAGOK.

Okadó	— — ért	— — — ért
Segítő	— — val	— — — vel
Fordító	— — vá	— — — vé
Mutató	— — úl	— — — űl

Hasonlító: ént, ként, kép, változatlan.

Időrag: kor, változatlan.

P É L D Á K.

SZEMÉLYRAGATLANÚL.

Várért	Ruháért	Képért	Csereért
Várral	Ruhával	Képpel	Cserével
Várrá	Ruhává	Képpé	Cserévé
Várúl	Ruhaúl	Képűl	Cseréűl
			(Csereűl)
Várént	Ruhaént	Képént	Csereént
Várként	Ruhaként	Képként	Csereként
Várkép	Ruhakép	Képkép	Cserekép

SZEMÉLYRAGOSAN.

Alhanguak.		Felhanguak.	
Váramért	Ruhámért	Képemért	Cserémért
Várammal	Ruhámmal	Képemmel	Cserém-mel
Várammá	Ruhámmá	Képemmé	Cserém-mé
Váramúl	Ruhámúl	Képemúl	Cserém-úl
Váramént	Ruhámént	Képemént	Cserémént
Váramként	Ruhámként	Képemként	Cserémként
Váramkép	Ruhámkép	Képemkép	Cserémkép
stb	stb	stb	stb

51. §.

ÁLTALÁNOS JEGYZETEK.

1) Az *ént* (*int*) a' régi nyelvben a' *ként*' értelmében használtatott, p. o. Bertalan papnál a' Zsol-tárok' 1508-beli fordításában így fordul elő: „Isten irgalmaz nekem tennen *irgalmasságodént*; én lépésemét igazgasd te szép beszédedént; fizessen neked te szivedént; eleveníts meg engem te igédént;“ melly rag e' szókban: *szerént*, *szerint*, *alkalmasint* ma is megvan.

2) Mind ezen ragok előtt rendszerint megnyújtatik a' rövid *a*, *e* hangzó, p. o. *munkából*, *cserébe* stb. De az *é*, *ért*, *ig*, *úl*, *űl* előtti hangzók megnyújtva vagy röviden hagyva, egyiránt helyesen használtathatnak, p. o. *maig* vagy *máig*, *barátságaért* vagy *barátságáért*, *katonaúl* vagy *katonául*, *embereül* vagy *emberéül*.

Ként (vagy *ént*), *képen* (vagy *kép*), *kor* előtt a' rövidek változatlanul maradnak.

3) Az egyes számú tárgyeseti ragok szinte a' változékonyak közé számítandók és az általános tanban adott szabályokat követik, p. o. a) hangzóval végződők, mint: *munka*, *munkát*; *eke*, *ekét*; *daru*, *darut* vagy *darvat*; *lé*, *lev-et*; *cső*, *csöv-et*; *tó*, *tav-at*; *bő*, *bőv-et*; *borjú*, *borjút*, *borj-at*; *varjú*, *varjút*, *varj-at*. b) mássalhangzóval végződők részint *o*-val ragoztatnak, p. o. *darab-ot*, *uracs-ot*, *galád-ot*, *rongy-ot*, *ladik-ot*; részint *a*-val, mint: *nagyobb-at*, *jobb-at*, *áldott-at*, *hatalm-at*, *jutalm-at*, *ágot*, *fog-at*, *kád-at* stb. A' félhanguak közül nyílt *e*-vel, p. o. *tűz-et*, *fenyvet*, *szébbet*, *kegyelmet*, *félelmet*, *fürjet*, *fület*, *szörnyet*; zárt *é*-vel, mint: *vermet*, *üregét*, *felleget*, *selymét*, *ötletét*, *menedékét*, *hetedét*, *tizedét* stb.

Azonban az általános szabályokon fölül a' tárgyesetre nézve különösen megemlítendő az azon szók, mellyek a) a' tárgyesetben csupán *t* betűt vesznek fel, millyenek a' félhangzón (az *m-et* kivéve), sziszegőn, és *j* betűn végződő mind azon szók, mellyek különben például a' többesben alhangulag *o*-val, felhangulag *é*- vagy *ö*-vel ragoztatnak, p. o. *dal*, *dalok*, *dal-t*; *király*, *királyok*, *király-t*; *hon*, *honok*, *hon-t*; *kar*, *karok*, *kar-t*; *zsír*, *zsírok*, *zsír-t*; *tolvaj*, *tolvajok*, *tolvaj-t*; *baj*, *bajok*, *baj-t*; *raj*, *rajok*, *raj-t*; *bűn*, *bűnök*, *bűnt*; *szakasz*, *szakaszok*, *szakasz-t*; *gőz*, *gőzök*, *gőz-t*; *bükköny*, *bükkönyök*, *bükköny-t*. b) mellyek, de itt is egye-

dúl az imént említett betűkön végződők közül csupa *t* betűvel is, de egész (*at*, *et*, *ot*, *öt*) szótagokkal is, tehát kétképen ragoztatnak. Illyenek aa) az ékezetvesztők, mint: *agár*, *agárt* vagy *agarat*; *madár*, *madárt* vagy *madarat*; *dél*, *délt* vagy *delet*; *tél*, *télt* vagy *telet*; *téj*, *tejt* vagy *tejet*. bb) a' hangugratók, mint: *koboz*, *kobozt* vagy *kobzot*; *torony*, *toronyt* vagy *tornyot*; *gödör*, *gödört* vagy *gödröt*. cc) mellyek közülök *a* hangzós ragot vesznek fel, mint: *agyar*, *agyart* vagy *agyarat*; *galy*, *galyt* vagy *galyat*. Ezek: *haj*, *hány*, *háj*, *nyíl*, *vaj*, *vas* az egész szótagot szeretik: *haj-at*, *hány-at*, *nyíl-at*, *vaj-at*, *vas-at*. d) mellyek a' felhanguak közül nyílt *e*-vel ragozhatók, mint: *fül*, *fület*, *őz*, *őzet*. A' többi zárt és éleshanguak csupán *t*-vel használtatnak, mint: *kéj*, *kéjt*; *étel*, *ételt*; *fény*, *fényt*; *embér*, *embért*; *vitéz*, *vitézt* stb. e) a' ragozott, vagy *bb*, *ebb*-el fokozott szó után a' tárgyeset alhanguaknál mindenkor *at*, a' felhanguaknál mindig nyílt *et*; mint: *urak-at*, *pártok-at*, *gondok-at*, *népek-et*, *török-et*, *csűrök-et*, *hívek-et*, *nagyobb-at*, *kisebb-et*, *hátam-at*, *kezem-et*, *javaink-at*, *pénzeink-et* stb.

4) Az *é* birtokragu nevek egyes alanyeset gyanánt újra felvehetik a' névrágokat, p. o. *Péterének*, *Péterétől*, *Péteréhez*. De többeshen csak a' család- és tisztneveknél, p. o. *Kovácsék-nál*, *Farkasék-hoz*, *tisztartóék-kal*. Felveszik az egyes számu harmadik személy' többbirtoku ragát is, mint: *kiéi ezek a' lovak?* *Péteréi*.

5) A' sajátító *nak, nek* kihagyathatik (l. szókötés 12. §.) 's helyét hiányjel pótolja.

6) A' *val, vel* és *vá vé* rágokban a' *v* hasonúl, azaz : olly mássalhangzóvá változik, millyentől közvetlenül megelőztetik, p. o. *baj-val, baj-jal; kéz-vel, kéz-zel; ur-vá, ur-rá; ser-vé, ser-ré*. Hibásak az efféle ragozások: *kard-al, gond-al, pénz-el, kard-á, pénz-é*; mert illyes *al, el, á, é* névrágok nem léteznek, azok tehát ekképen irassanak: *karddal, gonddal, pénzzel; karddá, gonddá, pénzzé*. Mindazáltal, ha valamelly név két hasonló mássalhangzóval végződik, a' *val, vel, vá, vé* rágok' *v* betűje kihagyható, mert három hasonló mássalhangzót kiejteni úgy sem lehet, p. o. *csépp-el, mell-el, tett-el*, nem pedig: *csépp-pel, mell-lel, tett-tel*. A' *h* végű neveknél néha változtatás nélkül marad, p. o. *düh-vel, juh-val*.

7) Az időrag *kor* csak ritka, értelmének megfelelő, u. m. időt, foglalkozást jelentő alanyesetekhez, különösen pedig névmásokhoz járúl változatlanúl, az előtte álló rövid hangzót sem változtatva meg, p. o. *aratáskor, árvizekkor, sz. István' napjakor*, és *sz. Lászlóékor; máskor, mindenkor, egykor*.

B) ÖSSZETETT RAGOK.

52. §.

NEVEIK ÉS PÉLDÁK.

Alhanguak.

Felhanguak.

1. Osztó: anként, onként   enként, énként, önként

2. Tömegesítő: astúl, ostúl   estűl, éstűl, östűl

Váranként

Ruhánként

Cserénként

Várástúl

Ruhástúl

Cseréstűl.

Jegyzet. Az *anként*'s *astúl* összetett ragokban az *an* és *as* szótag' hangzói a' többes rag' hangzója által szabályoztatnak, p. o. *házak*, *házanként*, *házastúl*; *fokok*, *fokunként*, *fokostúl*; *népek*, *népenként*, *népestűl*; *kerték*, *kerténként*, *kertestűl*; *fürtök*, *fürtönként*, *fürtöstűl*.

53. §.

NÉVUTÓK.

A' *névutók* a' nevek után tételnek, a' nélkül hogy velök egybeolvadnának 's ebben különböznek főleg a' névragoktól. Alkalmazásukra nézve kétfélék: 1) mellyek az illető neveket személyragos vagy személyragatlan alanyesetben; 2) mellyek más ragokkal kívánják magok elé.

A) Az alanyeset után álló névutók.

a) Helyjelentők, e' kérdésekre:

Hol?	Hová?	Honnan?
Alatt	Alá	Alól
Előtt	Elé	Elől
Fölött (felett)	Fölé (felé)	Fölől
Hégyétt	Hégyé	Hégyől
Körött	Köré	Köről
Körül		
Között, közt, közepett	Közé	Közől
Mögött (megétt)	Mögé (megé)	Mögől (megől)
Mellett	Mellé	Mellől

P É L D Á K.

Vár alatt	Kert alá	Fám alól
Vár előtt	Kert elé	Fám elől
Vár fölött	Kert fölé	Fám fölől
Vár hégyétt	Kert hégyé	Fám hégyől
Vár v. {körött {körül	Kert köré	Fám köről
Vár között	Kert közé	Fám közől
Vár mögött	Kert mögé	Fám mögől
Vár mellett	Kert mellé	Fám mellől

b) Különféle értelműek.

P É L D Á K.

Által	Dolog által
Ellen	Szél ellen
Gyanánt	Isten gyanánt

Helyett	Más helyett
Íránt	Torony iránt
Miatt	Bűn miatt
Múlva	Idő múlva
Nélkül	Társ nélkül
Óta	Év óta
Szerint (szerént)	Írás szerint
Után	Husvét után
Vége	Munka vége

Jegyzet. Mind ezen névutók, a' két időjelentőt: *óta* és *múlva*, kivevén, fölveszik az egybirtoku személyragokat (l. névmás).

B) *A' ragos név után álló névutók.*

I. Az *on*, *en*, *ön*, *n* után állók.

P É L D Á K.

Alúl	Pesten alúl
Át, átal, által	Dunán át
Belül	Házon belül
Fölül (felül)	Százon fölül
Innen	Tiszán innen
Keresztül	Sáron keresztül
Kivül	Körön kívül
Túl	Hegyen túl

Jegyzet. 1. Ezek közül a' nyelvszokás szerint az egy *kivül* veszi fel a' személyragokat, mint: *kivülem*, *kivüled*, *kivüle*.

2. Mondatik: ház *kivül*, rend *kivül* is; de ez a' szabályt el nem rontja.

3. Határozóképen használtatván e' névutók, a' névnek, melly ekkor névelőt vesz fel, elébe is tétethetnek, p. o. *Dunán túl, túl a' Dunán; házon kívül, kívül a' házon* stb.

II. *Hoz, hêz, hõz* ragu név után állók:

Képest	mint:	Vágyonához képest
Közel		Hazámhoz közel.

III. *Nál, nél* után állók:

Fogva, fográst, ha eszközt vagy okot jelentenek; p. o. *annál fográst, hajánál fogva*. Ha pedig tért vagy időt jelentenek, *tól, től* után, p. o. *tetőtől fogva talpig, reggeltől fogva estig*.

IV. Nézve, nézvest *ra, re* után, mint: *mire nézve, azon ügyre nézve*.

V. Távol, tova, *tól, től* után, p. o. *barátimtól távol, mindenemtől tova estem*.

VI. Együtt, *val, vel* után, mint: *gyermekével együtt*.

Jegyzet. Az itt előszámlált névutók közül a' következők: *közel, távol, tova* határozókúl vétetvén, névelőszó elébe is állíttathatnak: *közel a' városhoz, távol a' hazától*.

54. §.

MELLÉKNEVEK.

Minden *melléknév* a' főnévnek vagy jelzője, vagy egyszerű, vagy más főnévhez hasonlító állítmánya (1. Szókötés. Szóegyeztetés.) Ez utolsónak következő szabályai vannak:

1) A' hasonlítás vagy egyenlőséget fejez ki, 's ekkor a' melléknév képzőtlen marad, csupán *mint* szó által köttetvén össze egymással, p. o. *Péter olyan nagy, mint Pál*; ez neveztetik *alapfoknak*. 2) vagy a' hasonlított tárgy' melléknévéhez *abb, ebb, b* képző járúl; ahhoz pedig, mellyhez hasonlítottatott: vagy *mint* szó, vagy *nál, nél* rag; melly esetben az egyenlőség megszűnik, 's az összehasonlított tárgyak' egyikének a' másik vagy többek fölött elsőség tulajdoníttatik, p. o. *a' Duna nagyobb a' Tiszánál*; mit így is lehet kimondani: *a' Duna nagyobb mint a' Tisza*. Ez neveztetik *középfoknak*. A' középfoku hasonlítások módosíthatók illynemű szók' közbevetése által: *sokkal, kévéssel, sokszorta, százszorta* stb, p. o. *London sokkal nagyobb Párizsnál*, vagy *sokkal nagyobb mint Párizs*. 3) *Felsőfok*, midőn az *abb, ebb* képzőjü melléknév elébe *leg* szó tétetik. Az így alakult melléknév kiválólag jellemzi a' hasonlított tárgyat minden egyéb hozzá mért tárgyak fölött, p. o. *az oroszán legerősebb állat*. Ha a' mondatban ezen melléknév mellett más hasonlításba vett tárgy' vagy tárgyak' nevei is előfordulnak: azok *között* névutót vesznek fel, mint: *az elefánt minden négylábu állatok között legnagyobb*. Ezen hasonlításoknál a' *mint* szó nem használtathatik. 4) *Tulzó fok*, midőn a' *leg* elébe *leges* szócska járúl, mint: *a' Bánságban leges legjobb búza terem*.

A' *középfok*' képzésének szabályai:

1) A' melléknév' végén álló *a, e*, a' képző' *abb*,

ebb hangzójával egy hosszúvá forrad össze, mint: *tarka-abb*, *tark-ább*; *görbe-ebb*, *görb-ébb*.

2) Az *i*, *ú*, *ű*, *ó*, *ő* végzetűek a' középfoku képzőt vagy hangkivetéssel, vagy egészen veszik fel, p. o. *deli*, *deli-bb* vagy *deli-ebb*; *úri*, *úri-bb* vagy *úri-abb*; *szomorú-bb* vagy *szomorú-abb*; *keserű-bb* vagy *keserű-ebb*; *látható-bb* vagy *látható-abb*; *illő-bb* vagy *illő-ebb*. Némellyekben háromféleképp is képezhető a' középfok, mint: *szörnyű-bb*, *szörny-ebb* vagy *szörnyű-ebb*, *könnyű-bb*, *könny-ebb* vagy *könnyű-ebb*. Az *ú*, *ű* végzetű összetett szók, ha két főnévből alkotvák, szinte kétképpen ragoztatnak, mint: *jogszerű-bb* vagy *jogszerű-ebb*. Ha mellék- és főnévből alkotvák, 's tökéletesen egy szóvá alakultak: hasonló szabályt követnek, p. o. *nagylelkű-bb* vagy *nagylelkű-ebb*, *kiskorú-bb* vagy *kiskorú-abb*, *könnyelmű-bb* vagy *könnyelmű-ebb*, *korszerű-bb* vagy *korszerű-ebb*. Különben a' képző a' melléknévhez kapcsoltatik, p. o. *barna képű*, *barn-ább képű*; *erős kezű*, *erős-ebb kezű*.

3) A' mássalhangzóval végződő alhangyak *abb*, a' felhangyak *ebb* ragot vesznek fel, mint: *okos-abb*, *hanyag-abb*, *rút-abb*, *bölcs-ebb*, *ékes-ebb*, *vörös-ebb*, *zöld-ebb*.

4) Ha a' széphanagzat megengedi, a' mássalhangzóval végződők után csupán egy *b* is hangzó nélkül tétethetik. Ez általán akkor történhetik, midőn a' többtagu tőszó *s*, *sz*, *z*, *zs* sziszegőn, vagy *l*, *ly*, *n*, *ny*, *r* félhangzón végződik; de ha a' *b* után, hangzóval kezdődő rag vagy szó követ-

kezik, bármelly mássalhangzón végződjék a' szó: e' fokozási rövidségnek helye van. Példák az elsőbbekre: *okosb, erősb, igazb, gonoszb, különb, fehérb, kevélyb* stb; az utóbbiakra: *öregbek, öregb urak; rövidek, rövidb árnyak*. Itt a' jó izlés a' legbiztosabb szabály.

5) Azon melléknevek, mellyek ragozáskor általában ékezetüket veszti vagy hangugratók, ugyanazt teszik a' középfokú ragozásban is, mint: *nehéz, nehezet, nehezék, nehez-ebb; sudár, sudarak, sudar-abb; bátor, bátrabb; lator, latrabb*.

Rendhagyók: *jó, jobb, legjobb; sok, több, legtöbb; szép, szébb (szépebb), legszébb; nagy, nagyobb, legnagyobb; kicsiny* a' közép- és felsőfokot *kis*-től kölcsönzi, így: *kisebb, legkisebb; valamint kis* az alapfokot, ha magánosan áll, *kicsiny*-től; például nem mondjuk: *te nagy könyvet írtál, én csak kist*, hanem: *kicsinyt*.

Jegyzet. a) A' melléknevek rendesen követik a' főnevek' szabályait a' ragozásban; csak hogy a' közép- és felsőfokban, miként az általános ragozási tanból tudjuk, az alhanguak mindig *a*-val, a' felhanguak mindig nyílt *e*-vel ragoztatnak, p. o. *barnábbat, barnábbak; okosb, okosb; hosszúbbat, hosszúbbak; különbek, különbet; többek, többet* stb.

b) Határozottabb értelem végett *ik* szótaggal is toldatnak, p. o. *nagyobbik, kisebbik; öregbik uram, ifjabbik testvérem*.

c) Néha a' főnevek is fokoztatnak, midőn tudniillik hasonlításúl vétetnek, p. o. *számár, számár-abb; ördög, ördög-ebb; ember, ember-ebb*.

d) Az alap- és középfoku melléknevek a' kicsinyítő szóképzőt is elfogadják, p. o. *nagyocska, nagyobbacska; kisécske, kisebbecske; szépecske, szebbecske.*

e) A' *só, ső* végűek a' felső fokot pusztán *leg* képzővel is alkotják, p. o. *alsó, alsóbb, legalsó; felső, felsőbb, legfelső; szélső, szélsőbb, legszélső.*

55. §.

SZÁMNEVEK.

A' *számnevek* általán a' melléknevek' ragozási szabályait követik.

Értelmükre nézve hatfélék: u. m. I. Tőszámok, II. Sorszámok, III. Osztószámok, IV. Különböző számok, V. Sokszorozó számok, VI. Határozatlan számnevek.

I.

Tőszámok.

A' tőszámok a) *egyesek* :

1. Egy.
2. Kettő } önállólag.
- Két } főnév mellett.
3. Három.
4. Négy.
5. Öt.
6. Hat.
7. Hét.
8. Nyolcz (némelly vidékeken : nyócz).
9. Kilencz.

b) *tízesek*:

10. Tíz.

20. Húsz.

30. Harmincz (némelly vidékeken: harmicz).

40. Negyven.

50. Ötven.

60. Hatvan.

70. Hetven.

80. Nyolczvan.

90. Kilenczven.

c) 100. Száz.

d) 1000. Ezer.

e) 1000000. Millió.

Jegyzet. 1. Számolásban az egyesek a' tízesek után minden változás nélkül tétetnek; p. o. *harminczegy*, *harminczkettő*, *százhárom*, *százöt* stb. De a' tíz és húsz *en*, *én* raggal megtoldatnak: *tizenegy*, *tizenöt*, *huszonkettő*, *huszonnégy* stb.

2. A' száz, ezer és millió' számának meghatározásában az egyesek elül tétetnek; p. o. *egyszáz* (különbözik a' százegy^{től}), *kétszáz*, *egyezer*, *kétezer*, *hatmillió* stb. Az *egy* a' száz, ezer, millió elől rendesen kihagyatik: *száz*, azaz: *egy száz*; *ezer*, azaz: *egyezer*.

3. Ha igék mellett határozóilag *an*, *en* raggal fordulnak elő, azokat többesbe teszik; p. o. *ketten látták*; *tizen voltunk*; nem csak *százan*, hanem *ezeren* is elestek stb.

4. A' tőszámok az egybirtoku többes személyragokat is fölveszik, p. o. *kettőnk*, *hármunk*, *hármatok*, *hármok*; de az egyesek közül csak a' harmadik személyét, mint: *ketteje*, *háрма*, *száza* stb. Figyelmet érdemel: *egyetlen*.

II. *Sorszámok.*

A' sorszámok *adik, odik, edik, ödik* képzővel a' tőszámokból így lesznek:

Első (a' tizesek után: *egyedik*).

Második (a' tizesek után: *kettedik* v. *kettődik*).

Harmadik.

Negyedik.

Ötödik.

Hatodik.

Hetedik.

Nyolczadik.

Kilenczedik.

Tizedik. — Tizenegyedik.

Huszadik. — Huszonkettedik.

Harminczadik. — Harminczegyedik.

Negyvenedik.

Ötvenedik.

Hatvanadik.

Hetvenedik.

Nyolczvanadik.

Kilenczvenedik.

Századik.

Ezredik.

Némileg ide tartoznak a' sorszámmelléknevek, úgy mint:

Alsó. Felső.

Utólsó. Külső.

Végső. Belső.

Szélső. Innenső.

Hátulsó. Tűlső.

Középső.

Jegyzet. 1. Az *ik* néha, kivált a' főnevek mellett, és az összetételekben el is hagyatik; p. o. *harmadnapon*, *harmadizben*; *másodévvü*, *harmadévi*, *másodhó*, *harmadfű*, *negyedfű* stb.

2. Nemcsak hónapok' nevei, hanem más szók után is, midőn valamelly öszlet' egy részét akarjuk kifejezni, az egy birtoku egyes harmadik személyi raggal használtatnak; p. o. *juliushó' tizedike*; *aprilhó' hatodika*; az *emberek' ezredike sem él száz esztendeig*.

3. Ha nagyobb sorszámot ejtünk ki, csak a' végső veszi fel a' sorszám-képzőt, a' többi töszám által jeleltetvén; p. o. *ezer nyolcz száz negyven ötödik év*; az *utolsó huzásban a' száz ezer ötvenötödik szám lett a' főnyertes*.

4. Ezek: *első*, *alsó*, *utolsó*, *végső*, *szélső*, *hátulsó* csupán *leg* által fokozhatók is; p. o. *legelső*, *legvégső* stb. De e' mellett az *abb*, *ebb* képzőt is felveszik, p. o. *legfelsőbb*, *legalsóbb*.

III. Osztó számok.

Az osztó számok:

a) *részosztók*, mellyekül *ik'* elhagyásával használtatnak a' sorszámok, mint:

egyed

kettő

harmad

tized

huszad

század

ezred stb

} rész.

Jegyzet. Ezek' némellyike főnévül használtatik, mint: *egyed* (individuum), *tized* (decima), *kilenczed* (nona), *század* (seculum, vagy escadron), *ezred* (mille anni, vagy legio).

b) *Sorosztók*, mellyek a' sorszámokból, *ik* helyett: *szér*, *szor*, *ször* képzőt téve, alkottatnak, és mint határozók további ragozást nem szenvednek, mint: *először*, *másodszor*, *harmadszor*, *századszor*, *ezredszér*, *utolszor* stb.

c) *Arányosztók*, mellyek valamelly egészt fel-
darabolás nélkül aránylag osztanak el, 's ez négy
módon történhetik: vagy tudniillik a' tőszámok
egyszerűen megkettőztetnek, mint: *egy egy*, *kettő
kettő* (főnév előtt: két két), *három három*, *tíz tíz*
stb; vagy a' tőszámok *an*, *en* raggal toldva meg-
kettőztetnek, mint: *ketten ketten*, *hárman hár-
man*, *tizen tizen* stb, vagy a' tőszámok *anként*,
enként stb osztóraggal alkalmaztatnak, mint: *egyen-
ként*, *kettőnként*, *hármanként*, *ötönként*, *százan-
ként*, *ezerenként* stb; vagy végre a' tőszámok sze-
mélyragozva *vel*, *val* raggal toldatnak, mint: *hár-
mával*, *négyével*, *ötével*, *százával* stb.

IV. Különző számok.

A' különző számnevek a' tőszámokból képez-
tetnek:

1. *féle* által, p. o. *egyféle*, *másféle*, *kétféle*,
száxféle, *ezerféle* stb.

2. *szerű* által, p. o. *egyszerű*, *kétszerű*, *hílençzszerű* stb.

3. *szérés*, *szoros*, *szörös* által, p. o. *kétszérés*, *ötszörös*, *százzszoros*, *ezerszérés* stb.

4. *rétű* által, p. o. *egyrétű*, *kétrétű*, *szárrétű* stb.

5. *as*, *os*, *es*, *ös* által, p. o. *egyes*, *kettős*, *hármás*, *négyes*, *tizes*, *száz* stb.

V. Sokszorozó számok.

A' sokszorozó számnemek a' tőszámokból *szér*, *szor*, *ször* által képeztetnek, és kivevén, hogy az *i* és *ta*, *te* képzőt, és *ra*, *re* ragot fölvehetik, egyébként változatlanok, u. m. *egyszer*, *kétszer*, *százzszor*, *ezerszer* stb; *i* képzővel: *egyszeri*, *kétszeri*, *százzszori* stb; *ra*, *re*-vel: *ra re* am. időben, ízben, p. o. *egyszerre*, *kétszerre*, *százzszorra* stb; *ta*, *te*-vel: *kétszerte*, *százzszorta*, *ezerszerte* stb; sokszorozásban a' tőszámnevek előtt állnak, p. o. *kétszer kettő*, *négszer négy* stb.

VI. Határozatlan számnevek.

A' határozatlan számnevek ezek: *sok*, *több*, *legtöbb*; *kevés*, *elég*, *tömerdek*, *tömentelen*, *parányi*, *csekély* stb.

56. §.

NÉVMÁSOK.

A' *névmások* a' fő- vagy melléknevek' képviselői lévén természetükre nézve háromfélék, t. i. vagy *főnévmások*, mellyek személyre; vagy *mellék-névmások*, mellyek tárgyra viszonyúlnak; vagy *számnévmások*, mellyek a' személy' vagy tárgy' számát mutatják ki.

Értelmükre nézve pedig: I. Személyes névmások; II. Visszatérők; III. Mutatók; IV. Visszahozók; V. Kérdők; VI. Határozott számnévmások; VII. Határozatlan számnévmások.

57. §.

SZEMÉLYES NÉVMÁSOK.

A' *személyes* névmásoknak szinte, mint a' főneveknek, kettős alanyesete van, u. m.

	{	egyes: én, te, ő
a) önálló alanyeset		többes: mi, ti, ők
		vagy mink, tik.

b) személyragos alanyeset:

Egy birtok	{	egyes: enyém, tied (téed), övé
		többes: miénk, tietek, övék.

Több birtok	{	egyes: enyéim, tied (téeid), övéi
		többes: mieink, tieitek, övéik.

E' névmások' régisége egyebek közt onnan is kitetszik, hogy más nyelvekéivel szembetűnőleg megegyeznek. Így *én*, héberül: *ani*, *anoki*; arab: *ana*; syr: *eno*; kopt.: *anok*, *anog*; sanskrit: *aham* stb. *Te*, héber: *attah*; arab és syr: *anta*; sanskrit: *tua*; persa: *tu*; görög: *τú*, *σú*; latin: *tu*; cseh: *ty*; német: *du*. *Ő* melly a' régi sírbeszédben hajdan lehelettel mondva: *hő*, *vő*, *jő* vagy hangzóját *ü*-re változtatva, mint Telegdinél és Dunán túl a' köznépnél ma is fenvan, sőt *n* betűvel toldva *ön*, *ün* formában is mind régente divatozott, mind ma szokásban van, megegyezik a' heber: *hu*, *hi*; görög: *ί*, *ισ*, latin: *is*, *idem*, *iste*; persa: *o*, *u*; arab: *hua*, *hoa*; syr: *hu*-val. — Az első személy' eredeti többese: *mü*; a' másodiké *tü* lehetett, mint ezt régi nyelvemlékeink' számtalan példáján kívül a' sírbeszédben előforduló *miv*, *tiv* forma, és az Erdélyben ma is divatos *mü*, *tü* mutatja; későbbben kellembesb hang miatt közdivatu lón a' *mi*, *ti*. Utóbb a' többesnek rendes *k* jegyét is felvevén, lón *mük*, *tük*, mint ezt nyelvemlékeink és az erdélyi közbeszéd tanusítja, honnan azután a' *mik*, *tik* alakult. Nehezebb meghatározni a' *mink*' többes eredetét; ezt némellyek a' *mi* és *enk*-ből *mink*-ké összevontnak állítják; mások pedig a' *mümök*, *mümök*-ből az *m*-nek *n*-re változtatásával magyarázzák.

Az önálló személyes névmások: *én*, *te*, *ti* vagy *tik* a' tárgyesetet rendhagyólag alkotják: *engem*, *engemet*; *téged*, *tégedet*, *titeket*; a' többi

rendes ragozás szerint: *őt*, *minket*, *őket*; mondatik és iratik *őt* is *őt* helyett. Minden egyéb eseteiket a' névragoktól és névutóktól veszik fel az egybirtoku személyragok által illy formán:

a) Helyragokkal e' kérdésre: *hol?*

Ben-n-em	ben-n-ed	ben-n-e
Ben-n-ünk	ben-n-eték	ben-n-ök
Nál-am	nál-ad	nál-a
Nál-unk	nál-atok	nál-ok

E' kérdésre: *hová?*

Bel-ém (bele-em)	bel-éd	bel-é v. beléje
Bel-énk	bel-eték	bel-éjük
Rá-m (ra-am)	rá-d	rá-ja
Rá-nk	rá-tok	rá-jok
Hoz-zám	hoz-zád	hoz-zá
(hoz-za-am)		v. hoz-zája
Hoz-zánk	hoz-zátok	hoz-zájok

E' kérdésre: *honnan?*

Belől-em	belől-ed	belől-e
Belől-ünk	belől-eték	belől-ök
Ról-am	ról-ad	ról-a
Ról-unk	ról-atok	ról-ok
Től-em	től-ed	től-e
Től-ünk	től-eték	től-ök

b) Egyéb viszonyragokkal:

Nek-em	nek-ed	nek-i (nek-e helyett).
Nek-ünk	nek-te	nek-ik (nek-ök helyett).
Ért-em	ért-ed	ért-e
Ért-ünk	ért-etek	ért-ök
Vel-em	vel-ed	vel-e
Vel-ünk	vel-etek	vel-ök

c) Névutókkal:

Alatt-am	alatt-ad	alatt-a
Alatt-unk	alatt-atok	alatt-ok
Előtt-em	előtt-ed	előtt-e
Előtt-ünk	előtt-etek	előtt-ök

Ide tartoznak: *fölött, hegyétt, között, körül, közt, közepett, mögött, mellett, alá, fölé, felé, mellé, elé, elő, megől, alól, mellől, közől, kívül, helyétt, által, miatt, ellen, iránt, nélkül, szerint, után, végett*; mellyek szinte rendesen személyragoztatnak. *Bennünket, benneteket, a' tárgyesetben is használtatik e' helyett: minket, titeket.* Ezek: *elé, közé, hegyé, fölé* kétképen is személyragoztatnak, u. m. szabályosan: *elém, eléd, eléje; elénk, életék, eléjük*; vagy helyettök az *elő, köz, hegy, föl* nevek vétetvén alapúl, először személyragot azután *be* ragot vesznek fel: *előmbe, elődbe, elejé-*

be stb, közünkbe, közötökbe, közökbe stb. Az egyes harmadik személyben szokásban vannak ezek is: *elébe, hegyébe, közébe, fölébe stb.*

Jegyzet. Az így személyesített névragoknak és névutóknak néha nagyobb nyomatosságért elébe tétetik maga a' személyes névmás is, p. o. *én velem, te veled, ő vele, én alattam, te alattad, ő alatta stb.*

A' személyragos alanyeset a' főnevek' szabályai szerint rendesen ragoztatik, p. o. *enyémé, enyémnek, enyémét, enyémért, enyémtől, enyémül stb, tiedé, tiednek, tiedet, tiedért, tiednél stb, övé, övének, övétől stb, mienké, tieteké, övéké stb, mieinket, tieiteket, övéiket stb.*

58. §.

VISSZATÉRŐ NÉVMÁSOK.

A' *visszatérők* a' *mag* szóból, és egybirtokú személyragokból alakulván, szinte mint a' főnevek' személyragos alanyesete minden névragot és névutót fölvesznek, sőt nagyobb nyomatosság végett a' személyes névmásokat is magok előtt megszenvedik ekképen:

az egyesben:

Én	} magam	te	} magad	ő	} maga
En		ten		ön	
Ennen		tennen		önnön	

a' többesben:

Mi	} magunk	ti	} magatok	ők	} magok v.
Min		tin		ön	
Minnen		tinnen		önhön	

névragozva:

Magam-é	magad-é	magá-é
Magunk-é	magatok-é	magok-é
magam-nak	magad-nak	magá-nak
Magunk-nak	magatok-nak	magok-nak stb.

névutóval:

Magam alatt	magad mellett	maga körül magán kívül stb
-------------	---------------	-------------------------------

59. §.

MUTATÓ NÉVMÁSOK.

A' *mutatók*, a' mint tárgyra, vagy millységre utalnak, kétfélék:

a) tárgymutatók: *az*, *'amaz*, *ugyanaz*, *azon*, mellyek távolabb tárgyra; *ez*, *emez*, *ímez*, *ugyan-ez*, *ezen*, mellyek közelebb tárgyra utalnak.

b) millységmutatók: *olly*, *ollyan*, *ollyas*, *amollyan*, *ollyatén*, *ollyatán*, a' távolabbi tárgynak; *illy*, *illyen*, *illyes*, *emillyen*, *imillyen*, *illyetén*, a' közelebbi tárgynak millységét jelelik.

Ragozásban mind a' főnevek' szabályait követik azon megjegyzéssel, hogy a' $\approx$ végbetű a' rá következő rag' mássalhangzójával hasonúl, p. o. *az-é, an-nak, ak-kor; ez-é, eu-nek, ek-kor* stb. *Av-val, ev-vel, av-rá, ev-ré, amav-val, emev-vel, amav-rá, emev-ré* helyett mondatik és iratik: *az-zal, ez-zel, az-zá, ez-zé, amaz-zal, emez-zel, amaz-zá, emez-zé* is. A' személyragokat csak a' millység-mutatók veszik fel, p. o. *ollyan-om, -od, -ai; illyes-em, illyes-ed, illyes-e* stb.

60. §.

VISSZAHOZÓ NÉVMÁSOK.

A' *visszahozó* névmások :

- a) *ki, a' ki*, személyre,
- b) *melly, a' melly*, határozott
- c) *mi, a' mi*, határozatlan dologra,
- d) *millyen, a' millyen; minő, a' minő; minemű, a' minemű*, millységre vonatkoznak.

Mindannyian a' főnevek' szabályai szerint rendes ragozásuak; p. o. *mi-é, mi-nek, mi-től, mi-ért, mi-vel* stb.

Megjegyzésre méltó, hogy a' *mi* fölveszi a' személyragokat is, így: *mi-m, mi-d, mi-je, mi-nk, mi-tek, mi-jök*.

61. §.

KÉRDŐ NÉVMÁSOK.

Ezek:

- a) Személykérdők: *ki? kicsoda?*
  - b) Dologkérdők: *mi? micsoda?*
  - c) Millységkérdők: *milly? millyen? minemű? minő? micsodás?*
  - d) Számkérdők: *mennyi? hány? mekkora? melyik? mennyedik? hányadik?*
- Mind rendes ragozásuk.

62. §.

HATÁRZOTT ÉS HATÁRZATLAN SZÁMNÉVMÁSOK.

A' *határozott* számnévmások: *egyik, másik, mindenik, mindegyik, mind, minden, kiki, mindenki*, állítók; *senki* (személyről), *semmi* (dologról), tagadók.

A' *mind* változatlanúl marad; a' *mindnyáján* a' személyragok közül csak ezeket veszi fel: *mindnyáj-a, mindnyáj-unk, mindnyáj-otok, mindnyáj-ok* 's illyképen a' többivel együtt rendesen ragoztatik.

A' *határozatlan* számnévmások:

- a) mennyiségre mutatók, u. m. *annyi* (az-nyi), *ennyi* (ez-nyi), *amannyi, emennyi, imennyi, akkora*

(az-kora), *ekkora* (ez-kora), *amakkora*, *emekkora*, *imekkora*, *ugyanannyi*, *ugyanennyi*.

b) részletők: *néki*, *némi*, *néhány*, *némelly*, *némellyik*, *egynéhány*, *egynémelly*, *egynémi*, *némi-nemű*.

c) bizonytalan személyre, vagy tárgyra vonatkozók: *valaki*, *valami*, *valamelly*, *valamellyes*, *valamilly*, *valamillyes*, *valamellyik*, *egyvalaki*, *másvalaki*, *másmáski*, *valamillyen*.

d) a' határozottságot egyenesen kizárók: *akárki* vagy *akarki*, *akármí*, *akármelly*, *akármellyik*, *akármilly*, *akármillyen*, *akárminő*, *akárminemű*, *akármicsoda*, *akármicsodás*, *akárkicsoda*, *bárki*, *bármí*, *bármicsoda*, *bármicsodás*, *bármilly*, *bármillyen*, *bárminő*, *bárminemű*, *bármellyik*, *bármelly*.

Jegyzet. Az *ik* végzetűek mind fölveszik az egy birtoku többes személyragokat, p. o. *némellyikünk*, *némellyikétek* (*némellyikték*, *némellyíték*), *némellyikők* stb.

IV. FEJEZET.

I G E R A G O Z Á S.

63. §.

AZ IGE' FOGALMA ÉS NEMEI.

Ige mind az, mi az alannak cselekvő, szenvedő, vagy középállapotját személy, szám, idő, mód és alak szerint jelenti.

Az igének három fő neme van, u. m.

a) *cselekvő*, melly az alannak határozott, vagy határozatlan tárgyesetre kiható, vagy magában kihatlanúl működő munkásságát jelenti; p. o. *ír, vár, nyer, ver, néz, kér, jár, kel, áll, ered, támad, épül* stb.

b) *szenvedő*, melly az alannak küloktól származott, vagy magában támadt kényszerülését jeleli, p. o. *veretik, iratik, váratik, kéretik, emésztődik, gyötrődik, kinlódik, aggódik, tolódik, bajlódik* stb.

c) *középigé*, mellyben mind a' cselekvésnek, mind a' kényszerülésnek eszméje némileg megvan; p. o. *gondolkodik, törik, ütközik, működik, romlik, bomlik, törekedik, nevekedik* stb.

64. §.

CSELEKVŐ IGE.

A' *cselekvő ige* továbbá:

a) *átható*, mellynél az alanynak cselekvő állapota határozott, vagy határozatlan tárgyesetre által-megy; p. o. *vész, ír, ver, tanít* (valakit v. valamit).

b) *benható*, mellynél az alanynak cselekvése másra ki nem terjed, hanem magában marad; p. o. *jár, kel, ül, ered, támad, mozog, szokog, készül, épül* stb.

c) *míveltető*, melly más által végbevitt cselekedetet tesz; p. o. *tőret, kéret, irat, taníttat*. Mellynék képzője *at, et* és *tat, tet* mind a' cselekvő, mind a' középigékből alkot míveltetőket (l. Szóalkotás).

Jegyzet. 1. A' benhatók közül némellyek, kivált ha igekötővel kapcsoltatnak, áthatói értelmet is vesznek fel, p. o. *áll, kiállja a' sarat, útját állja; éli világát; ér, megérte örömnapját; jár, összejárta Tolnát, Baranyát* stb. De az *ül, ül* képzőjű igék értelmökre nézve rokonok lévén a' középigékkel, áthatókká fölötte ritkán válnak, ilyenek: *tanul, kerül*.

2. A' míveltető kettőztetve is megvan nyelvünkben, de csak akkor, mikor a' cselekedet egy harmadik által megy végbe, p. o. *íratat, verettet, zárattat* stb; mire azonban csak igen ritkán van szükség, 's kellemetlen hangzása miatt épen nem ajánlatos.

65. §.

SZENVEDŐ IGE.

A' szenvedő ige:

a) *Külszenvedő*, mellynél az alany' kényszerülésének oka kívül van, és ilyen mindenkor a' műveltetők'ből *ik'* hozzáadásával származik; p. o. *íratik, veretik, taníttatik, váratik, töretik* stb.

b) *Belszenvedő*, mellynél az alany' kényszerülésének oka magában rejlik, p. o. *gyötrődik, kinlódik, bajlódik, aggódik, emésztődik* stb.

66. §.

KÖZÉPIGE.

A' középigéhez következők tartoznak:

1) a' *közik, kézik, kozik* által képzett társas igék, p. o. *ütközik, imádkozik, vétkezik, nyilatkozik* stb.

2) a' *kédik, ködik, kodik* által alakult igék, p. o. *iparkodik, elmélkedik, költözködik, kevélykedik, kertészkedik* stb.

3) az *odik, édik, ödik, ndik* és *oszik, észik, őszik, uszik* által képzett kezdő igék, p. o. *betegszik, melegszik, hidegédik, öregedik, vastagodik, erősödik, dühösödik* stb.

4) Az *őzik, ézik, ozik, zik*, és *olik, élik*,

ölik által képzetek, mint: *fénylik, botlik, romlik, változik, szomjazik, virágzik, porzik, párlik, tündöklük, villámlük* stb.

5) Az *allik, ellik* által képzett színjelentő igék, mint: *sárgállik, zöldellik, kékellik* stb.

6) A' puszta *ik* által képzetek, mint: *történik, bizik, gyónik, szokik, ugrik, tűnik, telik, múlik, nyúlik, hallik* stb.

Jegyzet. 1. Vannak a' középigék közt olyanok is, melyek néha áthatólag eselekvő értelmet vesznek fel, 's ezek az átható igék' ragozási szabályait követik a' határozott alakban, p. o. *alszik: elalutta szerencsáját; eszik: megette már kenyere' javát; iszik: úgy issza a' bort mint vizet.* Ritkábban történik, hogy a' középiige *ik* képzőjét elvesztvén a' határozatlan alak szerint ragoztatik, p. o. *eszik: ne menj ki, megesz a' farkas; egyen meg a' vadkan;* ilyenkor mindig az engem, minket, téged, titeket tárgyeset lappang a' mondatban.

2. Vannak olly középigék is, melyek két törzsökűek, p. o. *omlik, omol; bomlik, bomol; romlik, romol; tündöklük, tündököl; botlik, botol; hajlik, hajol,* 's több effélék, melyeknek épen azért ragozásuk is kétféle 's bennök a' zavar az által háríttatik el, ha egyfelől az *omol, bomol, romol* stb, mint ép töszók, másfelől a' hangugratás által rövidült *oml- boml-* stb vétetnek igetőül. 'S így ezen igéknek kétféle ragozásuk van.

Ha ezek tehetők ké lesznek: a' *hat, het* képzőt helyesebben *ik* nélkül veszik fel, p. o. *omolhat, romolhat, tündökölhet.*

Ingadozó az *ik* ezekben :

csúszik	csúsz
enyészik	enyész
jelenik	jelen
lobbanik	lobban
mászik	mász
robbanik	robban

és többen a' *van*, *ven* képzőkkel :

szűnik	szűn
tenyészik	tenyész
tűnik	tűn
úszik	úsz
válik	vál
vágyik	vágy

Mellyek *ik*-telenül helyesebben ragozhatók.

3. *Foly*, *rogy*, *hull*, *lép*, *ik*-kel hibásan használtatnak. *Múl*, *nyúl*, *bán* cselekvők; *múlik*, *nyúlik*, *bánik* középigék.

Így ezek is: *ágaz*, *bokroz*, *ér*, *galyaz*, *jegesz*, *párol*, *poroz*, *haboz*, *porol*, *tör*, *vérez*, *zúz*, *széméz* stb cselekvők; ezek pedig: *ágzik*, *bokrozik*, *érik*, *galyazik*, *habzik*, *jegszik*, *párlík*, *porzik*, *porlík*, *törik*, *vérzik*, *zúzik*, *szémzik* stb középigék.

Legtöbb nehézség mutatkozik azon igéknél, melyek *öz*, *ez*, *az*, *adoz*, *edéz* képzők által származnak; ezekről a' következőket lehet megállapítani:

a) Azon igék, melyek a' kitett képzők által *ik*-es igékből alakúlnak, rendszerint a' származékban is *ik*-kel toldásanak, p. o. *álmodik*, *álmodozik*; *romlik*, *romlodozik*; *ngrik*, *ugrándozik*; *csiklandik*, *csiklandozik*; *törik*, *töredézik*; *nyílik*, *nyíladozik*; *esdik*, *esedézik* stb.

b) Mellyek pedig *ik*-telen tőigéből származnak, inkább *ik*-telenek maradjanak, p. o.

marad	maradoz
szalad	szaladoz
izzad	izzadoz
reng	rengedéz
hervad	hervadoz
zeng	zengedéz
szárad	száradoz
leng	lengedéz stb.

c) Midőn illy igék nevekből képeztetnek, hacsak nem nyilván cselekvők, *ik*-kel toldassanak, p. o. *poroz*, *haboz*, *vérez*, *rajoz*, cselekvők; *porzik*, *habzik*, *vérik*, *rajzik*, *hullámozik*, középigék.

Az igéknek előszámlált fő- és alnemein kívül vannak még melléknemei is, mellyekben a' cselekvési, szenvedési, vagy közép főértelem még más képzők' hozzájárulásával mellékértelmet is veszten fel. Illyenek a' szóalkotásban bővebben kifejtett 's itt csak röviden említendő következő képzők:

1) A' *gyakorító*k, mellyek az igék' fő értelméhez a' folytonosság vagy többszöri ismétlés' eszméjét kapcsolják; p. o. *irogat*, *irkál*; *járogat*, *járkál*; *maradoz*, *tévedéz*, *ugrál*, *futkos*, *csipked*, *kapkod* stb.

2) A' *kicsinyző*k, mellyek a' tőige' fő értelmét a' gyengédség', aprózás' értelmével nevelik, p. o. *csipdéz*, *verdéz*, *hajlong*, *busong*, *legyint*, *taszint* stb.

3) A' *kicsinyezve-gyakorítók*, melyek a' tőige' fő értelmet mind a' folytonosság, mind az aprózás' értelmével nevelik, p. o. *várdogál, iddogál, eddegél, szörcsölget, szökdécsél, bukdácsol, legyínget* stb.

4) A' *tehetők*, melyeknek képzője *hat, het* mindennemű igének tiszta tőjéhez (tehát az *ik*-esekben az *ik*, és tőige közé) csatlakozhatik, és az igének fő, vagy mellékértelméhez még a' tehetség, vagy lehetőség' eszméjét köti. Így lesznek *tehetők*:

a) a' cselekvőkből, p. o. *irhat, nyerhet, törhet, járhat, kelhet; építhet, épülhet.*

b) a' szenvedőkből, p. o. *irathatik, építtethetik, taníttathatik, aggódhatik, törődhetik, bajlódhatik* stb.

c) a' középigékből, p. o. *emelkédhetik, ütközhetik, érintkezhetik, vitatkozhatik* stb.

Jegyzet. A' melly középigékben az *ik* (mint főnebb láttuk) ingadozó, úgy, hogy a' nélkül is használtatnak, azokat már csak könnyebb kiejtés végett is *ik* nélkül kell *tehetők*ké képezni, p. o.

szünik	szünhet
enyészik	enyészhethet
válik	válhat
úszik	úszhat
csúszik	csúszhat
mászik	mászhat stb

d) *gyakorítókból*, p. o. *ivogathat, kérégethet, járkálhat, ugrálhat, irkálhat* stb.

e) *kicsinyezőkből*, p. o. *csipdézhet, verdézhet, legyíngethet, tászinthat* stb.

- f) Kicsinyezve gyakorítókból, p. o. *éddégélhet, iddogálhat, szökdécsélhet, bukdácsolhat* stb.
 g) Sőt magából a' *hat* igéből is, p. o. *hathat*.

Jegyzet. Azon rendhagyó igékben, melyekben az *sz* sziszegő a' ragok előtt elvesz, itt is kimarad, p. o. *lész, tész, vész, visz, hisz, lehet, téhet, véhet, víhet, híhet; észik, éhetik; iszik, ihatik: nyugszik, nyughatik; alszik, alhatik; fekszik, fekhetik; de látszik, tetszik, játszik, látszhatik, tetszhetik, játszhatik; a' szik, dik* kétalakuakban pedig a' *d*-és tőhöz az *ik* elé tétetik, p. o. *dicsekszik, dicsekédik, dicsekédhetik; melegszik, melegedik, melegédhetik* stb.

67. §.

AZ IGEVISZONYÍTÁSRÓL ÁLTALÁN.

Az igének személy, szám, mód, idő és alak szerinti módosítása *igeriszonyítás*nak mondatik.

Mivel minden ige az alanynak valamely állapotot tulajdonít; az alany pedig egy vagy több, első, második vagy harmadik személyű lehet: tehát az ige az alanyra személy és szám szerint viszonyúl. E' tekintetben meg kell jegyezni, hogy nálunk a' tőige minden ragozás nélkül már magában harmadik személyt fejez ki, mely tisztán (tehát az *ik*-es igékben, millyenek a' szenvedő és középigék, *ik* nélkül) *igető*-nek azért mondatik, mert ehhez járulnak az igének mindennemű viszonyképzői és ragai.

Továbbá az ige az alanynak állapotát megha-

tározza annak módja szerint is, a' mint ez 1) létező, 2) szükséges és 3) lehetséges, vagy kívánatos; és innen ered a' háromféle igemód, u. m.

a) A' cselekvés, szenvedés vagy közép állapot' egyszerű létezését állító, melly *jelentő* módnak hivatik, és ennek saját jegye nincsen.

b) A' szükségét jelentő, vagyis *parancsoló mód*; ennek jegyszava a' ma is élő *ej*, *hej* szólító szóból kurtított *j* betű. — Hajdan divatos volt a' *sza*, *sze* is a' nógató *nojsza*, *nosza*-ból, melly ma gyéren fordul elő, p. o. *add-sza*, *mondd-sza*. Egy ezzel a' *foglaló mód*, mellyben tőszemélyűl a' parancsolónak második személye szolgál, 's azért ez nálunk a' parancsolóval a' jelen időben összeolvad.

c) A' lehetőséget t. i. vágyat, kívánást jelentő *óhajtó mód*, 's ennek jegyszava: *na*, *ne*, melly Révai szerint az urali nyelvág' *noj* vagy *nou*, szavával egyező *na*, *no* indulatszóból eredett.

Jegyzet. Mivel az ige a' beszédben előjöhet a' nélkül is, hogy az alannyal szükségszerű kapcsolatban volna: azért van *határtalan módja* is, mellynek jegyszava *ni*, és ezt némelyek a' keleti nyelvek' nyomán a' határozatlan tárgyra vonatkozó *mi* névmásból, mások a' *ni* indulatszóból eredettnek vélik.

Az ige az alannak állapotát idő szerint is meghatározza. Szorosan véve az idő csak három lehet, u. m. *jelen*, *jövő* és *mult*. De az időnek e' három fő eszméje egymás közti közelebb viszonyban tekintve más többféle idő' megkülönbözteté-

sére is vezet. Így a' jelen idő folytonosan tartós is lehet, 's ennyiben rokon a' jövővel, és innen vagy az, hogy a' jelen, jövő helyett is használtatik. A' mult lehet előbb vagy utóbb betölt, és azért háromféle: *félmult*, *mult* és *régmult*. A' jövő idő kezdődő, vagy csak megkezdendő, és azért kétféle: *első*, és *második jövő*. Sőt a' jövő egy másik idővel viszonyba téve különféle mód szerint betölt is lehet; és itt vagy az oka, miért nyelvünkben a' jövő időnek igetője épen azonképen, mint a' jelen időé viszonyképzők és ragok által módosulhat.

Saját jegye csak három időnek vagy az, u. m. a' félmult' jegye *a*, *e*, melly hajdan, mint Révai kimutatta, *va* (a' *van* ige' gyökere) volt, és az állapotjegyzőben ma is megvan.

b) A' multé: *ott*, *étt*, *ött*, vagy kurtítva: *t*, melly az *itt*, *ott*, *id*, *od* helyett, és időt jelentő szókból eredett; mi onnan kitetszik, mert még ma is *itt*, *ide* helyközelséget, *idén* időközelséget, *ott*, *oda* helytávolságot, *óta* időtávolságot jelent.

c) Az első jövőé a' ma is élő *fog* ige a' határtalan módu tőige mellé adva; a' másodiké: *and*, *end*; hangzó végű igető után: *vand*, *vend*, melly hajdan szinte önálló ige volt, 's ez már csak azért is hihető, mert a' tehető *hat*, *het* képzőt is, mint akármelly tőige, felveszi, p. o. *irand-hat*, *jövend-het*; bár *irhatand*, *jöhetend*, jobbak. És mivel mind a' két jövőnek jegye önálló ige is magában, azért mind a' kettő a' többi időnek és módnak vi-

szonyképzőit, és személyragait erőltetés nélkül felveszi, minek nyomára azonban irodalmi nyelvünk' régibb történetében gyéren találhatni.

Vége alak szerint az ige: 1) úgy viszonyúl, a' mint benne a' kényszerülés' eszméje megvan vagy nincsen. És innen ered az *ik*-es, vagy *ik*-telen alak. *Ik*-es alak szerint viszonyúl minden szenvedő és közép; *ik*-telen szerint minden cselekvő és műveltető ige. De 2) mivel a' cselekvők vagy benhatók, vagy áthatók (és mindig ezek közé tartoznak a' műveltetők is), az áthatás pedig határozott, vagy határozatlan tárgyra munkálhat: innen támad a' *határozatlan*, vagy *határozott* alak. Az első szerint a' benhatók rendesen egyedűl; az áthatók pedig, és műveltetők mind a' kétalak szerint viszonyúlnak.

68. §.

AZ IGERAGOZÁSRÓL KÜLÖN.

Az igének személyragok általi változtatása *igeragozásnak* mondatik, mellyben szem előtt kell tartani:

1) az igetót, melly mindenkor a' jelentő mód, jelen idejének pusztá harmadik személye, mint: *ír*, *nyer*, *tanít*, *szok-ik* (ik nélkül), *bánik*, *megy*-(en), *tör-ik* stb; mert ehhez járúlnak a' jelentő mód' jelen idejében a' személyragok, ehhez ragasztatnak a' többi idők' és módok' jegyei.

2) Ügyelni kell a' tőszemélyre, melly min-

denkor a' mód- és időképzővel toldott igető, p. o. *ir-a, ir-t, ir-j; ver-e, ver-t, ver-j, ver-ne; tör-t, tör-j* stb; mert kivevén a' jelentő mód' jelen idejét, a' többi időben és módban a' személyragok a' tő-személyhez ragasztatnak.

c) Vigyázni kell a' könnyebb és szebb kiejtésre, mert, hol főleg kettőnél több mássalhangzó a' kiejtést nehezítené, *a, e, é, o, ö* közbeszúrt segédbetűvel, hol pedig a' magánhangzók kellemetlenítenék, hangugratással, egybeolvasztással élünk.

d) A' személyragok valamint a' neveknél, úgy az igéknél is kétfélék, t. i. *al-* vagy *felhanguak* (noha eredetileg azonegyek), és innen származik a' kétféle igeragozás mind a' három alakban, u. m. az *alhanguaké*, p. o. *vár-ok*; és a' *felhanguaké*, p. o. *ver-ék*.

Jegyzet. Az igének három külön alak szerinti ragozása a' személyragokon alapszik, mert igéink' módjainak 's időinek jegyei mindenik alakban ugyanazok maradnak, 's csak a' személyragok változnak. Ezek pedig eredetileg mind személyes névmások voltak. A' határozott alak' személyragairól kétség nem lehet, mert ezekben: *em, ed, e, űk, tek, ik*, a' személyes névmásokra *én, te, ő, mink, tik, ök*, kiki könnyen rá ismerhet. Nehezebb ezt a' határozatlan és közép alak' személyragairól megmutatni, noha más nyelvek' összeillesztése ebben is nagy világosságot nyújt. Így az első személy *ék* megvan a' latin és görög *ego*, német *ich*-ben; a' második személy *esz* (melly az *ed*-ből lőn) megvan a' görög *συ*-ben és a' latin igehajlításban, p. o. *am-as, ten-es, vid-es*; a' többes: *ünk, tek, nek* megvan a' *mink*-, (az *m*-et szorosabb összeolvadás végett kivette) *tik*- és *önök*-ben. Hogy az *ál, él, el, ol* eredetileg

szinte második személyű névmás volt, azt bizonyítani látszik igeink' *lek, lak, elek, alak* személyraga, mert ez mindenkor második személyre hat; mivel tehát benne az első személyt *ék* teszi, a' másodikat szükségképen az *él*-nek kell jelentenie. Némelyek úgy vélekednek, hogy ezen *el* az *ed*-ből *d*-nek felcserélésével eredett, mert ilyen betűcsere van a' *padló, palló, üdlő, üllő* szókban. Nehezebb az *ik*-nek, mint a' középigék' jegyszótagának kifejtése; ezt Révai szinte névmásnak vitatta, mások pedig a' *ke-ll* igeiben keresik; de nem helytelen magyarázatnak látszik az is, hogy az *ik* az *ik*-tat igeiben és a' számnevekben: második stb sort, rendet, 's az evvel együtt járó kényszerülést jelenti, a' minthogy bizonyos, hogy a' kényszerülés' eszméje minden *ik*-es igeiben benne vagyon. Végre a' parancsolóban 's a' jelentő mód' jelen ideje' többesének határozatlan alaku harmadik személyében előforduló *on, én*, megvan a' ma is élő *ön*-ben, p. o. *mond-j-ön, mond-jon; mond-ön-ok, mond-anak; várj-ön-ök, várj-anak*.

IK-TELEN RAGOZÁSI MINTA.

A)

HATÁRZATLAN ALAK.

I.

JELENTŐ MÓD.

69. §.

JELEN IDŐ.

Alhangu.

Felhangu.

1. ok (-alak, -lak)

1. ék (-elek, -lek), ö vagy ü hangzó után: ök

2. asz, -sz

2. esz, -sz

3. igető

3. igető

4. unk	4. ünk
5. tok , -otok	5. ték, eték; ö vagy ü hang- zó után : tök , -ötök
6. nak , anak	6. nek , enek

P É L D Á K.

Ir-ok (ir-lak)	Szel-ék (szel-lek)	Tör-ök (tör-lek)
Ir-sz	Szel-sz	Tör-sz
Ir	Szel	Tör
Ir-unk	Szel-ünk	Tör-ünk
Ir-tok	Szel-ték	Tör-tök
Ir-nak	Szel-nek	Tör-nek

Jegyzet. 1. Az *ít*, *űt* vagy két mássalhangzón végződő igék az egyes második, és a' többes második és harmadik személyben hangzóval veszik fel a' személyragokat, p. o. *tanít-asz*, *tanít-alak*, *tanít-otok*, *tanít-anak*; *ront-asz*, *ront-otok*, *ront-unak*; *fest-esz*, *fest-éték*, *fest-enek*; *önt-esz*, *önt-ötök*, *önt-enek* stb.

2. Tévednek, kik az igeragozások' összezavarásával *s*, *z*, *sz* végzetű igéinknél az *esz* második személyragot az *el* személyraggal felcserélik, mert legjobb régi íróink is csak *sz-szel* élnek; p. o. Telegdi: „Magadnak vermet *ús-sz*;“ Pázmán: „*Keres-sz* minket;“ tehát *keres-el*, *ús-ol*, *öntöz-öl* szabálytalanok. Mire annyival kevesbbé van szükség, minthogy az egytagu keményebb hangzásuakban az *usz esz* is visszaállítható: *hozasz*, *viszesz* stb, a' *z* betű után a' többtaguakban is, p. o. *kérdéz*, *kérdézesz*; *határoz*, *határozasz*; *igéz*, *igézesz*; *halmoz*, *halmozasz*; *öntöz*, *öntözesz* stb.

3. Midőn az igető hangzón végződik, 's a' személyrag hangzón kezdődik: a' két hangzó közé minden idő-

ben és módban *v* segédbetű tétetik, kivéve az *asz* ragot, mellyel összeolvad; ilyenek például: *ró, sí, rí, jó, lő, nő*.

Ró-v-ok	Rí-v-ok	Lő-v-ök	Jő-v-ök
Ró-sz	Rí-sz	Lő-sz	Jő-sz
Ró	Rí	Lő	Jő
Ro-v-unk	Rí-v-unk	Lő-v-ünk	Jő-v-ünk
Ró-tok	Rí-tok	Lő-tök	Jő-tök
Ró-nak	Rí-nak	Lő-nek	Jő-nek

Némellyikök két törzsökü, mint: *hí, hív; sí, sív; ví, vív; ó, óv; búj-(ik), buv-(ik); fű, fuj*; tehát a' vég *v* és *j* mássalhangzók előtt is megmaradhatnak, p. o. *hív-tok, óvnak, bujtok* stb.

70. §.

FÉLMULT IDŐ.

A l h a n g u.

1. ék (-álak)
2. ál
3. a
4. ánk
5. átok
6. ának

F e l h a n g u.

1. ék (-élek)
2. él
3. e
4. énk
5. éték
6. ének

P É L D Á K.

Ir-ék (ir-álak)	Szel-ék(szel-élek)	Tör-ék(tör-élek)
Ir-ál	Szel-él	Tör-él
Ir-a	Szel-e	Tör-e
Ir-ánk	Szel-énk	Tör-énk
Ir-átok	Szel-éték	Tör-éték
Ir-ának	Szel-ének	Tör-ének

Jegyzet. A' félmult a' jelen idővel és *vala* igével körülírva is kifejezhető, p. o. *állok* *vala*, *állsz* *vala*, *áll* *vala*, *állunk* *vala*, *álltok* *vala*, *állnak* *vala*. Régi iratokban *volt* segédszóval is tétetett össze, p. o. *kéri* *volt*, *ő* *sem* *akárja* *volt*, *viszen* *volt*, *tartatik* *volt* stb. L. Nyelvemlékek. Első köt. LI. l.

71. §.

MULT ÉS RÉGMULT IDŐ.

MULT IDŐ.

Alhangu.

Felhangu.

1.	{t-am ott-am	t-em	étt-em	ött-em
	{t-alak ott-alak			
2.	t-ál ott-ál	t-él	étt-él	ött-él
3.	t ott	t	étt	ött
4.	t-unk ott-unk	t-ünk	étt-ünk	ött-ünk
5.	t-atok ott-atok	t-eték	étt-eték	ött-étek
6.	{t-ak v. ott-ak v.	t-ek	étt-ek	ött-ek
	{t-anak ott-anak	t-enek	étt-enek	ött-enek

P É L D Á K.

{Irtam	{bontottam	{szeltem	{törtem	{öntöttem
{Irtalak	{bontottalak	{szeltelek	{törtelek	{öntöttelek
Irtál	bontottál	szeltél	törtél	öntöttél
Irt	bontott	szelt	tört	öntött
Irtunk	bontottunk	szeltünk	törtünk	öntöttünk
Irtatok	bontottatok	szeltetek	törtetek	öntöttetek
{Irtak v.	{bontottak v.	{szeltek v.	{törtek v.	{öntöttek v.
{Irtanak	{bontottanak	{szeltenek	{történek	{öntöttenek

Jegyzet. 1. Puszta *t* jegyet vesznek fel:

a) Az *l*, *ly*, *n*, *ny*, *r* félhangzón végződők, ha előttük hangzó betű áll; p. o. *él*, *él-t*; *szól-t*, *száll-t*, *roszall-t*; *foly*, *foly-t*; *fon*, *fon-t*; *hány*, *hány-t*; *kér*, *kér-t* stb, (*tör-t* inkább cselekvő, *törött* inkább közép).

b) A' tőszemélyben *ott*, *étt*, *ött*, egyéb személyeknél pedig puszta *t* jegy használtatik a' *b*, *d*, *f*, *g*, *gy*, *k*, *m*, *p*, *s*, *sz*, *v*, *z* és több tagu *t* végzetűekben, ha a' *t* betűt rövid hangzó előzi meg, u. m. *dob*, *dob-ott*, *dob-t-am*; *fárad*, *fárad-ott*, *fárad-t-am*; *dőf*, *dőf-ött*, *dőf-t-em*; *rug*, *rug-ott*, *rug-t-am*; *fogy*, *fogy-ott*, *fogy-t-am*; *lök*, *lök-ött*, *lök-t-em*; *nyom*, *nyom-ott*, *nyom-t-am*; *harap*, *harap-ott*, *harap-t-am*; *nyes*, *nyes-étt*, *nyes-t-em*; *vadász*, *vadász-ott*, *vadász-t-am*; *viv*, *viv-ott*, *viv-t-am*; *üz*, *üz-ött*, *üz-t-em*; *kerget*, *kerget-étt*, *kerget-t-em*; *veret*, *veret-étt*, *veret-t-em* stb.

2) *Ott*, *étt*, *ött* jegyet vesznek fel minden személyben:

a) A' *t* betűn végződő minden egy tagu igék; p. o. *hat*, *hat-ott*, *hat-ott-am*; *vet*, *vet-étt*, *vet-étt-em*; *üt*, *üt-ött*, *üt-ött-em*; *tát*, *tát-ott*, *tát-ott-am*. Ezek közül a' rövid taguak puszta *t*-vel is felveszik a' ragozást, p. o. *üttem*, *fut-tam*, *hat-tam*, *jut-tam*, *köt-tem* stb. *Lát* pedig a' tőszemélyben: *lát-ott*; egyebütt puszta *t*-vel, mint: *lát-t-am*, *lát-t-ál* stb.

b) Minden két mássalhangzón végződő igék, p. o. *ront*, *ront-ott*, *ront-ott-am*; *fest*, *fest-étt*, *fest-étt-em*; *veszt*, *veszt-étt*, *veszt-étt-em*; *költ*, *költ-ött*, *költ-ött-em*; *nagyollt*, *nagyoll-ott*, *nagyoll-ott-am*; *tekint*, *tekint-étt*, *tekint-étt-em* stb.

c) Minden több tagu igék, melyekben a' vég *t* betűt hosszú hangzó előzi meg; p. o. *tanít*, *tanít-ott*, *tanít-ott-am*; *gyanít*, *gyanít-ott*, *gyanít-ott-am*; *feszít*, *feszít-étt*, *feszít-étt-em*; *épít*, *épít-étt*, *épít-étt-em* stb.

d) Azon igék, melyekben a' vég *d* előtt hosszú hangzó vagy mássalhangzó áll; p. o. *mond*, *old*, *hord*, *áld*, *fedd*, *küzd*, *véd* stb. Ezek azonban, kivéve a' tőszemélyt

egyebeknél kétféleképp divatoznak ; p. o. *mond-ott-am* vagy *mond-tam* ; *küld-ött-em* vagy *küld-tem* ; *küzd-ött-em* vagy *küzd-tem* ; *véd-ett-em* vagy *véd-tem*. Áld inkább az ép raggal divatos : *áldott* , *áldottam*. Így *old* , *kérd* igék is.

3. A' hangzón végződőkben az igető után kimarad az *ott* , *ett* , *ött* hangzója ; p. o. *lő* , *lő-tt* ; *ó* , *ó-tt* ; *szi* , *szi-tt* ; *hi* , *hi-tt* ; *vi* , *vi-tt* ; *nő* , *nő-tt* ; *jő* megrövidülve : *jött*. A' tőszemélyben v' közbevetésével épen is maradhat ; p. o. *o-v-ott* , *hi-v-ott* , *szi-v-ott* stb.

RÉGMULT IDŐ.

A' multból *volt* vagy *vala*' hozzáadásával, így :

Irtam *vala v. volt*

Szeltem *vala v. volt*

Törtem *vala v. volt*.

72. §.

EGYSZERŰ ÉS ÖSSZETETT JÖVŐ.

EGYSZERŰ JÖVŐ.

Alhangu.

Felhangu.

1. {andok
  {andalak

2. andasz

3. and

4. andunk

5. andotok

6. andanak

{endék
{endelek

endesz

end

endünk

endéték

endenek

P É L D Á K.

Alhangu.

} Irandok
 } Irandalak
 Irandasz
 Irand
 Irandunk
 Irandotok
 Irandapak

Felhangu.

} Szelendék
 } Szelendelek
 Szelendesz
 Szelend
 Szelendünk
 Szelendéték
 Szelendenek
 } Törendék
 } Törendelek
 Törendesz
 Törend
 Törendünk
 Törendéték
 Törendenek

ÖSSZETETT JÖVŐ.

Irni

Szelni

Törni

} fogok fogunk
 } foglak
 fogsz fogtok
 fog fognak

II.

PARANCSOLÓ ÉS FOGLALÓ MÓD.

73. §.

PARANCSOLÓ MÓD.

Alhangu.

1. { j-ak
 2. { j-alak
 3. { j
 4. { j-on
 5. { j-unk
 6. { j-atok
 { j-anak

Felhangu.

{ j-ek
 { j-elek
 j
 j-en, j-ön
 j-ünk
 j-eték
 j-enek

P É L D Á K.

Alhangu.

Felhangu.

H o s s z u	{ Irjak	{ Szeljek	{ Törjek
	{ Irjalak	{ Szeljelek	{ Törjelek
	Irj	Szelj	Törj
	Irjon	Szeljën	Törjön
	Irjunk	Szeljünk	Törjünk
	Irjatok	Szeljeték	Törjeték
	Irjanak	Szeljenek	Törjenek

Jegyzet. A' második személy levén a' parancsolóban a' tőszemély (mert a' parancsolásnak megtámadó jereje természetesen legelőször is a' második személyre vitetik), ennek jegybetűje ugyan *j*, mint főnebb 'láttuk vannak azonban több rendbeli igék, mellyek könnyebb kimondás vagy jobb hangzás végett ezen szabálytól eltávoznak:

1) A' mellyek sziszegő *s*, *sz* vagy *z* betűvel végződnek, ezeknél a' *j* az igető' végbetűjével hasonúl, azaz: a' végbetűhöz hasonlóvá változik; p. o. *keres-j*, *vadász-j*, *zúz-j* helyett: *keres-s*, *vadász-sz*, *zúz-z*. Kivétetik: *metsz*, melly a' *met* gyökből: *mess*.

2) Ha az igető *t* betűvel végződik, melly előtt rövid hangzó áll: mindezen *t* mind a' parancsoló *j*, *s*-re változik; p. o. *köt-j*, *vet-j*, *fut-j* helyett: *kös-s*, *ves-s*, *fus-s*.

3) Ha pedig az igetőnek végső betűjét *s*, *sz* sziszegők előzik meg: a' *t* betű kiesik és a' *j* sziszegővé változik; p. o. *fest-j*, *szalaszt-j*, *ereszt-j* helyett: *fes-s*, *szalasz-sz*, *eresz-sz*.

4) Ha pedig az igetőnek *t* végbetűje előtt hosszú hangzó, vagy mássalhangzó van: a' *j* *s*-sé változik, p. o. *tanít-j*, *önt-j* helyett: *tanít-s*, *önt-s*. Kivétetnek: *lát*, *lás-s*; *lót*, *lós-s*; *bocsát*, *bocsás-s*.

74. §.

FOGLALÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

Egy a' parancsoló móddal.

FÉLMULT.

A' jelen időből *vala* szóval körülírva: *hogy
 nek vala , szeljek vala , törjek vala* stb.

MULT.

A' jelentő multból *legyen*-nel körülírva: *hogy
 irtam legyen , szeltem legyen , törtem legyen* stb.

III.

OHAJTÓ VAGY FELTÉTELES MÓD.

75. §.

JELEN IDŐ.

Alhangu.

Felhangu.

1. {	nek	{	anék	{	nek	{	enék
	nálak		análak		nélek		enének
2.	nál				nél		
3.	na				ne		
4.	nánk				nénk		
5.	nátok				néték		
6.	nának				nének		

P É L D Á K.

Alhangu.

Felhangu.

Bár, v. ha	{	Irnék	{	Szelnék	{	Törnék
	{	Irnálak	{	Szelnélek	{	Törnélek
	{	Irnál		Szelnél		Törnél
	{	Irna		Szelne		Törne
	{	Irnánk		Szelnénk		Törnénk
	{	Irnátok		Szelnéték		Törnéték
	{	Irnának		Szelnének		Törnének

Jegyzet. Ha az ige két mássalhangzón végződik: a' *na ne* módképző elé *a, e* hangzó jó, p. o. *mond-ana*, *áll-ana*, *bont-ana*, *fest-ené*, *önt-ene*. Ide tartoznak az *üt*, *ít* végűek, p. o. *hűtene*, *tanítana* stb.

76. §.

MULT.

A' jelentő multból *volná*-val körülírva: *írtam volna*, *szeltem volna*, *törtem volna* stb. Ezen alak szerint ragoztatnak minden cselekvő és műveltető igék.

Általános jegyzet.

A' határozatlan alak' egyes első *lak*, *lek*, *alak*, *elek* személyével akkor élünk, mikor a' *téged*, *ti-teket*, második személyre tárgyesetileg hatást jelentünk, 's ekkor az említett tárgyesetet ki is tehetni, el is hagyhatni; p. o.

Várlak	Szeretlek	Törlek	} téged v. titeket
Váralak	Szeretélek	Törélek	
Vártalak	Szerettelek	Törtelek	
Várandalak	Szeretendelek	Törendelek	
Várni foglak	Szeretni foglak	Törni foglak	

Jegyzet. A' két mássalhangzón vagy *út*, *ít*-tel végződő igetők többnyire segédhangzóval veszik fel e' ragot, valamint a' két mássalhangzón végződő tőszemélyek is, p. o. *tart-a-lak*, *küldt-e-lek*, *tartott-a-lak*, *küldött-e-lek*, *tartand-a-lak* stb.

B)

HATÁRZOTT ALAK.

I.

JELENTŐ MÓD.

77. §.

JELEN IDŐ.

Alhangu.

Felhangu.

1. om

{ém
öm, ö v. ü hangzóju tag után

2. od

éd, öd

3. ja

i

4. juk

jük

5. játok

iték

6. ják

ik

P É L D Á K.

Alhangu.	Felhangu.	
Irom	Szelém	Töröm
Irod	Szeléd	Töröd
Irja	Szeli	Töri
Irjuk	Szeljük	Törjük
Irjátok	Szelíték	Töríték
Irják	Szelik	Törik

Jegyzet. Az *s*, *sz*, *z* végű igetőkben ezen sziszegők a' j-t mindenkor hasonítják; p. o. *ás-ja*, *fedez-je*, *vés-je*, *vadász-ja* helyett: *ás-sa*, *fedez-ze*, *vés-se*, *vadász-sza* stb.

A' szegediek, baranyaiak, bereghiek 's több más vidékiek így is használják: *ír-i*, *mond-i*, *ad-i*, *mar-i*; ezek helyett: *ír-ja*, *mond-ja*, *ad-ja*, *mar-ja*.

78. §.

FÉLMULT.

Alhangu.	Felhangu.
1. ám	ém
2. ád	éd
3. á	é
4. ók	ók
5. átok	éték
6. ák	ék

P É L D Á K.

A l h a n g u.

F e l h a n g u.

Íram	Szelém	Törém
Írad	Szeléd	Töréd
Írá	Szelé	Töré
Írók	Szelők	Törők
Íratok	Szelétek	Törétek
Írák	Szelék	Törék

A' harmadik személy hajdan így is divatozott: *takará-ja*, *írá-ja*, *mondá-ja*, *küldé-je*, *késteté-je* stb.

Jegyzet. Ez a' jelen idő által *vala* szóval körülírva így is ejtetik: *írom vala*, *írod vala*, *írja vala* stb.

79. §.

MULT ÉS RÉGMULT IDŐ.

MULT IDŐ.

A l h a n g u.

F e l h a n g u.

1. t-am	ott-am	t-em	-étt-em	-ött-em
2. t-ad	ott-ad	t-ed	-étt-ed	-ött-ed
3. t-a	ott-a	t-e	-étt-e	-ött-e
4. t-uk	ott-uk	t-ük	-étt-ük	-ött-ük
5. t-átok	ottá-tok	t-étek	-étt-étek	-ött-étek
6. t-ák	ott-ák	t-ék	-étt-ék	-ött-ék

P É L D Á K.

A l h a n g u a k.

F e l h a n g u a k.

Irtam	Bontottam	Szeltem	Törtem	Öntöttem
Irtad	Bontottad	Szelted	Törted	Öntötted
Irta	Bontotta	Szelte	Törte	Öntötte
Irtuk	Bontottuk	Szeltük	Törtük	Öntöttük
Irtátok	Bontottátok	Szeltéték	Törtéték	Öntötték
Irták	Bontották	Szelték	Törték	Öntötték

RÉGMULT.

A' multból *volt* vagy *vala* szóval körülírva:

írtam volt, vagy *írtam vala*; *írtad volt*, vagy *írtad vala*; *írta volt*, vagy *írta vala* stb.

80. §.

EGYSZERŰ ÉS ÖSSZETETT JÖVŐ.

EGYSZERŰ JÖVŐ.

A l h a n g u.

F e l h a n g u.

1. and-om	end-ém
2. and-od	end-éd
3. and-ja	end-i
4. and-juk	end-jük
5. and-játok	end-iték
6. and-ják	end-ik

P É L D Á K.

Alhangu.	Felhangu.
Irandom	Szelendém Törendém
Irاندod	Szelendéd Törendéd
Irاندja	Szelendi Törendi
Irاندjuk	Szelendjük Törendjük
Irاندjátok	Szelenditék Törenditék
Irاندják	Szelendik Törendik

ÖSSZETETT JÖVŐ.

Irni	Szelni	Törni	{ fogom	fogjuk
			{ fogod	fogjátok
			{ fogja	fogják

II.

PARANCSOLÓ ÉS FOGLALÓ MÓD.

§1. §.

PARANCSOLÓ MÓD.

Alhangu.	Felhangu.
1. { j-am	j-em
2. { j-ad	j-ed
3. { j-a	j-e
4. { j-uk	j-ük
5. { j-átok	j-éték
6. { j-ák	j-ék

P É L D Á K.

Alhangu.

Felhangu.

H o g y	{ Irjam	Szeljem	Törjem
	{ Irjad	Szeljed	Törjed
	{ Irja	Szelje	Törje
	{ Irjuk	Szeljük	Törjük
	{ Irjátok	Szeljétek	Törjétek
	{ Irják	Szeljék	Törjék

Jegyzet. A' határozott alaku egyes második személyben, ha az a' könnyű kimondással nem ellenkezik, a' *ja*, *je* vagy a' helyette álló *sa*, *se*, *sza*, *sze*, *za*, *ze* kihagyatván, csak a' *d* marad meg; p. o. *ír-jad*, *ír-d*; *szel-jed*, *szel-d*; *tör-jed*, *tör-d*; *ás-sad*, *ás-d*; *vadász-szad*, *vadász-d*; *zuz-zad*, *zuz-d*; *fes-sed*, *fes-d*; *osz-szad*, *osz-d*; *kös-sed*, *kös-d*. Kivétetnek azon igék, mellyekben a' *j* helyett álló *s* az ige' vég *t* betűjével egy hangba olvad össze, ezekben, midőn megrövidítettnek, csak az *ad*, *ed* személyrag' hangzója hagyatik ki, p. o. *tanít-s-ad*, *taníts-d*; *önt-s-ed*, *önts-d* stb.

82. §.

FOGLALÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

Egy a' parancsoló móddal.

FÉLMULT.

A' jelen időből *vala* szóval körülírva így: *hogyan írtam vala*, *írtad vala*, *írta vala* stb.

MULT.

A' jelentő multból körülírva *legyen*-nel így: *írtam legyen*, *írtad legyen*, *írta legyen* stb.

III.

OHAJTÓ VAGY FELTÉTELES MÓD.

83. §.

JELEN IDŐ.

	Alhangu.	Felhangu.
1.	nám, anám	ném, eném
2.	nád, anád	néd, enéd
3.	ná, aná	né, ené
4.	nók, anók	nők, enők
5.	nátok, anátok	néték, enéték
6.	nák, anák	nék, enék

P É L D Á K.

Bár vagy ha	Irnám	Szelném	Törném
	Irnád	Szelnéd	Törnéd
	Irná	Szelné	Törné
	Irnók	Szelnók	Törnók
	Irnátok	Szelnéték	Törnéték
	Irnák	Szelnék	Törnék

A' harmadik személy régi nyelvelméleinkben így is előfordúl: *takarná-ja, dicsérné-je, mondaná-ja, takarná-jok, dicsérné-jök, mondaná-jok.*

84. §.

MULT.

A' jelentő mód' multjából *volna* szóval körülírva: *bár* vagy *ha irtam volna, irtad volna, irta volna* stb.

Észrevétel. Az igeragozás' alapja a' személyragok levén, azért az idő- és módképzőkre nézve a' határozatlan alaknál tett jegyzetek itt is szem előtt tartandók.

Általános jegyzet.

Ezen határozott alak szerint csak az áthatók, és míveltetők ragoztatnak.

C.

IKES VAGY KÖZÉPRAGOZÁSI MINTA.

85. §.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

Alhangu.

Felhangu.

1. om	ém, öm
2. ol	él, öl
3. ik	ik
4. unk	ünk
5. tok, otok	ték, éték; tök, ötök
6. nak, anak	nek, enek

P É L D Á K.

Alhangu.

Felhangu.

Mosdom	Esdém	Szököm
Mosdol	Esdél	Szököl
Mosdik	Esdik	Szökik
Mosdunk	Esdünk	Szökünk
Mosdotok	Esdéték	Szöktök
Mosdanak	Esdenek	Szöknek

FÉLMULT.

1. ám	ém
2. ál	él
3. ék	ék
4. ánk	énk
5. átok,	éték
6. ának	ének

P É L D Á K.

Mosdám	Esdém	Szökém
Mosdál	Esdél	Szökél
Mosdék	Esdék	Szökék
Mosdánk	Esdénk	Szökénk
Mosdátok	Esdéték	Szökéték
Mosdának	Esdének	Szökének

Jegyzet. Ezt a' jelennel *vala* által körülírva is használják így: *mosdom* *vala*, *mosdol* *vala*, *mosdik* *vala* stb.

MULT.

Tökéletesen megegyezik a' határozatlan alakkal.

P É L D Á K.

Alhangu.

Felhangu.

Mosdottam	Esdéttem	Szöktem
Mosdottál	Esdéttél	Szöktél
Mosdott	Esdétt	Szökött
Mosdottunk	Esdéttünk	Szöktünk
Mosdottatok	Esdéttetek	Szöktetek
Mosdottak v.	Esdéttek v.	Szöktek v.
Mosdottanak	Esdéttenek	Szöktenek

RÉGMULT.

A' multból *volt* vagy *vala* szóval körülírva:
mondottam volt vagy *vala*; *mondottál volt* vagy
vala stb.

EGYSZERŰ JÖVŐ, mint a' jelen.

Mosdandom	Esdendém	Szökendém
Mosdandol	Esdendél	Szökendél
Mosdandik	Esdendik	Szökendik
Mosdandunk	Esdendünk	Szökendünk
Mosdandotok	Esdendeték	Szökendeték
Mosdandanak	Esdendenek	Szökendenek

ÖSSZETETT JÖVŐ, mint a' határozatlan alakban.

Mosdani	Esdeni	Szökni	fogok	fogunk
			fogsz	fogtok
			fog	fognak

86. §.

PARANCSOLÓ ÉS FOGLALÓ MÓD.

JELEN IDŐ.

a) *A' középigékre és belszenvedőkre nézve.*

Alhangu.

Felhangu.

1.	y o o	j-am	j-em
2.		j-ál	j-él
3.		j-ék	j-ék
4.	H o o	j-unk	j-ünk
5.		j-atok	j-eték
6.		j-anak	j-enek

P É L D Á K.

H o o	y o o	Mosdjam	Esdjem	Szökjem
		Mosdjál	Esdjél	Szökjél
		Mosdjék	Esdjék	Szökjék
		Mosdjunk	Esdjünk	Szökjünk
		Mosdjatok	Esdjeték	Szökjetek
		Mosdjanak	Esdjenek	Szökjenek

b) *A' külszenvedőkre nézve.*

Alhangu.

Felhangu.

1.	y o o	s-sam	s-sem
2.		s-sál	s-sél
3.		s-sék	s-sék
4.	H o o	s-sunk	s-sünk
5.		s-satok	s-seték
6.		s-sanak	s-senek

P É L D Á K.

Alhangu.

Felhangu.

H o y	{	Irassam	Szelessem	Töressem
		Irassál	Szelessél	Töressél
		Irassék	Szelessék	Töressék
		Irassunk	Szelessünk	Töressünk
		Irassatok	Szelessetek	Töressetek
		Irassanak	Szelessenek	Töressenek

Jegyzet. Honnan kitetszik, hogy a' külszenvedők' parancsolójában a' *t* és *j* szinte úgy változott *s*-sé, mint ez a' határozatlan alakuakról tett jegyzetekben előadatik. Tetszik, látszik a' *tet*, *lát*-tól veszi parancsolóját: *tessék*, *lássék*; *játszik* pedig egészen szabálytalanúl: *játszam*, *játszál*, *játszék*, *játszunk*, *játszatok*, *játszanak*.

FÉLMULT.

A' jelenből *vala* szóval körülírva: *hogy mosd-jam* *vala*, *mosdjál* *vala*, *mosdjék* *vala* stb.

MULT.

A' jelentő' multjából körülírva *legyen*-nel: *hogy mosdottam* *legyen*, *hogy mosdottál* *legyen* stb.

87. §.

OHAJTÓ VAGY FELTÉTELES MÓD.

Alhangu.		Felhangu.
1.	nám	ném
2.	nál	nél
3.	nék	nék
4.	nánk	nénk
5.	nátok	néték
6.	nának	nének

P É L D Á K.

Bár v. ha	Mosdanám	Esdeném	Szőkném
	Mosdanál	Esdenél	Szőknél
	Mosdanék	Esdenék	Szőknék
	Mosdanánk	Esdenénk	Szőknénk
	Mosdanátok	Esdenéték	Szőknéték
	Mosdanának	Esdenének	Szőknének

A' harmadik személy így is előfordúl régi nyelvemlékeinkben: *enne-ik*, *megöltene-ik*, *szokná-jék*, *jelenné-jek*, *telné-jek*, *születné-jek* stb. Telegdinél: *iszonyodné-jek*, *barátkozné-jek* stb.

MULT.

A' jelentő mód' multjából körülírva *volna* szóval: *mosdottam volna*, *mosdottál volna* stb.

Észrevétel. A' középalakban is csak a' személyragozás változván az előadott minta szerint, egyébiránt a' ha-

tárzatlan alaknál tett idő és módbeli jegyzetek ide is alkalmazandók. Ezen alak szerint ragoztatnak a' közép és szenvedő vagyis *ikes* igék.

88. §.

A' JÖVŐ IGETŐ' RAGOZÁSA.

Midőn a' *fog* által körülírt újabb, és *and*, *end* által alakult régi jövőt tőige gyanánt véve, és így ragozva előadjuk: koránt sem teszszük ezt azért, mintha mind az itt előadandó formákat mindenkor elkerülhetlenül szükségeseknek tartanók; hanem csupán, hogy e' tekintetben is nyelvünk' hajlékonyságát kimutassuk. Mert valamint a' körülírt félmult, mult és régmult időkre, kivevén oz ohajtó mód' multját, szorosan szükségünk nincsen, hanem ha igen ritkán finomabb megkülönböztetések végett: úgy a' jövő időnek újabb ragozását is elannyira nem kívánnók általános divatúvá tenni, hogy inkább többször a' nyelv' rövidségét sértőnek is véljük, mivel mind ezen ragozási formákat legtöbbször értelemtévesztés nélkül rövidebben is kifejezhetjük. Az *and*, *end* egyszerű jövőre nézve különösen ajánlatos, hogy a' régiek' nyomán csak a' feltételes vagy foglaló módban használtassék. A' régiek például így éltek vele: *valahora menendesz, én is menek veled, és valahol lakozandol, én is ott lakozom; a' hányszor felserkenendesz, elmédbe jussanak az áldott istennek ajándoki. Ha isten neköm nyugodalmat adand stb.*

A' JÖVŐNEK *IK*TELEN

Határozatlan alak.

Közép

A) EGYSZERÜ JÖVŐ IGETŐ

Irاندok	Szelendék	Mosdandom
Irاندasz	Szelendesz	Mosdandol
Irاند stb	Szelend stb	Mosdandik stb

JÖVŐ

Irاندék	Szelendék	Mosdandám
Irاندál	Szelendél	Mosdandál
Iranda stb	Szelende stb	Mosdandék stb

JÖVŐ

Irاندottam	Szelendéttem	Mosdandottam
Irاندottál	Szelendéttél	Mosdandottál
Irاندott stb	Szelendétt stb	Mosdandott stb

PARANC SOLÓ VAGY

Irاندjak	Szelendjek	Mosdandjam
Irاندj	Szelendj	Mosdandjál
Irاندjon stb	Szelendjén stb	Mosdandjék stb

OHAJTÓ VAGY

Irاندanék	Szelendenék	Mosdandanám
Irاندanál	Szelendenél	Mosdandanál
Irاندana stb	Szelendene stb	Mosdandanék stb

ÉS IKES RAGOZÁSA.

alak.

Határozott alak.

A' JELENTŐ MÓDBAN.

Esdendém	Irandom	Szelendém
Esdendél	Irاندod	Szelendéd
Esdendik stb	Irاندja stb	Szelendi stb

FÉLMULT.

Esdendém	Irاندám	Szelendém
Esdendél	Irاندád	Szelendéd
Esdendék stb	Irاندá stb	Szelendé stb

MULT.

Esdendéttem	Irاندottam	Szelendéttem
Esdendéttél	Irاندottad	Szelendétted
Esdendétt stb	Irاندotta stb	Szelendétte stb

FOGLALÓ MÓD.

Esdendjem	Irاندjam	Szelendjem
Esdendjél	Irاندjad	Szelendjed
Esdendjék stb	Irاندja stb	Szelendje stb

FELTÉTELES MÓD.

Esdendeném	Irاندanám	Szelendeném
Esdendenél	Irاندanád	Szelendenéd
Esdendenék stb	Irاندaná stb	Szelendené stb

B) ÖSSZETETT JÖVŐ IGETŐ A' JELENTŐ MÓDBAN.

				Határozatlan és közép alak	Határozott alak
Irni	Szelni	Mosdani	Esdeni	{ fogok	fogom
				{ fogsz	fogod
				{ fog	fogja
				{ stb	stb

JÖVŐ FÉLMULT.

Irni	Szelni	Mosdani	Esdeni	{ fogék	fogám
				{ fogál	fogád
				{ foga	fogá
				{ stb	stb

JÖVŐ MULT.

Irni	Szelni	Mosdani	Esdeni	{ fogtam	fogtam
				{ fogtál	fogtad
				{ fogott	fogta
				{ stb	stb

PARANC SOLÓ VAGY FOGLALÓ MÓD.

Irni	Szelni	Mosdani	Esdeni	{ fogjak	fogjam
				{ fogj	fogjad
				{ fogjon	fogja
				{ stb	stb

OHAJTÓ VAGY FELTÉTELES MÓD.

				Határzatlan és közép alak	Határozott alak
Irni	Szelni	Mosdani	Esdeni	fognék	fognám
				fognál	fognád
				fogna	fogná
				stb	stb

JÜVŐ MULT.

Irni	Szelni	Mosdani	Esdeni	fogtam	fogtam	} volna
				fogtál	fogtad	
				fogott	fogta	
				stb	stb	

89. §.

HATÁRTALAN MÓD.

Igéinknek határtalan módja mind a' három alakban egyenlő, és jegye a' *ni* szócska, melly a' hangzón végződőkhöz tisztán, a' többihez elébe szúrt *a*, *e* segédhangzóval járul; e' segédbetűt az *út*-, *ít*-ben végződők is felvehetvén.

P É L D Á K.

JELEN IDŐ.

Irni Szelni Törni Mosdani Esdeni

JÖVŐ.

Irlandani Szelendeni Törendeni Mosdandani Esdendeni

Az egybirtoku személyragokat, mint a' főnevek, elfogadja, ekkor az első és második személyrag mindenik számban kiüti a' *ni* jegyszónak *i* betűjét.

A l h a n g u.

F e l h a n g u.

n-om, a-nom	n-ém, e-ném	n-öm, e-ném
n-od, a-nod	n-éd, e-n-éd	n-öd, e-n-öd
ni-a, a-nia	ni-e, e-ni-e	ni-e, e-nie
n-unk, a-nunk	n-ünk, e-nünk	
n-otok, a-n-otok	n-éték, e-n-éték	n-ötök, e-n-éték
ni-ok, a-ni-ok	ni-ök, e-ni-ök	

P É L D Á K.

Irnom	Szelném	Törnöm	Mosdanom	Esdeném
Irnod	Szelnéd	Törnöd	Mosdanod	Esdenéd
Irnia	Szelnie	Törn ie	Mosdania	Esdenie
Irnuuk	Szelnuük	Törnüük	Mosdanuuk	Esdenuük
Irnotok	Szelnéték	Törnötök	Mosdanotok	Esdenéték
Irniök	Szelnüök	Törniök	Mosdaniök	Esdeniök
Irlandanom	Szelendeném	Törendeném	Mosdandanom	Esdendeném stb

90. §.

RÉSZESÜLŐK' VAGY IGENEVEK' FAJA.

A' *részesülők* igéből származott melléknevek, mert azon igének, melyből erednek, cselekvő, szenvedő vagy közép állapotát időbeli viszonyban tulajdonítják a' főnévnek, a' melly mellett állanak; p. o. *tanuló ifju*; *dicsért mű*, *szedendő betű*. Önállólag azonban főnevekül is divatosak, p. o. *író*, *szerző*, *szabó*, *csapó*.

Mivel pedig a' mellékneveknek minden viszonyaival megegyeznek: azért a' ragozásban is azok' szabályait követik. Időbeli viszonyaikra nézve négyfélék, u. m.

JELEN.

ó, ő.

Író, szelő, törő, mosdó, szökő.

FÉLMULT.

va, ve.

Irva, szelve, törve, mosdva, esdve, szökve.

MULT.

t, vagy ott, étt, ött.

Irt, szelt, tört, mosdott, esdött, szökött.

Jegyzet. Némellyek kétféleképen alakúlnak, p. o. *írt*, v. *írott*; *tört*, v. *törött*; *vert* v. *verett*; *szelt* v. *szelett*; *font* v. *fonott*; *ért*, v. *érött*.

JÖVŐ.

andó, endő.

Irándó, szelendő, törendő, mosdandó, esdendő, szökendő.

Honnan kitetszik, hogy eredetükre nézve nem egyebek, mint az igék' jelen, félmult, mult és jövő időinek harmadik személyei. A' multról ez világos; a' jelen és jövőnek pedig képzője az *ó* személyes névmás épen úgy mint a' határozott alaké; csak hogy amott *a*, *i*-re, itt pedig *ő*, *ó* alakban fordul elő; a' félmultra nézve pedig Révai világosan kimutatta, hogy ennek tőszemélye eredetileg *va*, *ve* által képeztetett, 's így az *írva*-ból lőn: *íra*; *szelve*, *szele*; *írvája*, *irá*; *szelvéje*, *szelé* stb.

Jegyzet. Értelmökre nézve midőn cselekvő személyre vonatkoznak: cselekvő, midőn pedig tárgyra vagy tárgyúl használt, vagy szenvedőleg álló személyre vonatkoznak: szenvedő értelemmel birnak, p. o. *ivó ember* (a' ki iszik), *ivó pohár* (a' miből iszunk), *alvó ifju* (ki aluszik), *alvó hely* (hol alszunk), *sokat járt ember* (ki sokat járt), *járt út* (melly meg van járva); *olvasott könyv* (melly sokak által olvastatott); *írandó könyv* (mellyet írni kell), *könyvet írandó* (ki könyvet írni fog); így: *sírva olvastam leveledet* cselekvő, *írva van a' könyvben*, szenvedő értelmű.

91. §.

RÉSZESÜLŐK' RAGOZÁSAI.

A' *részesülők* kétképen ragozhatók: 1) Mint melléknevek a' rendes ragozás' szabályait követik, p. o. *mindentudó isten; az istent a' mindentudót meg nem lehet csalni; tanultabb ember.* A' régiek' példája szerint még a' félmult (*va, ve*) is a' melléknév' szabályai szerint használtatik: *az utak leprék emberekkel* stb. 2) A' cselekvők kihagyás által alakúlt mondatokban kivált a' régieknél különös ragozásokkal fordulnak elő, melyeknek néhány példáit feljegyezzük. Így p. o. e' helyett: *a' föld, mellyet isten adott: istenadta föld.* Ugyanezen részesülő a' többi személyekben is használthatnék, p. o. *írtam könyv* stb; de ez nem igen divatos. Az így ragozott részesülő egészen egy a' jelentő mód' határozott alaku multjával 's magán állva minden egyéb ragokat felveszen, p. o. *mi lesz az izen' adtából* stb. A' régiek még a' benható és középigéknek multját is *att-, ett-*el képezve a' határozott alak szerint személyragozták, de csak kihagyások által alakúlt mondatokban. Illyenek például a' müncheni kéziratban: *megőrizett engem innét elmenettem, és ott lakoztam,* e' helyett: *megőrizett engem, midőn innét elmentem és ott lakoztam.* Hasonlók ezek is: *lelék Danielt imádkozotta; látám urat állatta az oltáron; mikor lát-*

tunk tégedet éhezetted, és etettünk tégedet szomjazottad. Hasonlólag találtatik személyragozva a' félmult is, úgy mint: *bizvám, bizvád, bizvája, bizvánk, bizvátok, bizvájok; kérvém, kérvéd, kérvéje, kérvénk, kérvétek, kérvéjük.* Így régi nyelvemlékeinkben olvassuk: *Hogy élvénk dicsérjük te nevedet; bűnhödtünk eltávozáánk tetőled; én lelkemet és testemet adom műatyáinknak törvényeikért, imádvám urat. Bemenvéjek a' királyhoz, valamit kértének, veszik vala; a' férjfiak megértvéjek a' királyt, mondának neki* stb. Ugyanez névragokkal is feltaláltatik; így Pázmánnál: *hívsággal rakvának érzené minden javát e' földnek; Lépesinél: az utczák rakvák valának sokaságos csodáló néppel; Telegdinél: postilámot, mint tévelygésekkel rakvát meveti.*

2) Minden részesülő mint melléknév fölveszi az *an* stb határozói képzőt is, u. m.

a) Gyérebbe a' jelen részesülő, p. o. *merő-en*; mert e' helyett inkább *leg, lag* divatos, p. o. *gondolkodó-lag, elmélkedő-leg* stb.

b) Gyakrabban a' mult, p. o. *folyt-on, nyugt-on* vagy *nyugott-an, puhult-an, levert-en, vidult-an* stb.

c) Leggyakrabban a' féltmult, melly másként állapotjegyzőnek is hivatik, p. o. *írván, várván, szelvén, törvén* stb, ezekből összevonva: *írva-an, várva-an, szelve-en, törve-en* stb.

d) Leggyérebbe a' jövő, p. o. *maradandó-an, állandó-an* stb.

92. §.

HANGUGRATÓ IGÉK.

Igen sok többtagu igéinknél a' végszótagban levő rövid hangzót ragozáskor meg is tarthatni, ki is lökhetni; melly utóbbi esetben a' szokott segédhangzókat kell visszaállítani; p. o. *sodor-sz* vagy *sodr-asz*; *gyötör-sz* vagy *gyötr-esz*; *pédér-sz* vagy *pédr-esz* stb. Illyenek:

1) Mellyekben a' végtagu rövid hangzónak kiöketése által *g* betű *l*, *n*, *r* folyékony félhangzókkal jön össze; p. o. *mosolyog*, *mosolyg*; *szédeleg*, *szédelg*; *csikorog*, *csikorg*; *cseneg*, *cseng*; *peneg*, *peng* stb. Kivétetik: *farag*.

2) Ha ugyanazon *g* *z*-vel jön össze; p. o. *buzog*, *buzg*; *végez*, *végz*; *mozog*, *mozg* stb.

3) Ha a' félhangzók akár folyékonyakkal, akár sziszegőkkel jőnek össze; p. o. *érdemel*, *érdeml*; *ócsárol*, *ócsárl*; *varázsol*, *varázsl*; *kínoz*, *kínz*; *oroz*, *orz*; *széméz*, *szémz* stb. Kivétetik: *keres*.

4) A' következő igék:

Bujdokol	Fuldokol	Hegyez
Csatol	Gátol	Jegyez
Csépel	Gyászol	Koboz
Ebédel	Gyötör	Kotor
Énekel	Hajol	Kovácsol
Esdekel	Habozik	Nádol

Padol	Sajog	Tudakol
Pecsétel	Sodor	Ünnepel
Perel	Tanácsol	Vádol
Pótol	Tipor	
Rabol	Tolmácsol	

Ragozásuk kétféle, a' mint tudniillik vagy az éppen maradt, vagy a' hangvesztett igető vétetik alapúl. Az első esetben rendes ragozásuak; a' másik esetben a' hangvesztett igetőhöz a' hangzón kezdődő személyragok teljes épségben, a' mással-

PÉL-

A) IKTE-

Határozatlan alak.

JELENTŐ

JELEN

Sodrok	Szérzék	Gyötrök
Sodrasz	Szérzesz	Gyötresz
Sodor	Széréz	Gyötör
Sodrunk	Szérzünk	Gyötrünk
Sodrotok	Szérzéték	Gyötrötök
Sodranak	Szérzenek	Gyötrenek
sth	sth	sth

hangzón kezdődők pedig a' szokott *a*, *e*, *o*, *ö* segédhangzók' közbevételével járúlnak. De nincs illy segédhangzónak 's azért a' hangzóvesztett tő-ige' ragozásának helye azon személyragokra nézve, mellyek *j*-vel kezdődnek; továbbá a' parancsolóban, a' félmult részesülőben, mellynek képzője: *va*, *ve*, mellyekben egyedül az ép igető és pedig rendesen ragozható; holott egyebütt inkább van szokásban a' hangvesztett, mint az ép igetőnek ragozása.

D Á.K.

LENEK.

Határzott alak.

M Ó D.

IDŐ.

Sodrom	Szérzém	Gyötröm
Sodrod	Szérzed	Gyötröd
Sodorja	Szérzi	Gyötri
Sodorjuk	Szérézzük	Gyötörjük
Sodorjátok	Szérzitek	Gyötriték
Sodorják	Szérzik	Gyötrik
stb	stb	stb

Határozatlan alak:

FÉL-

Sodrék	Szérzék	Gyötrék
Sodrál	Szérzél	Gyötrél
Sodra	Szérze	Gyötre
Sodránk	Szérzénk	Gyötrénk
Sodrátok	Szérzéték	Gyötréték
Sodrának	Szérzének	Gyötrének

MULT

Sodrottam	Szérzéttem	Gyötröttem
Sodrottál	Szérzéttel	Gyötröttél
Sodrott	Szérzött	Gyötrött
Sodrottunk	Szérzöttünk	Gyötröttünk
Sodrottatok	Szérzöttetek	Gyötröttetek
Sodrottak v.	Szérzöttetek v.	Gyötröttetek v.
Sodrottanak	Szérzöttének	Gyötröttének

Jegyzet. Ezen időben inkább használtatik az ép igetőtől mélyt, hol inkább divatos a': *sodrott, szerzett, gyötrött*, mint:

JÖ-

Sodrandok	Szérzendék	Gyötrendék
Sodrandasz	Szérzendesz	Gyötrendesz
Sodrand stb	Szérzend stb	Gyötrend stb

PARANCSOLÓ ÉS FOGLALÓ

Sodorjak	Szérézzek	Gyötörjek
Sodorj	Szérézz	Gyötörj
Sodorjon stb	Szérézzén stb	Gyötörjön stb

OHAJTÓ VAGY

Sodranék	Szérzenék	Gyötrenék
Sodranál	Szérzenél	Gyötrenél
Sodrana stb	Szérzene stb	Gyötrene stb

Határozott alak:

MULT.

Sodrá ^m	Szérzém	Gyötrém
Sodrá ^d	Szérzéd	Gyötréd
Sodrá	Szérzé	Gyötré
Sodró ^k	Szérző ^k	Gyötrő ^k
Sodrá ^t ok	Szérzété ^k	Gyötrété ^k
Sodrá ^k	Szérzék	Gyötrék

IDŐ.

Sodrott ^m	Szérzéttem	Gyötröttem
Sodrott ^a d	Szérzétted	Gyötrötted
Sodrott ^a	Szérzette	Gyötrötte
Sodrott ^u k	Szérzettük	Gyötröttük
Sodrottát ^{ok}	Szérzötté ^k	Gyötrötté ^k
Sodrották	Szérzették	Gyötrötték

képzett: *sodortam, széréztem, gyötlörtem*. Kivevén a' tőszó
sodort, gyötlört.

VÖ.

Sodrand ^m	Szérzendém	Gyötrendém
Sodrand ^{od}	Szérzendéd	Gyötrendéd
Sodrandja stb	Szérzendi stb	Gyötrendi stb

AZ ÉP IGETŐTŐL.

Sodorj ^m	Szérèzzem	Gyötörjem
Sodorj ^a d	Szérèzzed	Gyötörjed
Sodorja stb	Szérèzze stb	Gyötörje stb

FELTÉTELES MÓD.

Sodranám	Szérzeném	Gyötreném
Sodranád	Szérzenéd	Gyötrenéd
Sodraná stb	Szérzené stb	Gyötrené stb

HATÁRTALAN MÓD.

JELEN.

Sodrani v.	Szérzeni v.	Gyötreni v.
Sodorni	Szérézni	Gyötörni stb

JÖVŐ.

Sodrandani	Szérzendeni	Gyötrendeni
------------	-------------	-------------

RÉSZESÜLÖK.

FÉLMULT.

Sodorva	Szérézve	Gyötörve
---------	----------	----------

MULT.

Sodrott	Szérzött	Gyötrött
---------	----------	----------

JÖVŐ.

Sodrandó	Szérzendő	Gyötrendő
----------	-----------	-----------

B) *IKES* EK.

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

Omlom	Vérzém	Fürdöm
Omlol	Vérzél	Fürdöl
Omlik	Vérzik	Fürdik
Omlunk	Vérzünk	Fürdünk
Omlotok	Vérzéték	Fürdötök
Omlanak	Vérzenek	Fürdenek

FÉLMULT.

Omlám	Vérzém	Fürdém
Omlál	Vérzél	Fürdél
Omlék	Vérzék	Fürdék
Omlánk	Vérzénk	Fürdénk
Omlátok	Vérzéték	Fürdéték
Omlának	Vérzének	Fürdének

MULT.

Omlottam	Vérzöttem	Fürdöttem
Omlottál	Vérzöttél	Fürdöttél
Omlott	Vérzett	Fürdött
Omlottunk	Vérzettünk	Fürdöttünk
Omlottatok	Vérzettetek	Fürdöttetek
Omlottak v.	Vérzettek v.	Fürdöttek v.
Omlottanak	Vérzötte nek	Fürdötte nek

JÖVŐ.

Omlandom	Vérzendém	Fürdendém
Omlandol	Vérzendél	Fürdendél
Omlandik	Vérzendik	Fürdendik
stb	stb	stb

PARANCSOLÓ VAGY FOGLALÓ MÓD.

Omoljam	Vérézzem	Fürödjem
Omoljál	Vérézzél	Fürödjél
Omoljék	Vérézzék	Fürödjék
stb	stb	stb

OHAJTÓ VAGY FELTÉTELES MÓD.

Omolnám	Vérézném	Fürödném
Omolnál	Véréznél	Fürödnél
Omolnék stb	Véréznék stb	Fürödnék stb

HATÁRTALAN MÓD.

JELENIDŐ.

Omlandani	Vérzeni	Fürdeni
-----------	---------	---------

jövő.

Omlandani	Vérzendeni	Fürdendeni
-----------	------------	------------

RÉSZESÜLŐK.

JELEN.

Omló	Vérző	Fürdő
------	-------	-------

FÉLMULT.

Omolva	Vérézve	Fürödve
--------	---------	---------

MULT.

Omlott	Vérzett	Fürdött
--------	---------	---------

jövő.

Omlandó	Vérzendő	Fürdendő
---------	----------	----------

Jegyzet. Ajánlatos azon igéket, mellyekkel *ik* nélkül is élünk, megkülönböztetés végett egyik alakban hangvesztve, a' másikban hangvesztés nélkül ragozni.

P É L D Á K.

JELEN IDŐ.

Habozok	Habzom	Omolok	Omlom
Habozasz	Habzol	Omolsz	Omlól
Haboz	Habzik	Omol	Omlik
stb	stb	stb	stb

FÉLMULT.

Habozék	Habzám	Omolék	Omlám
Habozál	Habzál	Omolál	Omlál
Haboza	Habzék	Omola	Omlék
stb	stb	stb	stb

MULT.

Haboztam	Habzottam	Omoltam	Omlottam
Haboztál	Habzottál	Omoltál	Omlottál
Habozott	Habzott	Omolt	Omlott
stb	stb	stb	stb

JÖVŐ.

Habozandok	Habzandom	Omolandok	Omlandom
Habozandasz	Habzandol	Omolandasz	Omlandol
Habozand	Habzandik	Omoland	Omlandik
stb	stb	stb	stb

Jegyzet. Az illy igék a' tehető vagy míveltető igék' képzőivel többnyire hangugratás nélkül használtatnak, p. o. zörög-het, morog-hat, buzog-hat, sodor-tat, pèdèr-tet

93. §.

RENDAHAGYÓ IGÉK.

Rendhagyó igék azok, mellyek' tövei ragozásokor némelly betű' elhagyása vagy felvétele által különfélekép változnak, és kétfélék', u. m. azok, mellyekben a' *gy* vagy *sz* élenyészik.

A) Mellyekben a' *gy* enyészik el.*Vagyon és megyen:*

A' *vagyon* igének tiszta eredeti gyöke *va* (melly a' héber, chaldeai és lap: *vaj*, *vej*, *hvo*, latin *fui* jelentésüvel egyezik); ezen gyök majd *gy* betűvel: *vagy*; majd *l* betűvel: *val*, *vel* toldaték meg, 's így ragozása is a' három különféle igető szerint változott. Ma tehát így ragoztatik:

JELENTŐ MÓD.

JELEN IDŐ.

Vagyok

Vagyunk

Vagy

Vagytok

Van, vagyon

Vannak

FÉLMULT.

Valék

Valánk

Valál

Valátok

Vala

Valának

MULT.

Voltam	Voltunk
Voltál	Voltatok
Volt	Voltak, v. voltanak

Jelen részesülője: *való*; a' többi idejét az alább előadandó *lész* igéből kölcsönzi.

A' másodiknak: *mégyén*, gyöke a' *mé*, mint *mé-het* tehetője mutatja; másik tője *mén* a' *mé* és *ön* névmásból. Csak a' jelentő' jelen idejében rendetlen így:

Mégyék, ménék	Mégyünk v. ménünk
Mégy (mész)	Ménték
Mégy, mégyén v. mén	Ménnek

Egyéb idői az *ik* vesztett *mén* tőből rendes ragozásuak.

A' tehetőt közvetlen a' *mé* tőhöz ragasztja: *mé-het*.

B) Mellyekben az *sz* enyészik el.

Azon igékhez, mellyekben az *sz* elenyészik, tartozik:

1) A' következő öt iktelen ige: *lész*, *tész*, *vész*, *visz*, *hisz*. Mellyeknek minden rendetlensége abban áll, hogy majd a' *lész*, *tész* stb szolgál igetóúl, majd a' tiszta: *lè*, *tè*, *vè*, *vi*, *hi*, majd pedig a' *lèn*, *tèn*, *vèn*, *vin*, *hin* toldott gyökök.

JELENTŐ

Jelenidő:	{	Lészek	Hiszek
	{	Lészesz	{ Hiszesz
	{	Lészszt	{ Hiszszt
	{	Lész	{ Hisz
	{	Lészén	{ Hiszén
		Lészünk	stb
		Lészték	
		Lésznek	

Félmult:	{	Lévék	Hivék
	{	Lévél	Hivél
	{	Léve	{ Hive
	{	Lőn	{ Hün
		Lévénk	Hivénk
		Lévéték	Hivéték
	{	Lévének	{ Hivének
		Lőnek	{ Hünek

PARANCSOLÓ VAGY

Légyek	Higyek
Légy	Higy
Légyén	Higyén
Légyünk	stb
stb	

OHAJTÓ VAGY

Lénne	Hinne
-------	-------

RÉSZE

Jelen:	{	Lévő	Hivő
Félmult:	{	Léve	Híve
Mult:	{	Létt	Hitt
Jövő:	{	Léendő	Hivendő

Jegyzet. Lész, tész néha ékeztetnek is : lészek,

MÓD.

Tészék	Viszék	Vészék
{Tészesz	{Viszesz	{Vészesz
{Tészs	{Viszs	{Vészs
{Tész	{Visz	{Vész
{Tészen	{Viszen	{Vészen
stb	stb	stb

Tévék	Vivék	Vévék
Tével	Vivél	Vével
{Téve	{Vive	{Véve
{Tón	{Vin	{Vón, vün
Tévénk	Vivénk	Vévénk
Tévéték	Vivéték	Vévéték
{Tévének	{Vivének	{Vévének
{Tónek	{Vinek	{Vónek

FOGLALÓ MÓD.

Tégyek	Vigyek	Végyek
Tégy	Vígy	Végy
Tégyen	Vigyén	Végyén
stb	stb	stb

FELTÉTELES MÓD.

Ténne	Vinne	Vénne
-------	-------	-------

SÜLÖK.

Tévő	Vivő	Vévő
Téve	Víve	Véve
Tétt	Vitt	Vétt
Téendő	Viendő	Véendő

légyen; tész, tégyen.

2) Ide tartoznak: *észik*, *iszik*, melyeknek tiszta gyökük: *é*, *i* 's ezek épen úgy ragoztatnak, mint a' fentebbiek, kivévén a' parancsoló mód' második személyét, melyben a' gyökbeli *é*, *i* rövidék maradnak: *égyél*, *igyal*; a' mult idő' egyes harmadik személyének pedig szokottabb formája: *évett*, *ivott*, mint: *étt*, *itt*. Hasonlók továbbá a' következők is:

a) *aluszik* vagy *alszik*; *feküszik* vagy *fekszik*; melyek ragozásban *lész*, *visz* stb igékkel tökéletesen megegyeznek, csak hogy némelly idejökben összevonva is használtatnak, és a' jövő időben az *u*, *ü*, *v*-re változik:

Aluszom v. alszom	Feküszöm v. fekszem
Aluvám v. alvám	Feküvém v. fekvém
Aluttam	Feküttem
Alvandom	Fekvendém
Alugyál	Fekügyél
Alunnám	Fekünném
Alunni	Fekünni
Aluvó v. alvó	Feküvő v. fekvő
Aluva v. alva	Feküve v. fekve
Alutt	Fekütt
Aluvandó v. alvandó	Feküvendő v. fekvendő

b) Ezek pedig:

Menekszik	Menekédik
Dicsekszik	Dicsekédik
Cselekszik	Cselekédik
Törekszik	Törekédik

a' *szik* képzővel a' fentebbiek *alszik*, *fekszik* szerint; a' *dik* képzővel pedig szabályosan ragoztatnak.

Dicsekszem	Dicsekédtem	Dicsekédém
Dicsekvém	Dicsekédtem	Dicsekédém
Dicsekvendém	Dicsekédjél	Dicsekédendém
Dicsekénném		Dicsekédnéén
Dicsekénni		Dicsekédni
Dicsekvő		Dicsekédő
Dicsekve		Dicsekédve
Dicsekvendő		Dicsekédendő

c) Ezek végre háromféle tövűek :

<u>Alkszik</u>	Alkuszik	Alkudik
<u>Ekszik</u>	Eküszik	Eküdik
<u>Nyugszik</u>	Nyugoszik	Nyugodik

Mellyeknek *d*-és töve rendesen, *szik*-es töve pedig a' fentebbiek szerint veszi fel a' ragozást:

Alkszom	Alkuszom	Alkudom
Alkvám	Alkuvám	Alkudám
	Alkudtam	
Alkvandom	Alkuvandom	Alkudandom
	Alkudjál	
	Alkudnám	
Alkunni	Alkudni	
Alkvó	Alkuvó	Alkudó
Alkva	Alkuva	Alkudva
Alkvandó	Alkuvandó	Alkudandó

d) Mellyek ugyan a' jelentő mód' jelen idejében *dik* és *szik* képzővel egyiránt ragozhatók, de a' többiben a' *dik*-es tőige' rendes ragozását követik. Illyenek:

Alapszik	Alapodik
Betegszik	Betegedik
Bünhőszik	Bünhődik
Csillapszik	Csillapodik
Dühőszik	Dühődik
Elégszik	Elégedik
Fenekszik	Fenekedik
Gazdagszik	Gazdagodik
Gyanakszik	Gyanakodik
Gyarapszik	Gyarapodik
Haragszik	Haragudik
Hamuhoszik	Hamuhodik
Hamvahoszik	Hamvahodik
Hidegszik	Hidegedik
Keverészik	Keveredik
Kövérszik	Kövéredik
Melegszik	Melegedik
Növekszik	Növekedik
Öregszik	Öregedik
Részegszik	Részegedik
Sebheszik	Sebhedik
Savanyoszik	Savanyodik
Szaporoszik	Szaporodik
Tanakszik	Tanakodik
Telepszik	Telepedik
Ülepszik	Ülepedik

Vajuszik	Vajudik
Vastagszik	Vastagodik
Vénheszik	Vénhédik
Veszekszik	Veszekédik

Jegyzet. Néha ezekben is az *sz* ingadozó, p. ó. vidéken hallani: *gyanakvó, menekvő, tanakvó, haragvó*, ezek helyett: *gyanakodó, menekedő, tanakodó, haragudó*. *Igyekszik* v. *ügyekszik*; *igyekszik* v. *ügyekszik*; a' jelentő mód' jelen idejében kétfélén van szokásban; egyebütt csak az *igyekszik* v. *ügyekszik* ragoztatik; ámbár olvashatni illyeket is: *igyekvő* ifju, *ügyekvése* nagy volt. Némelly igékben a' *szik, dik, ül, ül* képzővel felcserélhető, p. o. *alapúl, betegül, csillapúl, gazdagúl, gyarapúl, hidegül, melegül, öregül, részegül, ülepül* stb.

94. §.

SZEMÉLYTELEN ÉS HIÁNYOS IGÉK.

Személytelen igéknek hívjuk azokat, mellyekkel csak a' harmadik személyben élünk; közölők egyedül a' jelen időben divatosak ezek:

Nincs	Nincsen	Sincs	Sincsen
	Nincsenek		Sincsenek
Jer	Jerünk	Jerték	
Ne	Nesze	Neték	Neszték

Minden időben előfordúlnak ezek: *szabad, szabadott, szabadand, szabadjon, szabadna; fáj, fájtt, fájand, fájjon, fájna, fájni.*

Nem személytelenek ugyan, de már logikai tekintetben többnyire személytelenül divatoznak.

Illyenek : Hallik

Hallatszik

Rémlik

Történik

Villámlik

Estellik

Estveledik

Esteledik

Pitymallik

Pitymalodik

Esik (eső)

Szemzik {

Lanyházik} az eső

Jegyzet. A' *nincs*, *szabad*, *fáj* formájára személytelenül használtatnak, ha a' *nekem* tulajdonítóval köttetnek össze, ezek is : *van*, *lehet*, *kell*, *illik*.

V. FEJEZET.

HATÁRZÓK, KÖT- ÉS INDULATSZÓK.

95. §.

HATÁRZÓK.

A' határzók a' névnek vagy igének különféle hely-, idő-, szám- és módbeli körülményeit közelebbről jelelik. Eredetükre nézve vagy gyökszók, p. o. *ma*; vagy származékok, p. o. *belül*, *hátul*, *kivül*; vagy összetettek, p. o. *holnap*, *tegnap*, *minap* stb.

Különben a' határzók nyelvünkben azon szóosztály, melly igen sok olly szót is foglal magában, a' mi egyszersmind névutó, vagy ragozott név, és azért is azon szótagokat, mellyek határzókat alkotnak, inkább ragoknak véljük tekinthetni.

96. §.

HATÁRZÓI RAGOK.

Határzók a' nyelv' különféle részeiből a' következő ragok által lesznek:

1) *á*, *é* figyelmeztető: *a*, *e* (al-a, fel-e) 's az egyes harmadik személyragból összehúzáva (ala-a,

fele-e) *alá*, *felé* helymutató névhatározókat képez ezen kérdésre: *hová?* p. o. *al-á*, *föl-é*, *mell-é*, *mög-é*, *hegy-é*.

2) *an*, *en* melléknevekhez és részesülőkhez járúl, 's megfelel ezen kérdésre: *hogyan?* 's mód. jelentő határozókat alkot; p. o. *okos-an*, *bölcs-en*, *fontos-an*, *szeles-en*. Hibásak tehát az illy ragasztások: *magas-san*, *szeles-sen*, *dicséret-es-sen*, *hat-hatós-san*, mert *san*, *sen* képző nincsen. Az *a*, *e* kimenetelűek összeolvadnak a' rag' hangzójával, p. o. *barna-an*, *barn-án*; *fekete-en*, *feket-én*; az *ó*, *ő*, *ú*, *ű* végzetűek kétféleképp ragoztatnak, p. o. *gondolkodó-n* vagy *gondolkodó-an*; *elmélkedő-n* vagy *elmélkedő-en*; *szomorú-n* vagy *szomorú-an*; *kese-rű-n* vagy *kese-rű-en*; *könny-en* vagy *könnyű-en*. E' ragban az *e* mindig nyílt, 's ez által különbözik az állapító *én-től*, melly mindig zárt *é*, p. o. *mi-csoda helyén jársz?* fel. *vizes-én*; *hogyan jöttél meg?* fel. *vizes-én*. Valamint a' felhangyakban e' kérdésre: *hol jártál?* fel. *a' lapon*; *hogy' van er-szényed?* fel. *lapon*; 's így az *a*-nak nyílt *e*, az *o*-nak zárt *é* felel meg. Némellykor hosszan is ejtetik: *igazán*, *magyarán*, *könnyedén*. Hangrendet követ 's hangugratás és egyéb változásokra nézve a' többes számrag' szabályaihoz idomúl: *he-vek*, *heven*; *bátrak*, *bátran*. *Szabadon*, *nagyon*, *örökön* kivételesek. Szinte kivételesek az összevont mult idejű részesülők, p. o. *nyugton*, *folyton*, *méntèn*, *űztön* (űzve); de a' szenvedő értelműek

megtartják a' szabályt: *holt-an*, *ment-en*, *nyugott-an*, *csüggedt-en*.

3) *ant*, *ént*, összetéve az állapító *on*, *en* és az *ott*-ból; p. o. *al-ant*, *l-ent*, *b-ent*, *f-önt*, *künt*.

4) *Ánt*, *ént*, *ínt* hasonlító névhatárzókat alkot, p. o. *gyan-ánt*, *szer-int*, *rész-ént*, *képes-ént*, *rész-int*, *képes-int*, *alkalmas-int*. A' köznép a' *t* betűt rendesen elhagyja, p. o. *gyan-án*, *szer-én*, *rész-én*, *képes-én*. Ezekben a' *t* a' tárgyeset' ragából járúl ide, a' minthogy a' *részint* helyett *rész* is szoktunk írni: *nagyrészt*.

5) *Anként*, *enként* összetéve az *an*, *on*, *en*, *én*, *ön* és *ként* képzőből osztóhatárzókat alkot: *egy-enként*, *száz-anként*. Ezen határzó első hangzóját mindenkor a' többes szám' hangzója szabályozza, p. o. *házak*, *házanként*; *foltok*, *foltonként*, *fejek*, *fejenként*; *csipeték*, *csipeténként*.

6) *Ként* hasonlító határozókat képez a) nevekből, p. o. *istenként*, *emberként*, *magamként*; b) névmásokból, p. o. *akként*, *azonként*, *ezenként*.

7) *Ast*, *est* összetett rag az *is* és tárgyeset *at*-ból; a) félmult részesülőkből: *bizva-ast*, *bizv-ást*, *folyv-ást*, *ügetv-ést*; b) főnevekből: *öröm-est*, *szerelm-est*, *mihely-est*.

8) *Ott*, *ett*, *étt*, *ött*, *ütt*, *-tt* helyhatárzókat képez e' kérdésre: hol? *Kolozsvárott*, *Győrött*, *Pécsött*, *helyütt*, *helytt*, *alatt*, *fölött*, *között*, *részsutt*, *hanyatt*, *előtt* stb. E' szókban: *fönt*, *künt*, *lent*, *szélt*, *hosszat*, egy *t* is elég.

9) *At*, *et* a' tárgyeset' raga; hasonlítók helyett

használtatik e' szókban: *sokat tűnődik*, *nagyot esik*, *nagyrészt*, *viszont* stb.

10) *Úl*, *ül* hasonlító értelemmel, igen termékeny képző, hangzóját soha sem veszti, köznyelvben a' gyökszó véghangzóját megnyujtja, de az újabb divat szerint röviden is hagyja, az *an*, *en* raggal rokonértelmű, 's vele jobbára felcserélhető; p. o. *józan-ül*, *elégedetlen-ül*, *lomha-ül*, *henye-ül*.

11) *Dan*, *den* az *id* (idő) és *an*, *en* ragból, p. o. *haj-dan*, *haid-an*; *ma-id*, *maj-dan*.

12) *Szér*; *szor*, *ször*; maga a' *szér* főnév; hajdan nem illeszkedett a' hangrendhez, p. o. *egyszér*, *öt-szér*, *hat-szér*. Tétetik 1) sarkszámokhoz; 2) iketlen sorszámokhoz: *másod-szor*, *harmad-szor*. *Ta*, *te*-vel is megtoldatik: sokszor-*ta*, kétszer-*te*; *ra*, *re*-vel is: egyszer-*re*.

13) *Kor*, maga a' *kor* főnév, időhatározókat képez, 's a' hangrendhez nem illeszkedik; p. o. *tavaszkor*, *őszkor*, *éjféلكor*, *délkor*, *aratáskor*, *szüretkor*. Néha *on* helyragot vesz fel: *akkor-on*.

14) *Lag*, *leg* ragasztatik a) részesülőkhöz: p. o. *jövő-leg*, *menő-leg*, *futó-lag*; b) melléknevekhez: *fölös-leg*, *körös-leg*, *emberi-leg*, *szolgai-lag*. Úgy látszik, egy a' felső fokot képző *leg*, azaz: *el-ig* szóval.

15) *Lan*, *len* határvetőket alkot, összetéve az *el* és *an* szócskákból; p. o. *egész-len*, *pedig-len*, *addig-lan*, *eddig-len*, *holtaig-lan*.

16) *Ta*, *te* megfordított tárgyeset, néha pusz-

ta *t* alakjában is fordul elő, járúl a) sokszorozó számnevekhez, p. o. *kétszer-te*, *háromszor-ta*; b) *an*, *en* ragos határozókhoz, p. o. *régen-te*, *hajdan-ta*, *hajdant*, *napon-ta*, *éjen-te*, mi annyit tesz: mint: *nappal*, *éjjel*; hibás tehát a' *naponta* *naponként* helyett. Mondatik *naponnat* is. Középragúl is használtatik részint ép, részint hangzót vesztett alakban: *éjtszaka*, *nyaratszaka*, *telepszaka*.

17) *Ig*, *ég* határrag van ezen szókban: *mindig*, *mindég*; *meddig*, *addig*, *eddig*, *sokáig*.

18) *Ag*, *eg* igehatározókhoz járúl gyakorító jelentéssel: *viszontag*. Hibásan adatik ezekhez: *asztánag*, *megintelenég*.

19) *Kép*, *képen* maga a' főnév, melly alakot; hasonlatosságot jelent, p. o. *tolvaj-kép*, *haramia-képen*, *axon-kép*, *ezen-képen*, *más-kép*, *semmi-képen*, *valami-kép*, *akarmi-képen* stb.

97. §.

A' HATÁRZÓK' ÉRTELMI FELOSZTÁSA.

Értelmökre nézve:

I. *Helyjelentők* és ezek háromfélék:

a) Helybenlételt, állapotást jelentők e' kérdésre: *hol?* u. m. *alant*, *alatt*, *alúl*; *amott*, *amottan*; *benn*, *belül*, *bent*; *elül*; *emitt*, *emitten*; *imitt*, *imitten*; *innét*, *innen*; *itt*, *itten*, *fölül* (felül); *fenn*, *fönn*, *fönt*; *hátul*, *honn*, *kül*, *künn*, *künt*; *közel*, *kivül*; *lenn*, *lent*; *másutt*, *máshol*; *mindenütt*,

mindenhol; ott, ottan; sehol, sehonn (sehun); széssel, szerte, szerteszét, szanaszét; szélül, túl.

b) Helybe-mozdulást jelentők e' kérdésekre: *hová? merre? mifelé? u. m. alá, aláfelé; amoda, amarra, arra; be, balra, balnak, befelé, csálénak, csáléra; előre, emide, emerre, erre, előfelé, elő; fel, föl, fölfelé, felfelé; hátra, hátrafelé; hozzád, hajszára, hajsza felé; ide, imide, imerre; jobbra, jobbfelé; ki, kifelé; le, lefelé; máshová, másfelé; messzire, mindenhová, mindenüvé; oda, sehová, tova; tüled, tüledre; vissza, visszafelé.*

Jegyzet. Dunántúl, kivált Vas megyében így is beszélnek: *benek, kinek, főnek* (fölnek), *lenek, alának; befelé, kifelé, fölfelé, lefelé* stb helyett.

c) Helyből mozdulást jelentők e' kérdésre: *honnán, honnat? u. m. alól, alúlról; amonnan, amonnat, amonnét; belől, belülről; balról, csáléről; eminnen, eminnét, eminnét; elől, elülről; felől, felülről, fölől, fölülről; hától, hátulról, hajszáról; innen, innet, innét; jobbról, kívől, kívülről, külről; messzünnen, messzéről; mindenünnen, mindünnen; máshonnan, másunнан; onnan, onnat, onnét; szélől, távól, távulról.*

II. Időjelentők :

a) E' kérdésre *mikor? u. m. akkor, akkoriban, azután, annakutána, aztán, azonnal; eleve, előbb, eleinte, elejénte, eleintén, elejénten; ezentúl, ezután, ennekutána; délest, délesttel, délestkor, délestével;*

éjszaka (éjtszaka), *éjjel*, *éjfélikor*; *estre*, *esttel*, *estvel*, *estkor*; *hamar*, *hamarjában*, *hamarán*; *hirtelen*, *hirtelenében*, *hevenyében*, *hevenyte*, *hevenytében*; *hajdan*, *hajdanta*, *hajdanában*, *hébehóba*, *hébekorba*; *holnap*, *holnapután*; *innen*, *ifjanta*, *idén*, *idénte*; *idént*, *jövőben*, *jövőre*, *jövendőben*, *jövendőre*, *jövőleg*; *korán*, *későn*, *későnkorán*; *ma*, *most*, *mostan*, *mostanában*, *mindjárt*, *melegében*; *minapában*, *multkor*, *multkorig*, *minden*, *mindenkor*; *majd*, *majdan*; *mindennap*, *másnap*, *harmadnap*—különössége nyelvünknek az is, hogy a' *nap* e' kérdésre: *mikor*? a' sorszámok mellett *kor* ragot nem kíván, p. o. *negyednap*, *ötödnap* stb; ellenben e' kérdésnél: *mikorra*? vagy *meddig*? a' *ra* és *ig* ragot vonzza, p. o. *harmadnapra*, *harmadnapig* stb — *nappal*, *napponta*; *nem sokára*, *nyaranta*; *örökön*, *örökre*, *rögtön*, *régen*, *régente*, *régentén*; *reggel*, *reggelig*; *soha*, *soha-napján*, *sohasem*, *sokára*; *tegnap*, *tegnap előtt*; *taval*, *tüstént*, *valaha*, *valahára*, *valamikor*.

b) E' kérdésre: *meddig*? u. m. *estig*, *napestig*, *mindig*, *örökké*, *örökkétig*, *örökre*, *reggelig*, *sokáig*, *éjfélig* stb.

III. Számjelentők a' következő kérdésekre:

Hányan? *ketten*, *hármán*, *tizen*, *százan*, *ezeren* stb.

Hányszor? *egyszer*, *kétszer*, *tizszer*, *százszor*, *ezerszer* stb.

Hányanként? egyenként, kettőnként, hármanként, százanként, ezerenként stb.

Hányával? hármával, kettejével, tízével, százával, ezerével stb.

Hányadával? harmadával, negyedével, tizedével, századával, ezredével stb.

Hányadán? harmadán, negyedén, tizedén, századán, ezredén stb.

Hányadszor? először, századszor, ezredszer.

Hányadszorra? előszörre, másodszorra, tizedszerre, tizenegedszerre, tizenkettődszerre, századszorra, ezerszerre stb.

Hányfélén? egyfélén, kétfélén, tízfélén, százfélén, ezerfélén stb.

Hányszorosan? egyszeresen, kétszeresen, tízszeresen, százszorosan, ezerszeresen stb.

Hányasan? egyesén, kettősen, hármasan, tízesen, százasan, ezerszeresen stb.

Hányasával? egyesével, kettősevel, hármasával stb.

Hányrétűen? egyrétűen, kétrétűen, ötrétűen, százrétűen, ezerrétűen stb.

Hányszerűen? egyszerűen, kétszerűen, százszerűen, ezerszerűen stb.

Hányszorra? egyszerre, kétszerre, tízszerre, százszorra, ezerszerre stb.

Hányképen? egyképen, kétképen, tízképen, százképen, ezerképen stb.

Hányféleképen? egyféleképen, tízfféleképen, százféleképen stb.

IV. *Módjelentők*, melyek e' kérdésekre: *hogyan? miként? mimódon?* a' melléknévekből a' szóalkotásnál kifejtett mód szerint származnak, p. o. *jól, roszul, szépen, csinosan, telhetőleg, lehetőleg* stb. De vannak gyökszók is, p. o. *így, úgy*; és ennek származékai: *ígyen, úgyan*; összetételei: *imígy, amúgy, sehogy*.

V. A' *kérdők*:

a) *helykérdők*: *hol? honnan? honnét? honnat? hova? merre? meddig?*

b) *Időkérdők*: *mikor? mikoron? mikorra? meddig?*

c) *Számkérdők*: *hány? hányszor? mennyi-szer? stb.*

d) *Módkérdők*: *hogy'? hogyan? miként? mikép? miképen? stb.*

VI. *Tagadók*: *nem, sem.*

VII. *Állítók*; *igen, biz, bizony, bizonyára, bizonyosan, bizonynyal, igazán, valóban, valójában, igen is.*

VIII. *Tiltók*: *ne, se.*

IX. *Kétkedők*: *alig, aligha.*

X. *Gyűjtők*: *együtt, egyetemben, egyszerismind vagy egyszersmind, öszvesen, öszveleg, mindenestül.*

98. §.

A' HATÁRZÓK' FOKOZÁSA.

A' határzók következő szabályok szerint fokoztatnak:

1) A' melléknevekből származottak a' közép-fok' képzőjét a' határzói képző előtt veszik fel, p. o. *nagyon, nagyobbban, legnagyobbban; rútúl, rútabbúl, legrútabbúl; kevesen, kevesebben, legkevesebben; gazúl, gazabbúl, leggazabbúl* stb.

2) A' következők pedig így fokoztatnak:

Alá	alább	legalább
Alúl	—	legalúl
Alól	—	legalól
Alúlról	—	legalúlról
Amoda	amodább	—
Amarra	amarrább	—
Arra	arrább	—
Belúl	—	legbelúl
Belól	—	legbelól
Belülről	—	legbelülről
Benn	bennebb	legbennebb
Bent	bentebb	legbentebb
Eló	előbb	legelőbb
Elé	elébb	legelébb
Elól	—	legelől
Elúl	—	legelől

Elülről	—	legelülről
Emerre	emerrébb	—
Erre	errébb	—
{ Fel	felebb	legfelebb
{ Föl	fölebb	legfölebb
{ Felül	—	legfelül
{ Fölül	—	legfölül
{ Felülről	—	legfelülről
{ Fölülről	—	legfölülről
{ Fönn	fünnebb	legfünnebb
{ Fenn	fennebb	legfennebb
{ Fent	fentebb	legfentebb
Hamar	{ hamarább	leghamarább
	{ hamarébb	leghamarébb
	{ hamarabb	leghamarabb
Hátra	hátrább	leghátrább
Hátul	—	leghátul
Hátról	—	leghátról
Hátülről	—	leghátülről
Inkább	—	leginkább
Ide	idébb	legidébb
Itt	—	legitt
Itten	—	legitten
Ki	kiebb	legkiebb
Kül	külebb	legkülebb
Kivül	—	legkivül
Kivülről	—	legkivülről
Közel	közelebb	legközelebb
Le	leebb	legleeb
Lent	lentebb	leglentebb

Messze	{ messzebb { messzébb	legmesszebb legmesszébb
Oda	odább (odébb)	legodább
Ott	—	legott
Ottan	—	legottan
{ Össze	összébb	legösszébb
{ Öszve	öszvébb	legöszvébb
Szélül	—	legszélül
Szélről	—	legszélről
Távol	távolabb	legtávolabb
Távul	távulabb	legtávulabb
Távulról	távulabbról	legtávulabbról
Tova	tovább	legtovább
Utól	—	legutól
Végül	—	legvégül
Végről	—	legvégről

§. 99.

KÖTSZÓK.

Kötszóknak nevezzük a' nyelvnek azon részecskéit, mikkel vagy egyes szók, vagy egész mondatok különféle kölcsönös viszonyaikhoz képest egymás mellé, vagy alá soroztatnak. Illyenek:

1) A' *kapcsolók*: és, 's, is, meg, megint, még, mégis, ismég, ismét, pedig, pediglen, megint, megintlen.

2) A' *feltételkötők*: ha, hahogy, hogyha, ha-

nem, hanemha, hacsak, úgyha, ha pedig, ha ugyan, ha mégis, ha ugyanis, ha ugyan mégis, ha csakugyan, ha aztán, aztánha, akkorha, akként ha, azért ha, a' szerint ha, ámha, mintha.

3) *Az elválasztók*: a) állítólag: részint — részint, részről — részről, vagy — vagy, akar — akar, akár — akár; b) tagadólag: sem — sem, se — se, sem nem — sem nem, se nem — se nem, nem is — nem is; c) tiltólag: se ne — se ne.

4) *A' gyűkötő*: mind — mind.

5) *A' hasonlítás-kötők*: mint — úgy, valamint — úgy, mint — mint, miként — akként, miszerint — a' szerint, vagy azért; mint — azont, épen úgy — mint, mikép — akkép, miképen — akképen, mily-lyen — olyan, annyi — mennyi, annyira — mennyire, szinte — mint, szintúgy — mint, épúgy — mint, épenúgy — mint, minél — annál, mennél — annál, mentül — annál, úgy — hogy.

6) *Az okkötők*: mert, mivel, mivelhogy, hogy, minthogy, azért, azért — hogy, azért — mert, annakokáért, azokért, azonokért, azokból, miért, miokért, miokból, minélfogva, annálfogva.

7) *Időkötők*: mikor, mikoron, még, míg, míglen, azonban, azalatt, azután, aztán, annakutána, ezután, eztán, ennekutána, miután, minekutána, akkor, akkoron, tovább, továbbá, továbbra, mióta, azóta, addig, meddig.

8) *Helykötők*: a' hol — ott, a' honnan — onnan, honnét — onnét, a' hová — oda vagy onnét, ha valahol — ott vagy itt, ha valahová — oda vagy ide.

9) *Ráhagyók*: bár, bárha, habár, ámbár, ámbátor, bátor, noha, jóllehet, ha is, ha nem is, ha úgy is.

10) *Ellenkötők*: de, ugyde, de mégis, de mégsem, ellenben, ellenkezőleg, de nem.

11) *Kivételezők*: azonkívül, annakkivül, hólott, különben, mindazáltal, azonban, csak úgy, csak is, mégis, csak akkor, csupán, egyedül, csupán akkor, csupán csak akkor, egyedül úgy, egyedül akkor, azonkül, azonkívül, a' nélkül.

12) *Zárkötők*: tehát (a' régi iratokban: tahát), hát, többire (de reliquo), többnyire (plerumque), egyébiránt, egyébként, végre, végül, végtére, elvégre, végezetre, végezetül, bezárólag, befejezőleg, bevégzőleg, utóljára, utólján.

13) *Magyarázók*: mint, ugymint, tudniillik, például, példánakokáért, azaz, mintegy, vagyis.

14) *Felfüggesztők*: mihelyt — azonnal, mihelyest — tüstént, alighogy — mindjárt, addig — míg, alig — már, még — már, miután — azután, minekutána — annakutána.

15) *Nagyítók*: sőt, inkább, méginkább, leginkább, annálinkább, a' mi több, még; mennél inkább — annál inkább, minél inkább — annyival inkább.

16) *Kérdéskötők*: -e? mi a' szóhoz kötjellel kapcsoltatik; úgy-e? nemde? ugyan úgy-e?

17) *Számsorkötők*: először, másodszor, előbb, azután, végre, utóljára stb.

100. §.

INDULATSZÓK.

Az indulatszók érzelmi kifakadások:

1) *Örömet* jelentenek: ujuh! juh! ujuhu! ijuh! ajaha! huja! ihuhu! haja! hajaha! hahaha! hejaha!

2) *Fájdalmat*: oh! jaj! fáj! bibis! jaj Istenem! oh! oh jaj! oh Istenem! fájdalom!

3) *Csodálkozást*: beh! juj! jujbeh! hajh! deh! vajmi! oh be! ni! nibeh! ejni! ejnye! nini! ohni! oh millyen! ühü! furcsa! beh furcsa! fura!

4) *Gunyolást*: ejej! nono! úgy-e! soha bizony! ah bizony! lám! hüh! ühüm! úgyám! azám! nohiszen! lámni! vajjon! hiszen! ejnye! bezzeg! nojszen! de hiszen! dejszen!

5) *Vágyat*: bárha! ohha! bár! oh! oh csak! ah! vajha! hejbár! hejcsak!

6) *Buzdítást*: rajta! no! uczu! nosza! nosza rajta! uczu rajta! uszu! hajhó! hajrá! hajló! hahó! nomég! nocsak! nomár! nohát!

7) *Csöndet*: csitt! piszt! hallga! ni ah! lass! lassan!

8) *Iszonyt, undorodást*: huh! uh! piha! juj! jujha! csunya!

9) *Csillapítást*: hó! hő! hohó! hóha! hőhe! hők!

10) *Sajnáat*: fájdalom! kár! beh kár! ejno! beh sajnos! haj! ej! boldog isten! szegény! szegényke! szegény tatár!

11) *Kétkedést* : vajjon ! ugyan ! lehetetlen ! igazán ! valóban ! ne mondja ! ohoh ! ugyan úgy-e ! soha ! bizony !

12) *Tudakozást* : hogyan ! hogyan ! nos ! nos aztán ! hát úgy ! úgy-e !

13) *Ráhagyást* : hadd ! hagyján ! hadd legyen ! isten neki ! oda neki !

14) *Boszankodást* : ah ! áhhá ! éj ! háh !

15) *Figyelhneztető, megszólító* : hajh ! hejh ! a ! e ! (ott van a ! itt van e !) ni ! nini ! la ! lám ! nám !

16) *Kínálkozó* : neh ! nehsze ! nehtek ! nesztek !

Jegyzet. Az állatokat külön-külön indulatszókkal szólítjuk : hi ! deh ! tüled ! hozzád ! csálé ! hajs ! haj ! le ! ki ! be ! czoki ! czone ! czicz ! sicz ! hess ! höss ! lele ! lili ! bibi ! pipi ! ruczrucz ! buriburi ! nene ! hők ! czocz ! bari-bari ! tubitubi ! maczmacz ! hücs ! hücs ki ! hücs be ! stb.

HARMADIK RÉSZ.

MONDATTAN.

A' mondattan az egyes szók' vagy beszédrészek', továbbá a' mondatok' egymás közti viszonyait 's azon szabályokat adja elő, mellyek szerint a' szók' mondattá, a' mondatok értelmes és díszes beszéddé fűzetnek össze.

A' mondattannak két része van, u. m. Szókötés és Mondatkötés vagyis ékes szókötés.

Jegyzet. Itt ez uttal csak a' szókötés fordul elő.

SZÓKÖTÉS.

101. §.

A' szókötés az egyes szók' vagy beszédrészek' viszonyait 's értelmes mondattá alakításuk' szabályait adja elő. A' szókötésnek három fő része van:

I. *Szóegyeztetés*, mi a' beszéd' részeinek személyben, számban és ragban összeillesztését,

II. *Szóvonzat*, mi a' beszéd' részeinek viszonybeli összeköttetését,

III. *Szórend*, mi a' beszéd' részeinek elhelyezését tárgyazza.

I. SZAKÁSZ.

SZÓEGYEZTETÉS.

102. §.

ÁLTALÁNOS SZÓEGYEZTETÉSI SZABÁLYOK.

A' szóegyeztetést mindenkor a' beszéd' *alanya* vezérli, miről t. i. valami állítólag, tagadólag, parancsolólag, vagy tiltólag mondatik. A' beszéd' alanya vagy : *főnév*, vagy bármelley más beszédrész, ha főnév gyanánt használtatik.

A' szóegyeztetési általános szabályok következők:

1) Az *állítmány* az *alany*nyal személyben és számban rendszerint megegyezik, p. o. *virágz-ik a' fa*, *a' nap-o k kellemes-e k*.

2) Ha a' mondatban több ugyanazon személyü alany van: az állítmány *rendesen* egyes számban marad, p. o. *az ifjúság és szépség elmul-ik*; *az indulat és szenvedély gyakran erőt vesz az észen*. Szükségkép többesbe tétetik pedig az állítmány:

a) Ha az alanyok *tulajdon nevek*, 's az állítmány azoknak egyedi tulajdonságát, tisztségét, czímét, hivatalát fejezi ki, p. o. *Jupiter és Pluto isten-ek volt-a k a' romaiaknál*; *Hunyady Mátyás és Zápolya János király-o k ká lett-ek*; *de Hunyadi János és Szilágyi Mihály csak kormányzó-k maradt-a k*.

b) Nagyobb érthetőség' vagy nyomatosság' tekintetéből, p. o. *a' kék és veres szép szín-ek*; *a' bú és harag lassú mérge-i az emberi nemnek*.

3. Ha az alanyok különböző személyűek, 's az állítmány közös: ez személyre nézve a' méltóbbal egyezik, de többesbe jó. Méltóbb személy pedig az *első a' másodiknál*, ez a' *harmadiknál*, p. o. *midőn én és Andor munkálkod-tunk, te és társaid henyejt-etek, azért midőn én és ő vígan él-ünk, te és ők nyomorog-tok*.

103. §.

FŐ- ÉS MELLÉKNEVEK' EGYEZTETÉSE.

A. Főnevek.

1) Ha egyes mondatban több főnév egymást magyarázza: csak az utolsó ragoztatik, p. o. *Hunyady Mátyás magyar király-nak szobrot emelnek*. De ha ugyanazon fő tárgyra több ilyen egyes mondat vonatkozik egy állítmány mellett, az utolsó főnév mindenik mondatban külön ragoztatik; p. o. *Hunyady Mátyás magyar király-nak, a' nagy Hunyady János' fiá-nak, a' nemzet' tiszteletében álló férfi-nak, szobrot emelnek*.

2) Ha több egymás után következő főnév mint által kapcsoltatik: ragozásban megegyeznek, de számban nem szükségképen; p. o. *úgy nézem a' jelen élet-et, mint mulandó vándorpály-át*,

mint előcsarnok-át az örök hazának; szeresd felebarát-odat mint tenmag-adat; ne úgy szeresd felebarát-odat, mint a' farkas a' juh-ok at.

B. Fő- és melléknévek.

1) Midőn egy vagy több melléknév *állítmányul* használtik, az alany nyál számban rendszerint megegyezik; p. o. *szorgalmas-ak, jó-k és vidám-ak az ifj-ák; a' csodaműv-e k ritk-ák; az ég derült.*

2) Midőn egy vagy több melléknév *mint jelző* a' főnév előtt közvetlenül áll, változatlan marad; p. o. *szorgalmas, jó, és vidám ifj-ak; ritka csodaműv-e k.*

3) Midőn pedig a' *jelző* (egy vagy több melléknév) nagyobb nyomatosság' tekintetéből a' főnévnek utána tétetik, ezzel személyben, számban és ragban megegyezik; p. o. *kincs-et keves-et hozott magával, de jellem-et jó-t, 's ismeret-e k et szép-e k et.*

104. §.

SZÁMNEVEK' EGYEZTETÉSE.

1) A' számnevek az egyeztetésben a' melléknévek' szabályait követik; p. o. *tíz forintot adott a' második osztálynak, kétféle pénzben; lov-at tíz-et vettem, juh-ot száz-at.*

2) Midőn a' számnév *an*, *en* képzőt vesz fel: az állítmány, következésképp az ige is, többesbe tétetik; p. o. *hat-an volt-a k a' nagy- o k*, *het-en a' kisebb-ek*; *eleg-en volt-a k hivatalo-s a k*, *de keves-en a' választott-a k*; *a' menny-in megjelent-ek*, *mind elhitta*.

3) Ha a' határozott: *két*, *három* stb, vagy határozatlan: *sok*, *kevés*, *elég* tőszámok, valamint a' számnévmások is: *néhány*, *valahány*, *annyi*, *mennyi* stb jelzőül közvetlen állanak a' főnév előtt: mind ezt, mind az állítmányt is rendesen egyes számban kívánják; p. o. *száz magyar levág-ott kétszáz törököt*; *sok ember volt a' vásáron*; *kevés ifjú tanul haszonnal*; *elég kenyér van számukra készen*; *néhány legény kitüntette magát a' bátorságban*. Ennek oka pedig az: mert ezen számnevek már magokban is többséget jelentenek. Hiba volna tehát e' kérdésre: *hogya' a' búza? hogya' a' bor? hogya' a' kép?* így' felelni: *nyolcz forint-o k*; *tíz arany-a k*; *hat tallér-o k*; ezek helyett: *nyolcz forint*; *tíz arany*; *hat tallér*. Nagyobb nyomatosság' vagy érthetőség' kedvéért azonban az alany és állítmány többes számban is használtatik, p. o. *ezer átk-a ink hulljan-a k reá-tok*; *sok kérelem-eink-nek és könyörgés-eink-nek füstbe kellett menni*.

4) Ha a' számnév, független és magán főnévül használtatik: egyéb nevekként valamint más ragot, úgy a' rendes többest is felveszi; p. o. *a' sok-at is kevés-nek nézem az igaz boldogságból*;

*ezr-e ket nyert; milli-ó k k a l bír; az első-k leve-
rett-e k 's az utolsó-k győz-te k; ma jön elő a'
tized-e k' és huszad-o k' kérdése; több-e ket láttam
a' sok-a k közől.* Egyébiránt ha a' főnévül használt
számnév mellé jelzőnek ismét számnév tétetik: a'
3-dik, szám alatti szabály áll elő, p. o. *tíz ezret
nyert; buzgó imádság epedez száz ezre k' ajakán.*
(Vörösm.)

5) Midőn a' számnevek nem a' vezér fő-, hanem
a' jelző mellékneveket, millyek az: *ú, ű, as, es,
os, ös, üs, nyi, i,* és *beli* képzőraguak, magyaráz-
zák: a' számbeli egyeztetés' tekintetében a' főnévre
semmi hatásuk nincs; p. o. *há r o m láb-ú asztalo-
kat csináltatott; négy emelet-es házakat raka-
tott; húsz mértföld-ny i útnak indúlt; száz
an-ny i jótéteményekkel halmazta; a' tizenhat
város-i és öt ven megye-beli követe k megjelentek.*

6) A' mértékek' nevei, mint *öl, láb, hüvelyk,
köböl, szápu, kila, véka, mércze, mázsa, font,
akó, itcze, arasz, rőf, sing* stb, valamint a' ha-
tározatlan mértéket jelentők is, mellyek többnyire
számnévek által szoktak meghatároztatni, mint:
szekér, zsák, kosár, falka, folt, csapat, sereg
stb, a' főnév előtt melléknevül használtatnak, 's
ekkor a' főnév egyes számban marad, p. o. *hat öl
fát vettem, két font húst, három mérő bu-
zát; két szekér szénát;* — nem *hat öl fá-
kat* stb.

105. §.

NÉVMÁSOK' EGYEZTETÉSE.

A. Személyes névmás.

1) A' személyes névmás, mint alany, személyben és számban megegyezik az igével; p. o. *én is ember vagy-o k, t e is ember v a g y; m i is él-ü n k, ő k is él-ne k.*

2) Ha nagyobb érthetőség vagy nyomatosság nem kívánja: az alany-névmás rendesen kihagyatik, de azért az ige annak személyét és számát követi; p. o. *(ő) azt izen-i, hogy (én) látogas-s a m meg.*

3) Ha a' mondatban több különböző személy áll alanyúl: a' személyes névmás okvetetlen kitétetik; és pedig ha az *első* a' *második*-kal, vagy *harmadik*-kal fordul elő: az ige a' *többes első* személybe jó, — ha a' *második* a' *harmadik*-kal: az ige a' *többes második* személyt veszi fel, p. o. *én és ő fáradt-un k, midőn t e és b a r á t a i d m u l a t t a t o k.*

4) Az írók a' régi romaiak' és görögök' példáját követve, a' fejedelmek és társulatos hatóságok pedig, mint: *vármegyék, királyi és mezővárosok' tanácsai, káptalanok és conventek,* a' hajdan korból fenmaradt divat szerint, magokról szóltokban: *Mi* többessel élnek, p. o. *könyv-ü n k' első*

részében mondott-uk; Mi V-dik Ferdinánd; Mi Pest vármegye' főpapjainak, országzászlósainak, nagyainak és nemeseinek közönsége; Mi egri káptalan.

Különösen használtatik e' többes akkor is, midőn valakire hidegen akarunk parancsolni, vagy bár tréfásan illy hideg parancsolást 's kérdezést színelünk; p. o. *menjünk! induljunk! hol járunk?*

5) Felcseréltetik olykor a' személyes névmás némelly személyesített nevekkal is, mint: *parányiság, csekélység, gyöngeség; p. o. parányiságom' belátása szerint.*

Így használják a' fejdelmek magokról ezt: *Felségünk*; alattvalóikra nézve pedig a' *te* és *ti* helyett ezt: *Hűséged, Hűségtek, Kedvességed.*

Társalgási nyelvben, minden czím' kerülésére: *ön, kegyed*, vagy *maga* van szokásban. — Használtatnak még, többek között a' *kend* vagy *kegyelmed, uraságod, asszonyságod, nagyságod, herczegséged, felséged* stb megszólítások is, mellyek személyragos birtoknevek levén, ha több személyről mondatnak is, az állítmányt egyes számba kívánják magok mellé; p. o. *Nagyság-tok' és kegyelme-tek' bölcs ítélet-ére bizzuk; Uraság-tok legjobban tud-ja.*

B. Visszatérő névmás.

A' visszatérő: *magam, magad, maga*, az egyeztetésre nézve a' személyes névmás' szabályait

követi, p. o. *mag-am tud-o m', mag-a d' kér-ed, mag-a lát-ja*. Nagyobb nyomatosság' kedvéért a' személyes névmással össze is köttetik, p. o. *ő maga mondja, t in magatok tudjátok, min magunk látjuk*.

Személyragos név levén e' névmás is, ha mint birtokos, birtoknévvel jó viszonyba, ez utóbbit az első és második személyben is *mindenkor harmadik* személyü raggal kívánja maga mellé, p. o. *magam' lov-a in mentem; maga-to k' ház-á b a n történt; nem mag-a m lova-i m o n, mag-a t o k há-za-t o k-ban*.

C. Mutató névmások.

1) A' mutatók: *ez, az, emez, amaz, ugyanez, ugyanaz, ez az, az az, ezen, azon, ugyanezen, ugyanazon, illy, olly, amolly, illyen, ollyan, amollyan*, melléknevekül használtatván, ezeknek követik egyeztetési szabályait; p. o. *az illy ember-ek nagy vállalatban hamar csökkennek; azon ifjak, kik iparkodnak*.

2) Ha a' következő mutatók után: *ez, az, imez, emez, amaz, ugyanez, ugyanaz*, névelős név jó: ezzel személyben és számban is megegyeznek; p. o. *azok az ember-ek jöttek hozzánk; ugyanazokat az ember-eket várom*.

D. Visszahozó vagy visszamutató névmások.

1) A' visszahozók: *ki, melly, mi, milly, mily-lyen*, a' névvel, mellyre visszamutatnak, számra

nézve megegyeznek; p. o. *azon vendég-e k, kik-et vársz, nem jönnek.*

2) Ha az egyesben levő főnév előtt, többséget jelentő számnév áll, vagy két és több külön főnévre utal a' visszahozó: ez rendesen többesbe jó, bár a' nevek, mellyekre visszahat, egyesben vannak is; p. o. *tíz derék szónok volt jelen, kik közül csak egy pártolta az indítványt; hála hazánk' minden lelkes fiának, kik naponként szaporodnak.*

3) A' *melly, mi, milly* és *millyen*, gyakran jelzőül áll a' főnév előtt, és ekkor változatlan marad; p. o. *a' melly ifj-ak fiatal korukban nem tanulnak, laza férfiak lesznek; mert a' millyen szorgalmú ifj-ak voltunk, többnyire olyan férfiak leszünk; a' mi keveset tudott, elmondta.*

E. Kérdő névmások.

A' kérdők: *ki, melly, mi, kicsoda, micsoda, kiféle, miféle, milly, millyen, mennyi, mennyiféle, mellyik*, ha melléknevekül használtatnak, szinte ezeknek követik szabályait; p. o. *milly ember-e k voltak azok.* Egyébiránt főnévül állanak, p. o. *kiket láttál? miket mondtál?*

F. Határozatlan névmások.

1) A' *rendes* határozatlan névmások két osztálybeliek, u. m.

a) Számnévmások: *hány, néhány, valahány, akárhány, sehány, annyi, mennyi, valamennyi, akármennyi, amannyi, emennyi, semennyi, mindannyi*; ezek a' tőszámok' szabályait követik, p. o. *hány forint-ba került a' házad? hány-an vagytok.* A' *mindnyájan* ugyanazon szabályok' 2-dika szerint többes számot kíván, p. o. *mindnyáj-an vitéz-ek volt-a k.*

b) Részletők: *kiki, valaki, akárki, mindenki, bárki, senki, kisé, misem*, és az elavult: *néki*. Ezek a' főnevek' szabályai alatt állanak, p. o. *mindenki jót tartozik tenni.* Megjegyzendő azonban, hogy a' *kiki* kettősen ragoztatik, így: *ki-t-ki-t, kinek-kinek*; a' *kisé*-ben és *misem*-ben pedig csak a' *ki* és *mi*, p. o. *ki-t sem láttam, mi-t sem halottam.* A' többiek: *valami, akármi, semmi, valamelly, akármelly, bármelly, semelly, akármilly, bármilly*, ha melléknevekül használtatnak, ezeknek követik szabályait; p. o. *valami beszédem van veled; akármilly-ek volnának a' nehézség-ek, meg nem rettenénk.*

2. Kivételes határozatlan névmások:

a) *Mindnyája*; ez, minthogy benne a' többség' eszméje már magában is ki van fejezve, midőn mint *alany* használtatik, az állítmányt egyes számba kívánja, p. o. *mindnyája elvesz-e t t*; ha főnévül használtatik, a' többes személyragokat is felveszi, így: *mindnyájok, mindnyájotok, mindnyájunk*; de ekkor alanyúl nem állhat, hanem helyette a' *mindnyájan*, vagy *mind* vétetik fel; p. o. *mindnyáj-an*

ott volt-un k, nem: *mindnyáj-un k ott volt-un k*; *mind ott volt-at o k*, és nem: *mindnyáj-o t o k ott volt-at o k*; a' személyragos főnevek' szabályaihoz képest azonban így is egyeztethetik: *mindnyáj-u n k ott v o l t*, *mindnyáj-o t o k ott v o l t*, *mindnyáj-o k ott v o l t*.

b) *Minden*; ez egészen a' melléknevek' szabályait követi.

c) *Mind*; ez határozó gyanánt vétetvén, a' szóegyeztetésre nézve semmi hatással nincs 's a' számbeli egyeztetés ekkor a' nyilván kitett vagy elhallgatott személyes névmástól függ; p. o. *mind ott v o l t*, *mind ott volt-a k*, *mind ott volt-at o k*.

G. Birtokos névmás.

1) A' birtokos névmás: *övé, tied, enyém*, főnév előtti jelzőül nem használtatik, hanem helyette a' nevek után tétetett személyrag által pótoltatik; nem lehet mondani p. o. *az enyém ház*; hanem: *ház-am*, vagy nagyobb nyomatosságért: *az én ház-am*. Állítmányul használtatván a' melléknevek' szabályait követi, p. o. *én a' tied vagyok*; ez a' *ház az enyém*. Ha pedig főnévül vétetik, a' főnevek' szabályai alá esik, p. o. *nekem is van kardom*, *neked is*, *de az enyém-ne k jobb éle van mint a' tied-ne k*.

2) Minden név harmadik személy levén magában, habár első vagy második személyü ragot vett is fel, az igét is harmadik személyben kívánja maga mellé; p. o. *ház-am megé-g e t t*; *kerek-em*

eltör-t. Ezen szabályt követi a' birtokos névmás is, p. o. *az enyém elsikkadt, a' tied még megvan*. És ezen szabály alá tartoznak a' birtokos ével ragozott nevek is, p. o. *nem az én szolgám' tehene, hanem a' tied-é gázol-ta le a' vetést*.

3) Az egy birtoku személyragos nevek az igét egyes számba, a' több birtoknak többesbe kívánják, p. o. *ez az én ház-am volt; Nagyság-tok tud-ja; a' te ház-a-id süllyed-tek el; Meltóság-a-itok szenved-nek általa*.

106. §.

IGEEGYEZTETÉS.

1) Az ige mindenkor az alanyesetben levő nyilvánkitett vagy alattomban értett névvel egyeztetik meg, személyben mint számban, p. o. *az ifjutan-úl; a' katonák utaz-nak; sokat olvas-unk (mi), de keveset tart-unk meg (mi)*.

2) Ha több ugyanazon személyü nevező(alanyeset) van a' mondatban: az ige rendesen egyesbe jó; p. o. *fegyver, éhség és mirigy pusztított-a hazánkat*; de ha az alanyok tulajdon nevek, vagy nagyobb érthetőség és nyomatosság kívánja (l. Átálános szabályok 2. sz.): az ige szükségkép többesbe tétetik, p. o. *Jupiter és Mars istenek volt-a k; Hunyady és Zrinyi jeles hősöknek tartat-nak; a' bú és harag emészt-ik az embert*.

3) Ha a' nevezőben (alanyeset) levő két vagy több főnév különböző személyü: az ige a' méltóbbal

egyezve többesbe jó; p. o. *te és Pál előre ment-ék, Andor és én követ-ünk.*

4) Ha a' mondatban határtalan módu ige vétetik alanyúl: az állítmány azzal egyeztetik meg, és ha több illy határtalan módu ige jó elő ugyanazon mondatban: az állítmány egyesben marad, vagy többesbe is tétethetik; p. o. *a' hazáért élni és halni szép dolog; csak mindig enni és inni nemtelen foglalatosság-o k.* Az illy határtalan módu igét, melly főnév helyett szolgál alanyúl, ha más ige nincsen nyilván kiteve a' mondatban, a' belőle származtatott *ás, és, vagy: at, et* ragu névvel is fel lehet cserélni, p. o. *embert ölni, vagy: az ember-ölés tilos.*

107. §.

A' RÉSZESÜLŐK' EGYEZTETÉSE.

1) A' részesülők fő- vagy melléknevekül használtatnak, p. o. *szerző ember, hallgató ifjú; kerekgyártó, favágó; szeretett barát, indulandó követ,* 's c' szerint a' fő- vagy melléknevek' szabályait követik.

2) A' *ván, vén* állapotjegyző változatlanúl használtatik, p. o. *elmen-vén meghoz-t a m; hazajö-vén megkezd-e t t e munkáját; vár-ván várt-unk.*

1) A' *va, ve* félmult:

a) Cselekvő igéknél, ha szinte cselekvőleg alanyúl vétetik, a' régi irományok' tanúsága sze-

rint minden egy birtoku személyragot felveszen, 's ekkor az egyeztetésre nézve a' visszatérő *magam, magad, maga'* szabályát követi, p. o. *tehát jövő-d ajándokoz-a d te ajándokodat* = et tunc veniens offeres munus tuum; és *bemen-véjek lakoz-án a k ott* = et intrantes habitabant ibi; *a' konkolyt hiszed-vétek kiirt-sátok velek össze a' búzát is* = colligentes zizania, eradicetis simul cum eis triticum; *tévelg-etek nem tud-vátok írást* = erratis nescientes scripturas (Münchener Codex).

b) Szenvedőleg állítmányúl használtatván, minden egyéb ragot is felveszen, 's ekkor az egyeztetésre nézve az alanyi főnév' személyét és számát követi, p. p. *váll-a ink rak-vák terhekkal; könyveket olvas, ujsággal tel-vék et*.

c) A' közép- és szenvedő-igék' *va, ve* félmultja a' fenebbi mindkét rendbeli ragozást felveszi, 's ahhoz képest egyik' vagy másik' szabályát követi, p. o. *és mi alu-vánk elorozták őt* = et furati sunt eum, nobis dormientibus (Münchener Codex).

A' mai szokás a' *va, ve* félmult részesülőt is határozó gyanánt használván, ragozatlanúl hagyja, kivévén a' többes számu harmadik személyragot, melly a' *vannak* kihagyására alkalmaztatik; p. o. *az ujságok telvék, azaz: telve vannak*.

Szokásban volt a' régieknél az: *att, ett* képző mult határozó is, melly személyragoztatván, a' névvel, mellyre vonatkozik, személyben és számban is megegyezik, p. o. *látá Satanást, miként villámatot, mennyből lehull-att a*

= vidit Satanam, sicut fulgur, de Coelo cadentem; és hallák a' két tanítvány ötet beszél-ette = et audierunt eum duo discipuli loquentem; Úr! mikor láttunk tégedet éhez-etted, és étettünk tégedet — szomjaz-attad, és veneréket adtunk te neked = Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te, — sitientem, et dedimus tibi potum; Jézus azért hogy látá őtet sír-atta, és a' zsidókat sír-atták = Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judaeos plorantes (Münchener Codex). Ezek a' mai illy nemű hosszabb szólásmódok helyett használtattak: látá Sátánást, midőn mint villám mennyből lehullott; és hallák a' két tanítvány, midőn ő beszélt; úr, mikor láttunk tégedet hogy éhez-tél, és étettünk tégedet, és láttunk hogy szomjaztál, és veneréket adtunk téneked. A' határozott alakú mult idő is használtathatik jelzőül 's akkor, mint ez, a' főnév előtt változatlan áll, utána azonban, mint más jelzők, nem tétethetik; p. o. Szerettem barátom; igen kedveltem ember; nagyon tiszteltem hőstöknek küldöm ez emléket.

108. §.

A' NYELV' EGYÉB RÉSZEINEK EGYEZTETÉSE.

A' nyelv' egyéb részei, u. m. a' *határozók* és *indulatszók*, az egyeztetésre nézve semmi szabály alá nem esnek, kivévén midőn főnévül vétetnek, melly esetben a' főnevek' szabályait követik, p. o. a' sok hogy és oh, nem szép az ékesszólásban; a' jaj-okat és vajh-ákat a' szónok ritkán és illő helyen használja.

II. SZAKASZ.

SZÓVONZAT.

109. §.

ÁLTALÁNOS SZÓVONZAT.

A' beszéd' részei a' mondatban többféle viszonyban állanak egymással, 's ahhozképest különbözőkép módosúlnak. Azon név vagy ige, melly maga mellé más nevet vagy igét viszonyít: *vonzó-* vagy *vezér-nérnek* és *igének*; a' viszonyított név vagy ige pedig *vonzott-nak* vagy *vezérlett-nak* mondatik, és ragot veszen fel.

Minden név és ige továbbá: vagy *határizott* vagy *határizatlan* alakban állhat nyelvünkben, p. o. *váltójogot ír*, és: *a' váltójogot ír-ja*. A' *nevet*, különféle viszonyaiban a' *névelő*, *névrag* és *névutó* állapítja meg; az *igét* pedig a' mondat' határizott vagy határizatlan tárgya kívánja ez vagy amaz alakba.

110. §.

NEVEK' VONZATA.

1) Ha egyes mondatban, több név, ugyanazon személy' vagy tárgy' meghatározására magyarázólag irányoztatik: ragozást csak az utolsó veszzen fel, a' többi változatlan marad; p. o. *Kemény Simon tábornok-ot látta.* De ha ugyanazon fő-tárgyra, egy állitmány mellett, több ilyen egyes mondat vonatkozik: az utolsó név mindenik mondatban külön ragoztatik; p. o. *Kemény Simon tábornok-ot, Erdély' derék fi-át, Hunyady János' megmentő-jét látta.*

2) Ugyanazon vonzatu, személyü és számu neveknél *névutó* csak az utolsó névhez adatik; p. o. *a' hírlapok az ósiség, bírhatóság, adó és vámrendszer mellett és ellen, különbözőkép nyilatkoznak.* Ha azonban a' mondat, nyomatosság' és érthetőbbség' kedvéért több magánálló részekre osztatik: a' névutót minden egyes rész után ki lehet tenni; p. o. *a' fű alyja ellen, a' szolga ura ellen, az alattvaló felsőbbisége ellen, ne szegűljön.*

Hasonló esetben a' *ragok* is minden egyes név után rendesen kitétetnek, p. o. *az ökröt szarvá-nál, az embert szavá-nál fogják;* az író' izlésétől függ azonban, ha a' mondat' értelmének nem árt, csak az utolsó névnél tenni ki a' ragot; p. o. *a' kertek-, rétek- és erdők-ről tanakodtak.*

3) A' minőségképző: *u, ü*, ha főnévhez ragasztatik, meghatározó melléknevet, vagy melléknévül használt egyéb nevet kíván maga eleibe, p. o. *ritka fény-ü férfi, nagy méltóság-u úr; négy láb-u asztal; fa nyelv-ü kés*. Az illy kifejezésekben *birtokviszony* lappang, azaz: *ritka fényü férfiú*, azt teszi: *olly férfiú, kinek ritka fénye van*; miért is velök csak akkor lehet élni, midőn a' mondat *van* igével feloldható. Roszúl volna tehát mondva: *nagy figyel-ü tárgy*, mert a' *tárgynak figyelmet* nem lehet tulajdonítani; ellenben jól ez: *mély figyel-ü hallgatás*, mert a' *mély figyelem* hozzá illik birtokúl a' *hallgatáshoz*.

A' régibb képzetű illy nevek, mint: *szomorú, keserű, domború, szigorú* stb., mellyeknek újabban élesztettek fel főnevei, ezen szabály alá nem tartoznak, hanem a' többi melléknevek' szabályait követik.

4) A' különbféle *mértékek'*, úgymint: *nagyság', mélység', hossz', szélesség', magasság', rövidség', vastagság', bőség', távulság'* stb. kitételeiben a' szóvonzat következő:

a) Ha *mennyiséget* akarunk kifejezni, a' mértéknév *nyi* ragot veszen fel, 's előtte rendszeren melléknév, vagy melléknévül használt más valamelly név áll, p. o. *hat öl-nyi tér; két ujj-nyi papíros; puska lövés-nyi távulság*. Vannak azonban mértéknévek, mellyek *nyi* raggal melléknév nélkül is használtatnak, p. o. *marok-nyi nép; hordó-nyi has; tenger-nyi ember*.

b) Ha *mílylenséget* akarunk kifejezni: a' mértéknév: *as, es, os, ös* képzővel szövetkezik, p. o. *hat nyíl-as rét; tíz kap-ás szőlő; száz hold-as erdő*. A' mértéknév előtt ezen esetben is rendesen melléknév, vagy melléknévül vett más név áll; az *egy* számnév azonban gyakran kihagyatik, 's ekkor a' mértéknév hasonlókép minden előző nélkül marad, p. o. *öl-es ember; mázs-ás harang; font-os alma*.

c) Midőn a' mértéknév után ezen melléknévek: *hosszu, széles, mély, magas, vastag, vékony, keskeny, rövid, bő* stb, vagy ezekből *ság, ség* képzővel lett főnevek, mint: *hosszaság, szélesség, mélység* stb következnek: a' mértéknév *nyi* raggal vagy a' nélkül használtatik; p. o. *hat öl magas, vagy hat öl-nyi magas; két réf széles, vagy két réf-nyi széles; egy arasz hosszúság, vagy egy arasz-nyi hosszúság*.

d) Ha azon *ság, ség* képzőű főnevek *u, ü* képzőt vesznek fel: a' *nyi* ragot nem szükség a' mértéknévhez kapcsolni, hanem röviden így is állhat: p. o. *száz a hó nagyság-u kád; két öl vastagság-u fa; két mérföld távolság-u állomás*.

5) Az *idő* mértéknevei előtt rendesen szám vagy más magyarázó név áll, és az illyenhez a' mértéknév egyes harmadik személyi birtokragot veszen fel, minthogy a' *van* birtokige alattomban értetik; p. o. *hat het-e hogy itt vagyok; két esztende-je mióta várlak, azaz: hat hete van, két esztendeje van*. Következő időmértéknevek: *esz-*

tendő, *hó*, *hét*, *nap*, *idő*, minden magyarázó előszó nélkül is használtatnak; melly esetben azonban, az *idő* szót kivevén, mindenkor az *egy* számnév értetik oda magyarázóúl, p. o. *esztendeje múlik*; *napja telik*; *ideje hogy menjünk*; azaz: *egy esztendeje múlik*; *egy napja telik*.

Ha az *idő* mennyiségét akarjuk kifejezni: az *idő* mértékneve *nyi* ragot vesz fel, p. o. *pillanatnyi*, *percnyi*; mellyet akkor is megtart, midőn távulság' mértékeül áll, p. o. *két órányiira vagyok tőled*. Különben a' *nyi* rag rendesen az *i* képzővel váltatik fel, p. o. *három nap-i munka*; *két hónap-i fáradság*, e' helyett: *három nap-nyi munka*, *két hónap-nyi fáradság*.

Az itt kijelentett eseten kívül, az *i* képzős nevek az *idő*nek nem *mennyiségét*, hanem *mikoriságát* fejezik ki, p. o. *hajnal-i mise*, azaz: *ollyan mise, melly hajnal-kor tartatik*; *dél-i harangozás*, *éjjel-i ór*.

Ha valaminek *korát* vagy *meddigtartását* akarjuk kifejezni: az *idő*név *as*, *es*, *os*, *ös* képzőt vesz fel, p. o. *hat nap-os gyermek*; *két het-es eső*.

6) A' *hasonlítás*i eszme, különbféle viszonyai szerint, következőkép fejeztetik ki:

a) Az *alapfokú* hasonlításnál a' *hasonlított* név: *olly*, *épen olly*, *szinte olly* szóval magyaráztatik, 's a' *hasonló* névhez *mint* által kapcsoltatik; p. o. *épen olly kegyes, mint igazságos*. A' tagadó hasonlításnál ugyanezen esetben a' hasonlított név: *nem olly*, *épen nem olly*, *távol sem*

olly, távol sincs olly, messze sem olly, épen nincs olly, magyarázókat kap; p. o. épen nem olly szép, mint kellemes.

b) A' középfokú hasonlításnál a' hasonlónév: nál, nél ragot veszzen fel, vagy *mint* által csatoltattik a' hasonlítottéhoz; p. o. *szép-nél szebb, Pál-nál Péter rútabb*; vagy: *szebb mint szép, Péter rútabb mint Pál*. Ezen esetben a' hasonlítási középfok el is mellőzhető, ha a' melléknévhez inkább tétetik; p. o. *Péter inkább kedves mint Pál*.

c) A' felső fokú hasonlításnál azon nevek, mellyek felett a' hasonlított név kimutattatik, között vagy közől névhatárázót vonzanak magok után, p. o. *a' birodalmak között legnagyobb az orosz*. Ha azonban a' kimutatás minden hasonlítás nélkül történik: a' melléknévhez: *felette, szerfelett, rendkívül, igen nagyon* szók következnek; p. o. *igen szép, szerfelett nagy*.

A' hasonlítási eszme' kifejezésére élünk még a' leg képzővel is, melly:

a) A' középfok' elébe téve, felső fokot képez, p. o. *leg-szebb, leg-jobb*. Nyomatosabban így is szólhatunk: *leges leg-szebb, leges leg-jobb*.

b) A' só, ső képzős neveknél, így az: *ül, ül* képzőü határázóknál is, a' felső fok' kifejezésére elég a' leg képzőt az alapfok eleibe tenni, p. o. *leg-el-ső, leg-utol-só; leg-el-ül, leg-hát-ul*; nem szükség tehát így mondanunk. *leg-el-sőbb, leg-utol-sóbb, leg-el-ülebb, leg-hát-ula bb*.

c) Az: *a, e, ja, je* ragos melléknevek eleibe tétetvén, melly melléknevek ugyan főnévül használtatnak, szinte felső fokot képez, p. o. *leg-jav-a, leg-szép-e*, vagy: *leg-jobb-ja, leg-szebb-je*.

111. §.

NÉVELŐ.

1. Kitétetik a' névelő:

a) Ha az eszme általánosan határozott, úgy hogy annak ellentéte szükségkép nem gondoltatik; p. o. *a' tűz éget*. Itt ellentétet vagy mellékeszmét nem kell gondolnunk, hogy egyéb, p. o. *a' vas éget*. Az illy mondásokat *minden* által lehet feloldani, így: *minden tűz éget*.

Ha a' névelő elhagyatik: a' név elveszti általános határozottságát és határozatlan különszerűséget veszen fel; melly esetben ellentétekkel világosítható, p. o. midőn ezt mondjuk: *víz nélkül el nem lehetünk*, ezt azon ellentéttel világosíthatjuk: *hogy sok egyéb nélkül ellehetünk*; így ehhez: *hol ember nem jár*, oda gondolhatjuk, hogy *egyéb járhat*.

b) Midőn valamelly tárgyra különösen reámutatunk, p. o. *a' széken ül*. Ekkor azonban a' mondatot *minden*-nel nem lehet feloldani. Megjegyzendő itt, hogy a' névelő a' közvetlen utána következő névre hat, p. *a' fekete sas erősebb mint a' fejér*.

c) A' fogadók' és házak' ezimnevei előtt, p. o. *a' Kürtnél ebédeltem; a' Szarvasnál vagyok szállva.* A' csárdák' neveit a' helybeli szokás határozza meg.

d) A' tulajdon személynemeknél, midőn ezek köznéviül használatnak, p. o. *a' Hunyadyak jeles nemzetség voltak.*

2. Elhagyatik a' névelő:

a) A' tulajdon nevek elől általában, p. o. *Hunyady János jeles hadvezér, Zimonyban, Nándorfejérvár' közelében halt meg.* A' hegyek', völgyek', erdők', tavak', folyók' és patakok' nevei azonban, néha névelővel, néha a' nélkül használatnak; p. o. *ez itt a' Mátra, a' Bakony, a' Duna; a' Tisza, a' Duna beh zavaros! — még Bakonyban vagyunk; hideg szél fú Mátra felől; merre zúgnak hajjai Tiszának Dunának* (Kölcsy). *Tiszán innen. Tiszán túl.*

b) A' népesített puszták' nevei elől, melyek a' helységnevekhez számíttatnak; egyéb pusztákéi pedig a' tájszokás szerint majd névelővel majd a' nélkül ejtetnek, p. o. *Mezőhegyesen és Bábólnán királyi ménesek vannak; a' Hortobágyon, a' Királytelken voltam.*

c) A' fő-, melléknév és részesülő elől, midőn állítmányiul vétetnek, rendesen, p. o. *az erény ritka, az ember halandó, az arany ércz;* ha azonban azokat különösen ki akarjuk jelezni, bár állítmányiul álljanak: eleikbe tétetik a' névelő;

p. o. *a' róka a' csalfa; az erény a' ritka; Pál az apostol.*

d) A' személyragos neveknél rendszeren, p. o. *házam-ban vagyok, szívem-re vettem; de nyomosítás és rámutatás végett a' névelő ezek előtt is kitétetik, p. o. itt a' ház-am, ott a' kert-em.* Hasonló esetben azon felül még maga a' személyes névmás is kitétethetik névelővel, vagy a' bécsi és müncheni magyar kéziratok, 's általános régi divat szerint a' nélkül; p. o. *itt az én ház-am van; ez a' te rész-ed, vagy így: ez én test-em; legyen te akarat-o d.*

e) A' személyes névmások, kérdők, felkiáltások és megszólítások elől, valamint többnyire a' közmondásokban is; p. o. *ki látott valaha illy csodát? én láttam; szükség törvényt bont; olcsó húsnak híg a' leve.*

3. Névelővel vagy a' nélkül használtatnak:

a) A' visszamutató névmások; p. o. *azon könyv, mellyet adtál, nekem tetszik; a' vendégek, a' kiket vársz, nem jönnek.*

b) E' szó: *isten*; p. o. *isten áldjon meg, vagy: az isten áldjon meg.*

4. A' számnevek az 1. szabály alá esnek, p. o. *a' száz vitéznek köszönhetjük a' diadalt; őt embert láttam.*

5. A' mutató névmások: *az, ez, ugyanaz, ugyanez*, ha az utánok következő név, mellyre mutatnak, névelőt kíván, a' névelő' kihagyásával *azon, ezen, ugyanazon, ugyanezen* alakba is té-

tethetnek, p. o. *az az ember, ugyanaz a kalap*; vagy: *azon ember, ugyanazon kalap*. Az *azon*, *ezen*, azonban az *on*, *en'* kihagyásával röviden is mondathatik; p. o. *ez embert én már láttam*.

6. Az *egyszámnévvel* sok visszaélés történik, minthogy az sokak által a' német határozatlan névelő helyett használtatik. Nyelvünkben következő esetekben van helye:

a) Midőn határozottan csak egyet és nem többet akarunk mondani, p. o. *az egész házban egy embert találtam*.

b) Midőn valamely tárgynak vagy személynek egyedisége iratik körül, különösen regékben és elbeszélésekben, p. o. *élt hajdan egy király, kinek három fia volt*.

c) Használtatik az: *olly*, *illy*, *ollyan*, *ilyen* névmások előtt is, de többnyire csak a' b) pont alatt említett esetben; ekkor azonban ki is maradhat, p. o. *mit tarthatunk egy olly emberről, a' ki stb*; vagy: *mit tarthatunk olly emberről*.

d) Használtatik a' főnév és annak jelzője közétéve, melly esetben nyomosító erővel bír, p. o. *derék egy ember*; *ez gonosz egy csapás*; 's az *illy* mondat egészen más értelmű, mint ha az *egy* a' melléknév' elé tétetik, p. o. *egy derék ember többet ér száz rosznál*; *egy gonosz csapás egészen tönkre tett*.

e) Magasztaló vagy lealázó értelemben is vétezik, p. o. *kár így czivódní egy hitvány gebén*.

f) Határozatlan gyűjtő nevek előtt, mint: *pár*,

falka, sereg, csapat, bokor, kitétetik; p. o. *egy pár csizmát vett; a' réten egy falka juh legel.* Egyébiránt ez többnyire az a) szabály szerint mondatik így.

Minden egyéb esetekben ki lehet kerülni a' németes *egy-et*:

a) Annak egészen elhagyásával; p. o. e' helyett: *ext egy halandó ember el nem viselheti* (das kann ein sterblicher Mensch nicht ertragen), így: *ext halandó ember el nem viselheti.*

b) Az *illy, olly, illyen, ollyan* mutató névmásokkal; p. o. e' helyett: *ezeket mondá egy hangon, melly szívrendítő volt, így: ezeket mondá olly hangon, melly szívrendítő volt.* Magasabb nyelven, mint költészetben, az *illy, olly* stb névmásokat is el lehet hagyni, p. o. *ezeket mondá hangon, melly szívrendítő volt.*

c) Néha a' *valamelly* határozatlan névmással; p. o. e' helyett: *ha egy ember iránt gyanúval viseltetel, így: ha valamelly ember iránt gyanúval viseltetel.*

112. §.

NÉVRAGOK. 1. TÖBBES: AK, OK, EK, ÖK, K.

1) A' magyar, valahányszor általános eszmét fejez ki, mindig egyes számban használja a' nevet; p. o. *az ember halandó; a' farkas ragadozó,* e' helyett: *az emberek halandók, a' farkasok ragadozók.*

2) Minden név *tő-név*, ha rag nélkül áll, p. o. *ember, ház*.

3) A' főnév, vagy bármelley más része a' nyelvnek, ha főnévül használtatik, felveszi a' többes ragot, midőn azon egy tárgyból többet akarunk kijelelni; p. o. *ember-e k, jaj-o k, mint-e k; a' gyengé-k néha meggyőzők az erősek-et; jajok-kal ostromolja az egek-et; én és atyám egy-ek vagyunk*.

4) A' gyű-nevek már magokban is többséget fejezván ki, rendesen egyes számban használtatnak; p. o. *magyar nép, magyar nemzet*. De ha több illy név, p. o. több *nép'* vagy több *nemzet'* fogalma forog fenn: a' többes szám' raga is kiteendő; p. o. *népek' hazája nagy világ* (Vörösmarty); *román nemzetek; germán népek; a' buzák szépek, de a' rozsok silányak*.

113. §.

2. BIRTOKOS : É.

1) Az *é* ragos nevek birtokviszonyt fejeznek ki 's ekkor az *é* ragos név állítmányul szolgál a' nyilván kitett alany mellett; p. o. *ez a' ház Péter-é*.

2) Ha a' mű- vagy birtoknév kihagyatik, 's alattomban értetik: az *é* ragos név magán tőnév gyanánt vétetik, és a' ragozásban saját szabályait követi (lásd: *Helyesírás és Szóragozás* stb); p. o. *Jánosnak is van háza, Péternek is; de a' Jánosé szebb a' Péterénél; Jánosék is ott voltak, Péterék is*.

114. §.

3. SAJÁTÍTÓ: NEK, NAK.

1) Midőn két főnév, vagy főnévűl használt más név, mint birtok és birtokos, elválaszthatlan viszonyban állanak egymással: a' birtokos név *nek*, *nak* ragot vesz fel, a' birtoknév pedig harmadik személyragot; p. o. *Péter-nek ház-a*.

2) Ha a' birtokos több, 's a' birtok csak egy: ez utóbbihoz: *a*, *e*, *va*, *ve*, *ja*, *je* rag adatik; ha pedig a' birtok több: akkor ez: *ai*, *ei*, *vai*, *vei*, *jai*, *jei* ragot vesz fel, p. o. *erdélyiek-nek fejedelmei*; *magyarok-nak király-a*.—Nagyobb értetőség vagy nyomatosság' kedvéért azonban a' birtoknévhez: *ok*, *ök*, vagy *aik*, *eik* stb rag tétethetik; p. o. *hol sok százados agg fák' lógó fodr-aikat suhogással lengeti a' szél* (Horvát Endre); *okvetetlenül kitétetik pedig a' több birtokos személyrag*, midőn a' birtokos és birtok egymástól valamelly közbevetett szó vagy mondat által megszakasztatik; p. o. *a' polgároknak, kik egyszersmind nemések, nem szabad katonát szállítani házaik-ba*.

4) A' *nek*, *nak* ragot szebb hangzás' kedvéért ki is lehet hagyni, p. o. *Erdély' fejedelmei*; *magyarok' királya*. Okvetetlen kihagyatik pedig, midőn a' birtoknév tulajdonító: *nek*, *nak* raggal van ellátva; p. o. *az ország' nagyai-nak munkája*. A' régiek így is irtak: *az ország-nak nagyai-nak ajánlotta munkáját*.

5) Kihagyhatlan a' *nek*, *nak* rag:

a) Midőn a' birtokos név a' birtoknévnek utána tétetik; p. o. *merre zúgnak habjai Tiszá-nak, Duná-nak* (Kölcsey).

b) Midőn a' birtokos név a' birtoktól, a' jelzőn kívül, bármelly szó vagy mondat által elválasztatik; p. o. *azon ifjú-nak, kit tegnap láttam, szép magaviselétét megszerettem; Péter-nak ez a' háza*. A' közbevetett jelző azonban nem kívánja meg szükségkép a' *nek*, *nak* rag' kitételét, p. o. *egek' mindenható ura*. Ha azonban a' jelző több szóból álló: tétessék könnyebb érthetésért a' *nek*, *nak* rag; p. o. *a' viszátkodás-nak elaludni látszott lángja ismét fölgerjedett*.

6) Ha több birtoknév egymástól függő viszonyban jó elő: a' *nek*, *nak* ragot csak az utolsónál szabad kiteni; p. o. *Hunyady' fényes diadala' napjá-nak ünnepét üljük*.

7) Ha a' birtokos főnévvel a' névhatározók, u. m. *alatt*, *felett*, *mellett*, *megett*, *közepett* stb jó-nek birtokviszonyba: a' névutók nagyobb nyomatosság' vagy hangzatosság' kedvéért ragoztathatnak is, de a' főnév szükségkép felveszi a' *nek*, *nak* ragot; p. o. *tenger-nek közepett-e, szék-nek alatt-a, ház-nak előtt-e*; hibás tehát az illy szókötés: *tenger közepett-e, szék alatt-a* stb, mert ezen esetben a' *közepett* és *alatt*, minden rag nélkül is elég a' viszony' kifejezésére.

8) Birtokviszonyilag ragoztatnak a' várasok', várak', helységek', erdők', mezők', ligetek', he-

gyek', völgyek', tavak', folyók' és patakok' tulajdon nevei is, ha a' köznév utánok áll; melly esetben a' *nek*, *nak* rendesen kihagyatik, p. o. *Pest' város-a*, *Búda' vár-a*, *Csaba' helység-e*, *Mátra' hegy-e*, *Rákos' meze-j-e*, *Balaton' tav-a*, *Sajó' völgy-e*. Így származtak némelly városok', helységek', vidékek' stb tulajdon nevei is, p. o. *Sámsonháza*, *Petőfalva*, *Berenhida*, *Mátyusfölde*, *Egervölgye*.

115. §.

4. TULAJDONÍTÓ: NEK, NAK.

1) *Nek*, *nak* tulajdonító ragot vonzanak a' következő igék:

a) Mellyek adás', tulajdonítás', engedés', ígérés', odaszánás', ajánlás', fizetés' fogalmát foglalják magokba, p. o. *adj a' koldus-nak*; *an-nak tulajdonítsd*; *engedj az okosb-nak*; *megígértem barátom-nak*; *azt más-nak szántam*; *ajánlottam a' tanács-nak*; *megfizettem a' kalmár-nak*.

b) Mellyek vélelést, sejtést, gyanítást jelentenek; p. o. *rossz-nak vélem*, *jó-nak sejttem*, *tolvaj-nak gyanítom*; sőt minden olly igék, mellyek valamelly tárgynak tulajdonságáról szóló ítéletet fejeznek ki, p. o. *édes-nak érzem*; *feketének látom*; *üdvös-nak tapasztalom*.

c) A' tanácslók, javaslók, parancsolók, tiltók, ellenzők; p. o. *tanácslom ön-nek*, *javaslom*.

az ur-nak , parancsolom a' szolgám-nak , megtiltom kend-nek , ellenzette fiá-nak a' házasságot.

d) Mellyek valamelly tárgy felé irányzást, célzást, indulást jelentenek, melly esetben *a' nek, nak* azon tárgy' nevéhez ragasztatik, p. o. *fejé-nek irányzott; út-nak indúlt szőke Bandi* (Kisfaludy K.); *fal-nak ment, ugrott, futott, vágztatott, rohant; Pest-nek váltottt, azaz: Pest felé váltottt utat.*

e) Ezek: *árt, beszámít, bead, használ, hiszen, hízelkedik, ígér, ízen, kínálkozik, köszön, látszik, megrall, örül, rémlik, tartozik, világít, izlik, készül; p. o. katonának készűl.*

f) Ezek: *kell, illik, tetszik, fáj, jól esik, p. o. nem kell a' hal-nak a' horog; jól esik neki; tetszik neki.*

g) Ez: *lenni*, midőn valamelly *nek* ragot vonzó szó gondoltatik hozzá, p. o. *jó-nak lenni, rossz-nak lenni.*

2) *A' van, sincs, nincs*, midőn birtokot jelentenek, a' birt dolgot személyragozva, a' birtokost *nek, nak* raggal kívánják, p. o. *nincsen nek-em semmi baj-om; Péter-nek szép ház-a van.* Midőn létezést, állítást, állapotot jelentenek: szinte *nek, nak* ragot vonzanak ugyan, p. o. *ez neki erős munka volt; de a' van* illy esetben, midőn tudniillik az állítmány' alapjául szolgál, a' jelen idő' harmadik személyében mindig kihagyatik, p. o. *ez neki nagy; ez az eleség egy ember-nek kevés.*

3) Ugyanezen ragot vonzzák:

a) A' következő melléknevek: *adós, alkalmas, ártalmas, hasznos, illő, jó, rossz, káros, kedres, kellemes, kényelmes, lehető, lehetetlen, szükséges, szabad, unalmas, üdvös* stb; p. o. *adós a' csaplár-nak; alkalmas inas-nak; ártalmas az egészség-nek; hasznos a' beteg-nek; illő apá-nak; illetlen pap-nak; jó a' maradék-nak; üdvös az egyház-nak.*

b) A' való, termett, született igenevek, melly esetben képességet, rendeltetést fejeznek ki; p. o. *bíró-nak való ember, katoná-nak termett legény, költő-nek született fiú.*

c) A' szokás és kár főnevek, p. o. *magyar-nak szokás bajuszt viselni; kár olyan-nak a' kenyér.*

4) Előfordúl néha az indulatszóknál is, p. o. *jaj an-nak a' szegény-nek! mit nek-em! uszu nek-i!*

5) Használtatik még:

a) *Úl* helyett: p. o. *katoná-nak szántam; inas-nak fogadtam; kocsis-nak állott, szegődött.*

b) *Gyanánt'* értelmében, p. o. *ló-nak néztem; becsületes ember-nek tartottam, azaz: ló gyanánt, becsületes ember gyanánt.*

c) *Felé* helyett, p. o. *a' falu-nak ment, a' hegy-nek tartott, azaz: falu felé, hegy felé.*

d) *Hoz* helyett, p. o. *nem illik az leány-nak, azaz: leány-hoz.*

e) *Rá* helyett, p. o. *ivás-nak adta magát*; *kenyérkeresés-nek szánta magát*, azaz: *ivás-ra, kenyérkeresés-re*.

f) *Vá, vé* helyett; p. o. *biró-nak tették*; *tanácsos-nak nevezték*; *pap-nak szentelték*, azaz: *biró-vá, tanácsos-sá, pap-pá*.

g) *Ellen'* értelmében, p. o. *mellem-nek szegzte a' puskát*.

h) *Helyedben, helyében, helyetekben, helyökben* helyett, p. o. *ha én neki volnék*, azaz: *ha én helyében volnék*.

6) Használtatik továbbá: az *ellen* igekötős igék mellett is, p. o. *ellen vetette nek-i; ellene szólott felsőbbségé-nek*.

7) Szokásban vannak az illy kifejezések is: *nek-i keseredett, nek-i búsult, nek-i eredt, nek-i esett, nek-i ment*; mellyek által nagyobb indulat, vagy hatásabb cselekvés jeleltetik.

8) Nagyobb nyomatosság' kedvéért végre, a' *nek, nak* ragos szó mellett még a' *neki* is kitétik, p. o. *neki ment a' fal-nak, nek-i fogott a' munká-nak, nek-i rohant az ellenség-nek*.

116. §.

5. TÁRGYASET: AT, OT, ET, ÖT, T.

1) Illy ragú nevet vonz maga mellé minden *cselekvő* ige és *részesülő*; sőt igen gyakran a' *közép*-ige is, midőn cselekvő értelemben vétetik, p. o.

ember-t lát; utczá-t jár; ór-t áll; meg üli a' lov-at; a' vizsla meg állja a' nyul-at; sok-at utazott ember.

2) Elhagyatik e' rag:

a) A' személyragos nevek' tárgyesetei mellől gyakran, az egyes harmadik személyt kivevén, p. o. *elvették a' kedv-em'; ne hagyd mag-a'd'.*

b) A' határtalan módu igék előtt néha, p. o. *széna gyűjteni, pipa gyútani, háztűz nézni ment.*

c) A' részesülők előtt többnyire, melly esetben az ige a' részesülő 's a' ragahagyott szó gyakran egygyé is olvadnak, p. o. *minden-látó; minden-tudó; hite-szegett; ura-hagyott; kerék-gyártó; kötél-verő.*

d) A' *va, ve* végzetű állapotjegyző előtt rendszeren, p. o. *száj tátva, szem meresztve bámul, váll vetve.* A' régiek a' *ván, vén* végzetű állapotjegyzővel is hasonlókép éltek, p. o. *tanács tartván; térdek hajtván imádják vala; ajtó betevén* (Müncheni Codex).

117. §.

6. OKADÓ: ÉRT.

1) A' nevek, mellyek valaminek okát adják, vagy értékét, becsét határozzák meg, *ért* raggal járúlnak az igék- vagy a' melléknevekhez; p. o. *odaadom száz forint-ért; nem adnám egy pár*

tinó-ért. Különösen pedig illy ragu neveket kívánnak:

a) Következő igék: *felel*, *jótáll*, *kezeskedik*, *hálátad*, *lakol*, *fizet*, *szenved*, *bűnhődik*, *ad*, *ígér*, *cserél*, *veszen*, *kap*, *küld*, *él*, *hal*, *büntet* stb. p. o. *felel s a' kár-ért*; *lakol bűnei-ért*; *él hal a' hazá-ért*.

b) Ezen rokon értelmű melléknevek: *felelős*, *kezes*, *adós*, *háladatos*, *becses*, p. o. *felelős a' fia-ért*; *kezes a' másik-ért*; *háladatos a' jó-tétemény-ért*; *adós a' kelme-ért*; *becses a' faja-ért*.

2) Használtatik az *ért* rag:

a) *Helyett* gyanánt, p. o. *eszik ő érted is*, azaz: *helyetted*; *fiá-ért apja fizet*, azaz: *fia helyett*.

b) *Miatt* gyanánt, p. o. *értem ne busulj*, *ne szenvedj*, azaz: *miattam*.

118. §.

7. SEGÍTŐ: VAL, VEL.

1) Minden szellemi vagy anyagi kapcsolatot, érintkezést, legyen az barátságos vagy ellenséges, és eszközt jelentő nevek és igék, *val*, *vel* ragos szókat vonzanak; ilyenek a' következő igék:

a) Szövetkezést, társalkodást, mulatozást, osztozást jelentők, mint: *szövetkezik*, *szerződik*, *barátkozik*, *egyezik*, *egyezkedik*, *társalkodik*, *mulatozik*, *kártyázik*, *játszik* stb, p. o. *a' jó jó-val*

szövetkezik; Péter Pál-lal társalkodik; kutya a' macská-val ritkán barátkozik. — Ide tartoznak a' hason értelmű melléknevek is, p. o. *szövetséges vele; minden ember-rel barátságos.*

b) Ezeknek ellenkezőjét jelentők, mint: *ellenkezik, háborkodik, vagdalkozik, harczol, küzd, perel, czivódik, ví, vitáz, viszálkodik, verekedik, ütközik stb; p. o. a' török a' magyar-ral sokszor verekedett.* Ide tartoznak a' hason értelmű melléknevek, p. o. *megférhetetlen szomszédjai-val; ellenséges vele.*

c) Az egyesülést, vegyülést, keverést jelentők, mint: *vegyít, vegyül, kever, zavar, habar, elegyít; p. o. víz-zel keveri a' bort.* Így a' hason nemű melléknevek: *elegy, vegyes, kevert, p. o. vér-rel elegy.*

Ezek közé tartoznak az *együtt, össze, és egybe* igekötős igék, valamint maga az *együtt* határozó is, p. o. *együtt-jár velem; velem együtt.*

d) Segítést jelentők, mint: *segít, gyámolít, ápol, támogat, p. o. pénz-zel segíti; ruhá-val gyámolítja; a' sövényt karó-val támogatja.*

e) Bővölködést és birtokot jelentők, mint: *bővölködik, bír, p. o. a' Tisza hal-lal bővölködik; sok ezerek-kei bír.* — Így a' hason értelmű melléknevek, mint: *dús, gazdag, tele, teljes, rakott, tömött, p. o. bor-ral dús Baranya; és a királyi lak' tere, öröm zajos nép-pel tele.*

f) Mérközést jelentők, mint: *mérkőzik, bír,*

birkozik, vetekedik, versenyez, p. o. *Pál nem bír fiá-val; az ifjak vetekednek egymás-sal.*

g) Ajándékozást és jutalmazást jelentők, p. o. *bizodalmá-val ajándékozta meg; két száz darab arany-nyal jutalmazták munkáját.*

h) Kérkedést jelentők, mint: *kérkedik, dicsekedik, hetvenkedik, kevélykedik, hányakodik, pompáz*; p. o. *testi erejé-vel kérkedik; nemességé-vel büszkélkedik.*

i) Élést, tartást, táplálást, hizlalást, kínálást, gyógyítást, szolgálást, kereskedést, gazdálkodást, fukarkodást jelentők, p. o. *a' puszták' fiai kenyérrel és szalonná-val élnek; bor-ral kedveskedik; gazdálkodik pénzé-vel; étel-lel kínálja.*

k) Nevelést és öregbítést, kisebbítést és fogyasztást jelentők; p. o. *a' csaplár víz-zel szaporítja borát; szerénység-gel nevelé erényedet; rágalmazás-sal kisebbíti felebarátait.*

A' *nevelige*, midőn táplálást jelent, csak néha veszi fel a' *val, vel* ragot, p. o. *hús-sal nevelte*; különben *on, ön, n* ragot kíván, p. o. *víz-en nevelte kisdédét.*

l) Cserét jelentők, p. o. *a' püspökséget zárdá-val cserélte; a' papirost arany-nyal váltotta fel.* Ezen igék egyébiránt szinte *on, ön* ragot kívánnak, a' mi szokottabb is; p. o. *ökr-ön lovat, eb-en gubát cserélt.*

m) Fenyegetést vagy csüggesztést, biztatást jelentők, mint: *fenyeget, ijeszt, rettent, rémít, elidegenít, szomorít, keserít, csüggeszt, biztat,*

bátorít, lelkesít, buzdít, kecsegtet, csábít, p.o. halál-lal fenyegeti; rossz hír-rel busítja; abrak-kal csalogatja a' csikót.

n) Bajlódást, vesződést, törődést, gondolást, bánást, foglalkodást jelentők, p. o. *ki igen szeret mások ügyével hivatlanul vesződni, az a' magáéval keveset szokott gondolni.*

o) Tartozást, adózást, fizetést jelentők, p. o. *ki sok-kal tartozik, sok-kal fog adózni; kifizették apró pénz-zel.*

2) *Val, vel* ragot vonzanak azon melléknevek, melyek:

a) Két személynek vagy tárgynak egy vagy egyenlő tulajdonságát jelentik, p. o. *egy idős, egy korú, egy szőrű, egyenlő, hasonlatos, egy alaku.*

b) Következők: *megyés, közös, határos, szomszéd, rokon, osztályos, atyafi*, p. o. *Buda Pesttel határos; szomszéd velem.*

c) Ezek: *adós, köteles, kénytelen, kész*, p. o. *száz forintom-mal adós; köteles vele hogy fizessen.*

3) *Val, vel* ragot vesznek fel:

a) A' hasonlításoknál a' mérték' különbségét jelentő nevek, p. o. *egy öl-lel nagyobb; a' Duna a' Tiszánál sok-kal szélesebb.*

b) Az eszközt jelentő nevek, p. o. *fegyverrel vitta ki; bot-tal ütötte nyomát.*

c) A' mértékek' és edények' nevei, midőn eszköz' értelmét veszik fel mellékesen, p. o. *a' csíkot iczé-vel, az almát kosár-ral, a' burgonyát zsák-kal mérik.*

d) Az időt jelentő nevek többnyire, e' kérdésre: *mikor?* p. o. *éj-jel, nap-pal, reg-gel, ősz-szel, tavasz-szal; ez előtt három esztendő-vel.* Illyen *vel* ragos szóból rövidített ez is, *este, estve,* e' helyett: *est-tel, est-vel;* valamint hihetőleg ez is: *hajnal,* e' helyett: *hol-val.* Megjegyzendő egyéb-iránt, hogy az időnevek más raggal is használtatnak, p. o. nem mondjuk: *tél-lel, nyár-ral,* hanem: *tél-en, nyár-on,* vagy: *tél-ben, nyár-ban,* így: *dél-ben, hajnal-ban;* és *nyar-ant a.*

4) Az adás-vevést jelentő igék melletti árnevek ezen kérdésre: *hogyan?* először az *a, e, ja, je* birtokragot veszik fel, aztán *a' val, vel* ragot, p. o. *hét forint-já v al adta el a' búzát; tíz krajczár-á v al mérik a' húst.*

Hasonlóképp ragoztatnak a' számnevek is, midőn a' mennyiséget, melly bizonyos árért adatik, határozzák meg; hol azonban az ár rendesen elhagyatik, p. o. *a' tojást hárm-á-val, a' diót száz-á-val adják,* azaz: *tojást hármat egy g a r a s é r t, diót százat.*

119. §.

8. FORDÍTÓ: VÁ, VÉ,

1) A' *vá*, *vé* rag egy állapotból másba átalakulást jelentvén, következő igéktől vonzatik:

a) *Teszen*, *varázsol*, *bájol*, *bűvöl*, *változtat*, *alakít* stb., p. o. *a' vizet bor-rá változtatta*; *ember-ré teszlek*.

b) Ugyanezeknek közép nemeitől, mint: *válik*, *változik*, *leszen*, *alakúl*, *képződik*; *keményül*, p. o. *az ige test-té lön*; *a' fa kő-vé válik*. Ezek közül azonban némellyeket a' *vá*, *vé* elhagyásával is össze lehet a' nevekkel kötni, p. o. *az ige test lön*; *katoná lett*: e' helyett: *katoná-vá lett*.

2) Felcserélhető néha a' *vá*, *vé* rag a' *nek*, *nak* raggal, p. o. *bíró-nak tették*, e' helyett: *bíró-vá tették*; *tanácsos-nak nevezték*, e' helyett: *tanácsos-sá*; *ollynak tartom*, *ollybá* (ollyvá) *tartom* helyett.

3) Vétetik határozó értelemben is, mint: *kissé*, *keves-sé*, *több-bé*; melly esetben a' szenvedővel is felcserélhető, p. o. *lovai többé nem mehetnek*, vagy: *többet nem mehetnek*; *kissé elfáradt*, vagy: *kicsit elfáradt*.

4) Némelly helységek' nevei e' kérdésre: *hová?* szinte *vá*, *vé* ragot vesznek fel, p. o. *Győr-ré Fejérvár-rá érkezett*.

120. §.

9. MUTATÓ: ÚL, ŰL.

1) *Úl, űl* ragot vesznek fel a' nevek

a) a' hivatalba, tisztségbe, társaságba felvételt kifejező igék mellett, millyenek: *fogad, ismer, szövetkezik, szerződik, szegődik, áll*; p. o. *tisztartó-úl fogadta; házastárs-úl vette; fegyvernök-űl állott Hunyady mellett; társam-úl szegődött; párt-úl fogta*. Ezen esetben e' rag, *nek, nak*, vagy: *vá, vé* ragokkal is felcserélhető, p. o. *gazdá-úl, vagy gazdá-nak, vagy gazdá-vá fogadta; házastárs-úl, vagy házastárs-nak, vagy házastárs-sá választotta; barátom-úl, vagy barátom-nak ismerem*.

b) A' hasonlítási eszmét kifejező nevek, melyeket *mint*-tel is lehet használni, p. o. *társaimnak vesztét hír-úl viszi Volga' vizéhez*. (Vörösmarty); *por-úl adta be az orvosságot; liszt-űl adta meg a' gabonát; szem-űl szárított borsó; palást-úl öltötte dolmányát*. Illyenkor e' rag helyett: *gyanánt, kép, képen, képeben, ként, fejében, nevében, nevében, helyett*, és *nek, nak* is állhat, p. o. *eszköz-űl, vagy eszköz gyanánt, vagy eszköz-kép, eszköz-képen, eszköz' képeben, eszköz-ként, eszköz' fejében, eszköz' nevében, eszköz helyett, eszköz-nek használta; jutalom-úl, juta-*

lom gyanánt, jutalom-kép, jutalom-képen, jutalom-ként, jutalom' fejében, jutalom' nevében, jutalom helyett, jutalom-nak kapta; pénz-ül adta a' gabonát, azaz: pénz-helyett, vagy pénz gyanánt.

Ide tartoznak a' következő kifejezések is: *ország-ül, váras-ül, magyarok-ül, erdélyiek-ül, szegény emberek-ül*, melyek szinte: *mint, mint a' féle*, vagy más módjelentőkkel is felválthatók, így: *ország-osan, mint váras, mint a' féle szegény emberek*, p. o. *Ő Felségének, ország-ül, gyűlésünkben meg is köszöntük* (Korponai országgyűlés); *bizonyságot teszünk egész váras-ül; mi szegény emberek-ül csak kenyérrel 's vízzel élünk.*

Továbbá ezek is: *eb-ül, kutya-ül, pór-ül, ember-ül*, melyeket *mint*-tel hasonlóképp fel lehet váltani, p. o. *eb-ül járt: azaz: mint az eb; ember-ül viselte magát, azaz: mint ember.*

c) A' nyelveket jelentő melléknevek, ezen kérdésre: *hogyan?* p. o. *magyar-ül beszél; német-ül tud; angol-ül ért; görög-ül tanul.*

2) Mint képző ragasztatik az *ül, űl* többnyire minden melléknévhez, mely esetben néha *an, en* raggal is fel lehet váltani, p. o. *józan-ül, gonosz-ül, ravasz-ül*, vagy *józan-an, gonosz-an, ravasz-an*. Az *atlan, etlen, talan, telen* végű mellékneveknél gyakran el is hagyatik, p. o. *sok vidéken a' házat vakolatlan hagyják; rendületlen állott; hirtelen elment; váratlan érkezett.*

3) *On* képző helyett áll ebben: *arcz-úl*, p. o. *arczú-l csapta*, *arczú-l fú a' szél*, azaz: *arcz-on*.

4) Sajátságos kifejezésül használtatik ebben: *ap-úl*, *any-úl testvér*, p. o. *a' görögöknél nem volt tilos nőszni ap-úl nővérekkel*.

121. §.

10. BEHATÓ: BA, BE.

1) *A' ba, be* rag valaminek beljébe hatást, vagy helybe, állapotba indulást jelent, 's e' kérdésekre: *hová? kibe? mibe?* felel meg. Vonzatik pedig a' következő igéktől, mellyek

a) Mozgást jelentenek, mint: *megyen, siet, röpül, vágat*, p. o. *a' váras-ba megyek, malom-ba sietek, lelkem-be szállok*

b) *Be* igekötővel vannak kapcsolva, p. o. *a' törökök gyakran be-ütöttek hazánk-ba; be-zárta a' szobá-ba*.

c) Avatkozást, valamibe kezdést jelentenek, millyenek: *keveredik, bonyolódik, kap, fog, kezd, avatkozik*, p. o. *tolvajság-ba keveredett; minden-be avatkozik; sok dolog-ba kezd; sok baj-ba bonyolódott*.

d) Állapotot jelentenek, mint: *merül, esik*, p. o. *bú-ba merül; nyavalyá-ba esik*.

2) *Ba, be* ragot kívánnak ezen igék is: *vág, üt, csap, kap*, p. o. *orr-ba ütötte; hát-ba*

vágta; nagy fába vágta fejszéjét; haj-b a kapott; szeget ütött fejé-be.

Valamint ezek is: *öltözik, öltözködik, p. o. gyász-b a öltözött; feketé-be öltözködött.*

3) *Ba, be* raggal kívánják továbbá:

a) *A' kerül* és *telik* igék az árt, becsűt, munkát és fáradságot jelentő neveket, p. o. *pénz-be és sok fáradság-b a került; sok idő-be telt.* Ide tartoznak az illy szólások is: *semmi-be hajtja, vagy veszi.*

b) *A' szeret* és ezzel rokon értelmű igék és melléknevek, *a' szeretett* tárgyat, p. o. *Virgilius' olvasásá-b a szeretett; könyvé-be szerelmes; játék-b a bódult; táncz-b a bolondult.*

4) Ezen rag mellett nyomosítás végett gyakran még *a' bele* is kitételezik, p. o. *nagyon belebőszült a' háború-b a; bele-szeretett könyvei-be; egészen bele-bolondult a' szőke hajfürtök-be; belevágott a' más' beszédé-be.*

5) Ezen kifejezés: *fejé-be tette, szemé-be vágta a' kalapot, e' helyett áll: fejé-re tette, szemé-re vágta.*

122. §.

11. MARASZTALÓ: BAN, BEN.

A' marasztaló ban, ben rag, helyre nézve *e'* kérdésre: *hol?* időre nézve erre: *mikor?* tárgyra nézve pedig ezekre: *kiben? miben?* szokott használtatni. Különösen

1) Vonzzák azon igék, melyek

a) Helyben maradást, tartózkodást, mulatást, szorgalmat, munkát, foglalatосkodást, bővelkedést vagy ezekkel ellenkezőt jelentenek, p. o. *vár-ban lakik; a' tudományok-ban fáradni szép; a' jó-ban megfogyatkozni rút dolog.*

b) Hitet, bizodalmat, gyönyörködést, serénykedést, kevélykedést jelentenek, p. o. *ki mi-ben bízik, attól hízik; hiszen isten-ben; erejé-ben bizakodik; öltözeté-ben kevélykedik.*—Így az ellenkezőt jelentők, mint: *kétkedik, bizatlankodik* stb; p. o. *kétkedem, bizatlankodom benne.*

Ide tartoznak az illy szólások is: *nincs kétség benne; nincs tagadás benne; Tamás vagyok benne.*

2) A' hasonlító igék azon névhez, melyre nézve a' tárgyak összehasonlítottatnak, *ban, ben* ragot kívánnak, p. o. *egyik ember ész-ben felülmúlja a' másikat;* melly esetben a' *ban, ben* rag *vel* és *ra* raggal is felváltható, p. o. *ész-szel, vagy ész-re.*

3) Az *áll* ige szinte *ban, ben* ragos nevet kíván, p. o. *bőré-ben, tiszté-ben, kötelességé-ben áll.*

4) Illy ragu mellékneveket vonzanak a' következő melléknevek is: *jártas, keltes, biztos, ügyes, tudós, bűnös, ártatlan, részes, gyanús, tudatlan, járatlan, állhatatos, állhatatlan, lassú, tehetetlen, telhetetlen, rendetlen* stb, p. o. *ki mi-*

ben bűnös ab-ban gyanús; sok nyelv-ben jártas; állhatatlan feltételei-ben.

5) *Ban, ben* ragot vesznek fel:

a) Az időt jelentő nevek e' kérdésre: *mikor?*
p. o. egyszer esik esztendő-ben; minden órá-ban; minden idő-ben; tél-ben; nyár-ban; dél-ben; hajnal-ban.

b) A' jelen idejű igenevek, mint: *menő, jövő, induló, bujdosó*, midőn időt vagy állapotot jelen-
 tenek, *p. o. oda menő-ben, visszajövő-ben be-*
szállott hozzám; induló-ban van; pusztuló-ban
találtam a' házat.

c) Némelly, időt vagy állapotot jelentő, határ-
 zók és nevek, mint: *hajdaná-ban, minapá-ban,*
hirtelené-ben, ellené-ben, irányá-ban, közelé-
ben, izi-ben, p. o. nem úgy volt ez hajdaná-ban;
a' nagy nyárfák' irányá-ban; eredj izi-ben.

d) A' személyragozott részesülők, ha a' mon-
 datból a' midőn, mikor kihagyatik, *p. o. sietté-ben*
megbotlott; messzejártam-ban kifáradtam. A' jöt-
té-ben, menté-ben helyett inkább a' jövet, menet
 szokott használtatni, mi a' régies *jövett-, menett-*
 ból látszik fenmaradottnak.

6) Használtatik e' rag sokszor:

a) *Között és közől* névtutó, úgy *ból, ből*, rag
 helyett, *p. o. a' gombák-ban, vagy gombák kö-*
zött, vagy gombák közől, több a' mérges mint
a' jó; a' juhok-ban sokat megölt a' farkas, azaz:
juhok közől; kenyér-ben sem eszik eleget, azaz:
kenyér-ből.

b) *Miatt és ért helyett. p. o. búja-ban meghalt, azaz: búja miatt; keserűségében katonának állott; a' haza' érdekében sokat fáradozott, azaz: érdeke-ért.*

123. §.

12. KIHATÓ: BÓL, BÓL.

A' *ből* rag rokon jelentésű levén a' *ról* és *től* ragokkal, a' mennyiben mind hárman: eredést, származást fejeznek ki, megkülönböztetésük már itt eleve szükséges; mi legkönnyebben úgy látszik elérhetőnek, ha eredetük vizsgáltatik. E' szerint a' *től* ebből eredvén: *tő-ől*, a' *ből* ebből: *be-ől*, 's a' *ról* ebből: *ra-ól*, vezéreszmékül a' *tő*, *be*, és *ra* maradnak. Az eredet és származás tehát vagy a' *tő-től*, vagy a' *bel-től*, vagy a' *felület-től* méretik; következképp a' származási vagy eredési összefüggést, a' tárgyak között, legerősebben fejezi ki a' *ből*, gyöngébben a' *től*, leggyöngébben a' *ról*, p. o. *háza-ból távozik, háza-tól távozik, háza-ról le-esik*; mi a' ragoknak átvitt értelmére is alkalmazható, p. o. *az orvos-ból sirásó lett; magam-tól tudom; a' régiek-ről szólok.* — A' *ből*-nek rendesen *ki*, a' *től*-nek *el*, a' *ról*-nak pedig *le* felel meg, p. o. *ki-estem jogom-ból, el-estem jogom-tól; le-mondtam jogom-ról*

1) *Ból, ből* ragot vonzanak az igék:

a) Mellyek belsőből kihatást, eredést, származást jelentenek, p. o. *nemes vér-ből eredt; ki-*

ro hant a' vár-ból; nem minden bot-ból válik borotva.

b) Mellyek szeretetet, kedvelést, utálást, gyűlölést, bánatot, sajnálatot jelentenek, p. o. *szívemből sajnálom, lelkemből szeretem, gyomromból utálok.*

c) Az áll ige, p. o. *az ember test-ből és lélek-ből áll.*

2) *Ból,ből* ragot vesznek fel:

a) Az anyag, mellyből valami készült, p. o. *fá-ból csinált vas karika; réz-ből öntött szobor.*

b) A' hely, honnan valami kiindúl, kimozdítatik, vagy ered, p. o. *éjféltkor mentünk ki a' váras-ból; eleink Ázsia-ból szakadtak; kivetették a' ház-ból.*

c) Az állapot, mellyből másba átmenetel történik, p. o. *az orvos-ból sírásó lett; diák-ból katonává lett.*

d) Az okot adó nevek, p. o. *fösvénység-ből böjtöl; tisztelet-ből hallgatja el neheztelését.* Ilyenkor e' rag többnyire *miatt*-al is felváltható, p. o. *tisztelet miatt.*

e) Parancsot, rendelést, meghagyást jelentő nevek, p. o. *Isten' parancsá-ból tartozunk szeretni felebarátunkat; az ország' rendelésé-ből tartozunk adózni.* Ilyenkor a' *szerint* is állhat helyette, vagy *-nál fogva*, p. o. *isten' parancsa szerint, isten' parancsá-nál fogva.*

f) Midőn valahonnan egy rész elvétetik,

azon tárgy' neve, melyből a' rész elvétel, p. o. *a' kenyér-ből levágott egy karajt.*

3) Fel lehet cserélni e' ragot a' *közől* névhatározóval következő mondatokban: *sok-ból választott; a' ménes-ből kifogott négy lovat.*

124. §.

13. KÖZELÍTŐ: HÉZ, HOZ, HÖZ.

A' *hez, hoz, höz* rag valamely tárgy felé mozgást, hajlást jelentvén, vonzatik

1) Következő igéktől:

a) Mellyek közelítést, ragaszkodást, vonzalmat, hajlandóságot, kapcsolást, kötést, köttetést, szítást, simulást jelentenek, p. o. *elvei-hez szorosán ragaszkodik; közelít a' váras-hoz; fához köti lovát; kiki maga fazeká-hoz szít; anyjá-hoz simúl a' csecsemő.*

b) Mellyek tudást, értést, sejtést, kezdést, fogást, látást, nyúlást jelentenek, p. o. *tud hozzá; mint hajdu a' harangöntés-hez; dolgá-hoz lát; pénzé-hez nyúl.*

c) Mellyek szokást, törődést jelentenek, p. o. *zaj-hoz szokott; munká-hoz törődött.*

d) Mellyek hasonlítást, rokonságot, illést, illesztést, mérést, szabást, alkalmazást jelentenek, p. o. *hasonlít, mint tojás a' tojás-hoz; testé-hez szabták a' ruhát; törvény-hez alkalmazza magát.*

2) Következő melléknevektől: *kegyes, nyájas, kemény, szigorú, igaz, hamis, hív, hívtelen, szíves, szívtelen, kegyetlen, rossz, jó, illő, illendő, hasonló, hajlandó, fogható, rokon, atyafi, közel*, p. o. *a' jók-hoz kegyes, a' gonoszok-hoz szigorú*. Illyenkor e' ragot az *iránt* névutóval is fel lehet váltani, p. o. *a' jók iránt kegyes, a' rosszak iránt szigorú*.

3) *Hez, hoz* ragot kíván a' *képest* névutó is, p. o. *a-hoz képest, mi-hez képest*.

4) Nyomosítás végett a' *hez, hoz* ragos nevek mellett néha a' *hozzá* is kitétetik, p. o. *hozzá fogott a' munká-hoz, hozzá nyúlt a' pénz-hez*.

125. §.

14. HATÁRVETŐ: IG.

1) Az *ig* rag térben és időben jeleli ki a' határt, ezért a' célzt, véget, messzeséget, terjedést, meddigtartást jelentő igéktől vonzatik, p. o. *a' diófa-ig övé; a' porosz háború hét év-ig tartott*. Ha pedig a' hely vagy idő' mértékének kezdete is kitétetik: a' kezdetet jelentő névhez *től* ragasztatik, p. o. *tetől talp-ig derék ember; Duná-tól Tiszá-ig meg nem áll*.

2) Ezen szóktól: *soká-ig, nap-ig, mind-ig* az *ig* rag el is maradhat, p. o. *három nap tartózkodott nálam; soká nyugszik; mind vártalak*.

3) Nyomosítás végett *lan, len* képzővel is

megtoldatik, p. o. *holtom-ig-lan híved maradok*; melly esetben *a' lan, len* képző a' régiek' példái szerint befoglalólag jeleli a' határt, p. o. *mind pokol-ig-lan lealáztatol* (Müncheni Codex), azaz: *egészen le a' pokolba*. Így ez: *egy-ig-len elvesztek e' harczban*, azt jelenti, hogy *egy sem maradt élve*, holott ez: *egy-ig levágták*, azt teszi, hogy *még egy megmaradt*. A' Bécsi Codexben megtoldva is fordul elő ekképen: *hete-ig-lente*.

126. §.

15. ÁLLAPÍTÓ: EN, ON, ÖN, N.

1) Illy ragu neveket vonzanak magok mellé:

a) Az igék, midőn valamelly tér vagy hely feletti megállapodást, mozgást, cselekvést, szenvedést, vagy állapotot jelentenek, 's e' kérdésre: *hol?* felelnek meg; p. o. *a' golya háztető-n rak fészket*; *fűzfá-n nem terem alma*; *a' tanyá-n van*; *idegen ország-on jár*.

b) Következő igék: *él, táplál, tart, hízik, hizlal, telet, teleltet*; p. o. *kenyer-e-n él, szalmá-n telet, makk-on hízik*.

c) Ezek: *gondolkodik, tanácskozik, okoskodik*, p. o. *az ország' dolgai-n tanácskoznak*; *házam' építésé-n gondolkodom*; *hasztalanságok-on okoskodnak*. Ezekben az *on* ragot róllal is fel lehet váltani.

d) Ezek: függ, lóg, csügg, áll, van, p. o. *fal-on függ; nyakam-on csügg; rés-en van füle; az-on vagyok; ajtó-n áll.*

e) Ezen névutók: *át, által, keresztül*, p. o. *át-úszott a' Tiszá-n; keresztül-lótt az ablak-on.*

2) *On, en, ön, n* ragot vesznek fel:

a) Az okot jelentő nevek, következő igék mellett: *tünődik, búsul, töprenkedik, bosszankodik, siránkozik, sir, kesereg, álmélkodik, iszonyodik, bámul, báméskodik, nevet, mosolyg, mosolyodik, összevesz, veszekedik, vitáz* stb; p. o. *apja' halálá-n kesereg; összevesztek a' koncz-on.* Itt az *on* ragot *felett* névutóval is többnyire fel lehet cserélni.

b) Az eszköz, melly által valami fogva vagy kötve tartatik, p. o. *fék-en tartja lovát; kötel-en vezetik az ökröt.*

c) Az érintés' helye, p. o. *orr-on ütötte; pof-on vágta; nyakunk-on a' török; hátunk-on az ellenség.*

d) Az időnevek ezen kérdésre: *mikor?* p. o. *tél-en, nyár-on, hétfő-n, kedd-en, jövő hét-en*, (lásd: *vel*). A' *nap* és *kor* nevek e' ragot rendszerint elhagyják, p. o. *vasárnap, holnap, minap, akkor, mikor, semmikor, jókor.*

e) Az árnevek, p. o. *pénz-en vette; gaboná-n cserélte; ingy-en adta.*

3) E' névutók: *kivül, belül, alul, felül, innen, túl*, a' nevet, mellyhez tartoznak, szinte ezen raggal kívánják, p. o. *ház-on kívül; Tiszá-n innen,*

Dúná-n túl. A' *kivül* mellett e' rag néha el is hagyatik; p. o. *két ség kívül*; a' *nagy világon e' kívül nincsen számodra hely* (Vörösmarty).

4) Használtatik e' rag néha

a) *Nál*, *nél* értelemben, e' kifejezésekben: *nyak-on kapta*; *üstök-ön ragadta*; *szavá-n fogják a' harist*; *lopás-on kapták*; *tolvajság-on érték*; *ritorla-szárnyak-on a' sajka elröpült* (Vörösmarty).

b) *Ül* módmutató helyett, p. o. *rossz név-en vette*, azaz: *rossz név-ül*.

5) Midőn a' vonzott *on* ragos név ki nem tétetik, a' *rajta* határozó használtatik; p. o. *rajta vesztett*; mi nyomatosság végett gyakran az *on* ragos név mellett is megtartatik, p. o. *rajta kapták a' család-on*.

127. §.

16. FELHATÓ VAGY IRÁNYZÓ: RA, RE.

A' *ra*, *re* rag, eredeti értelménél fogva a' tárgyakkak, mellyek' neveihez járúl, felületét, felszínét, tetejét jeleli ki alapúl, hová valami helyhez-tetni, mozdúlni, vagy irányoztatni gondoltatik; ezért

1) Felveszik a' fel- vagy leereszkedést, mászást, kapaszkodást, röpülést, hatást jelentő igék melletti tárgynevek, mellyek ezen törekvés' állapotási pontját meghatározzák, p. o. *fá-ra száll a' madár*; *homok-ra építi házát*; *ág-ra kapaszkodik*; *föld-re esik*.

2) Vonzatik következő igéktől, mellyek

a) Irigykedést, bosszankodást, haragot, agyarkodást jelentenek, p. o. *haragszik szomszédjára; agyarkodik az egész város-ra; irigykedik a' boldogabbak-ra; neheztel barátai-ra*. Ezen esetben *ellen* névutóval is fel lehet cserélni, p. o. *mit agyarkodol ellenem?*

b) Hatást, parancsolást jelentenek, p. o. *szivére szóltam; lelkére kötöttem; szolgám-ra parancsoltam*.

c) Becsülést, ítélést, kárhoztatást jelentenek, p. o. *halál-ra ítéltek; pokol-ra kárhoztatja; keres-re becsüli; a' jó hazafi több-re nézi hona' boldogságát életénél*.

d) Kérést, esküvést, fogadást, sürgetést, felszólítást, kényszerítést jelentenek, p. o. *isten' nevé-re kérlek; menny-re föld-re esküdött; becsületem-re fogadom*.

e) Tanítást, oktatást, intést, biztatást, vezetést, csábítást jelentenek, p. o. *a' jó apa, jó-ra tanítja gyermekeit; ki igazságot mond, jó-ra int; szorgalom-ra biztatja tanítványit; rossz-ra csábítja földieit*.

f) Figyelmezést, vigyázást, nézést, tekintést, törekvést, iparkodást, ügyekvést, szánást, elszánást, ajánlást jelentenek, p. o. *figyelmez és hajt a' szó-ra; hallgat a' beszéd-re; vigyáz becsületé-re; nagy-ra törekszik; rá szánta magát*.

g) Fordulást, változást jelentenek, p. o. *jó-ra fordúlt dolga; halál-ra vált.*

3) A' *feledkezik, emlékezik, bámúl, gondol* igék is vonzanak néha *ra, re* ragot, melly esetben e' raggal tárgynál megállapodást akarunk kifejezni, p. o. *emlékezzünk őseink-re; ráfeledkezett*, azaz: *rábámúlt*, vagy *rácsodált*.

4) Az egésznek felosztását, oszlását, eldarabolását jelelő igék mellett a' részek veszik fel a' *ra, re* ragot, p. o. *Magyarország négy kerület-re oszlik; a' nemzet pártok-ra szakadt.*

5) Vonzatik továbbá e' melléknevektől: *alkalmas, képes, kész, hajlandó, kellő, való, képtelen, alkalmatlan* stb; p. o. *ki mi-re hajlandó, ar-ra alkalmas is szokott lenni; jó-ra való, semmi-re kellő.*

6) Vonzatik a' *nézve, nézvest* határozóktól is, p. o. *mi-re nézve, ar-ra nézvest.*

7) Használtatik:

a) Árt, idő- és távulsági határt megállapító értelemben, p. o. *tíz forint-ra tartja párját juhainak; eltávozott egy hét-re, örök idő-re; Pest Budához 300 ölnyi-re van; induló-ra dobolnak; estvé-re harangoznak.*

b) *Hoz* és *be* értelemben, következő kifejezésekben: *kút-ra megyen víz-ért; erdő-re indult fa-ért; víz-re hajtja marháit.*

c) *Felé* helyett, p. o. *jobb-ra, bal-ra, elő-re, hát-ra, csá-ra, hajsza-ra, tőled-re, hozzád-ra,*

melly két utóbbinál *a' ra*, *re* rag el is hagyatík, így: *tőled*, *hozzád*.

d) *Ellenértelemben*, p. o. *Hunyady a' török-re ment*; *Szigetvárát megszállá*, *a' jó vitéz ur-ra*, *Zrínyi Miklós-ra* (Pethő Gergely Krón). Ide számítandók az ilyenek is: *nyulak-ra vadász*; *fogfájás-ra olvas*.

e) *Szerint értelemben*, p. o. *kényé-re éli világát*; *paraszt mód-ra bánt vele*.

f) Az ige' határtalan módja' kikerülésére, p. o. *jószágai' megsejmlélésé-re ment*, *e' helyett: jószágait megsejmlélni*.

8) Feljegyzendók itt e' sajátóságos szólások is: *apjá-ra ütött*; *bokor-ra köti*; *csomó-ra fűzi*; *vas-ra veri*; *csomó-ra fojtja a' zsákot*; *magá-ra érti a' példázgatást*; *eszé-re tért*.

9) Nyomosítás végett *a' ra*, *re* rag mellett gyakran *a' reá*, *rá* is kitétetik, p. o. *reá-hágott a' lábá-ra*; *r á-állott a' gonoszok' tanácsá-ra*.

128. §.

17. LEHATÓ VAGY VISSZAIRÁNYZÓ: RÓL, RŐL.

A'ról, *ről* rag valaminek felületéről el- vagy levételt, szakadást, lehatást jelent, 's *a'* helyet ezen kérdésekre határozza meg: *honnan?* *miről?* p. o. *a' ház-ról leesett*; *a' hegy-ről leszaladt*.

1) Vonzatik az igéktől, mellyek jelentenek:

a) Elfeledést, aggodást, gondoskodást, kétel-

kedést, p. o. *a' jótétemények-ről elfeledkezni nem illik; kiki gondoskodik magáról; a' józan ész nem kételkedik isten' léte-ről.*

b) Gondolkodást, emlékezést, p. o. *emlékezünk régiek-ről, Scythiából kijött-ek-ről.*

c) Meggyőződést, p. o. *meg vagyok győződve jószirűséged-ről.*

d) Tudakozódást, tudósítást, lemondást, p. o. *nagy ember aprólék dolgok-ról nem tudakozódik.*

e) Dicsérést, magasztalást, hiresztelést, nevezést, hívást, p. o. *Budát dicsérik szép kilátásáról; a' Hegyalja világszerte el van hiresztelve jó boráról.* Ide tartoznak az ezekkel rokon értelmű melléknevek is, millyenek: *híres, nevezetes*, p. o. *Balaton nevezetes fogas haláról; Erdély szép lovai-ról híres.*

2) A' le határozóval összekapcsolt igék is e' ragot vonzzák, p. o. *leszállították a' polcz-ról;* — hol azonban a' le néha alattomban értetik, p. o. *ág-ról szakadt ember.*

3) Használtatik:

a) *Felől helyett is, p. o. azt hallottam az öcsém-ről, hogy katonának állott.*

b) *Ből értelmében, p. o. falu-ról jött; erdő-ről hord fát, Duná-ról vizet.*

129. §.

18. TÁVOLÍTÓ: TÓL, TŐL.

A' *tól*, *től* rag a' nevet, mellyhez kapcsolatik, az eredés' tövévé, vagy a' megindulás', eltávozás' pontjává, határvonallá teszi, honnan valaminek eredése, távozása, vagy távulléte méretik, p. o. *mindnyájan Ádám-tól eredünk; Buda Pest-től 300 ölnyire van*. Illy értelemben határozza meg mindazon nevek' jelentését is, mellyektől valami szelleminek, jónak, vagy rosznak eredése származtatik, p. o. *isten-től jót várunk; sokan félnek a' halál-tól*.

1) Vonzzák az igék, mellyek

a) Eredést, származást, kezdetet, okozatot, függést jelentenek, p. o. *ez a' ló telivér-től származott; a' romaiak Roma' alkotásá-tól kezdették történetírásukat; reggel-től számítvá; ez csak at-tól van (az okozza); nem függők senki-től*.

b) Távozást, távulságot, elmaradást jelentenek, p. o. *a' hajó tova haladt a' part-tól; alma nem messze esik fájá-tól; hátra maradt társai-tól*.

c) Várást, reményt, ohajtást, kívánatot, akarást, kérést, követelést jelentenek, p. o. *korunk-tól sokat várunk; ez ember-től ennyit nem reményltem; az úr-tól ohajtok, kívánok*,

a k a r o k h a l l a n i v a l a m i t ; a ' h i t e l e z ő k é r i , k ö r e t e l i a d ó s á - t ó l p é n z é t .

d) Óvakodást, eltiltást, elzárást, elrekesztést, tartózkodást, idegenkedést, undorodást, félelmet, ijedést, irtózást jelentenek, p. o. *ó d d m a g a d a ' r o s z - t ó l ; t a r t ó z k o d j á l a ' j á t é k - t ó l ; e l i d e g e n e d e t t r é g i b a r á t j á - t ó l ; u n d o r o d i k a z é t e l - t ó l ; n e m f é l a ' k i s é r t e t - t ó l ; m e g n e m i j e d m a g a ' á r n y é k á - t ó l ; i r t ó z i k a ' b é k á - t ó l .*

e) Különbözést, elválást, elszakadást, elfajzást jelentenek, p. o. *f i a k ü l ö n b ö z i k a z a p j á - t ó l ; e l v á l t h i t v e s é - t ó l ; e l s z a k a d t h o n á - t ó l ; e l f a j z o t t a ' t ö b b i - t ó l ; e l ü t ö t t a m a t - t ó l .*

f) Megszabadulást, menekvést, tisztulást jelentenek, p. o. *m e g s z a b a d ú l t a ' b a j - t ó l ; m e g m e n e k e d e t t a ' h a l á l - t ó l ; m e g t i s z t ú l t a ' l e r é g ő a ' k ö d - t ó l .*

g) Elvevést, elragadást, elrablást, megfosztást jelentenek, p. o. *e l v e t t ü k i s t e n - t ó l a z á l d á s t ; e l f o g l a l t a s z o m s z é d j á - t ó l a ' f ö l d e t ; e l r a g a d t a a ' h á z - t ó l a ' l e á n y t ; e l r a b o l t a a z ú t a s - t ó l a ' p é n z t ; m e g f o s z t o t t a v a g y o n á - t ó l .*

h) Tudást, értést, hallást jelentenek, p. o. *m a g a m - t ó l t u d o m ; a p á m - t ó l é r t e m , b a r á t o m - t ó l h a l l o m .*

2) Vonzatik a' szenvedő igéktől is, p. o. *i s t e n - t ő l t e r e m t e t t ü n k ; a n y á - t ó l s z ü l e t t ü n k .*

3) Vonzatik e' melléknevektől is: üres, tiszta, ment, független, p. o. *m u n k á - t ó l ü r e s i d ő ; b ü n -*

től tiszta; adósságá-tól ment; minden-től független ember.

A' *fogra* névutó az időneveket szinte *tól, től* raggal vonzza, p. o. *rég-től fogva; má-tól fogva*; — melly esetben az *óta*-val is fel lehet cserélni, de ekkor a' *tól, től* rag a' névtől elmarad, p. o. *esztendő óta; tegnap óta.*

5) Használtatik a' *tól, től*

a) *Miatt* helyett, p. o. *nem lát a' füst-től; elkábult a' gőz-től.* Ez esetben mindazon nevek mellett is állhat, mellyek a' *miatt*-ot megszenvedik, p. o. *nedves a' harmat-tól; bűdös a' kevélység-től; részeg a' bor-tól.*

b) *Által* helyett, p. o. *magá-tól értődik.*

130. §.

19. VESZTEGLŐ: NÁL, NÉL.

A' *nál, nél* valamelly tárgy mellett vagy annak közelében létezést, nyugvást, veszteglést, vagy működést fejez ki, miért is

1) Vonzatik azon igéktől, mellyek tartózkodást, lakást, mulatást jelentenek, p. o. *házam-nál tartózkodik; a' gyermekek szüleik-nél laknak.*

2) A' *fog, kap, ragad* igék mellett az érintett tárgy, *nál, nél* ragot vesz fel, p. o. *hajánál fogta; szarvánál ragadta* (lásd az *én, on* ragot). Ide tartoznak e' példák is: *mi-nél fogva, an-nál fogva.*

3) A' hasonlítás' középfoka szinte *nál, nél* raggot vonz, p. o. *nincs szebb virág a' rózsánál; szebb-nél szebb*. Ide tartoznak a' hasonlítást kijelentő határozók is, mint: *inkább, kevesbbé, 's az ilyenek: erősebben, jobban* stb; p. o. *mi-nél inkább szalad, an-nál hátrább marad*.

4) Valamelly foglalkozás mellett töltött idő is *nál, nél* raggal fejeztetik ki, p. o. *sírt a' temetés-nél; jól lakott az ebéd-nél; elaludt az írás-nál*.

5) A' bolti, fogadói és ezekhez hasonló czímneveknél is *nál, nél* használtatik, p. o. *a' Szervas-nál; az arany biká-nál*. Hibásak az illy felírások: *Vendégfogadó a' Nádor-hoz*.

6) Felcseréltetik

a) A' *mellett, között* és *közben* névutókkal is, leginkább a' hely- és tér-neveknél, p. o. *a' vívás-nál megsebesedett, vagy vívás közben; a' magyarok-nál vagy magyarok között, más a' szokás; Mohács-nál vagy Mohács mellett, nagy ütközet történt*.

7) Némelly vidékeken a' hasonlításokban a' *tól, től-lel*, hibásan p. o. *szebb tőlem, nagyobb tőlem*, e' helyett: *szebb nálam, nagyobb nálam*.

8) Használtatik némelly vidékeken *héz, hoz* helyett szinte hibásan, p. o. *gyere nálam; nálament*, e' helyett: *jere hozzám, hozzáment*.

9) A' *nála* midőn hasonlítottatik, *nál* raggal, vagy a' nélkül is használtatik, p. o. *nálam, vagy nálam-nál erősebb*.

131. §.

20. HASONLÍTÓ: KÉPEN, KÉP, KÉNT.

A' hasonlító *képen, kép, ként* rokon értelműek a' *gyanánt, szerint, módon és mint* szókkal, 's ezekkel gyakran fel is cseréltetnek, p. o. *Pál apostol-ként mindent megkisértetek; magam-ként ő is gyarló ember; segélyünk a' dolgon azon-kép.* Innen származtak a' *semmikép, akkép, valamikép, illyeténkép* stb.

132. §.

21. TÖMEGESÍTŐ: ASTUL, ESTÜL, OSTUL, ÖSTÜL.

Az *astul, estül, ostul, östül* képző tömegesítés', összefoglalás' értelmét adja a' nevekhez, 's többnyire az *együtt* szóval oldathatik fel, p. o. *lelk-estül, test-estül, feleség-estül, gyermek-estül, egész falu-stul oda vagyunk; sereg-estül elveszett, azaz: seregével együtt.*

133. §.

22. OSZTÓ: ANKÉNT, ÉNKÉNT, ONKÉNT, ÖNKÉNT.

E' képző valaminek részekre osztását jelenti, és kapcsolthatatik

a) Minden tőszámnévhez, p. o. *egy-enként, kett-önként, öt-önként, száz-anként.*

b) A' pénz' nemeit, valamint akármelly időt, nemet, fajt, 's egészset jelentő nevekhez, valahányszor ezekben a' felosztási eszme forog fenn; miért is illy képzőjű nevet vonzanak mindazon igék, mellyekkel részes öregbedést vagy kisebbbedést, emelkedést vagy csökkenést fejezünk ki, p. o. *rész-enként, darab-onként, forint-onként, fok-onként, év-enként, kor-onként, apró-nként emelkedett*, vagy *szállott*.

134. §.

23. IDŐRAG: KOR.

Ezen rag mindenféle időt, napot, ünnepet jelentő nevekkel csatlakozhatik e' kérdésre: *mikor?* p. o. *tarasz-kor, mult-kor, jó-kor, aratás-kor*.

Ha az illy időt jelentő nevek egy napi tárgyról szólnak: a' *kor* helyett *napján* —, ha pedig több napi tárgyat jelentenek: *idején* vagy *idejében* szókkal is lehet élni, p. o. *Gergely-kor*, vagy *Gergely' napján*; *aratás-kor*, vagy *aratás' idejében*, vagy *idején*.

Jegyzet. A' következő névragok: *nek, ért, vel, hoz, ról, ra, től, nál*, midőn maga a' név kitéve nincs, személyragozva is használatnak, p. o. *nek-em, nek-ed, nek-i; ért-em, ért-ed, ért-e* stb. A' ből helyett *belől* van szokásban.

135. §.

24. HELYNÉV-RAGOK.

A' várak', városok', faluk' és puszták' neveihez a' *hová?* *honnan?* és *hol?* kérdésekre járuló ragokra nézve a' nyelvszokás ingadozó; mit e' tekintetben határozni lehet, következő:

1) Azon helyneveknél, melyekhez a' *hol?* kérdésre *on*, *én*, *ön*, *n* állapító rag függesztetik, a' *hová?* kérdésre általában *ra*, *re* —, a' *honnan?* kérdésre pedig *ról*, *ről* használtatik, p. o. *Budá-n*, tehát *Budá-ra*, *Budá-ról*; *Pest-én*, tehát *Pest-re*, *Pest-ről*.

2) Azon helyneveknél pedig, melyeknél a' *hol?* kérdésre *ban*, *ben* felel meg, a' *hová?* kérdés *ba*, *be* —, a' *honnan?* *ból*, *ből* ragot kíván, p. o. *Pozson-ban*, tehát *Pozson-ba*, *Pozson-ból*.

3) Szokásban van némelly helyneveknél, a' *hol?* kérdésre *on*, vagy *ban* rag helyett *att*, *ett*, *ott*, *ött*, *t* képzővel is felelni, p. o. *Fejérvár-on*, vagy *Fejérvár-ott*; *Győr-ben*, vagy *Győr-ött*. Az ilyeneknél a' *hova?* kérdésre *ra*, *re*, *ba*, *be* helyett *vá*, *vé* raggal is felelhetünk, p. o. *Fejérvár-rá*, *Győr-ré*.

Az itt előadott 1. és 2. szabályokra nézve pedig következők figyelembe veendőek:

1) *On*, *én*, *ön*, *n*, tehát *ra*, *re* és *ról*, *ről* ragokat vesznek fel

a) A' magánhangzón végződő helynevek többnyire, de az *i* végzetűek kétesek.

b) A' *b, cz, cs, d, f, g, gy, j, k, l, ly, p, r, s, sz, t, ty, z* és *zs* végzetűek, p. o. *Vereb-en, Vereb-re, Vereb-ről; Horpács-on, Horpács-ra, Horpács-ról*. Kivétetnek: *Zágráb, Győr, Sátoralja-Ujhely, Érsekújvár, Eger, Modor, Nagyszombat, Rimaszombat*.

2) *Ban, ben*, tehát *ba, be* és *ból, ből* ragokat kívánnak:

a) A' világrészek', birodalmak', országok', tartományok', vármegyék', szigetek', vidékek', erdők', ligetek' nevei, p. o. *Afriká-ból Ázsia-ba költözött, 's India-ban telepedett meg*.

b) A' külföldi városok' nevei, akárminly végzetűek legyenek, p. o. *Bécs, Lincz, Prága, Dresda*.

c) Az *m* végzetűek, p. o. *Veszprém, Komárom, Bajom*.

d) Az *n* és *ny* végzetűek, p. o. *Surány, Párkány*.

136. §.

NÉVUTÓK' VONZATA.

A' névutók kétfélék:

A) Helyhatározók e' kérdésre:

<i>Hol?</i>	<i>Hova?</i>	<i>Honnan?</i>
alatt	alá	alól
előtt	elé	elől
fölött	fölé	fölől

felett	felé	felől
hegyett	hegyé	—
helyett	—	—
körött	köre	köről
körül	—	—
közepett	—	—
között	közé	közől
mellett	mellé	mellől
megett	megé	megől

B) Különbféle értelmű névutók:

által	nélkül
ellen	óta
gyanánt	szerint
íránt	vége
miatt	után

Mind a' két rendbeli névhatározók (névutók) ragatlan nevek után szoktak tétetni, p. o. *kert alatt*, *ház körül*, *hát megől*, *pénz gyanánt*, *fa íránt*. Miként veszik fel magok a' ragot, ha birtokos főnévvel birtokviszonyba jönnek, a' sajátító *nak*, *nek* ragnál adatott elő. Egyébiránt az *óta*-t kivevén, ha a' név mellettük nincsen kitéve, személyragozva magán is használtatnak mindnyájan; így *miatt-am*, *miatt-ad*, *miatt-a*; *helyett-em*, *helyett-ed*, *helyett-e*; *körül-em*, *körül-ed*, *körül-e*.

Jegyzet. *Íránt* névutót kívánnak e' melléknevek; *hű*, *idegen*, *érzékeny*, *kegyes*, *jó*; — *nélkül-t* a' szűkölködést jelentő igék és igenevek, mint: *szűkölködik*, *ellehet*,

szűkölködő, ellevő, megélhető stb. — Az *óta* az időpontot határozza meg, melytől valami számíttatik, p. o. *rég-óta, mi óta, születésem óta*. Mivel pedig, mint imént említettett, a' névutók ragatlan nevek után szoktak tétetni, hibásan beszélnek így sokan: *születésem-től óta*.

Kitetszik az előadottakból, hogy:

1) Ugyanazon szó, változó viszonyai szerint különböző ragokat vehet fel, p. o. az *áll* ige: *katoná-nak áll, az ember test-ből és lélek-ből áll, az ellenség-hez áll, lábá-ra áll, az asztal-on áll, bőri-ben áll, fal-nál áll; — a' tart* ige: *tartok től-e, vel-e tartok, Budá-nak tartok, medd-ig tart, nagy-ra tartja magát, két forint-ra tartja, két forint-on tartja, gyűlés-t tart, a' törvény-hez tartja magát; az üt* ige: *fá-ba ütött a' mennykő, fal-hoz ütötte az üveget, bot-tal ütötte nyomát, apjá-ra ütöttt, az asztal-ra ütött*.

2) Ugyanazon szó egyszerre, többféle viszonyban állván más szókkal, többféle ragot vagy névutót, vagy mindkettőt is vonzhat ugyanazon mondatban, p. o. *dárdá-val rohant az ellenség-re; szív-ből barát-hozik vel-e; meggyőződés-ből viseltetik bizodalom-mal barátjá-hoz; Zrínyi Sziget-nél a' vár-ból nagy bátorság-gal rohant az ellenség-re; Péter Pál-nak száz forint-tal adós; harc-ban és béké-ben hívek esküjök-höz; a' Duna mellett nyomta az ellenség-et a' határszélek felé; sok gondja között is megemlékezik barátai-ról*.

137. §.

IGEKÖTŐK' VONZATA.

Az igekötők, mik a' szórend' különbféle szabályai szerint az igének majd eleibe majd utána tétnek, következő ragu nevet vonzanak az ige mellé:

<i>át, által,</i>	<i>on</i>	ragut,	p. o.	<i>a' víz-en át-vitte.</i>
<i>alá</i>	..	<i>nek</i>	— p. o.	<i>alá-ment a' völgy-nek.</i>
<i>be, bele,</i>	<i>be</i>	— p. o.	<i>b e-taszította a' Duná-ba.</i>	
<i>el,</i>	..	<i>től</i>	— p. o.	<i>el-vette t ő-l-e.</i>
<i>ellen, ellent,</i>	<i>nek</i>	— p. o.	<i>ellen-t-állott nek-i.</i>	
<i>fel</i>	..	<i>ra</i>	— p. o.	<i>fel-röpült a' ház-ra.</i>
<i>ki</i>	..	<i>ből</i>	— p. o.	<i>ki-vonta hüvelyé-ből.</i>
<i>le</i>	..	<i>ról</i>	— p. o.	<i>le mondott hivata-l áról.</i>
<i>össze</i>	..	<i>vel</i>	— p. o.	<i>össze-jött vel-e.</i>
<i>rá</i>	..	<i>ra</i>	— p. o.	<i>r á-beszélte a' házasság-ra.</i>
<i>egybe</i>	}. ..	<i>vel</i>	— p. o.	<i>egy b e-olvadt vel-e.</i>
<i>együtt</i>	}. ..	<i>vel</i>	— p. o.	<i>egy ü t t-tart vel-ök.</i>

Ide tartoznak még az *elő, hátra, szét, vissza, fenn, meg*, de ezeknél inkább az ige' értelme határozza meg: melly esetben milly ragu név tétessék melléjük.

Ezeket végre: *be, le, hátra, elé, fel, alá, ki, a' felé* névutó helyett *nak, nek* raggal is használják némelley dunántuli vidékeken, így *arra be-nek, arra föl-nek, arra ki-nek ment*, e' helyett: *arra be-felé, arra fel-felé, arra ki-felé.*

138. §.

HATÁRZÓK' VONZATA.

A' határzók kétfélék: *helyhatárzók* és *különféle értelműek*.

1. A' *helyhatárzók* következők:

alúl	innen
belül	túl
elül	kivül
fölül	keresztül
hátúl	

Ezek e' kérdésre *hol?* mindnyájan *on* ragos nevet vonzanak, p. o. *ház-on alúl*, *kert-en belül*, *rét-en fölül*; e' kérdésre pedig *honnan?* *ról* raggal is használtathatnak, p. o. *alul-ról*, *fölül-ről*, *kivül-ről*, *belül-ről*.

2) A' *különféle értelműek* közül a'

benn, *bent*, — *ben* ragos nevet vonz, p. o. *bent van a' házban*.

képest, *közel*, — *hez* ragost, p. o. *ah-hoz képest*, *a' váras-hoz közel*.

fenn, *fent*, — *on* ragost, p. o. *fenn van a' fá-n*.

messze, *távul*, *tova*, — *től* ragost, p. o. *házjától távul*; *Debreczen messze van Pest-től*; *tova szakadt barátai-tól*.

nézve, *nézvest*, — *ra* ragost, p. o. *ar-ra nézve* vagy *nézvest*.

fogva, eszközneveknél *nál* ragot, időneveknél *től* ragot, — p. o. *kezé-nél fogva*; *má-tól fogva*.

együtt, — *vel* ragot, p. o. *fiá-val együtt el-
utazott*. Az *össze* az *együtt*-tel rokon ér-
telembe vétetvén, szinte *vel* ragot vonz a' ré-
giek szerint, p. o. *az emberek-ke-l össze*,
azaz: *együtt*.

139. §.

KÖT- ÉS INDULATSZÓK' VONZATA.

1. A' kötszók mindenkor több szót vagy mon-
datot foglalván együvé, magán nem állhatnak; kü-
lönösen

a) Az *és* a' mondat' elejére nem tétethetik,
hacsak az előző szó vagy mondat alattomban nem
értetik. Rendesen tehát más szó vagy mondat előzi
meg, p. o. *én és ő ott voltunk*.

b) A' *minél*, mindenkor *annál*-t, egyszersmind
a' hasonlítás' középfokán álló nevet vonz maga
mellé, p. o. *minél jobb*, *annál kedresebb*; *mi-
nél előbb jössz*, *annál szívesebben látlak*.

c) A' *mennél* és *mentől* a' *mend* vagy *mind* szó-
ból eredvén, a' régieknél a' hasonlítás' felső fokát
fejezte ki, p. o. *mindtől* vagy *mindnél gonosz*, any-
nyi volt mint: *mindennél gonoszabb*, azaz: *leggono-
szabb* = pessimus; *mindtől* vagy *mindnél nagyobb*,
annyi mint: *mindennél nagyobb*, azaz: *legnagyobb* =

maximus (Müncheni Codex). Innen maradt fel a mai nyelvben is az ilyen kifejezés: *mennél* vagy *mentől hamarább*, azaz: *igen hamar*, vagy *lehető leghamarább*.

d) Az *úgy* és *olly* felváltva használtatik a főneveknél, de különböző értelmet ad, p. o. *én szintúgy ember vagyok mint te*; és: *én szintolly ember vagyok mint te*. A' határozóknál mindig az *olly*, *ollyan* van szokásban, p. o. *olly igen szeretem, hogy meghalnék érte*; *olly szépen ír*.

2. Az indulatszók közül

a) *Jaj*, *ne*, *nesze*, tulajdonító ragu neveket kívánnak, p. o. *jaj nek-em! ne nek-ed!*

b) A' *nosza* és *uszu* vagy *utszu*, — *rajta*-val használtatnak, a' *hajh* pedig *rá*-val, p. o. *nosza rajta! uszu rajta! hajh rá!*

c) Az *óh*, *ha*, *bárcsak*; *vajmi*, *vajha* rendszeren ohajtó módu igével szövetkeznek, p. o. *óh ha tud-nám! bárcsak megnyer-néd! vajmi szépen-ne! vajha kijő-ne!*

140. §.

AZ IGÉK' EGYMÁS KÖZTI VONZATA.

1) Ha a' mondatban két ige van kötszó nélkül: az egyiknek határtalan módban kell állania, p. o. *akarom tudni; kívánom értesíteni*.

Jegyzet. Az igét a' részesülőkől, mellyeknek mód-jok nincsen, meg kell különböztetni, 's azért nem tartozók ide ilyen mondatok: *folyton foly, sietve járj* stb. Valamint az illyek is, mint: *sűrög forog; izeg mozog, téb láb, eszik iszik, jön megy, jár kel, ló fut* stb, minthogy két külön mondatot képeznek, nem rontják a' szabályt.

2) Midőn ezen határtalan módot személy szerint kívánjuk meghatározni, vagy nagyobb nyomatosság' kedvéért is: a' határtalan módu ige személyragozva használtatik, p. o. *ír-n o m kell; illik elmen-n e d.*

3) A' *van, nincs, sincs, fáj* személytelen igék mindenkor birtokos- és birtoknévvel szövetkeznek, még pedig úgy, hogy a' birtokos név tulajdonító ragot, a' birtoknév személyragot kap, p. o. *n e k e m v a n d o l g-o m; könyvé-n e k n i n c s e l ő s z a-v a; Péter-n e k f á j f e j-e.*

4) Ezen határtalan módok: *mehetni* és *lehet menni*, a' köz életben felcseréltetnek egymással, noha értelmök különböző annyiban, hogy amaz *tehetséget*, ez *lehetséget* fejez ki. Így p. o. ez: *mehetni*, azt teszi, hogy bennünk nincs hiba, készen vagyunk, fegyverkezve vagyunk, — ez pedig: *lehet menni*, azt, hogy nincs gát, nincs akadály, melly bennünket a' menéstől visszatartóztatna. Így a' fejtér *mondhatni* ugyan feketének, mert *tehetségünkben* áll, hogy feketének mondjuk; de *nem lehet* feketének *mondani*, mert a' fejér egészen kizárja a' fekete' eszméjét, tehát nem fekete. Így: *nem fizethetek*, mert nincs pénzem; *nem lehet fi-*

zetnem, mert nincs, ki felvegye a' pénzt. Szóval az első esetben mindig a' *tud*, *bír*, *képes* szók' értelme lappang, a' másodikban az *illik*, *szabad*, *helyes*, *lehetséges* szóké. Egyébiránt ezen különbség, miként a' fenebbi példákból is lehet látni, a' *hat*, *het* képzős igék' többi módjaira is kiterjesztendő.

5) A' *szabad*, *nehéz*, *könnyű*, *lehetetlen* mellékevek, épen úgy, mintha személytelen igék volnának, határtalan módu igéket vonzanak, vagy személyraggal vagy a' nélkül, p. o. *szabad tudni*, vagy *tud-nom*; *lehetetlen felfogni*, vagy *felfog-nom*. Ezen kifejezésekben mindenkor a' *van* ige hallgattatik el.

A' régiék személyragozták a' határtalan módu igéket akkor is, midőn személyes ige mellett állanak *segédül*, p. o. *akarom tennem*; *parancsolt elmenne*; *minden gyümölcsökből monda neki ennie*; *kinek adatott hatalom oldania és kötnie*. (I. Nyelv- emlékek 1. köt.)

141. §.

IGENEVEK' VONZATA.

1) Az igenevek' vonzata ugyanaz, melly az igéké, mellyektől erednek, p. o. *sok-at tanuló*, *keres-et tudó*; *sok-kal bíró*, *kerés-ről rendelkező*.

2) A' *való*, minthogy létezést, birtokot, származást, használtatást, alkalmasságot jelent, ezen különböző viszonyokhoz képest különböző ragokat

vonz , p. o. *katoná-n a k való, ház-ba való, bor-r a való, Pest-re való, Pest-ről való, arany-ból való, Bécs-ből való, nyak-r a való, sem-mi-re való, mindenek felett való, alá való, alatt való.* Egyébiránt a' való-t

a) Helyneveknél *i* képzővel lehet felcserélni, p. o. *Pestre való, vagy Pestről való, vagy pest-i.*

b) Hol az értelem nem zavartatik: egészen is kihagyni, p. o. *nagyra vágás, arra nézve, szemre hányás, várba menetel, mennybe menetel.* Ha pedig

c) A' való' kihagyásával az értelem csonkúlna: rövidség' okáért a' névutók *i* képzőt vesznek fel, p. o. *a' Mátra felett-i felhő; Duna mellett-i várások; föld alatt-i barlangok.* — Ezen szabály alá esnek a' helyhatározók is: *alul, belül, elül, fölül, kívül, innen, túl,* p. o. *házon kívül-i; Dunán innen-i és túl-i kerület.* Az újabb divat hasonló esetben még némelly *ragokra* is kiterjeszti az *i* képzőt, p. o. *a' bogarak-ról-i értekezésében sok tanulságost mondott;* mit azonban igen csínján és ovatosan kell használni, annyival inkább, mert a' mondat' más fordulata által könnyen kikerülhető, p. o. *értekezésében a' bogarokról, sok tanulságost mondott, vagy a' bogarokról értekezésében.*

d) Midőn a' való, a' ba, be vagy ból után következik: *beli* képzővel lehet felváltani, p. o. *kert-ből való vagy kert-beli; házba való, vagy ház-beli*

3) A' levő, — *ben, on* és *nál* ragokat vonz, p. o. *ház-ban levő butorok; hid-on levő korlát; a' Bodrog-nál levő lápok.* Szövetkezik továbbá

többnyire minden névutóval, p. o. *a' kert alatt levő tölgyfa; a' hegy megett levő rét*. Ha ben után következik, szinte *beli* képzővel lehet felcserélni, p. o. *kertben levő, vagy kertbeli*. Egyébiránt, midőn kihagyatik, a' ragok és névutók a' *való*-ról adott szabályokat követik.

142. §.

HATÁRZOTT ÉS HATÁRZATLAN ALAKU IGÉK' VONZATA.

Az igék' alakja az általok vonzott tárgyeseti ragu névtől függ, akár legyen ez nyilván kitéve, akár pedig csak alattomban értessék. Főszabályai következők:

1. Határozott alaku igével élünk:

a) A' névelős tárgyeseti ragu neveknél, p. o. *a' nemzeti nyelv-et fejteget-em; szeret-em a' hazá-t*.

b) A' személyragos nevek' tárgyeseténél, akár van előttök névelő, akár nincs, p. o. *pénz-ét és vagyon-át elpazarolt-a; a' kez-ét megütött-e*.

Az illy kifejezések: *vásár-fi-a, asztal-fi-a*, minthogy egy szóba olvadnak, a' többi főnevek' osztályába esnek, 's mind határozott mind határozatlan alaku igével kapcsolhatnak, p. o. *vásárfiát hoz-ott*, és *a' vásárfiát átadt-a*.

Igy a' személyragos nevek' tárgyesete is, midőn határozottságát elveszti, határozatlan alaku igét vonz maga mellé, p. o. *fog-j be két lo-va-dat; szép tulajdon-a i-dat fedez-t ünk fel*.

c) A' tulajdonnevek' tárgyeseténél, p. o. *Hunyady-t lát-t a*; *Péter-t hit-t a el*. Az illy kifejezésekben, mint: *Hunyadyt látok benne*, a' „*Hunyady*“ nem tulajdon név többé's azért nem kíván határozott alakú igét.

d) A' visszatérő névmás' tárgyeseténél, melylyel az ige, személyre nézve is megegyezik, p. o. *magam-at szeret-em*, *magad-at szeret-e d*, *magá-t szeret-i*.

e) Azon nevek' tárgyeseténél, mellyeket az: *azon*, *ezen*, *amaz*, *emez*, *ímez*, *ugyanaz*, *ugyanazon*, *ugyanezen* névmások megelőznek, p. o. *ugyanazon ember-t lát-o m ma is*, a' *kit tegnap*.

f) Következő névmások' tárgyeseténél: *ő*, *az*, *ez*, *amaz*, *emez*, *ímez*, *ugyanaz*, *ugyanaz*, p. o. *ő-t lát-o m*; *ezek-et hall-o m*; *amazok-at tud-o m*, *de emezek-et nem ért-e m*.

g) Az *ik* végű névmások' személyragos tárgyesete, mint *mellyik-e*, *akármellyik-e*, *valamellyik-e*, *mindenik-e*, *mindegyik-e*, a' harmadik személyben szinte határozott alakú igét kíván ugyan, p. o. *mellyik-ét szeret-e d*; de az első és második személyben határozatlan alakú igével is állhat, p. o. *mellyik-ün k et szeret-sz inkább*, vagy: *ha valamellyik-ün k et igazán szeret-e d: nem távozol tőlünk*.

h) A' *mindnyája'* tárgyeseténél, p. o. *mindnyáját elvitt-e*; *mindnyájok-at megkisértett-e*.

2. Határozatlan alakú igével élünk:

a) Ha a' mondás határozatlan értelmű, és nincs

benne egy is az 1. sz. alatt elősorolt tárgyesetek közül, p. o. *ember-t lát-o k*; *csillag-o t vizsgál-o k*.

b) A' kérdő névmások' tárgyesete mellett, p. o. *ki-t keres-sz?* *mi-t akar-sz?* *mi-t vétett-él*.

c) A' *valaki*, *akárki*, *senki*, *valami*, *akármi*, *semmi*, *ki sem*, *mi sem*, *valamelly*, *némelly*, *minden*, és a' régies *néki* személytelen névmások' tárgyeseténél, p. o. *minden-t elvesztett*, *valami-t birt*; *semmi-t sem nyert*; *senki-t sem lát*; *mi-t sem adott*.

A' *mind*, midőn határozott alaku igével szövetkezik, valamelly határozott szenvedőt feltételez, p. o. *mind elvesztett-e* (pénzét); különben a' nyilván kitett szenvedőtől kormányoztatik, p. o. *mind elviszen bennünk et a' halál*.

d) A' személyes névmás' első és második személye' tárgyeseténél, p. o. *ha téged kedvel is, de engem sem gyűlöl*; *mink-et lát ott*, *de titek-et jegyzett meg*. Ugyanezen szabály áll akkor is, midőn a' *minket*, *titeket* helyett más személyragozott névmások, u. m. *mindnyájunkat*, *mindnyájatokat*, *bennünket*, *benneteket*, használtatnak, p. o. *mindnyájunk-at kedvel*; *nem szeret bennünk-et*; *mindnyájatok-at megismert*. Ide tartozik a' *magunkat*, *magatokat* is, midőn visszatérő értelmét elveszti; melly esetben az igének vele személyre nézve is szükségkép egyeznie nem kell, p. o. *magunkat lát-sz*, *magatokat szeret*, e' helyett: *minket*, *titeket egyedül*.

e) Midőn az: *azt*, *ezt* határozottságát elvesztvén, olly névre viszen vissza, melly névelő nélkül

áll, p. o. *ha pénz kell, azt ad-ok, ha ruhát kérsz, azt is csináltat-ok; de jól viseld magadat.*

f) A'hány, mennyi, mi, milly, melly, minemű, miféle névmások' tárgyesete mellett, ha szinte névelő volna is előttük, p. o. *a' mi-t kíváu-sz, és a' milly-e t parancsol-sz, ollyannal szolgálók; a' virág, melly-e t küldött-él, elhervadt.*

Az igének *lak, lek* ragu alakja akkor használatik, mikor a' második személy' tárgyesete *téged, titeket* alattomban értetik, p. o. *szeret-lek, kér-lek, ohajt-la k.*

3) Midőn két vagy több olly mondatot, melyek részint határozott, részint hátározatlan alakú igét vonzanak, egy igével kapcsolunk össze: ezen ige' határozott vagy hátározatlan alakja az utolsó szenvedő-ragos névtől függ, p. o. *sem téged sem őt nem lát-om, e' helyett: sem téged nem lát-la k, sem őt nem lát-om; sem őt kérdezni, sem téged hallani nem akar-un k, e' helyett: sem őt kérdezni nem akar-ju k, sem téged hallani nem akar-un k.*

143. §.

AZ IGÉK' MÓD- ÉS IDŐBELI VONZATA.

A)

A' jelentő mód által az alany és állítmány közti viszonyt minden egyébtől függetlenül, úgy mint az valójában van és létezik, fejezzük ki, 's azért ezt, mint viszonytalan módot semmi beszéd-

rész tulajdonképen nem vonzza, hanem általán vele akkor élünk, midőn az alanynak való, létező, levő állapotját akarjuk jelenten; p. o. *a' nap süt ; a' mértékletesség senkinek sem 'ártott ; az erényes veendi jutalmát.*

Időire nézve általán megjegyzendő, hogy a' háromféle főidő, u. m. jelen, jövő, és múlt vagy viszonyatlanúl, vagy egymásra viszonyúlva fordulhat elő.

Viszonyatlanúl véve : a' jelen az alanynak levő, — a' jövő az alanynak leendő, — a' múlt az alanynak volt állapotját fejezi ki, p. o. *levelet írok ; levelet írtam ; levelet fogok írni.*

Más időre viszonyúlva :

1) A' jelen, mennyire benne a' tartósság, és folytonosság' eszméje megvan, jövő helyett is használtatik, de csak akkor, ha a' mondatban már van egy, a' jövőt különben is kifejező, szó ; p. o. *még meglátjuk egymást ; megemlékezem rólad, míg élek ; holnap hozzád megyek ; máskor többet mondok ; holnap után összejövünk.*

2) Helyesen élünk vele az ohajtó vagy feltételes mód' múltja helyett a' feltételt jelentő *ha* szó elébe tétetvén, p. o. *ha tudom, másként teszek ; e' helyett: ha tudtam volna, másként tettem volna ; ha tőlem függ, nem történik ; e' helyett: ha tőlem függött volna, nem történt volna.*

Sőt az ohajtói jelen idő helyett is a' fentebbiekhez hasonló feltételes mondatokban ; p. o. *ha gaz-*

dag vagyok, egészen máskép élek, e' helyett: ha gazdag volnék, egészen máskép élnék.

Jegyzet. A' történet- és rege-írók a' multnak eleve-nebb ábrázolására, és mintegy jelenítésére mult helyett jelen idővel gyakran élnek.

3) A' félmult a' multa és jelenre egyiránt viszonyulván, a' multban folyó időt jelenti, mi nyilván kitetszik az összetett félmultból, mellyben a' jelen és mult idő olvad egygyé 's azért: *írek*, vagy *írok vala* egy értelmű, mellyel épen ezen okból, az elbeszélésekben leghelyesebben élhetünk, p. o. *felállott, és szóla*, a. m. *felállott, és szól vala*; de egészen más, mint: *felállott és szólt*.

Különösen pedig félmultat vonz maga után az: *épen, alig, még nem, alig hogy, épen hogy*; p. o. *épen rólad emlékezém, midőn hozzám beléptél; alig végzém egyik dolgomat, már a' másik várt reám; még nem végzém beszédemet, midőn hirtelen megtámadtak; alig hogy elszenderülék, fölverték álmomból*.

Az összetett félmulttal az ohajtói mult helyett feltételes mondatokban a' kellemetlenül összetorlódó *volna* szót is el lehet kerülni; p. o. *írok vala, ha időm engedi, e' helyett: irtam volna, ha időm engedte volna*.

Az összetett mult, vagyis régmult a' bevégzett időnek tartósságára vonatkozik, és vele akkor élünk, mikor azt akarjuk jelenteni, hogy egyik mult a' másik multat megelőzi; p. o. *sokáig vártam*

volt reád, de nem jöttél; addig buvárkodtam vala, mig rá találtam.

5) Az egyszerű és összetett jövővel különbség nélkül élnek ugyan íróink; de (mint másutt is érintők) a' kettő közt nagy a' különbség, mert az egyszerű a' folytonos jövőt; az összetett pedig a' kezdődő jövőt jelenti, és azért az elsővel a' régiek feltételes mondatokban éltek, a' másikat pedig mint újabbat nem ismervén, csak jelen idővel fejezték ki.

Minden esetre, már csak változatosság' okáért is szabályúl szolgálhat az, hogy valahányszor két jövőnek eszméje egymás mellé feltételesen soroztatik: a' feltételező az egyszerűvel, a' feltételezett pedig vagy a' régiek' nyomán jelennel, vagy az összetettel fejeztessék ki; p. o. *mihelyt időm leend, irok*, vagy *mihelyt időm leend, írni fogok*; de semmi esetre sem így: *mihelyt időm leend, irandok*.

Jegyzet. Az újabb különmemű jövő-multakra nézve elég azt megjegyezni, hogy azokban mind a' multnak, mind a' jövőnek eszméje megvan; és habár kivált a' német nyelvhez szokott íróknak ezek' használata néha elkerülhetlenül szükségesnek látszik is: de gondos figyelemmel lévén, lehetetlen észre nem venniök, hogy többnyire mind azon példákat, melyeket bármilly alakban is fel szoktak hozni, igéink' régi, egyszerűebb és rövidebb időivel is pontosan kifejezhetjük; p. o. ezen újabbakat: *ha kérésemet teljesítendéd, hálás fogok lenni*; *ha lefogtad írni*, vagy: *ha leirandottad, közöld velem*; *ha el fogtad végezni*, *ha észre fogtam venni* stb a' régiek rövidebben, és épen azért helyesebben így ejtették: *ha kérésemet teljesítéd vala, hálás leszek*; *leirván*, vagy: *ha leirtad, közöld velem*; *elvégezvén*, vagy: *ha elvégezted*; *észrevevén*, vagy: *ha ész-*

reverted.—Hasonlóképen rövidebben kimondhatjuk a' többi módnak újabb jövőit is, p. o. azt *ne kívánd, hogy még egy hónapig várandjak*, — jobban mondjuk így: *azt ne kívánd, hogy még egy hónapig várjak*; — bár még egy hónapig *várandottam* legyen, te *azután sem fogsz fizetni*, — vajmi szép rövidséggel inkább így: *ha még egy hónapig várjak is, te azután sem fizetsz*; — jobban *fogtál tenni, ha korcsma helyett színházban mulatandottál*; magyarabbúl: *jobban teszesz, ha korcsma helyett színházban mulatsz* *vala* stb. Ellenben különbözőnek látszik az értelem ezekben: *bármit mondjanak is* (jelenben) *az emberek rólunk*, *rá semmit sem ügyelünk* (jelenben) *vagy: rá semmit sem fogunk ügyelni* (jövendőben); továbbá: *bármit mondandjanak is* (jövendőben) *az emberek rólunk*, *rá semmit sem ügyelünk* (jelenben), *vagy: rá semmit sem fogunk ügyelni* (jövendőben); így: *bármit mondjanak az emberek rólunk* (akkor), *ha meghalunk*; *vagy: bármit mondjanak az emberek rólunk* (azután), *ha meghalunk*; *vagy: bármit mondtak az emberek rólunk* (az előtt), *ha meghalunk*, *rá semmit sem ügyelünk*, *vagy semmit sem fogunk ügyelni*.

B)

Parancsoló és foglaló mód.

A' parancsoló és foglaló mód mindenkor kényszerülési viszony' kifejezésére használtatik, és azért más független állapot' jelentésére vele nem élhetünk. De ellenben parancsoló, mint szükségvi viszonyú módot vonzanak magok után:

1) Az akarást, kívánást, követelést, parancsolást, megengedést, tiltást, intést, akadályozást, általában kényszerülést és kényszerítést jelentő igék, melyeknél a' kényszerítő a' kényszerítettel

hogy által összeköttetik; p. o. *akarom, hogy tanulj; parancsolom, hogy engedelmes légy; nem engedem, hogy tudtom nélkül a' házból kilépj.*

2) E' tiltó szócskák után: *ne, se, se—ne, p. o. ne ölj, ne lopj, se könnyen ne higgy, se hitedben makkacs ne légy.*

3) Az okkötő *hogy* után, p. o. *azért fenyegetlek, hogy javítsalak; azért járunk tanodába, hogy tanuljunk.*

4) Ezen kötszók: *akár, bár;* vagy a' velük összetett: *bárki, bármi, akárki, akármi* névmások után; p. o. *bármit mondjon a' világ; akár írva legyen, akár nem; akárki mit mondjon.* És ez a' *bár, akár* után a' mult időre nézve is szabályúl szolgál, p. o. *bár tudtad legyen, hogy várlak, még sem jöttél; el kelle fogadnom, akár akartam legyen, akár nem.*

De sokszor ügyetlenül élnek némellyek ezzel ott is, hol a' kényszerülésnek és szükségvi viszonynak semmi nyoma sincsen, p. o. *ally rémülést gerjesztett, hogy senki sem bátorzkodott legyen ellent állni, e' helyett: hogy senki sem bátorzkodott ellentállni.*

C)

Az ohajtó vagy feltételes mód vágyó állapotot, vagy a' vele rokon akarás és igyekezés' értelmét, és pedig többnyire feltételesen fejezi ki; vonatnak tehát:

1) Olly igék által, mellyek vágyakodást, ohajtást, kívánást, kérést, esdést, kétkedést, vélekedést jelentenek; p. o. *szeretném birni minden jó lelkű embernek barátságát; ohajtanék veled hosszabban társalogni; kérlek, sziveskednél útba igazítani; kétlem, hogy valaki honáért többet tett volna.*

Ellenben hol az ige az alanytól valamit egyenesen mint létezőről állít, ott ohajtó móddal helytelenül élnénk; p. o. roszúl mondanók ezt: *fuerunt, qui negarent*, így: *voltak, kik tagadnák*, e' helyett: *voltak, kik tagadák.*

2) Ohajtó módot vonz minden *ha, bár, bárha, vajha, bárcsak* stb által kötött feltételes mondat; p. o. *ha itt voltál volna, atyámfiya nem halt volna meg*; illyenkor az egyébként elkerülhetlen *volná-t* ritkítani lehet (mint főnebb is érintők), félmúlt időt téve helyette a' mondat' egyik tagjában, és akár ohajtó akár jelentő mód' félmúlt vagy múlt idejét a' másokban; p. o. *ha itt valál, atyámfia nem halt volna meg*; így e' helyett: *ha életemet kockáztattam volna is érte, még sem segíthettem volna rajta*, rövidebben mondjuk: *ha életemet kockáztatom vala is érte, még sem segítheték v. segíthettem volna rajta.*

III. SZAKASZ.

SZÓREND.

144. §.

A' SZÓREND' ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI.

- 1) A' határos módu ige a' mondat' sarkalatja.
- 2) A' mondatban az *ige* bír legnagyobb 's legáltalánosabb nyomosító erővel.
- 3) Nyomosító erővel birnak még az *is* kötszó, 's a' tagadó és tiltó *nem*, *ne*; *sem*, *se*; *sem nem*; *se ne* szók.

145. §.

KÜLÖNÖSB SZABÁLYOK. A. IGE.

Azon mondatokra nézve, hol az igen kívül semmi nyomosító szó, sem igekötő nincsen, következő szabályok állanak:

- 1) Midőn a' fő suly az igen van, ez rendesen legelül tétetik, 's akkor az utána jövő szó kap némi nyomatosságot, p. o.

Visz búzá t Péter a' vásárra?

- 2) Minden egyéb esetekben legnyomosabb azon szó, melly közvetlen az ige előtt áll. Úgy

látszik, hogy az ige'nyomosító ereje némileg még a' többi előtte álló szóra is elterjed, de ezen nyomosság a' távulság szerint mindinkább kisebbedik. Az illy nyomosított szó ellentét által még jobban kiemeltethetik, p. o.

Péter visz buzát a' vásárra (nem Pál).

Buzát visz Péter a' vásárra (nem zabot).

A' vásárra visz Péter buzát (nem a' malomba).

3) Minden egyéb szó szabadon soroztathatik.

4) Midőn ige. nincsen a' mondatban, azt oda kell képzelni, vagy más időbe állítani, 's a' sorozat a' fenebbi szabályok szerint leszen rendezendő, p. o.

Nagy (volt) az árvíz Budán.

Ar árvíz (volt) nagy Budán.

Budán (volt) nagy az árvíz.

146. §.

B. FŐNÉV.

1) A' főnév midőn egyedül áll, az ígéről előadott szabályok alá tartozik; de midőn más fő- vagy melléknevekkel jó viszonyba, vagy névelője van, a' sorozatra nézve különös szabályokat követ, és pedig

a) A' névelő mindenkor azon főnév vagy főnévül használt egyéb név előtt áll, mellyet meghatároz, p. o. *az ember, a' szép.*

b) Ha a' főnév előtt akármilyen és akármennyi jelző áll is, ezeket a' névelő mind megelőzi, p. o. *a' nagy bátor szent király.*

c) A' jelzős főnév, ha az igét közvetlen megelőzi, az igétől nyert nyomosságát a' jelzőre viszi át, p. o. *a' pesti vásárra viszen Péter buzát (nem a' győrire).*

d) A' jelzők, nyomosság' kedvéért utána is állhatnak a' főnévnek, p. o. *lovat vettem pedig szépet*, vagy *lovat szépet vettem.*

e) Midőn több mellék- vagy számnév, vagy névmás áll jelzőül, a' főnév' elé, a' legnyomosabb közvetlen a' főnév' elé tétetik, p. o. *a' hét görög bölcs; a' görög hét bölcs.*

f) Midőn a' jelző különböző's részint ragozott beszédrészekből áll, a' ragozottak a' mellék- vagy számnévi vagy névmási jelzőt mindig megelőzik, 's ez közvetlen a' főnév' elé jó, p. o. *a' velünk elv-re nézve rokon emberekkel szívesen társalkodunk.*

Midőn két főnév, mint birtokos és birtok, szoros viszonyban állanak egymással: az tétetik közvetlen az ige' elé, mellyet kiemelni akarunk, p. o.

Péter-nek aratják buzájá-t (nem Pálnak).

Buzájá-t aratják Péter-nek (nem zabját).

Rendesen azonban, ha ige nélkül állanak, a' birtokos tétetik előre, p. o. *mindennek barátja; a' tenger-nek közepett-e; ellenség-nek után-a.*

3) Midőn több főnév ugyanazon tárgyat vagy személyt magyaráz, millyenek például: a' nevek, czímek, tisztségek, mesterségek, foglalkozások, a' sorozat következő: a' *vezeték-* vagy, ha van, *nemzetségi előnév* legelső helyet foglal; ezek után jó a' *keresztnev*; ezután a' *czímek*, mint: báró, gróf,

herczeg, zászlós, legutól áll az *úr*, *asszony*. A' *tiszteletnevek* az egész sorozatot megelőzik, p. o. *Tekintetes Aranyfalvi Gazdag János táblabíró ur; Mátyás király, Péter gazda, János mester*. A' *gróf, báró, herczeg, doctor*, idegen természetüknél fogva a' sorozatban is idegen szabály után rakatnak el többnyire, 's így mondatik: *gróf Nádasdy, báró Perényi, herczeg Esterházy, doctor Szombathy*, a' magyarabb: *Nádasdy gróf, Perényi báró, Esterházy herczeg, Szombathy doctor* helyett; a' *gazda, mester* rendesen puszta kereszt-név után tétetnek: *István gazda, János mester*.

147. §.

C. IGEKÖTŐK.

Az igeekötők *fel, le, meg, el, vissza, össze, hátra* stb mint külön szók tekintendők, 's közvetlen az ige előtt és azzal összekapcsolva csak akkor állanak, midőn a' súly rajtok fekszik; elmozdítatnak pedig, mihelyt az ige által más szót akarunk nyomosítani, p. o.

Péter el-viszi a' buzát a' vásárra (el, vagy nem?).

Péter viszi el a' buzát a' vásárra (nem Pál).

Ha azonban az igeekötőn némi súlyt akarunk hagyni: az nem az ige után, hanem az ige és a' nyomosított szó' elé leszen sorozandó, p. o.

El Péter viszi a' buzát (vissza Pál hozza).

A' határtalan módu igék' kötőit a' határos módu ige kormányozza, p. o.

Méltóztatik e l-utazni.

El méltóztatik utazni.

148. §.

D. IS KÖTSZÓ.

Az *is*-nek kapcsoló ereje van, melly néha gúnyra, dicsekvésre, kérkedésre megyen át. Mindenkor utána tétetik azon szónak, mellyel iménti tulajdonát közli; és ez, midőn az *is* egyes mondat' szavait köti, változhatlan szabály, p. o.

Viszen is Péter buzát a' vásárra.

Péter is viszen buzát a' vásárra.

Buzát is viszen Péter a' vásárra.

A' vásárra is viszen Péter buzát.

De az *is* nem csak egyes mondat' szavait köti, hanem két vagy több mondatot is fűz össze, és pedig:

a) Vagy egyes szóknál fogva, 's ekkor közvetlen ezek után áll, p. o.

Képedet is látom, szavadat is hallok.

A' nap jóknak is világít, gonoszoknak is.

b) Vagy a' mondatot egészben véve köti össze más mondattal, és ekkor az ige után soroztatik, mint melly a' mondat' sarkalattja, 's mellyet ez okból nyomosítnia kell, p. o.

Nem bánom, ha mindenemet kocskáztatom is.

Igen sokan vétenek e' szabály ellen írván: *nem bánom*, *há véremet is veszik*, e' helyett: *ha véremet veszik is*; az előbbi mondatnak csak akkor lehetvén értelme, ha azt akarnám mondani, hogy egyebemen kívül még véremet is elveszik.

Ezek szerint az *is* a' mondat' elején soha sem állhat.

149. §.

E. TAGADÓK ÉS TILTÓK.

1) *Nem, ne.*

A' *nem, ne* szók közvetlen azon szó előtt állanak, melyet tagadni vagy tiltani akarunk; és pedig ha az illy szónak jelzője van, a' *nem, ne* szócskák a' jelzőt is megelőzik, 's a' jelzős vagy jelzőtlen szó, közvetlen az ige' elé jó, p. o.

Nem Péter visz buzát a' vásárra (hanem Pál).

Nem a' sánta Péter visz buzát a' vásárra.

Midőn az ígét magát akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *nem, ne* közvetlen az ígét előzi meg, p. o.

Péter nem visz buzát a' vásárra (viszen? nem viszen?).

2) *Sem, se.*

A' *sem, se* szók közvetlen azon szó után állanak (ellenkezőkép mint a' *nem, ne*), melyet tagadni vagy tiltanak, de mindig az ige előtt, ha nem közvetlen is, p. o.

Péter buzát sem visz a' vásárra.

Péter sem visz buzát a' vásárra.

Midőn az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *sem*, *se* is közvetlen az igét előzi meg, p. o. *sem lát*, *se m hall*.

Midőn a' *sem*-mel egy mondatban a' *van*, *nincs* fordul elő, melly esetben a' *van*, *nincs* többnyire alattomban értetik: a' *sem* a' tagadott szó' elé jó, p. o.

Sem keze, se m lába (nincs).

Sem ingem, se m gallérom (van).

A' *sem* *nincs*-et *sincs*-csel lehet felváltani, 's ekkor a' *sincs* a' tagadott szó' után tétetik, p. o. *sem pénze nincs, sem posztója, vagy pénze sincs, posztója sincs.*

3) *Sem nem, se ne.*

Ezen tagadó vagy tiltó összekötői e' két mondatnak illy sorozatban állanak:

a) Azon 'szó' elé, mellyet tagadni vagy tiltani akarunk, a' *sem*, vagy *se* tétetik, közvetlenül az ige' elé pedig a' *nem*, *ne*. A' természetes rendez: 1) *sem*, *se*, 2) a' tagadott vagy tiltott szó, 3) *nem*, *ne*; 4) ige; a' többi szók elül vagy utól állhatnak, p. o.

Sem buzát nem visz Péter a' vásárra, sem zabot.

b) Ha az igét akarjuk tagadni vagy tiltani: a' *sem* *nem*, vagy *se* *ne* közvetlenül az ige' elé jó, p. o.

Sem nem visz Péter búzát a' vásárra, sem nem hoz.

Se ne vigyen Péter búzát a' vásárra, se ne hozzon.

c) Középigék előtt a' *nem* és *ne* ki is hagyathatik, p. o. *sem siet, sem késik haragja istennek* (Zrinyi).

150. §.

F. Is KÖTSZÓ ÉS IGEKÖTŐK EGYÜTT.

Midőn az *is* kötszó és a' *fel, meg, el* stb ige-kötők egy mondatban összekerülnek:

a) Vagy függetlenek egymástól, 's ekkor mind-egyik saját szabályát követi, p. o.

Péter is búzáját viszi el a' vásárra.

Péter is elviszi búzáját a' vásárra.

b) Vagy szorosan összetartanak, 's az *is* az ige és ige-kötő között kapcsolóul szolgál; melly esetben ez a' szabályos sorozat: 1) ige-kötő, 2) *is* 3) ige p. o.

El is viszi Péter a' búzát a' vásárra.

Ekkor az *is* által az ige' nyomosító ereje az ige-kötőre mintegy átvitetik.

Jegyzet. Az illy mondatbeli szók' sorozata nagy vigyázatot kíván, 's ha az ige-kötő az *is*-től független, szorosan az a) alatti szabályhoz kell ragaszkodni. Sokan hibásan írnak és beszélnek így: *nem bánom, ha Péter el is megyen a' vásárra*, e' helyett: *ha elmegyen is*, mert az *is*-t nem kell nyomosítani azáltal, hogy az igének elébe

tétetik, minek szinte lehet ugyan helye, de akkor más értelme van a' mondatnak, p. o. *nem bánom, ha Péter el is megyen a' vásárra, nem is*, ha t. i. illyet gondolni vagy mondani fonákság nem volna. Ha azonban az első mondat kihagyatik: akkor illy sorozat csakugyan keletkezhetik, p. o. *Péter el is menne a' vásárra, nem is*, mi már szabályszerű, mert itt az *is* szoros viszonyban áll az igekötővel.

151. §.

G. IS KÖTSZÓ, ÉS TAGADÓK TILTÓK, ÉGYÜTT.

Itt ismét arra kell ügyelni: e' kötő és tagadó vagy tiltó szók szorosban egybetartoznak-e? nem-e?

a) Ha nem: akkor mindegyik saját különszabályát követi. Így szólhatunk például, igazítólág: *Péter is nem buzát visz a' vásárra (hanem zabot)*. Azonban meg kell jegyezni, hogy *is* által nyomosított szó, ha távul is, helyesebben az ige előtt áll.

Itt adhatja magát elő azon eset, mellyben rövidítésnek van helye; midőn t. i. magát az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, 's így a' *nem, ne* közvetlen az ige' elé jó, a' *nem, ne'* elé pedig az *is* kötszó által nyomosított név. Ekkor illy sorozat áll elő: 1) név, 2) *is*, 3) *nem, ne*, 4) ige, 's az *is nem, is ne* szók, *sem, se*, szókká olvadhatnak át, p. o.

Péter is nem visz buzát a' vásárra, vagy Péter sem visz buzát a' vásárra.

Itt t. i. főleg tagadni akarunk; de eredeti épségében kell maradni a' mondatnak akkor, ha a' tagadás mellett még, az *is* által az előtte álló szónak különös súlyt ügyekszünk adni; így szólhatunk például, vitatkozólag, vagy perlekedve:

Te is nem hozsz a' házhoz pénzt, hanem viszesz.

b) Változik a' rend, midőn az *is* és *nem*, *ne* szorosan összetartoznak; midőn t. i. a' tagadó vagy tiltó szónak az *is* által súlyt akarunk adni. Ekkor ez a' rend: *nem is*, *ne is*, és így a' tagadó vagy tiltó és a' kötszó közvetlenül egymás mellett áll, még pedig mindig azon szó előtt, mellyet tagadunk vagy tiltunk, p. o.

Nem is Péter visz búzát a' vásárra.

Nem is búzát visz Péter a' vásárra.

Itt is van némelykor helye a' rövidítésnek a' fennebbi magyarázat szerint, midőn a' *nem is*, *ne is* közvetlen az ige előtt áll, 's a' tagadás vagy tiltás két szorosan összefüggő mondatban egyenlőleg fejeztetik ki, p. o.

Nem is látok, nem is hallok, vagy

Sem látok, sem hallok.

152. §.

H. IGEKÖTŐ, KÖTSZÓ, TAGADÓ TILTÓ, EGYÜTT.

Itt a' fennebbi szabályokra kell figyelmeznii; ezen szók ugyanis vagy vonatkoznak egymásra,

vagy nem; az első esetben külön szabályaik szerint rendezendők, p. o.

A' buzát is nem Péter viszi el a' vásárra; mit rövidítve így is lehet mondani:

A' buzát sem Péter viszi el a' vásárra.

De megmarad az eredeti rend, ha nyomatosságot akarunk hagyni a' mondaton, 's valami ellentétet gondoltatni.

Midőn az ige, igekötő és tagadó összetartoznak, ez a' rend: 1) tiltó v. tagadó: *nem, ne*, 2) kötszó: *is*, 3) ige, 4) igekötő.

Nem is viszi el Péter a' buzát a' vásárra.

153. §.

I. KÉRDŐ: É?

Ez közvetlen az igéhez, vagy azon szóhoz kapcsoltatik, melly után az igének kellene állania, p. o. *nagy volt-e az árvíz Pesten? nagy-e az árvíz Pesten? szép-e? jó-e?*

154. §.

K. EGYÉB KÖTSZÓK.

A' noha, bár, ámbár, ámbátor, mivel, de, demivel, mintha, minthogy, miután, mielőtt, ha, hogy, mint, mikor, mihelyt, legelül állanak a'

mondatban; a' *bár* gyakran, — a' *ha*, *mintha* ritkábban, közbe is tétethetnek.

Az *és*, *vagy*, *valamint* stb azon szó előtt állanak, mellyet egy másikkal kötőleg vagy különböztetőleg összekapcsolnak, p. o. *vagy Budára, vagy Pestre; vagy élek, vagy halok; János és Péter.*

Az *és* elbeszélőleg, mintegy folytatást jelentve, a' szakasz' elején is állhat, p. o. *És lón világosság.*

NEGYEDIK RÉSZ.

SZÓMÉRTAN.

155. §.

A' szómértan a' szóhangok' kiejtésének időbeli mennyiségét határozza meg.

A' magyar nyelv mennyiségi nyelv, mellynek szavai, tulajdonkép szótagai, határozott időmérték szerint ejtetnek ki, 's egy hosszú tagnak két rövid zeneileg megfelel. A' hangsúlyra is van benne némi tekintet, de csak kivételképen; mert noha a' rövid gyökszótag erősebben mondatik ki a' közbeszédben vagy szavalásban: de nem ékezte, 's mindig észrevehető a' különbség a' hangsúlyozott és ékezett hosszú tag között, p. o. *tete*, *téve*; *kara*, *kára*; *alom*, *álom*; *korom*, *kórom*; *örök*, *őrök* stb; amott t. i. az első szótagot csak erősebb nyomás, emitt pedig idővontatás jellemzi. Azért a' szómértan' általános szabályaúl az időmérték szolgál, melly-

szerint a' szótagok vagy *hosszúk* vagy *rövidek*. Alkalmazásban lehetnek még *kétesek* és *közösek*.

I. Hosszú a' szótag, mellyben a) ékezett hangzó vagyon, p. o. *csákó*, *tőzsér*, *szóló*, *lódít*, *kérés*, *kóró*, *sí*, *ri*. Az *ít* igeképzőben az *i* mindig hosszú, mert a' régies *éjt*, *ét* helyett áll, p. o. *sza-badéjt*, *tanéjt*, utóbb lett: *szabadít*, *tanít*. b) Ha a' hangzó után több mássalhangzó áll, p. *rontunk*, *kerthez*, *kertben*. Az összetett mássalhangzók' egyszerű hangot fejezvé ki, minthogy kiejtésök ket-tős időt nem kíván, a' szótagot hosszuvá nem teszi, p. o. *czücxa*, *récseg*, *gyönyörű*, *zsízsík*, *anya*, *átya*. De ha ezen betűk összeállítás, azaz: ragozás által kerültek együvé, 's elemzés által el-választhatók, az előttük álló hangzó hosszú, p. o. *kőzség*, *igāzság*, *bődza*, *mādzag*, *fiādzik*.

A' *h* nem csupa lehelet, mint a' latinoknál, hanem valóságos betű, 's ha mássalhangzó kerül mellé, hosszuvá teszi az előtte álló szótagot, p. o. *lomha*, *korhad*, *terhes*. De ha a' *h* betűvel végződő gyökszóhoz mássalhangzó járúl, az előtte álló szó-tag röviden is jól hangzik, p. o. *csēhnek*, *jűhnek*, mert ezekben a' *h* nem is hallatszik.

Hangsúly által csak a' gyökszó ékezetlen hang-zója vétethetik szabadabb verselésben hosszúnak azon esetben, ha utána rövid szótag jön, midőn a' versláb' elejét képezik, p. o. *kēgyelem*, *fējede-lem*; ellenben nem jól hangzanék: *szākács*, *kē-nyér*, *kővér* stb.

Verselői szabadságból a' rövid hangzóval végződő egytagu szókat is lehet hosszúknak venni, midőn a' versláb' élén állanak, p. o. *fa', ma, ki, mi, te, ne, se.*

II. Rövid a' szótag, melly sem ékezettel nem bír, sem több mássalhangzó nem áll utána, p. o. *pārīpā, kārīkā, fēnēkē.*

Némelly régiebb költőink a' latinok szerint a' néma és folyékony mássalhangzók előtti rövid szótagot röviden használták, p. o. *bőkrok, kěble, āpró*; de ezek a' magyar hangmérték' természetével ellenkezően, jelenleg szabályszerűen hosszúk.

Ha a' szó rövid hangzóval végződik, bár az utána következő két mássalhangzón kezdődik: a' végszótag rövid marad, p. o. *ostoba tréfáját másnak nem tűri az ember*; hasonló szabály áll az illy nemű összetett szókra nézve is.

III. Közös szótagnak neveztetik, mellynek hangzóját a' különböző szójárás, 's ennek nyomán a' míveltebb írói osztály is hol ékezettel, hol ékezetlenül használja, 's így a' költő hosszú vagy rövid gyanánt veheti. Az *á, é, ó, ő* mindig hosszúk maradnak, ellenben az *í, ú, ű* számos szavainkban 's ragainkban közösek. Némelly tiszavidékiek eze-
ket inkább megnyújtva, a' dunántúliak pedig rövidítve ejtik, p. o. amott: *búza, útas, szívem, tizes, türöm*, itt: *buzá, utas, szívem, tizes, türöm*. Mennyire és mikép élhessen a' verselő ezen közös

mértékkel, leginkább a' széphangzat 's nyomatosság határozza meg.

1) Az egytagu gyököszókban az *i*, *ú*, *ü* már a' hangsúly miatt is inkább hosszú mint rövid, p. o. *út*, *kút*, *ír*, *sír*, *űz*, *fűz*; de midőn hangzóval, kivált hosszúval kezdődő rag járúl hozzájuk, inkább rövidek, p. o. *utas*, *kutig*, *irom*, *sírok*, *üzöm*, *fűzés*; de nem vétünk a' szép hangzat ellen, ha hosszuan használjuk is. Ellenben hosszú hangzó előtt, ugyan a' széphangzat miatt mindig rövidek, p. o. *utában*, *írásom*, *üzér* stb. Egyébiránt figyelmet érdemel azon szabály is, mellyet a' régiek olly egytagu szókra nézve követtek, mellyekben a' végbetű előtt *i*, *u*, *ü* hangzó van. Ezek a' tárgyeset' ragát vagy pusztá *t*-vel, vagy hangzósan veszik fel; az előbbieket ragozáskor is inkább hosszú, emezeket inkább rövid hangzóval használtatnak, p. o. *hír*, *hírt*, *hírem*, *híres*; *húr*, *húrt*, *húrom*; *csúr*, *csúrt*, *csűreik*; *szív*, *szívet*, *szívem*; *nyúl*, *nyulat*, *nyulam*; *fűz*, *fűzet*, *fűzem*.

2) Az összetett egytaguak, ha új ragot vesznek is fel, inkább hosszúk, p. o. *nyúlok*, *fúlok*, *hűlök*, *fűlök*, *gyűlök*; mivel ezek így származtak: *nyu-el*, *fu-el*, *hü-el*, *gyü-el*, kivevén itt is ha hosszú rag vagy képző jön utánok, p. o. *nyulék*, *fulék* stb. Ellenben mellyek eredetüknél fogva rövidek, mindenkor csak röviden hangzanak szépen; p. o. *süti*, *dugók*, *üres*, *nyitók*, *ügyes*, *külön*, *riszek*, *hiszek*.

3) Midőn az *ú*, *ű* mint önálló rag vagy ragsegéd áll a' szóban, hosszan és röviden használható, p. o. *lábú* v. *lábu*, *kezü*, v. *kezü*, *indúl* vagy *indul*, *zöldül* vagy *zöldül*. Rövid szótagok után szebben hosszú, p. o. *szigorú*, *szomorú*, *keserű*, *fenekű*. Az *ul*, *ül* ragozva szebb, ha rövid, p. o. *indulok*, *zöldülök*. Midőn az *u*, *ü* a' szó' végén *v*-vel felcserélhető, csak röviden használtassék, p. o. *daru'*, *hamu*, *szaru*, *redü*, *nedü*, *fenyü*, mert e' két-két röviddek megfelelnék ezen egy-egy hosszúknak: *darr*, *hamr*, *szarr*, *redr*, *nedr*, *fenyr*. Az *i* minden szóképző és módosító ragban (kivétetik az *it*) csak rövid, p. o. *kerti*, *házi*, *népei*, *várai*, *kedveli*, *kedvelik*.

Az *a* névelő is némellyek által és néha közös gyanánt használtatik; de részint egytagu létére, részint már természeténél fogva kimutató hangsúlyt kívánván, de még azért is, mivel a' kimondásban az utána jövő mássalhangzó mintegy kettőztetve ejtetik ki: inkább hosszú, mint közös gyanánt vétessék.

Általán ügyeljen a' verselő a' legközelebbi szótagok' mértékére, mellyek ha hosszúk, kivált ékezett hangzók miatt, az *i*, *u*, *ü* rövidíttessenek meg, p. o. *vivásért*, jobb mint: *vívásért*; *látásu* mint *látású*; *hüléstől* mint *hűléstől*. És mivel szóképzőink' nagyrésze hosszú mértékes, rendszerint tanácsosb a' közös szótagokat megrövidíteni, mint hosszítani.

4) Kétes szótagok. Ha a' szó rövid hangzón, és egy mássalhangzón végződik: ez utolsó szótag kétes; hosszú leszen t.i. ha az utána jövő szó mássalhangzón, rövid, ha hangzón hezdődik, p. o.

īstěn ģgāzsāgnak vēdō szēnt īstēnē; īstěn fōlsēgēs, kīnēk ēg fōld hōdōl ģmādvā. (Czuczor.)

Ugyanezen szabályt követik az összetett és ragozott szavak, p. o. *vāsárus*, *vāsabroncs*, *vās-dorong*, *vāspálcza*.

MŰSZÓK.

Ajakbetű: *litera labialis.*
 Alany: *subiectum.*
 Alanyeset, v. nevező: *nominativus.*
 Alapfok: *positivus (gradus).*
 Alhangu (hangzó, v. szó): *obtusa (vocalis, v. vox).*
 Állapotjegyző: *gerundium.*
 Állítmány: *praedicatum.*
 Belszenvedő: *verbum ab interna causa passivum.*
 Benható ige: *verbum intransitivum.*
 Beszéd: *dictio, sermo, oratio.*
 Beszédrész: *pars orationis.*
 Beszédszer: *organon loquendi.*
 Betüáttétel: *transpositio litterae.*
 Betüelhagyás: *abiectio litterae.*
 Betücsere: *permutatio litterae.*
 Birtoknév: *nomen possessionis.*

Birtokos névmás: *pronomen possessivum.*
 Birtokrag: *suffixum possessivum.*
 Cselekvő ige: *verbum activum.*
 Egyed: *individuum.*
 Egyedi: *individualis.*
 Egyes: *singularis.*
 Egymásraható, v. visszatérő névmás: *pronomen reciprocum, seu reflexivum.*
 Egytagú szó: *vox monosyllaba.*
 Éles hangzó: *vocalis acuta.*
 Előmondat: *protasis in periodo.*
 Előnév: *praedicatum gentilitium.*
 Elvont név: *nomen abstractum.*
 Felhangu (hangzó, v. szó) *tenuis (vocalis, aut vox).*
 Felkiáltó jel: *signum exclamationis.*

Felsőfok: superlativus (gradus).

Félhangzó: semivocalis.

Fogbetű: litera dentalis.

Folyékony betű: litera liquida.

Fok: gradus.

Fokozás, fokoztatás: comparatio (per gradus).

Fokozni, fokoztatni: comparare (per gradus).

Főnév: nomen substantivum.

Főnév-képző: formativum substantivi.

Főnév-képzés: formatio substantivi.

Gondolatjel: signum pausa.

Gyakorító ige: verbum frequentativum.

Gyakorító képző: formativum frequentativum.

Gyök, gyökszó, gyökér: radix.

Gyökötő: coniunctio collectiva.

Gyűjtő, v. gyűnév: nomen collectivum.

Hangejtés: pronunciatio.

Hangcsere: permutatio vocalium.

Hanghasonulás, hanghasonítás: assimilatio vocalium.

Hanghosszítás, hangékezés:

prolongatio, vel accentuatio vocalium.

Hangkilökés: syncope vocalium.

Hangolvadás; v. hangolvasztás: concretio vocalium.

Hangrend, hangozatosság, széphangzat: euphonia.

Hangrövidítés, v. hangkurttítás: abbreviatio, v. decurtatio vocalium.

Hangutánzás: onomatopoeisis.

Hangutánzó szó: onomatopoeion.

Hangugratás: syncope vocalium.

Hangugrató ige: verbum syncopicum.

Hangugratónév: nomen syncopicum.

Hangvesztés: abiectio vocalium.

Hangzó, v. önhangzó: vocalis litera.

Hasonítás, hasonulás: assimilatio.

Hasonítani: assimilare; hasonulni: assimilari.

Hasonlítás: comparatio.

Határos mód: modus finitivus.

Határozatlan alak: forma indeterminata.

Határozatlan névmás: pronomen.

men indefinitum.
 Határozatlan számnév : numerale indefinitum.
 Határozó : adverbium.
 Határozott alak : forma determinata.
 Határozott névmás : pronomen definitum.
 Határozott számnév : numerale definitum.
 Határozatlan mód : modus infinitivus.
 Háromtagu szó : vox trisyllaba.
 Helyhatározó : adverbium loci.
 Helykötő : coniunctio locativa.
 Helyrag : suffixum locativum.
 Helynév ; nomen locale.
 Hiányos ige : verbum defectivum.
 Idegen név : nomen exoticum.
 Idegen szó : vox exotica.
 Idéző jel : signum citationis.
 Időjegy : character temporis.
 Időjelző : characteristica temporis.
 Időhatározó : adverbium temporis.
 Időképző : formativum temporis.
 Időkötő : particula temporis coniunctiva.

Időrag : suffixum temporis.
 Ige : verbum.
 Igeegyeztetés : concordantia verbi.
 Igeképző : formativum verbi.
 Igeképzés : formatio verbi.
 Igekötő : particula compositiva verbi.
 Igenév , v. részesülő : participium.
 Igerag : suffixum verbi.
 Igeragozás : suffixatio verbi.
 Igető : tertia verbi persona insuffixata.
 Indulatszó : interiectio.
 Írásjel : interpunctio.
 Jegybetű : characteristica littera.
 Jegyszó : vox characteristica.
 Jelző , v. járulék : epitheton.
 Kettőspont , v. kétpont : colon , seu duo puncta.
 Kezdő ige : verbum inchoativum.
 Kérdéshatározó : adverbium interrogandi.
 Kérdő névmás : pronomen interrogativum.
 Kéttagú szó : vox dissyllaba.
 Kicsinyző , v. kicsinyítő ige : verbum diminutivum.
 Kicsinyzésképző : formativum diminutivum.
 Kicsinyezve gyakorító ige.

verbum minute frequentativum.	Műnév: nomen technicum.
Kicsinyzett név: nomen diminutivum.	Műszó: terminus technicus.
Kiejtés: pronuntiatio.	Néma mássalhangzó: consonans muta.
Kihagyás: omissio.	Nemzetségi előnév: praedicatum gentilitium.
Körmondat: periodus.	Név: nomen.
Körbeszéd: oratio periodica, seu chria.	Névegyeztetés: concordantia nominis.
Kötszó: coniunctio.	Névelő: articulus.
Kötjel: signum copulativum.	Névképzés: formatio nominis.
Közbeszúrás, közbeszúrat: epenthesis.	Névképző: formativum nominale.
Közbenszúrt betű: epenthetica litera.	Névmás: pronomen.
Középfok: comparativus (gradus).	Névrag: suffixum nominale.
Középigé: verbum neutrum.	Névragozás: suffixio nominis.
Köznév: nomen commune, seu appellativum.	Névutó: postpositio nominis.
Külszenvedő: verbum ab externa causa passivum.	Névviszonyítás: correlatio nominis.
Mássalhangzó: consonans.	Névvonzat: regimen nominis.
Melléknév: nomen adiectivum.	Nyelv: lingua.
Mennyiség: quantitas.	Nyelvbetű: litera lingualis.
Minőség: qualitas.	Nyelvbuvár: linguae scrutator.
Minőségképző: formativum qualitativum.	Nyelvelem: rudimenta linguae.
Minta: paradigma.	Nyelvelemzés: erudratio linguae.
Míveltetőige: verbum factivum.	Nyelvelemző: eruderator linguae.
Mondat: constructio, sententia.	Nyelvhasonlítás: collatio linguarum.
Mutató névmás: pronomen demonstrativum.	Nyelvhasonlóság: analogia linguae.

Nyelvrokonság : cognatio linguae.	Rendszám, v. sorszám : numerale ordinale.
Nyelvszokás : usus loquendi.	Részesülő, v. igenév : participium.
Nyelvtan : grammatica.	Részosztó szám : numerale fractum.
Nyelvtanár : grammaticus.	Részlető névmás : pronomen partitivum.
Nyelvtudós : philologus.	Sajátító : genitivus.
Nyelvtudomány : philologia.	Segédbetű : litera auxiliaris.
Nyomatos : emphaticus.	Sorhatározó : adverbium ordinale.
Nyomatosság : emphasis.	Sorszám : numerale ordinale.
Nyugjel, v. gondolatjel : signum pausae.	Szak : paragraphus.
Osztószám : numerale distributivum.	Szakjel : signum paragraphi.
Önhangzó : vocalis.	Szakasz : sectio.
Összetétel : compositio.	Szám : numerus : egyes ; singularis ; többes : pluralis.
Összetett szó : vox composita.	Számnév : nomen numerale.
Összerű név : nomen concretum.	Számnévmás : pronomen numerale.
Összetett név : nomen compositum.	Számhatározó : adverbium numerale.
Összetett ige : verbum compositum.	Származék : derivatum.
Összetett mássalhangzó : consonans composita.	Származékszó : vox derivata.
Pont : punctum.	Származtatás : derivatio.
Pontvonal, v. pontos vessző : semicolon, seu media nota.	Személy : persona.
Rag : suffixum.	Személyrag : suffixum personale.
Ragozás : suffixio.	Személyragos : suffixum personale habens.
Ragozni : suffigere.	Személyragatlan : suffixo personalis carens.
Rendhagyó ige : verbum anomalum.	
Rendhagyó név : nomen anomalum.	

Személyes névmás : pronomen personale.

Személyes ige : verbum personale.

Személytelen ige : verbum impersonale.

Személynév : nomen personale.

Szenvedő ige : verbum passivum.

Sziszegő betű : litera sibilans.

Szóalkotás : formatio vocum.

Szóegyeztetés : concordantia vocum.

Szóelemzés, szóelemzet : etymologia.

Szóelemző : etymologus.

Szóelválasztás : separatio vocis.

Szóképzés : formatio vocis.

Szóképző : formativum vocis.

Szókötés : syntaxis.

Szókurtítás : abbreviatio vocis.

Szómértan : prosodia.

Szórag : suffixum vocis.

Szóragozás : suffixio vocis.

Szórend : dispositio vocum.

Szórövidítés : abbreviatio vocis.

Szószármaztatás : derivatio vocis.

Szótag : syllaba.

Szótagolás : syllabisatio.

Szótagolni : syllabisare.

Szóvonzat : regimen vocum.

Tárgyeset, v. szenvedő eset : accusativus.

Társas ige : verbum reflexivum.

Tehető ige : verbum potentiale.

Torokbetű : litera gutturalis.

Többes : pluralis.

Tőige : verbum insuffixatum, seu primitivum.

Tőnév : nomen insuffixatum, seu primitivum.

Tőszám : numerale cardinale.

Tőszemély : persona verbi primitiva, seu insuffixata.

Tőszó : vox primitiva.

Tulajdon név : nomen proprium.

Tulajdonító : dativus.

Utómondat : apodosis.

Vessző, vonás : comma.

Vezetéknév : cognomen, seu nomen familiare.

Viszony : relatio.

Viszonyítás, viszonyulás, viszonyodás : correlatio.

Visszatérő névmás, v. egymáshatározó : pronomen reciprocum.

Visszanutató, v. visszaható névmás : pronomen relativum.

Viszontagló, v. viszontag mű-

45/5529

374

MŰSZÓK.

köddő ige: verbum recipro-
cum.

Vonz: regit.

Vonzó, v. vezér-ige: verbum
regens.

Vonzó, v. vezér-név: nomen
regens.

Vonzott, v. vezérlett ige:
verbum rectum.

Vonzott, v. vezérlett név:
nomen rectum.

Zárjel: parenthesis.

Kurtítá s o k.

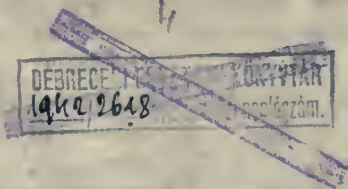
p. vagy p. o. = példának okáért.

stb = és a' többi.

u. m. = úgymint

a. m. = annyi mint.

v. = vagy.

Debreceni Egyetemi Könyvtár
Átengedett főlöspéldány

Debreceni Egyetemi Könyvtár
állományából

351/196 naplósám a.
törölve.

1412 4

PH
2109
M3

Magyar Tudományos Akadémia,
Budapest
A' magyar nyelv' rendszere

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
